FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

III

93

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

III

Sufixele

1. Derivarea verbală

vol 3

UNIVERSITATEA BUCUREŞTI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Redactori responsabili:

Acad. AL. GRAUR
şi
MIOARA AVRAM

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1989

UNIVERSITATEA BUCUREŞTI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Volumul al III-lea

SUFIXELE

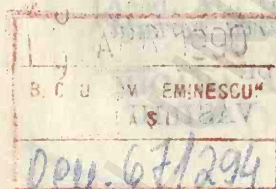
1. *Derivarea verbală*

DE
LAURA VASILIU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1989

Prezentul volum a fost discutat în consiliul științific al Institutului de Lingvistică din București, pe baza referatelor prezentate de I. Fischer și Virgil Nestorescu.

ISBN 973-27-0148-X
ISBN 973-27-0147-1

INTRODUCERE ÎN STUDIUL SUFIXELOR

CARACTERISTICI GENERALE ALE SUFIXELOR ȘI ALE SUFIXĂRII

1. Derivarea cu sufixe (sau sufixarea) este principalul procedeu de formare a cuvintelor în limba română.

Vezi FC I p. V. Caracterizarea limbii române drept limbă de tip derivativ (vezi, de exemplu, Th. Hristea, în *Current trends in Romanian linguistics* = RRL XXIII, 1978, 1–4, și CLTA XV, 1978, 1–2, p. 219–220) are în vedere ponderea acestui procedeu.

Ea poate fi: a) un mijloc u n i c de formare a unor cuvinte noi, atunci cînd de la un cuvînt existent în limbă se obține altul prin simpla adăugare a unui sufix (*drăguț, dușmănos, chinui*), sau b) un mijloc a s o c i a t cu altele, atunci cînd sufixarea se folosește s i m u l t a n cu α) prefixarea (*închipui, descreierat*) sau β) compunerea (*mărinimie, camilpetrescian*). Formațiile în care sufixarea este asociată simultan cu alte procedee se numesc formații parasintetice: d e r i v a t e p a r a s i n t e t i c e în situațiile de sub α, c o m p u s e p a r a s i n t e t i c e în situațiile de sub β.

1. Privite din punctul de vedere al sufixării d e r i v a t e l e p a r a s i n t e t i c e (de sub α) pot fi numite de t i p p r e f i x a l (din punctul de vedere al derivării prefixale ele sînt derivate parasintetice de tip sufixal: vezi FC II 5).

2. C o m p u s e l e p a r a s i n t e t i c e de sub β sînt s u f i x a t e sau d e t i p s u f i x a l; de astă dată menționarea tipului sufixal nu depinde de un anumit punct de vedere, ci are rolul de a diferenția formațiile în cauză de cele în care compunerea se asociază cu prefixarea (compusele parasintetice prefixate sau de tip prefixal, pentru care vezi FC II 5). În FC I categoria compuselor parasintetice este ilustrată numai prin formații cu sufixe (vezi p. V, 19, 165–166, 194, 213–214, 284).

3. Pentru distincția dintre formațiile parasintetice și cele în care se identifică trepte succesive de formare prin diferite mijloace vezi FC I p. VI.

4. Pentru derivarea parasintetică (într-o accepție nelimitată la asocierea simultană a prefixării și a sufixării) vezi Finuța Hasan, *Formații parasintetice în limba română*, în LR XIV, 1965, 1, p. 87–95, și REINHEIMER-RÎPEANU, D. P.

Volumul de față și cele următoare se ocupă de sufixe atît în formații exclusiv sufixale, cît și în formații care prezintă și alte procedee, folosite succesiv (derivate cu sufixe de la: derivate cu prefixe, ca *nebunie, strămoșesc*; derivate regresive, ca *aniversativ, selectabil, bîrfiță*; compuse, ca *băimărean, untdelemniu, ceferist*; cuvinte formate prin conversiune — schimbarea valorii gramaticale —, ca *mîncărică, tăiețel*, sau prin trunchiere, ca *Sănducu, tușică*) sau simultan (formații parasintetice — vezi mai sus *b*).

1. Ultimele două categorii de formații sînt atrase în cercetare aici, bineînțeles, numai din punctul de vedere al sufixelor conținute.

2. La formațiile cu procedee succesive sufixarea interesează acolo unde ea constituie o treaptă posterioară altui procedeu: de exemplu, *nebunie* (cf. *nebun*) sau *strămoșesc* (cf. *strămoș*), *untdelemniu* (cf. *untdelemn*) sau *ceferist* (cf. *C.F.R.*).

2. Pentru toate categoriile de formații s-au luat în considerație numai cuvintele în care prezența sufixului se recunoaște prin raportarea la un cuvînt de bază (simplu, derivat sau compus) existent în limba română sau la două ori mai multe asemenea cuvinte (îmbinări, locuționale sau nu): în primul rînd formațiile integral a n a l i z a b i l e, în structura cărora se recunoaște atît sufixul, cît și cuvîntul de bază (vezi toate exemplele date sub 1), dar și cele s e m i a n a l i z a b i l e, la care se recunoaște numai sufixul prin opoziție cu alte formații sufixate sau compuse cu o temă comună, inexistentă ca un cuvînt independent (de exemplu: *eminamente*, *eminent*, *eminență*; *litoral*, *litoretă*).

1. Pentru termenii t e m e l i b e r e, respectiv l e g a t e, prin care unii cercetători denumesc temele din cele două categorii de formații, vezi FC II 6.

2. În categoria formațiilor semianalizabile au fost incluse și cele analizabile în raport cu un element de compunere (*electric*, *electrifica*, *electriza*, *electron*: cf. *electro-*; *vermial*, *vermicul*, *vermină*: cf. *vermi-*).

Sufixele au fost identificate în acest mod nu numai în formații interne ale limbii române, ci și în cuvinte moștenite sau împrumutate ca atare; în prezentarea istoriei lor se fac, în măsura posibilulului, distincțiile și precizările necesare pentru stabilirea caracterului productiv sau neproductiv și, implicit, distincția între gradul de reprezentare (dat de numărul formațiilor în care poate fi identificat) și productivitatea unui sufix (posibilitatea de a fi format derivate pe teren românesc).

1. Justificarea acestui procedeu, adoptat în întreaga lucrare, în FC I p. XII și XIII. Alte descrieri rețin uneori numai sufixele productive, cu formații sigur românești (vezi COTEANU, LRC² 188).

2. Pentru dificultățile de tranșare între statutul de formație internă și cel de cuvînt preluat ca atare — moștenit sau împrumutat ca derivat — al unui cuvînt analizabil la care baza și sufixul au aceeași origine vezi Th. Hristea, *Criterii de diferențiere a formațiilor interne de împrumuturi*, în „Analele Universității București. Limbă și literatură română" XXII, 1973, 1, p. 143—155, Marius Sala și Jana Balacciu-Matei, *Derivate sau moștenite?*, în SCL XXXIV, 1983, 4, p. 311—313, și, mai pe larg, I. Coteanu și Marius Sala, *Etimologia și limba română*, București, 1987, p. 97—102 (de exemplu: *apos*, *arătură*, *blîndețe*, *cepar*), 125—128 (*lainic*, *pîndar*), 133 — 134 (*cioplaș*, *hăitaș*), 144 (*liliachiu*, *mahalagiu*), 148 — 149 (*pastelist*, *progresist*); pentru soluții etimologice diferite cu referire la surse eterogene vezi în ultima lucrare p. 116—117 (*căpușă*, *noian*), 140 (*economicos*), 151 (*faptic*).

3. Pentru diversele grade de reprezentare și de productivitate a afixelor vezi FC II 25—26.

Ca și în cazul altor tipuri de formații (vezi FC I p. XI, 25—27; II 6), caracterul analizabil al formațiilor sufixate este relativ în sincronie, depinzînd de competența lingvistică a vorbitorilor (gradul de cunoștințe lexicale și capacitatea de a stabili legături între cuvinte), și variabil în diacronie: pe de o parte, unele formații sufixate au devenit cu timpul n e a n a l i z a b i l e — sau măcar greu analizabile — fie din cauza evoluției fonetice (*bătrîn*, *duminică*, *muncel*; mai recent, *negustor*, *obișnui*, *pașnic*, *veșmînt*), morfologice (*corigent*, *(in)corigibil* sau *dirigent*, *diriginte* în urma schimbării de conjugare a verbului de bază; *șelar* în urma ieșirii din uz a temei în *-l-* la substantivul de bază *șa* cu sensul adecvat) sau semantice (*bucată*, *cărare*, *cucernic*), fie din cauza dispariției sau nepreluării cuvîntului de bază la care se făcea raportarea (vezi *cătușă*, *găină*,

mătuşă, *postelnic*, *vornic*); pe de altă parte, unele formaţii neanalizabile au devenit ulterior analizabile sau măcar semianalizabile prin raportarea la cuvinte mai noi în limbă (substantivul moştenit din latină *nutreţ* a fost neanalizabil pînă în epoca modernă, cînd a devenit analizabil prin verbul neologic *nutri*). Din cauza evoluţiei divergente unele formaţii sufixale ajung să nu mai poată fi raportate la cuvinte înrudite la origine (*bătrîn* şi *vechi*; *mădular*, *măduvă* şi *miez*; *sărbătoare* şi *serba*, *şerb*; *vîltoare*, *volbură* şi *holba*, *învoalbe*, *dezvolta*); invers, în cazul altora se poate ajunge la o analiză care nu e justificată din punct de vedere istoric, uneori nici semantic (vezi *nutreţ*, discutat mai înainte, sau *dator* < lat. *debitorius* raportat la *(a) da*, *făurar* — ca nume de lună — < lat. *februarius* „purificator" raportat la *faur* < lat. *faber*, *scriptură* < lat. *scriptura* raportat la *scripte*, *untură* < lat. *unctura* raportat la *unt*), ceea ce duce cîteodată, prin etimologie populară, la modificări formale pentru refacerea formei interne: *făreca* (< lat. *fabricare*) > *fereca*, cf. *fier*; *ferăstrău* (< magh. *fürezló*) > var. *fierăstrău*, cf. *fier*; *lăcui* (< magh. *lakni*) > *locui*, cf. *loc*; *lîngoare* (< lat. *langor*) > *lungoare*, cf. *lung*; *sînătoare* (< lat. *sanitoria*) > *sunătoare*, cf. *suna*).

3. Sufixele sînt afixe adăugate la sfîrşitul unui cuvînt întreg (simplu, derivat sau compus) existent în limbă, la sfîrşitul rădăcinii unui asemenea cuvînt simplu, respectiv al temei unui cuvînt derivat cu prefix sau cu alt sufix (cu eventuala adăugare a unui prefix în cazul derivării parasintetice de tip prefixal), al rădăcinii/temei ultimului termen dintr-un compus (sau dintr-o îmbinare de cuvinte în cazul compuselor parasintetice de tip sufixal) sau la sfîrşitul unei rădăcini ori teme inexistente drept cuvînt independent (de obicei element de compunere).

1. Ultima posibilitate se referă exclusiv la formaţiile semianalizabile.

2. Rădăcina poate fi reduplicată: de obicei, la formaţii onomatopeice (*bubui*, *gigii*); cf. şi *tului*.

Sufixele sînt l e x i c a l e sau derivative cînd servesc la formarea de noi cuvinte şi f l e x i o n a r e, morfologice sau gramaticale cînd servesc la realizarea unor forme ale aceluiaşi cuvînt (în limba română numai sufixele care marchează moduri şi timpuri în flexiunea verbală: de exemplu, *-înd* sau *-ind* pentru modul gerunziu, *-se-* pentru timpul mai mult ca perfect); sufixele lexicale se menţin în toate formele flexionare ale derivatului respectiv, pe cînd cele flexionare caracterizează anumite forme.

1. Pentru sufixele flexionare vezi GRAM. ROM.² I 43.

2. Unele sufixe nominale par a se situa la limita dintre sufixele lexicale şi cele flexionare: sufixele substantivale moţionale (în *Dictionnaire de linguistique* de Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mevel, Paris, 1973, s.v. *suffixe*, *-esse* din fr. *duchesse* este considerat sufix flexionar) şi, mai ales, sufixul adjectival *-isim* (vezi GRAM. ROM.² *loc. cit.*). Pentru sufixele verbale *-a*, *-i* vezi *Derivarea verbală: Introducerea*, 6. Sufixele de acest fel sînt numite uneori lexico-gramaticale (vezi FC I p. IX).

3. Statutul de sufix lexical sau flexionar poate varia în timp sau/şi de la o limbă la alta, precum şi de la o formaţie la alta. Sufixele nominale *-ant*, *-ent*, lexicale în limba română, provin din sufixe flexionare (de participiu prezent) latino-romanice, iar sufixele verbale *-isi*, *-osi*, de asemenea lexicale în română, din sufixe flexionare (de aorist) greceşti. Sufixele *-at*, *-ut* sînt flexionare în participii (*cîntat*, *bătut*) şi lexicale în adjective cu bază nonverbală (*buzat*, *limbut*). Chiar *-şi* din *cerşi* este simţit astăzi ca sufix lexical, deşi verbul este derivat regresiv dintr-o formă veche cu sufix flexionar (pentru istoria complicată a lui *cerşi* vezi, în ultimul loc, Th. Hristea, *Derivarea regresivă morfologică în raporturile ei cu cea lexicală*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 115—116).

4. Conversiunea unei forme verbale nu modifică statutul sufixului flexionar conţinut, de aceea *-înd* din *curînd* adv. sau din *intrînd* s. nu este sufix lexical.

În structura cuvintelor derivate sufixele lexicale sînt urmate de cele flexionare, iar acestea de desinențe. Prin tradiție, sufixele lexicale nu sînt numite izolat în forma lor pură, ci însoțite de sufixele flexionare de infinitiv (caracteristicile conjugărilor) în cazul celor verbale, respectiv de desinențe de gen, număr (de obicei singular) și caz (nominativ) în cazul celor nominale : de exemplu, *-ăna*, *-iza*, *-oșă* sau *-ăni*, *-oti* ; *-andru*, *-iță*, *-iate*.

Pentru critica acestei notații vezi I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 14 ș.u. Notația sufixelor românești în stare pură, fără afixele morfologice însoțitoare (de exemplu : *-iz-*), a fost folosită de unii lingviști (vezi SCHUFFERT, V., LOMBARD, V.), în timp ce alții (CANDREA, C.G.R.) le notează împreună cu afixele morfologice, dar marcînd segmentarea (de exemplu : *-ec-a*).

Atașarea (adăugarea sau alipirea) sufixelor lexicale la cuvintele de bază se face :

a) de obicei, după înlăturarea din acestea a afixelor morfologice (sufixe flexionare și desinențe) ; de exemplu, *bate* : *bătuci* ; *mînă* : *mînuță* ;

b) cu preluarea — totală sau parțială — a afixelor morfologice ale bazei ; de exemplu, *citi* : *cititor* ; *catifea*, pl. și gen.- dat. sg. *catifele* : *catifelat; colț*, pl. *colțuri* : *colțuros* ;

c) cu înlăturarea și a afixelor lexicale originare ; de exemplu, *zumzăi* : *zumzet*.

P. Zugun, *Definiția derivării*, în LR XXXVII, 1988, 5, p. 469—470, preferă termenii *implantare, inserție, includere* pentru denumirea mecanismului sufixării (în locul celor curenți, bazați pe ideea de adaos : *adăugare, alipire, asociere, atașare*).

Cuvîntul de bază la care se atașează un sufix lexical poate avea nu numai forma-tip (cu care este citat și înregistrat în dicționare : nominativul singular nearticulat la substantive, nominativul singular masculin la adjective, infinitivul prezent la verbe etc.), ci diverse forme flexionare : de plural (și de genitiv-dativ singular) sau de vocativ singular la substantive, de prezent indicativ/gerunziu sau de participiu/supin la verbe. Derivatele care pornesc de la asemenea forme se recunosc prin preluarea unor alternanțe fonetice, desinențe sau neregularități ale temei (de tipul *om*, pl. *oameni* : *omeni*, *omenie*, *omenos*).

Pentru derivarea de la diverse forme și în mod special de la cele de plural vezi : S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj — București, 1937, p. 297—301 ; GRAUR, T. 263—265 ; I. Pătruț, *lucr. cit.*, p. 16—21 ; COTEANU, LRC[2] 186—187.

După structura lor morfologică sufixele sînt s i m p l e cînd nu pot fi analizate în unități mai mici și c o m p l e x e cînd structura lor permite identificarea unor unități mai mici, dar întregul complex funcționează ca un element unic de derivare.

Unii cercetători folosesc termenii (sufixe) p r i m a r e , respectiv s e c u n d a r e : vezi, de exemplu, I. Manliu, *Gramatica istorică și comparativă a limbii române pentru cursul superior*, București, 1894, p. 345.

Sufixele complexe sînt, la rîndul lor, de două feluri : c o m p u s e, cînd rezultă din combinarea a două sufixe simple, și d e z v o l t a t e , cînd rezultă din combinarea unui sufix (simplu) cu un element precedent nesufixal (desinență, articol, segment de temă lipsit de sens).

1. Elementul nesufixal este numit uneori a u g m e n t sau i n t e r f i x . Pentru ultima denumire vezi MALKIEL, G. 318 (și *Los interfijos hispánicos*, în *Miscelánea homenaje a André Martinet „Estructura e historia"*, t. II, La Laguna, 1958) și CARABULEA, I. 132.

2. Pentru sufixele complexe din limba română vezi A. Graur, *Suffixes roumains élargis*, în RRL XIV, 1969, 4, 327—332.

3. Sufixele compuse, analizabile în bloc față de un cuvînt de bază și nu prin raportare la o formație anterioară cu primul dintre sufixele componente, nu trebuie confundate cu sufixarea succesivă.

Numărul total al sufixelor românești identificate în cîte cel puțin o formație analizabilă din punct de vedere formal și semantic este de peste 800, dintre care jumătate sînt sufixe simple și jumătate complexe. Între ele există mari deosebiri în ce privește gradul de reprezentare și de productivitate.

1. Acest inventar, spectaculos mărit față de lucrările precedente, a fost alcătuit în primul rînd pe baza DI; el prezintă o oarecare aproximație pentru derivarea nonverbală, în special din cauza sufixelor din nume proprii, pentru care, pe de o parte, nu dispunem de același tip de repertorii ca pentru substantivele comune, iar, pe de alta, analiza este uneori mai dificilă sau/și mai puțin sigură. Dintre inventarele de sufixe românești stabilite în lucrări anterioare, cel mai bogat este cel al lui PASCU, S.: 165 de sufixe, între care figurează însă numai 6 sufixe neologice, în timp ce IORDAN, S.R.R. enumeră 32 de asemenea sufixe. I. Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)*, București, 1981, p. 52, vorbește de existența a „peste 250 de sufixe" (dintre care în LRC² 188–226 menționează sub 100) — număr apropiat de cel de „peste 300" menționat de N. Dănilă în *Recueil d'études romanes . . .*, București, 1959, p. 57 —, iar Th. Hristea, în *Sinteze de limba română*, ediția a II-a, București, 1981, p. 57, de „circa 500 de sufixe" (în ediția a III-a, 1984, p. 72, același autor acceptă totalul nostru provizoriu, comunicat în LL 1983, 4, p. 501 drept „aproape 700, dintre care peste 300 sînt sufixe simple și 350 complexe", pe care îl preia în formula „peste 600 de sufixe"). Pentru numărul sufixelor verbale — cuprinse, bineînțeles în totalul menționat aici — și pentru deosebirile proporționale față de alte lucrări vezi *Derivarea verbală. Introducerea*, 5.

2. Inventarul sufixelor dintr-o limbă dată poate varia de la o lucrare la alta în funcție de extensiunea cercetării, de punctul de vedere asupra statutului de sufix și a individualității lui formale (de exemplu, separarea/nesepararea formelor de gen la sufixele substantivale sau includerea/neincluderea vocalei tematice la sufixe ca *-tor*: *-ător*, *-etor*, *-itor*, *-îtor* etc. *-ție*: *-ație*, *-iție*) sau de opțiunea între polisemie și omonimie (în siuații ca cele ale sufixelor adjectivale *-ar*, *-esc*): principalele deosebiri sînt date, de obicei, de includerea sau neincluderea „sufixoidelor" (vezi 6, 3), a sufixelor savante sau a sufixelor vechi neproductive.

3. În totalul sufixelor nu sînt cuprinse sufixele v i r t u a l e sau latente, degajabile numai din formații semianalizabile (de exemplu, *-usc* din *fantasc*; *-asm(ă)* din *sarcasm* și *fantasmă*; *-aza* din *fantaza*; *-ebru* din *funebru* și *-est* din *funest*; *-ilen* din *madrilen*; *-im* din *infim*, *intim*, *minim*) sau numai din formații cu dublă analiză (de exemplu, *-aliza* din *fiscaliza*; *-ălogi* din *pisălogi*; *-nici* din *silnici*). Ele nu sînt tratate în lucrarea de față, fiind menționate doar atunci cînd au o legătură oarecare cu alte sufixe. Pentru posibilitatea trecerii de la statutul de sufix virtual sau latent la cel de sufix real (din formații integral analizabile) vezi Flora Șuteu, *Un suffixe actualisé*: *-est*, în RRL XIV, 1969, 1, p. 21–22.

4. De asemenea, nu sînt tratate sufixele care apar în formații analizabile numai din punct de vedere formal (nu și semantic). De exemplu: *-est* din *modest* sau *-era*$_{(2)}$ din *modera* (pentru ambele cf. *mod*).

5. Împotriva degajării afixelor dintr-o singură formație analizabilă vezi Al. Graur, *Formanți cu un singur produs?*, în SCL XX, 1969, 6, p. 601–603; cf. A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 135, Wolfgang Fleischer, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig, 1971, p. 36.

Unele derivate sufixale comportă două sau mai multe feluri de analiză, prin posibilitatea de raportare la baze diferite.

Analiza multiplă (de obicei dublă) poate să nu aibă consecințe asupra statutului și a aspectului (corpului fonetic sau/și structurii morfologice) sufixului în cauză cînd bazele virtuale nu atrag deosebiri de segmentare: este cazul derivatelor nominale analizabile prin baze substantivale sau prin baze verbale (*fugar*: *fugă* și *fugi*), al celor verbale analizabile prin baze substantivale sau interjecționale (*clămpăi*: *clampă* și *clamp!*) sau al unor derivate nominale analizabile prin baze substantivale de genuri diferite. În asemenea situații opțiunea pentru o anumită analiză este legată adesea de valoarea sufixului (de exemplu: *fluieraș*, diminutiv, se raportează la *fluier*, dar *fluieraș*, agent, la *fluiera*).

Pentru identificarea sufixelor, mai ales a celor complexe, este esențială distincția între analiza formală unică (raportarea la o singură bază ți deci degajarea fermă a unui sufix) și analiza multiplă (raportarea vir-

tuală la două sau mai multe baze, de unde posibilitatea de degajare a unor sufixe diferite — simple sau complexe — și chiar aceea de interpretare prin tipuri de derivare opuse între ele: progresivă sau regresivă). Statutul de sufix este conferit de existența a cel puțin o formație cu analiză unică.

Descrierea unui sufix complex începe însă cu prezentarea situațiilor de analiză multiplă întrucît acestea constituie premisa detașării unor asemenea sufixe.

La analiza formală multiplă bazele virtuale sînt fie forme flexionare diferite ale aceluiași cuvînt (de exemplu, *colț* și *colțuri* pentru *colțuros*; *sarma* și *sarmale* pentru *sărmăluță*; *scălda* și *scăldat* pentru *scăldătoare*), fie un cuvînt simplu și un derivat al lui (*duel* și *duelgiu* pentru *duelgi*; *înfige* și *înfigăreț* pentru *înfigări*; *șovăi* și *șovăială* pentru *șovăielnic*). Și aici opțiunea pentru o anumită analiză poate fi legată de valoarea sufixului (de exemplu, *fierărie*, colectiv, se raportează la *fier*, dar *fierărie*, nume de ocupație sau de loc de exercitare a ei, la *fierar*).

4. Toate sufixele au exclusiv această funcție, fiind lipsite de existență autonomă.

1. La originea unor sufixe se poate găsi un cuvînt, dar nu unul existent în limba română. De exemplu: sufixul adverbial *-mente* <lat. *mente* s. sau sufixele adjectivale *-ănog*, *-enog*, create prin falsa analiză a unor compuse cu sl. *nog* s.

2. Unele cuvinte întregi (substantive) folosite în mai multe formații drept constituent secund al celui de bază (de exemplu: *cheie* din *cuvînt-*~, *factor-*~, *întrebare-*~, *poziție-* ~; *etalon* sau *model* din *lot-* ~, *unitate-* ~; *școală* din *atelier-* ~, *navă-* ~, *restaurant-* ~) se aseamănă prin repetabilitate cu elementele de compunere și cu sufixele, iar cu cele din urmă și prin slăbirea sensului lexical; ele sînt considerate de unii lingviști ca reprezentînd faza de tranziție spre statutul de sufixe. Vezi DUBOIS, D. S. 3, 7; RRL XIV, 1969, 1, p. 5 și SCL XXI, 1970, 3, p. 328.

3. Unele sufixe devin cuvinte prin trunchiere și conversiune; de exemplu, sufixe diminutivale folosite ca prenume alintătoare: *-ica* > *Ica* și *-ică*> *Ică*; *-uț*> *Uțu* și *-uța*> *Uța* (cf. și *Ela*, *Eta*, *Ina*) sau sufixul de abstracte nominale *-ism* folosit, mai ales la plural, ca simbol al denumirilor de curente: *(-)isme*; cf. și *(-)aze* în biologie. În creații ocazionale unele sufixe pot deveni și verbe; de exemplu, verbe ca *ălui*, folosite de Eliade Rădulescu în prefața gramaticii sale din 1828 (p. XXIX) pentru a indica anumite modele de adaptare a verbelor neologice: „Rumânii din Țara Rumânească avînd pînă acum a face cu grecii, ne-am învățat să sisiim și să pipiriim; rumânii din Transilvania, Bănat și Bucovina, auzind iară totdauna limbi mai tari și mai aspre, s-au învățat să ururuiască și să ăluiască, adică, cînd luăm verburile *formare, recomandare, repetire, pretendere, descriere*, cei din Țara Rumânească zicem *formalisesc, recomandarisesc, repetirisesc, pretenderisesc*, cei din Transilvania, Banat și Bucovina zicem *formăluiesc, recomăndăluiesc, repetiruiesc, pretendăluiesc, describăluiesc* ș.cl."

5. Formarea cuvintelor cu ajutorul sufixelor — lexicale — se încadrează la derivare, reprezentînd unul dintre cele două tipuri de derivare progresivă (realizată prin adăugarea unui afix).

Unii lingviști reduc derivarea progresivă la sufixare, încadrînd prefixarea la compunere; vezi FC II 9.

Sufixele sînt afixe care se deosebesc de prefixe prin poziția pe care o au în formațiile create: în urma rădăcinii sau a temei cuvîntului de bază.

Pentru alte deosebiri, referitoare la aspecte formale sau de conținut, vezi FC II 9—10 și DUBOIS, D.S. 2.

Mai mult decît alte procedee de formare a cuvintelor, derivarea cu sufixe prezintă asemănări și interferențe cu morfologia prin caracterul ei sistematic, prin mecanismul atașării sufixelor, prin specializarea multor sufixe pe părți de vorbire, prin valorile comune ale unor derivate sufixale și ale unor forme flexionare, prin existența unor sufixe flexionare și a unor sufixe cu statut aparent mixt (lexico-gramatical), prin alternanțele fonetice comune derivării și flexiunii, prin faptul că unele derivate pornesc

de la forme flexionare ale cuvintelor de bază și prin schimbul de sufixe lexicale în flexiunea aceluiași cuvînt (sg. *-ică* : pl. *-ele*).

Vezi, mai pe larg, GRAM. ROM.[2] I 19—21; DUBOIS, D.S. 3—4, MARCHAND, E. W. Unii lingviști încadrează sufixarea la morfologie, considerînd-o, în bloc, un capitol al acesteia. Alții încadrează la flexiune unele formații cu sufixe lexicale: este cazul adjectivelor deverbale cu sufixele *-tor*, *-bil*, al adjectivelor cu sufixul *-isim* sau al substantivelor moționale.

6. Derivarea cu sufixe ridică, în unele situații, problema delimitării față de alte procedee de formare a cuvintelor: derivarea regresivă, conversiunea, compunerea (tematică), ca și față de fenomenul morfologic al reconstituirii unei forme flexionare.

1. În ce privește derivarea regresivă, delimitarea este exclusiv de natură diacronică, bazîndu-se pe cunoașterea raportului cronologic dintre cuvîntul cu aspect de bază și cuvîntul înrudit cu aspect de derivat sufixal. Din punct de vedere sincronic relația dintre derivatele regresive verbale *picta*, *transla* și substantivele *pictor*, *pictură*, respectiv *translator*, *translație* este aceeași ca între *sculpta*, *administra* și derivatele progresive substantivale *sculptor*, *sculptură*, respectiv *administrator*, *administrație*.

2. Delimitarea față de conversiune vizează, în ansamblu, derivatele imediate verbale (pentru care vezi *Derivarea verbală. Introducerea* 6) și, în particular, unele sufixe lexicale provenite din sufixe flexionare de infinitiv (sufixul substantival *-are* din *născare*, *vînzare*) sau de participiu (sufixele adjectivale *-at* din *buzat*, *-ut* din *limbut*).

3. Problema delimitării derivării și a derivatelor cu sufixe de compunerea și de compusele de tip tematic (cu elemente de compunere) se pune pe două planuri: a) pe plan teoretic, general, interesează distincția de principiu dintre aceste procedee, în speță poziția față de categoria elementelor de compunere care ocupă ultimul loc într-un cuvînt compus și pe care unii lingviști le numesc pseudosufixe, false sufixe sau sufixoide, iar b) în cîteva situații concrete este necesară delimitarea unor sufixe de segmente omonime cu statut de elemente de compunere.

a. Deosebirea dintre sufixe și elementele de compunere tematică (fără existență independentă în limba română) care ocupă ultimul loc în cuvintele formate se face, în general, pe baza unui criteriu semantic-noțional asociat de obicei cu criteriul etimologic al provenienței din cuvinte autosemantice; la aceste criterii se adaugă unele indicii formale ale elementelor de compunere: topica dublă — ca segment nu numai final, ci și inițial — a multora dintre ele (*-antrop* și *antropo-*; *-fil* și *filo-* etc.), lungimea și aspectul lor de cuvînt (*-atlon*, *-emeză*, *-logie*, *-tecă*, *-zimă* etc.),

Vezi FC I, p. VIII, și II 13—14 (și bibliografia indicată acolo); RRL XIV, 1969, 1, p. 3—6.

Probleme mai dificile apar la formanți care au ca etimon indirect cuvinte autosemantice, de exemplu sufixul adverbial *-mente*, sufixul verbal *-fica* și sufixul adjectival *-fic*.

Vezi discuția din monografiile respective.

b. Situații speciale de omonimie între un sufix și un element de compunere se întîlnesc la sufixele *-andru*, *-ant*, *-id*, *-(o)log*, *-(o)man*, *-oic*, *-ol*, *-ur*. La cele mai multe dintre ele delimitarea se face ușor, pe baza sensurilor cu totul diferite.

Pentru toate aceste situații de omonimie vezi monografiile sufixelor respective.

4. Delimitarea dintre derivarea cu sufixe și fenomenul morfologic al refacerii unei forme flexionare — numit de unii cercetători derivare

regresivă morfologică — este, ca și în cazul delimitării de derivarea regresivă lexicală (vezi 1), exclusiv de natură diacronică, bazîndu-se aici pe cunoașterea raportului cronologic dintre variantele unui cuvînt (între care una are aspect de derivat sufixal). Din punct de vedere sincronic substantivele *capăt, judec, ramură, vopsea, zală* par formate cu sufixe (*-ăt, -ec, -ură, -ea, -ală*), deși ele sînt, de fapt, forme de singular refăcute din plurale ale unor singulare primare lipsite de finalele în cauză.

Vezi J. Byck și A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL I, 1933, p. 29—31, 34; FC I p. IX; Th. Hristea, *lucr. cit.*, în *Sistemele limbii*, p. 108.

7. Sufixele trebuie delimitate, de asemenea, de unele segmente finale fără funcție de formanți lexicali, care nu creează decît, cel mult, variante ale unui cuvînt, întrucît nu-i imprimă un sens sau un statut nou.

1. Este vorba, pe de o parte, de sunetele epitetice, vocale sau silabe, adăugate la sfîrșitul unui cuvînt, deci de un fenomen fonetic produs în anumite condiții, de exemplu, în poezia populară, la sfîrșitul unui vers, de obicei cîntat (*-ă/-î* sau *-re*).

Vezi A. Rosetti, *Remarques sur la détente des occlusives roumaines en fin de mot*, în BL I, 1933, p. 58—88; A. Graur, *-re et -ră facultatifs*, în BL III, 1935, p. 182—185; GRAUR, T. 248.

2. Pe de altă parte, este vorba de așa-numitele particule prin care se creează variante ale unui cuvînt, ca adverbialul *-a* din *acuma, aicea*.

Vezi Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, 1985, p. 111—134.

STRUCTURA VOLUMELOR CONSACRATE SUFIXELOR

8. Tratarea sufixelor în lucrarea de față este similară cu cea a prefixelor (FC II). Ea constă mai întîi în studiul analitic al fiecărui sufix simplu în monografii consacrate cîte unui sufix în parte sau cîte unui grup de sufixe care constituie o serie pe baza unei înrudiri parțiale sau a comunității de origine în cazul unor dublete etimologice. Prezentarea monografică a unui sufix simplu sau a unei serii de sufixe simple include menționarea tuturor sufixelor complexe (compuse și dezvoltate) în care intră sufixul/sufixele din titlu; tratarea specială a sufixelor complexe se face în micromonografii atașate la sfîrșitul monografiei consacrate ultimului sufix din structura lor, dar în ordinea alfabetică a primului element (sufix sau interfix): de exemplu, *-uleț* la *-eț*.

Datorită grupării în serii și subordonării față de sufixul de bază, numărul monografiilor nu corespunde cu numărul sufixelor studiate.

Monografiile sînt urmate de capitole de sinteză în care problemele abordate privesc ansamblul sufixelor românești sau grupări ale lor după diverse criterii (semantice, gramaticale, etimologice).

Numărul mult mai mare al sufixelor din limba română față de prefixele ei impune însă tratarea sufixelor în mai multe volume, iar faptul că sufixele verbale reprezintă singura clasă de sufixe cu distribuție exclusivă justifică tratarea separată a derivării verbale față de cea nonverbală, căreia îi vor fi consacrate volumele următoare. În cadrul celor două mari secțiuni — derivarea verbală și cea nonverbală — ordinea monografiilor este strict alfabetică, iar, ca și în volumul consacrat prefixelor, în cazul sufixelor grupate într-o monografie comună ordinea este dată de primul sufix din titlul monografiei, care este principalul element al seriei și repre-

zentantul ei; celelalte sufixe figurează însă la locul alfabetic respectiv, cu trimitere la monografia în care sînt tratate.

Tehnica de diferențiere printr-un indice numeric (care reflectă, de regulă, ordinea cronologică) a sufixelor omonime și a variantelor omonime, de notare a variantelor prin paranteze rotunde în titlul monografiilor și de marcare a unor grupări de variante sau a unor subserii prin punct și virgulă sau prin bară este, și ea, aceeași ca în FC II. Singura inovație de ordin tehnic este notarea prin paranteze drepte, în titlul monografiilor, a afixelor virtuale menționate din considerente speciale.

Spre deosebire de inventarul formațiilor prefixale, bazat parțial pe DLR și mai mult pe DM (vezi FC II 22), inventarul formațiilor sufixale luate în considerație este stabilit în primul rînd după DI (care cuprinde inventarul lexical din DA ms.). Pentru fiecare sufix se indică numărul formațiilor analizabile din DI și chiar lista lor completă atunci cînd ele sînt mai puține de 25. Adaosurile din alte surse — dicționare generale mai noi (DLRC, DM, DLR, MDE, DEX), dicționare speciale (LTR, D. MED., DN, DER, DCR, glosare regionale), studii lingvistice (cu precădere dintre cele referitoare la formarea cuvintelor) sau înregistrări din diverse texte — sînt prezentate totdeauna prin numărul lor total, urmat, după caz, de lista completă (cînd adaosurile sînt sub 100 de unități) sau numai ilustrativă (cînd adaosurile depășesc acest număr).

MIOARA AVRAM

zentantul ei ; celelalte sufixe figurează însă la locul alfabetic respectiv, cu trimitere la monografia în care sînt tratate.

Tehnica de diferențiere prin-un număr (este necesară) de ordinea cronologică) a sufixelor omonime și a semnelor omonime, de notare a variantelor prin paranteze rotunde în titlul monografiilor și de marcare a unor grupuri de variante sau a unor sufixe prin puncte și virgulă sau bară oblică, se explică în FC II. Singura inovație de ordin tehnic este notarea prin paranteze drepte în titlul monografiilor a sufixelor mentionate din considerente speciale.

Spre deosebire de inventarul formațiilor prefixale, bazat parțial pe DRG și mai ales pe DM (vezi FC II), inventarul formațiilor sufixale luate în considerare este stabilit în primul rînd după DI (care cuprinde inventarul lexical din DM ș.a.m.). Pentru sufixe mai ... se indică numărul formațiilor analizabile din DI, chiar dacă lista e completă, atunci cînd ele sînt mai puțin de 25. Adăugirile din alte izvoare — dicționare generale mai noi (DLRLC, DM, DLRM, MDE și DEX), dicționare speciale (LTR, D. MED., DN, DTEE, DCR, glosare regionale), studii lingvistice (cu precădere dintre cele referitoare la formarea cuvintelor) sau înregistrări din diverse texte — sînt precizate prin numărul lor total, urmat, după caz, de lista completă (cînd adaosurile sînt sub 100 de unități) sau numai ilustrativă (cînd adaosurile depășesc acest număr).

STRUCTURA VOLUMELOR CONSACRATE SUFIXELOR

8. Tratarea sufixelor în lucrarea de față este similară cu cea a prefixelor (FC II). Ea constă mai întîi în studiul analitic al fiecărui sufix simplu în monografii consacrate fie unui sufix în parte sau, fie unui grup de sufixe care constituie o serie pe baza unei înrudiri parțiale sau a comunității de origine în cazul unor dublete etimologice. Prezentarea monografică a unui sufix simplu sau a unei serii de sufixe simple include menționarea tuturor sufixelor complexe (compuse și dezvoltate) în care intră sufixul/sufixele din titlu; tratarea specială a sufixelor complexe se face în micromonografii așezate la sfîrșitul monografiei consacrate ultimului sufix din structura lor, dar în ordinea alfabetică a primului element (sufix sau interfix): de exemplu, *-ulet* la *-et*.

Datorită grupării în serii și subordonării față de sufixul de bază, numărul monografiilor nu corespunde cu numărul sufixelor tratate.

Monografiile sînt urmate de capitole de sinteză în care problemele abordate privesc ansamblul sufixelor românești sau grupări ale lor după diverse criterii (semantice, gramaticale, etimologice).

Numărul mult mai mare al sufixelor din limba română față de prefixe a impus însă tratarea sufixelor în mai multe volume, iar faptul că sufixele verbale reprezintă singura clasă de sufixe cu distribuție exclusivă justifică tratarea separată a derivării verbale față de cea nonverbală, cărora le vor fi consacrate volumele următoare. În cadrul celor două mari secțiuni — derivarea verbală și cea nonverbală — ordinea monografiilor este strict alfabetică, iar, ca și în volumul consacrat prefixelor, în cazul sufixelor grupate într-o monografie comună ordinea este dată de primul sufix din titlul monografiei, care este principalul element al seriei și repre-

DERIVAREA VERBALĂ

INTRODUCERE

1. Volumul de față se ocupă de s u f i x e l e v e r b a l e lexicale și de d e r i v a t e l e v e r b a l e i m e d i a t e (v. în § 6 ce înțelegem prin acest termen).

Motivele pentru care tratăm împreună derivatele verbale sufixale și pe cele nesufixale (imediate) sînt:

a. semantica derivatelor verbale imediate e perfect paralelă cu semantica derivatelor verbale sufixale cu baze nonverbale;

Vezi VASILIU, S.D.S. 503–504 și volumul de față, cap. *Semantica derivatelor verbale sufixale și imediate.*

b. derivarea imediată e sursă de formare a noi sufixe verbale în interiorul limbii române întrucît formațiile cu dublă analiză din care se detașează sufixele noi sînt derivate imediate (de la baze derivate sau augmentate). V. mai jos, § 3.

Situația apare și în alte limbi, chiar dacă nu e prezentată în termenii adoptați de noi; v. de ex. FISCHER, L. D. 171–172.

c. derivatele verbale imediate au foarte frecvent baze identice cu derivatele verbale sufixale (v. cap. *Categoria morfologică . . .*, § 3, 4).

Motivele expuse sub *a.–c.* arată, după părerea noastră, că tratarea împreună a derivatelor verbale mediate și imediate permite o cunoaștere mai rafinată a derivării verbale atît în sincronie, cît și în diacronie.

Vom avea în vedere, în subsidiar, și unele derivate formate prin mijloace asociate (v. FC II 5), și anume:

— Derivatele parasintetice, în monografii, în cazul sufixelor cu derivate puține (de ex., *-ăza*, cu trei formații, din care: în*fierb*ăza) sau, dimpotrivă, în cazul sufixelor la care derivatele parasintetice sînt relativ numeroase (de ex., din cele 35 de derivate ale sufixelor cu segmentul *-ș-*, 13 sînt parasintetice). Ori de cîte ori le vom lua în considerație, o vom face în mod explicit.

— Unele derivate regresive atunci cînd ele constituie o bază posibilă (din două sau mai multe) de analiză și formare a unor derivate care au servit de model în apariția unor sufixe (de ex., *pietrici* este derivat regresiv de la *pietricică*, derivat imediat de la *pietricea* ori derivat cu sufixul *-ici* de la *piatră*; *sărăcăci* este derivat regresiv de la *sărăcăcios* ori derivat cu *-ăci* de la *sărac*).

2. *a.* Inventarul de sufixe verbale a fost obținut prin aplicarea procedurii de a n a l i z ă stabilite pentru toate mijloacele de derivare asupra întregului corpus de verbe extrase din sursele selectate pentru

tratatul din care face parte volumul de față (v. *Cuvînt înainte*, FC I, p. XII). Derivatele verbale din care au fost detașate sufixele sînt, conform concepției pe care se întemeiază tratatul nostru, cuvinte „a căror formație este sau a fost clară pentru vorbitorii români", deci pot fi, fără nici o restricție, moștenite, împrumutate sau formate în românește (v. FC I, p. XIII).

Analiza constînd din compararea derivatelor verbale cu diversele cuvinte din limba română la care pot fi raportate ele, rezultă că ea este o analiză structurală a derivatelor, și nu o analiză etimologică. Este posibil ca uneori analiza structurală să coincidă cu cea etimologică. Acest tip de analiză are implicații de felul celor menționate mai jos asupra criteriilor de stabilire a corpusului de derivate și de sufixe:

Situațiile descrise nu sînt specifice pentru derivatele și sufixele verbale; ele apar, în aproximativ aceiași termeni, și la derivatele și sufixele nominale și adverbiale.

— În inventarul derivatelor apar cuvintele moștenite sau împrumuturile analizabile; de ex.: *apropia* (< lat. *appropiare*), cf. *aproape*; *atomiza* (< fr. *atomiser*, germ. *atomisieren*, engl. *atomize*), cf. *atom*. Formațiile derivate în limba de origine, dar neanalizabile în română nu sînt avute în vedere. De ex.: *bonifica* „a despăgubi pe cineva de o cheltuială făcută" (< fr. *bonifier* < *boni* — din expresia *donner à titre de boni* < lat. *aliquid boni* „surplus d'une recette sur les prévisions etc." — + *-fier*) nu este analizabil în românește întrucît nu are nici o legătură semantică cu rom. *bon* (asemănarea formală este întîmplătoare).

Derivatele sufixale în limba de origine analizabile prin altă formulă structurală în română sînt reținute cu statutul implicat de noua analiză. De ex.: *înălța* (<lat. **inaltiare*, derivat cu sufixul *-iare*) este înregistrat ca derivat imediat.

1. Vezi H. Marchand (*Synchronic Analysis and Word-Formation*, în „Cahiers F. de Saussure", 1955, nº 13, p. 7): „loans from other languages unless they have become analysable syntagmas have no place in a study of word-formation".

În poziția pe care o adoptă față de derivatele formate după model străin (engl. foreign-coined words), autorul citat ne pare inconsecvent cu principiul enunțat mai sus: „the natural synchronic description will therefore be to describe foreign-coined words on the basis of the structural system to which they belong" (p. 16).

2. Împrumuturile sau cuvintele moștenite neanalizabile sînt avute în vedere în legătură cu o r i g i n e a ș i i s t o r i a sufixelor, așa cum sînt avute în vedere formațiile neanalizabile împrumutate și adaptate la limba română cu anumite sufixe. De ex.: *tremura* (<lat. *tremulare*); *chibzui* (<magh. *képezni*), *hăcui* (<germ. *hacken*), adaptate cu *-ui*; *morăi* (<rus. *морить*, ucr. *моримu*) adaptat cu *-ăi*$_1$. V. sufixele -ĂRI ..., -UI și -ĂI$_1$ ..., §5. *c*.

Împrumuturile analizabile formal, dar neanalizabile semantic sînt menționate cu explicații. V., de ex.: *civiliza*, *amortiza*, sufixul -IZA, § 3, 4. *a*.

3. Împrumuturile analizabile parțial în română sînt avute în vedere, firește, numai cu sensurile analizabile. De ex.: *contracta* (<fr., lat.) „a încheia un contract, a se îndatora la ...", cf. *contract* (nu și: „a se strînge, a se zgîrci").

— Analiza (sincronică a) derivatelor nu redă întotdeauna istoria lor. De ex.: *șopti*, provenit din v. sl. шъпътати (bg. *шепти*) — v. DLR —, e analizabil prin *șopa!*, tratat în același dicționar ca onomatopee fără model străin.

Există și situații în care verbe considerate cu etimologia necunoscută sînt analizabile prin baze de asemenea cu etimologia necunoscută. De ex.: *șovîrcăi* „a se da la o parte (ferindu-se ...); a încerca să ocolească ... adevărul", cf. *șovîrca* „a se eschiva, a se codi" (ambele cu etimologia necunoscută în DLR). În aceste cazuri, atîta timp cît etimologia cuvintelor puse în relație nu e rezolvată, nu se poate spune nimic cu privire la raportul dintre analiza și istoria lor.

— Analiza derivatelor împrumutate nu coincide întotdeauna în toate amănuntele cu istoria și analiza lor în limba de origine. De ex.: *curtiza* „a curta”, analizabil în *curte* „omagiu măgulitor adresat unei femei” și *-iza*, e împrumutat din fr. *courtiser*, formă refăcută, după *courtisan* (< it. *cortigiano* < *corte*), a mai vechiului *courtoyer* < v. fr. *court* „curte” (v. DAUZAT—DUBOIS—MITTERAND; *Grand Larousse*).

— În inventarul derivatelor apar verbele care în condițiile limbii actuale standard sînt neanalizabile semantic dacă:

au fost analizabile într-o fază mai veche, de ex.: *consilia* „a sfătui” (A. Russo, în DA), cf. *consiliu* „sfat” (I. Ghica, în DA); *istovi* „a muri; a sfîrși...” („Magazin istoric pentru Dacia”, *Uricariul*, în DA), cf. *istov* „moarte; sfîrșit” („Magazin istoric pentru Dacia”, Beldiman, în DA); *lămuri* „(despre metale...) a curăți prin foc...; a limpezi” (*Minciul* 1776, în DA), cf. *lamură* „curat” (Herodot, în DA);

sînt analizabile pentru un grup restrîns de vorbitori, de ex.: *jimba* „a (se) strîmba” (reg., în DA), cf. *jimb* „strîmb” (idem); *varia*, cf. *variu* (livr. și înv.).

În ambele situații, formațiile sînt reținute ca aparținînd perioadei, respectiv graiului sau idiolectului în care erau/ sînt analizabile.

— Nu sînt înregistrate în inventarul derivatelor (vezi însă mai sus obs. 2) verbele considerate a fi derivate de la cuvinte din limbi străine neîmprumutate ca atare în limba română; de ex.: *hăisui* „a alunga fiarele sălbatice din culcuș” < magh. *hajsza*, cf. TAMÁS.

— Se înregistrează ca unități ale sistemului românesc de derivare verbală și sufixele care apar exclusiv în derivate moștenite sau împrumutate; de ex.: *-ia*, moștenit din lat. *-iare*, apare numai în derivatul *apropia* (vezi -IA, § 3. *a*: rom. *-ia* este și împrumut tîrziu latino-romanic), iar *-irui* (*argumentirui*), reprezentînd adaptarea la limba română cu ajutorul lui *-ui* a germ. *-ieren*, apare numai în derivate împrumutate (vezi -UI, § 8). Această poziție e justificată de ipoteza că, în principiu, nu e exclus ca un derivat analizabil și perfect explicabil în interiorul limbii române care are și corespondent în latină sau într-o limbă oarecare să fie de fapt format în românește.

Ne-am abătut, în mod deliberat, de la principiul analizei structurale (sincronice) enunțat mai sus prin faptul că nu am înregistrat verbele devenite analizabile în raport cu nume derivate de la ele însele prin regresiune; de ex.: *bîrfi* (< bg. *бръмвя*, v. M. S. Mladenov, în LR XXII, 1974, nr. 1, p. 53), cf. *bîrfă*; *dejuna* (< fr. *déjeuner* < lat.), cf. *dejun* (derivat regresiv în română; fr. *déjeuner* s. m. e infinitiv substantivat).

V. și DUBOIS, D. S. 13—14, care înregistrează formațiile nominale regresive ca derivate cu sufixul zero de la verbe, remarcînd: „ce champ suffixal est dégajé selon des critères diachroniques; d'un point de vue synchronique le groupe *rebond* / *rebondir* ... apparaît inversé et formé de verbes dénominatifs”.

Am procedat în acest mod—deși analiza acestor verbe ca denominale e operată în mod curent atît de vorbitorii nespecialiști (v. Th. Hristea, *Derivarea regresivă morfologică în raporturile ei cu cea lexicală*, în *Sistemele limbii*, 1970, p. 98; VASILIU, S.D.S. 498), cît și, în general, în cercetările sincronice și, mai mult, e reflectată de unele definiții din dicționare în care verbul primar e definit prin referire la numele postverbal (v. exemple la VASILIU, S.D.S. 499—500)—pentru că:

înregistrarea tuturor acestor verbe ca derivate denominale ar falsifica datele privitoare la productivitatea procedeului;

în cazul acestui tip de formații, diacronia contrazice în bloc sincronia.

b. Sufixele reținute în inventarul nostru sînt cele care au fost identificate în cel puțin o formație analizabilă în românește. (E vorba de formații cu analiză unică, pentru că sufixele identificate numai în formații cu dublă analiză nu au statut de sufixe ferme, ci de sufixe virtuale; v. § 3.) Exemple de sufixe apărînd în cîte o singură astfel de formație: *-ugi* (*vălugi*), *-ozi* (*foltozi*, împrumut).

1. Vezi FC II 7–8, și acolo referințele despre puncte de vedere opuse acestei concepții.
2. V. *Tabel sinoptic* ...: din totalul de 99 de sufixe simple, 23 (aproximativ un sfert) au cîte un singur derivat. Așadar aceste sufixe au pondere destul de mare în sistemul sufixelor verbale.

3. În analiza derivatelor, condusă după principiile stabilite pentru întreaga secțiune consacrată derivării (v. FC II 6–7), am făcut întotdeauna distincție (conform cu principiile amintite) între formațiile cu analiză unică și cele cu d u b l ă a n a l i z ă (v. *Introducere în studiul sufixelor*, p. 9–10). Întrucît formațiile verbale cu dublă analiză par a fi relativ mai numeroase decît cele nonverbale și, prin aceasta, au implicații mai puternice asupra dinamicii inventarului de sufixe verbale, vom prezenta aici modelele principale de dublă analiză a derivatelor verbale.

Vezi Al. Graur, în BL IV, 1936, p. 65–67, și VI, 1938, p. 145 și 157–163; în RRL XIV, 1969, p. 327–332; MALKIEL, G. 316.

Dubla analiză este de două tipuri, după cum derivatul poate fi raportat la *a.* cel puțin două baze care implică segmentări diferite sau *b.* o singură bază.

a. În cazul primului tip, distingem două subtipuri după cum cel puțin una din bazele posibile e:

— un d e r i v a t, cealaltă fiind un cuvînt primar, anume baza primului:

ostăși: *ost-aș*, *oaste*
grijuli: *grij-uliu*, *grijă*
tălpăși: *tălp-aș*, *tălp-ășiță*, *talpă*
pocita: *poc-it*[2] (3), *poc-itor* (2), *poc-itură*[1] (3) — în DLR —, *poci*
secătui: *sec-at*, *seca*
confiscarisi: *confisc-are*, *confisca*
zbură̆tăi: *zbur-at*, *zbur-ătură*, *zbura*.

În raport cu baza (bazele) derivată (derivate), verbele sînt:
derivate imediate: *ostăși*: *ostaș*, *tălpăși*: *tălpaș*, *pocita*: *pocit*,
derivate regresive: *grijuli*: *grijul-iu*, *tălpăși*: *tălpăș-iță*, *pocita*: *pocit-or*, *pocit-ură*,
derivate sufixale: *confiscar-isi*: *confiscare*, *secăt-ui*: *secat*, *zburăt-ăi*: *zburat*, (prin regresiune) *zburătură*.

În raport cu baza primară verbele sînt derivate sufixale cu:
sufixe simple: [*ost-*] + [*-ăși*], [*grij-*] + [*-uli*], [*tălp-*] + [*-ăși*], [*poc-*] + [*-ita*]
ori cu
sufixe compuse: [*confisc-*] + [*-ar-isi*], [*sec-*] + [*-ăt-ui*], [*zbur-*] + [*-ăt-ăi*]

Observăm că *tălpăși*, *pocita* și *zburătăi* comportă două analize diferite prin raportare la bazele derivate (analize care corespund la cîte două posibile istorii diferite: *tălpăși* și *pocita* sînt formate prin derivare imediată sau regresivă; *zburătăi* e format prin derivare sufixală de la o bază derivată existentă independent sau obținută prin regresiune). Din punctul de vedere al sufixelor verbale însă, distincția dintre cele două analize nu e relevantă pentru că nu implică

segmentări diferite ale verbelor. De aceea reținem aceste situații tot ca exemple de dublă, și nu de triplă analiză.

— o temă a u g m e n t a t ă (printr-un anumit morfem gramatical, uneori identic cu un anumit sufix, ori un segment nesufixal), cealaltă fiind tema neaugmentată a aceluiași cuvînt:

cafeli : *caf-el-e*, *cafea*
picura : *pic-ur-i*, *pic*
atenționa: *atenți-un-e*, *atenție*
pingelui : *ping-el-e*, *pingea*.

Elementul desemnat de noi prin termenul segment nesufixal pare să corespundă interfixului din terminologia lui Malkiel (G. 318): „semantically void ingredients wedged in between the radical and some sharply silhouetted suffix". V. și CARABULEA, I. 132, care a preluat termenul de la Y. Malkiel.

În raport cu tema augmentată verbele sînt:
derivate imediate: *cafeli* : *cafel-e*, *picura* : *picur-i*, *atenționa* : *atențiun-e*.
derivate sufixale: *pingel-ui* : *pingel-e*.
În raport cu tema neaugmentată sînt derivate sufixale cu:
sufixe simple: [*caf-*] + [*-eli*], [*pic-*] + [*-ura*], [*atenți-*] + [*-ona*],
sufixe complexe: [*ping-*] + [*-elui*].

1. În mod excepțional, cele două baze prin care se face analiza derivatului pot să nu aparțină aceleiași paradigme. De ex. *încoloșmăni*, *-a*, v. sufixele -ĂNI, -ĂNA, § 3.

2. Există și cazuri sporadice de t r i p l ă analiză:

tratarisarisi (formație glumeață la Alecsandri), analizabil prin baza primară *trata* și bazele derivate *tratare* și *tratarisi*;

formațiile de tipul *îmbucături*, analizabile prin baze primare (*îmbuca*) și derivate (*îmbucat*, *îmbucătură*);

formațiile de tipul *atenționa*, analizabile prin baze primare (*atent*) și baze derivate (*atenție* și varianta ei *atențiune*).

În primul caz, din analiză rezultă 3 sufixe compuse: *-arisarisi*, *-isarisi*, *-arisi*; în cel de al doilea, 1 sufix compus: *-ături*, unul simplu: *-uri*, și derivate imediate; în cel de al treilea, 2 sufixe simple: *-iona*, *-ona*, și derivate imediate. Nici una din aceste situații nu este însă productivă pentru sistemul sufixal românesc: *-arisarisi*, *-isarisi* și *-ături* sînt sufixe virtuale (v. sufixele -ISI ..., § 8; -ĂRI ..., § 8), *-iona* e reținut ca sufix datorită u n e i a din formații, *impulsiona*, care în limba actuală nu mai satisface condițiile triplei analize (v. sufixele -ONA$_3$ ...., §1). Productiv însă sufixul *-iona* nu este (v. -ONA$_3$, § 6).

b. În cazul celui de al doilea tip (situație mai specială datorită exemplelor puțin numeroase și cu caracter nesistematic), baza (unică) e o interjecție, adică un cuvînt fără structură formală, deci, în principiu, segmentabil în orice fel:

mihoti : *mihoho!*
tuculi : *tucu!*
bubui : *bu-bu!*

La primele două derivate ambele analize operate au drept rezultat detașarea unui sufix: *mih-oti* sau *miho-ti*, *tuc-uli* sau *tucu-li*. La cel de al treilea derivat, una din analize are drept rezultat detașarea unui sufix: *bub-ui*, cealaltă însă ajunge la un derivat imediat: *bubu-i*.

În segmentarea formațiilor de acest tip ne-am condus după datele oferite de inventarul de sufixe detașate din derivate de la baze noninterjecționale. Astfel, am admis dubla segmentare a derivatului *tuculi* pentru că atît *-li*, cît și *-uli* sînt detașate din derivate noninterjecționale cu analiză unică (*pecet-li*, *jug-uli*). În schimb, în *ghioldorosi* (*ghioldoro!*), am detașat prin analiză unică un sufix *-osi* pentru că detașarea unui sufix *-si* nu este impusă de nici un derivat noninterjecțional.

În cazul tipului de sub *a*. s e n s u l impune uneori alegerea uneia din cele două modalități de analiză posibile din punct de vedere formal. De ex.: *bucățeli* „a face b u c ă ț e l e"; *fățări* „a se preface, a se fățărnici", cf. *fățare* „fățărnicie"; *îngîndura* „a cădea pe g î n d u r i"; *pîntecări*

„a avea pîntecare (pîntecărie)”; *aruncături* „(despre lemne) a intra în putrefacție”, cf. *aruncătură* „lemn uscat”; *hoinări* „a umbla hoinar” (cp. cu *(h)oină* „joc cu mingea”) pledează pentru analiza prin baza derivată, respectiv augmentată; *olări* „a rotunji capetele bușteanului în formă de oală”; *lăptoșa* „a transforma în lapte”; *limbuși* „a-și plimba limba prin gură” (cp. cu *limbuș* „omușor”) pledează pentru analiza prin baza primară.

Există și cazuri speciale (rare) în care raportarea la diversele baze se poate face în mod diferențiat după sensurile derivatului; de ex., *pietrici*: „a deveni zgrunțuros”, cf. *pietricică*; „a se întări”, cf. *piatră*; „a pietrui”, cf. *pietre, pietricele*.

Alteori (în majoritatea cazurilor) sensul este neconcludent (fie pentru că cele două tipuri de baze la care poate fi raportat verbul sînt sinonime, fie pentru că, fără a marca o distincție semantică, sensul verbului poate fi formulat în două feluri, prin referire la cele două tipuri de baze). De ex.: *ajutora* „a ajuta” sau „a da ajutor”, *strîmtora* „a băga la strîmtoare” sau „... la loc strîmt”, *grădinări* „a face meseria de grădinar, a face grădinărie” sau „a se ocupa de grădină”, *sulfura* „a amesteca o substanță chimică cu sulf” sau „a transforma în sulfură (compus al sulfului)”, *încrucișa* „a pune cruciș (= în cruce)”, *cărnoși* „a jupui de carne” sau „... de părțile cărnoase”, *blegoșa* „a deveni bleg (= blegos)”, *frențuși* „a se îmbolnăvi de frențe (= frențuș)”. Sînt ambigue în bloc derivatele în *-eli*, *-ela* care nu conțin în sensul lor noțiunea de plural al bazei, întrucît singularul are forme cu și fără *-l-*: *bacceli* „a căpăta aspect de baccea” (cf. *b.*) sau „... aspectul unei baccele” etc. (E de la sine înțeles că în cazul tipului de sub *b.*, de asemenea, criteriul sensului nu este operant: structura semantică a formațiilor reflectă — nici nu s-ar putea să fie altfel — caracterul amorf al bazelor.)

Deoarece, după cum s-a văzut, 1. criteriul conținutului semantic este adesea inoperant, 2. din punct de vedere formal, ambele analize sînt în toate cazurile posibile (fără a putea spune măcar că una e mai simplă decît cealaltă) și, în sfîrșit, 3. formațiile de acest tip au determinat apariția de noi sufixe, înregistrăm toate tipurile de formații neconcludente din punct de vedere semantic (alături, bineînțeles, de cele al căror sens impune analiza prin bazele primare) în capitolele consacrate sufixelor rezultate din analiza prin bazele primare, respectiv, neaugmentate (în cazul exemplelor noastre: *-ăși*, *-uli*, *-ita*, *-arisi*, *-ătui*; *-eli*, *-ura*, *-ona*$_3$). În același fel am procedat cu derivatele de la interjecții (*-ti*, *-oti*; *-li*, *-uli*). Le înregistrăm însă separat de derivatele a căror analiză are drept unic rezultat detașarea sufixelor în discuție (de ex.: *bășcăși*: *bașca*, *terfeli*: *tearfă*, *pericolarisi*: *pericol*) pentru că prezența în structura lor a sufixelor în discuție nu e certă.

Sînt situații în care elementele derivate detașate din formații cu dublă analiză nu sînt productive, adică nu apar niciodată (cel puțin în materialul de care dispunem noi) în formații a căror analiză să aibă drept rezultat unic detașarea sufixelor respective. De ex., *-iși* apare exclusiv în formații ca *mîlcomiși* < *mîlcomiș*, *păiși* < *păiș*; *-ănoșa* și *-ătoșa*, forme dezvoltate ale lui *-oșa*, apar exclusiv în formații ca *viermănoșa* < *viermănos*, *apătoșa* < *apătos*; *-ința* apare exclusiv în formații ca *ființa* < *ființă*; *-ălogi*, *-elogi*, exclusiv în formații ca *pisălogi* < *pisălog*, *terfelogi* < *terfelog*. Elementele derivative care apar numai în formații cu dublă analiză sînt înregistrate ca sufixe: a) dacă formează serii de cîte cel puțin 2 termeni

cu sufixe detașate din formații cu analiză unică (de ex. : *-iși*, alături de *-și*, *-ășa*, *-eșa* etc. ; *-ănoșa* și *-ătoșa*, alături de *-oreșa*) sau b) (e cazul sufixelor dezvoltate) dacă se explică prin forme dezvoltate ale sufixului de bază (de ex. : *-ălogi* și *-elogi*, explicate prin sufixele *-ălog* și, respectiv, *-elog*, forme dezvoltate ale lui *-og*, prin care se explică *-ogi*). Atunci cînd nu satisfac condițiile de sub a), b), nu sînt înregistrate ca sufixe ; formațiile din care se pot detașa ele sînt însă reținute. Astfel, nu am reținut un sufix *-ința* pe baza formației *ființa*, dar am înregistrat verbul la derivatele imediate ; nu am reținut sufixele compuse cu *-iza*, toate detașate din formații cu dublă analiză, dar am înregistrat verbele în care apar ele la sufixul *-iza* (v. mai jos § 5). Înregistrăm aceste sufixe (sub denumirea convențională de sufixe v i r t u a l e) deoarece e posibil 1. să existe deja formații care să le justifice statutul de sufixe productive și pe care noi să nu le cunoaștem și 2. asemenea formații să apară în viitor, deci ele să d e v i n ă productive.

Punctul de vedere care ne-a condus la alegerea procedurii de mai sus este principiul similar cu cel potrivit căruia înregistrăm sufixele i m p r u m u t a t e pentru care nu avem nici o formație r o m â n e a s c ă (vezi § 2).

4. Elementele derivative detașate din formații cu analiză unică sau multiplă sînt organizate în grupuri ; aceste grupuri, la rîndul lor, sînt constituite din sufixele și variantele lor ori din serii (uneori cu subserii, după conjugări) de sufixe.

V a r i a n t e l e sînt f o n e t i c e, g r a f i c e sau de c o n j u g a r e (morfologice).

Statutul variantelor fonetice și grafice se stabilește, ca și la sufixele nonverbale, pe baza contextelor fonetice care le determină, respectiv, pe baza convențiilor grafice valabile într-o anumită perioadă (de obicei, convenții împrumutate o dată cu formațiile din care se detașează variantele în discuție).

Statutul de variantă de conjugare, specifică pentru derivarea verbală, se acordă elementelor derivative care se detașează exclusiv din dublete de conjugare, formații explicate, de obicei, prin schimbare de conjugare. (V. totuși *anatimisa*, care poate fi explicat atît prin schimbare de conjugare din *anatimisi*, cît și prin bulgară — v. sufixul -ISI, § 4. *a*, varianta *-isa*$_1$.)

Elementele derivative care apar în dublete de conjugare pot avea statut de s u f i x e atunci cînd apar și în formații care nu constituie dublete. De asemenea, ele pot interveni în formarea unor sufixe perechi. V., de ex., sufixele -NI ..., § 5 : *-ăna*, *-ina*.

Variantele de conjugare sînt puține, slab sau chiar foarte slab reprezentate și au, în general, o poziție precară în raport cu sufixul de bază. De ex., *-ota*$_2$, variantă de conjugare a lui *-oti*, apare în 3 formații : *picota* și (cu dublă analiză) *chiota*, *tropota* ; *-ăti*$_2$, variantă de conjugare a lui *-ăta*, numai în *schiopăti* (v. sufixele -TI ..., § 4, și -TA ..., § 1, 4).

Relativ frecvente în derivarea sufixală verbală sînt elementele derivative cu s t a t u t d u b l u, de sufixe și variante. Este mai ales cazul derivativelor detașate atît (1) din formații care sînt variantele fonetice (de obicei, regionale) ale unor formații (literare) din care se detașează sufixele de bază, cît și (2) din formații care nu au și nu presupun dublete pentru că nu prezintă contextul fonetic care să condiționeze variația respectivă. În situația (1) spunem că elementele derivative sînt variante, în situația (2) spunem că ele sînt sufixe. De ex. :

-eri e variantă fonetică regională a lui *-ări* în *cenușeri*, variantă a lui *cenușări*, și sufix în *împleteri* (v. sufixele -ĂRI ..., § 1).

sau situația mai complexă, în care raporturile sufix/variantă dintre 2 termeni sînt reciproce :

-oșa e sufix în *ghemoșa* și variantă a lui *-ușa* în *mărunțoșa*, variantă a lui *mărunțușa* ; *-ușa*, la rîndul lui, e sufix în *aplecușa* și variantă a lui *-oșa* în *înfăinușa*, variantă a lui *înfăinoșa* (v. sufixele -ȘI . . ., § 1).

Cînd ambele formații pe baza cărora se stabilește statutul derivativelor sînt regionale, ambele derivative sînt considerate sufixe. V. de ex. sufixele -ĂI$_1$, -ÎI$_1$, § 2.

Condițiile de realizare a acestor elemente derivative omonime sînt specificate în monografiile sufixelor respective, iar ele sînt notate diferențiat prin indici, după modelul sufixelor (și prefixelor) omonime. Indicii mai mici se atribuie sufixelor, iar cei mai mari, variantelor. De ex. : *-oșa*$_1$ cu varianta *-ușa*$_2$ și *-ușa*$_1$ cu varianta *-oșa*$_2$.

Stabilirea s e r i i l o r d e s u f i x e se face pe baza trăsăturilor comune pe care le au sufixele din același grup, iar tratarea împreună a sufixelor care alcătuiesc o serie presupune avantaje atît pentru aprofundarea cunoașterii lor (prin descrierea comparativă a termenilor seriei), cît și pentru obținerea unei descrieri mai simple (prin sistematizarea tuturor trăsăturilor comune ale sufixelor).

Seriile de afixe nu sînt specifice derivării verbale și nici măcar derivării sufixale (v. FC II 21). Ele par a fi însă relativ mai frecvente și mai sistematice la sufixarea verbală. De aceea vom face aici cîteva observații asupra procedurii aplicate pentru stabilirea lor.

Fără a folosi termenul, I.-A. Candrea (C.G.R. 302—305) tratează sufixele verbale în serii într-o manieră foarte apropiată de cea aplicată de noi.

Existența seriilor e sugerată și de A. Graur ; de ex. (în BL VI, 1938, p. 157) : „[*-ora*, *-ori*, *-ura*, *-uri*] ressemblent à *-ări*, tant pour la forme que pour le sens".

Trăsăturile comune ale sufixelor privesc asemănarea de structură fonetică și posibilitatea lor de a forma în mod alternativ derivate de la aceleași baze (= formează serii de substituție) :

— Sufixele din grupul *-ni*, *-na*, *-ăni*, *-ăna*, *-eni*$_1$, *-ena*$_1$, *-ini*$_1$, *-ina*$_1$, *-îni*, *-îna*, *-oni*$_1$, *-ona*$_1$, *-uni*, *-una*$_1$ au structură fonetică asemănătoare : consoana *n* precedată de una dintre vocalele *ă*, *e*, *i*, *î*, *o*, *u* sau neprecedată de vocală și urmată de caracteristica conjugării (v. cap. *Structura fonetică a sufixelor verbale*, § 1).

Structura fonetică asemănătoare este condiția indispensabilă pentru stabilirea oricărei serii de sufixe.

Cînd două sau mai multe sufixe dintr-o serie conțin caracteristicile ambelor conjugări, I și a IV-a, spunem că seria respectivă se împarte în două subserii : una de conjugarea I, cealaltă de conjugarea a IV-a. De ex., în seria menționată mai sus, subseriile sînt : *-ni*, *-ăni*, *-eni*$_1$ etc. și *-na* *-ăna*, *-ena*$_1$ etc.

Deși pe baza asemănării de structură fonetică unele grupuri de sufixe ar trebui să fie tratate ca serii cu cîte două subserii, e mai convenabil să le tratăm ca serii distincte, deoarece alte trăsături ale lor pledează pentru aceasta. De ex. : sufixele *-ta*, *-ăta*, *-eta*, *-ita*, *-ota* și *-ti*, *-ăti*$_1$, *-eti*, *-oti* sînt tratate ca formînd două serii distincte pentru că au origine diferită, iar derivatele de conjugarea I și a IV-a de la aceleași baze au poziție precară (v. seriile -TA . . . și -TI . . ., § 1).

— Seriile de substituție în care intră sufixele sînt un criteriu frecvent folosit de noi pentru determinarea seriilor de sufixe (v., de ex., seriile -LI . . ., -ȘI . . .). Apare însă o situație în care, deși sufixele intră în aceleași serii de substituție, există și argumente care pledează împotriva constituirii

lor într-o serie. Este cazul sufixului *-ui*, de o parte, și a sufixelor *-ăi*, *-îi*, de cealaltă parte:

Un număr de 52 de derivate, reprezentînd aproximativ 10% din totalul derivatelor în *-ui*, intră în serii de substituție cu derivate în sufixe din seria *-ăi*$_1$ . . . De ex.: *chițăi*/*-ui*, *gîfîi*/*-ui*, *colbăi*/*-ui*, *înfășăi*/*-ui*, *lingăi*/*-ui*. Aceste derivate nu constituie o categorie distinct caracterizată nici în raport cu sufixul *-ui*, nici în raport cu seria *-ăi*$_1$ . . . : au baze interjecționale, nominale și verbale așa cum au atît derivatele în *-ui*, fără dublete în *-ăi*$_1$ . . ., cît și cele în *-ăi*$_1$ . . . (v. sufixele -UI și -ĂI$_1$ . . .), iar semantica lor, fiind determinată de clasa morfologică a bazelor, este, de asemenea, nespecifică.

Unica trăsătură care ar putea intra în discuție ca avînd funcție distinctivă ar fi originea temelor: derivatele în *-ăi*$_1$ . . ., în contrast cu cele în *-ui*, au numai baze vechi în limbă (v. -ĂI$_1$ . . ., § 6). Această trăsătură, apărînd la 51 din cele 52 de derivate în discuție, ar pleda pentru tratarea acestor derivate la seria de sufixe *-ăi*$_1$ . . . Întrucît însă există o excepție, anume *probui*, *-ăi*, cu temă neologică, și, pe de altă parte, derivatele deinterjecționale în *-ui* fără dublete în *-ăi*$_1$ . . . au și ele, în bloc, baze vechi, considerăm că trăsătura menționată nu e operantă în sensul sugerat mai sus.

De aceea stabilim p r i n   c o n v e n ț i e să tratăm sufixul *-ui* independent de seria *-ăi*$_1$ . . . .

În afara celor două trăsături comune menționate, sînt avute în vedere, după caz, și alte trăsături subordonate lor, și anume originea sufixelor și a bazelor derivatelor, clasa morfologică a bazelor (aceste trăsături au intervenit în discutarea exemplelor propuse mai sus; pentru mai multe exemple, v. seriile -ȘI . . .; -ISI . . .; -ĂGI . . ., § 1).

5. I n v e n t a r u l sufixelor verbale prezentate în monografiile volumului de față conține 99 sufixe simple și 51 sufixe c o m p l e x e (v. *Cuprinsul*).

Pe lîngă acestea, există 16 sufixe simple (*-gi*, *-ari*, *-orî*, *-eci*$_1$, *-oga*, *-ela*, *-na*, *-ena*$_1$, *-eși*, *-iși*, *-ușa*$_1$, *-uti*, *-ița*, *-uța*, *-ala*, *-ola*$_2$) și 29 complexe (*-ănăi*, *-ătăi*, *-icăia*, *-ătăci*, *-ătoci*, *-otoci*, *-alisi*, *-anisi*, *-arhisi*, *-arisarisi*, *-gisi*, *-imisi*, *-pisi*, *-uleasi*, *-ănoșa*, *-ănoși*, *-ătoșa*, *-ătoși*, *-ătăți*, *-ătăța*, *-utăți*, *-ălogi*, *-elogi*, *-ătări*, *-ături*, *-etori*, *-egări*, *-șora*, *-șori*) v i r t u a l e (v. sufixele -ĂI$_1$ . . ., -CI . . ., -ISI . . ., -NI . . ., -ȘI . . ., -ȚI . . ., -ĂGI . . ., -ĂRI . . .). Așadar sufixele virtuale complexe sînt în mod absolut și, mai ales, în mod relativ mult mai numeroase decît sufixele virtuale simple. Însă în ce privește numărul derivatelor și frecvența lor, sufixele virtuale complexe sînt la fel de slab reprezentate ca și cele simple.

Menționăm cîteva sufixe virtuale neînregistrate pentru că nu formează serii cu alte sufixe (v. mai sus § 4):

-eza: *amoreza*, cf. *amor*, *amorez* (v. și formația glumeață *coafeza*; n-are nici o legătură cu *-eza*, sufix vechi și popular, v. sufixele -ĂZA . . .);

-inți: *ființa*, cf. *fi*, *ființă* (*-ință* n-are nici o legătură cu sufixele care stau la baza seriei *-ți* . . ., vezi sufixele -ȚI . . ., § 4);

-nici: 16 formații vechi (sec. al XVI-lea — al XIX-lea), unele folosite arhaizant în limba contemporană, raportabile la baze în *-nic* și/sau (prin regresiune) *-nicie*: *cămătnici*, cf. *camătă*, *camatnic*; *cucernici*, cf. *cuceri* „a se smeri", *cucernicie*; *fățărnici*, cf. *fățare*, *fățări*, *fățărnicie*; *hotărnici*, *(îm)putérnici*, *îndărătnici*, *întemeinici*, *(în)vecinici*, *jelnici*, *nimicnici*, *ostrdnici* (semianalizabil), *rodnici*, *silnici*, *slugărnici*, *zădărnici* (toate în DI), *istornici* „a istorisi", cf. *istorie*, *istornic* (LR XXX, 1981, nr. 5, p. 531) (*-nic* nu are nici o legătură cu sufixele care stau la baza seriei *-ci* . . ., vezi sufixele -CI . . ., § 4);

cele 16 sufixe compuse cu *-iza*, anume *-aciza*, *-aliza* etc., menționate la sufixul -IZA, § 2 (*-iza* nu are nici un sufix complex real).

Observăm și aici că sufixele virtuale complexe sînt mult mai numeroase decît cele simple.

Sufixele simple sînt 4 individuale (*-ia*, $-ina_3$, *-ua*, *-ui*) și 110 organizate în 19 serii de cîte 2 (*-iza* ...; $-ona_3$...), 3 (*-ega* ...; *-fia* ...; *fica*...; *ala*...), 4 (*-ăza*, ...; *-isi* ...; *-ti* ...), 5 (*-ăgi* ...; $-ăi_1$...; *-ca* ...; *-ta* ...); 6 (*-ci* ...), 9 (*-ți* ...), 11 (*-ări* ...; *-li* ...; *-și* ...) și 14 termeni (*-ni* ...).

Sufixele complexe sînt grupate pe lîngă (au la bază sufixe din) 9 serii de sufixe simple (*-ăgi* ... — 2; $-ăi_1$... — 21; *-ări* ... — 12; *-ci* ... — 3; *-isi* ... — 17; *-ni* ... — 4; *-și* ... — 5; *-ți* ... — 3; *-ala* ... — 1) și un sufix individual (*-ui* — 12). Remarcăm că sufixele complexe care au la bază sufixe din seriile *-ăgi* ..., *-ci* ..., *-ți* ... sînt toate virtuale.

6 serii de sufixe (*-ări* ...; *-ăza* ...; *-li* ...; *-ni* ...; *-și* ...; *-ți* ...) au subserii după cele două conjugări, situația repetîndu-se la sufixele complexe formate pe baza a trei din aceste serii (*-ări* ...; *-și* ...; *-ți* ...).

Menționăm (în ordine cronologică) cîteva inventare generale de sufixe verbale stabilite de lucrări anterioare de sinteză, unele consacrate acestor sufixe (listele — alcătuite după criterii de delimitare a unităților care uneori sînt diferite de ale noastre — cuprind sufixe simple, complexe și variante, redate în notația autorilor și în ordinea în care apar în lucrări):

CANDREA, C.G.R.: *-eca, -ega, -ula, -ăna, -ina, -ăra, -era, -ora, -ura, -ăi, -îi, -ui, -ăci, -ici, -oci, -uci, -ăli, -eli, -oli, -uli, -lui, -ălui, -ni, -ăni, -ări, -isi, -eși, -oși, -uși* (29);

SCHUFFERT, V.: *-c-, -ec-, -ăc-, -oc-, -g-, -ig-, -ăč-, -oč-, -uč-, -iğ-, -oğ-, -el-, -il-, -ăl-, -ţ-, -ez-, -is-, -os-, -iș-, -ăș-, -uș-, -oș-, -l-, -el-, -ăl-, -ul-, -lu-, -elu-, -ălu-, -er-, -ăr-, -or-, -ur-, -n-, -en-, -in-, -ăn-, -ă-, -u-, -că-, -căr-, -ăcăr-, -ăcă-, -igă-, -ălăč-, -ălor-, -ălăţ-* (47);

PASCU, S.: *-ur-, -ec-, -ă-, -că-, -ăn-, -n-, -u-, -ips-, -is-, -ălui, -ului, -iz-* (12);

LOMBARD, V.: *-c-, -ec-, -ic-, -oc-, -uc-, -ăg-, -ig-, -og-, -ăi, -ii, -îi, -oi, -ui, -ăn-* (*-în-*), *-in-, -ăr-, -er-, -ur-, -ifica, -is-, -aris-, -ladis-, -iza, -l-, -ăl-, -el-, -il-, -ul-, -lui, -ălui, -elui, -ului, -t-, -ăt-, -et-, -ot-* (37).

Și cîteva inventare stabilite în lucrări consacrate cîte unui grup de sufixe verbale:

PUȘCARIU, O.: *-ăi, -îi, -ăni, -năi, -căi, -ni, -oti* (7 sufixe pentru verbe onomatopeice);

A. Graur, în BL IV, 1936, VI, 1938, VIII_2, 1940: *-ări, -li, -osi*; *-eli, -îi, -ăi, -ăni, -ni, -ora, -ori, -ura, -uri, -oti*; *-ăţi, -ătăţi* (15 sufixe studiate mai ales din punct de vedere etimologic);

MARIN, O.: *-ăi, -îi, -ii, -ei, -oi, -ui*; *-ni, -ăni, -îni, -ini, -eni, -oni, -uni*; *-ări, -oti, -ăli, -ălui, -ăţi, -ura, -eza, -osi* (21 de sufixe pentru verbe onomatopeice).

6. Numim d e r i v a t e i m e d i a t e verbele formate de la diverse baze (neverbale) fără intermediul unor sufixe propriu-zise (așa-numitele sufixe lexicale). De ex.: *zidi* față de *zidui*. Formula fixează termenii poziției noastre, și anume:

— Considerăm că *-a* și *-i*, *-î* sînt c a r a c t e r i s t i c i a l e c o n j u g ă r i l o r, și nu sufixe lexicale, deoarece nu apar în toată paradigma, așa cum apar sufixele lexicale, ci numai la unele forme din această paradigmă (moduri și timpuri), așa cum apar morfemele gramaticale (sufixe și desinențe). Aceste mărci morfologice arată distribuția pe conjugări a verbelor provenite din diverse baze neverbale (I: *arginta, alătura*; IV: *albi, asupri, mohorî*), așa cum desinențele de gen arată distribuția pe genuri a sufixelor nominale (*-eală*; *-tor, -toare*; *-esc, -ească*) și, implicit, a derivatelor formate cu sufixe nominale (*bălăceală*; *măturător, măturătoare*; *dobitocesc, dobitocească*). În mod similar cu acestea din urmă, caracteristicile conjugărilor arată distribuția pe conjugări a sufixelor verbale lexicale (*-iza*; *-ui*; *-ăni, -ăna*) și a derivatelor formate cu aceste sufixe (*fertiliza*; *tălpui*; *păcăni, trăgăna*).

1. Vezi PHILIPPIDE, P. 233; PURDELA, D. I. 10–12; VASILIU, S.D.S. 500–501.

O. Densusianu (HLR II 313–316) înregistrează aceste verbe sub titlul echivalent de „derivare improprie", dar alături de adjective, numerale sau infinitive devenite substantive, de participii adjectivale etc. și de substantive provenite din radicalul verbelor.

P. Zugun (*Conversiunea numelor în verbe*, în LR XXI, 1972, nr. 5, p. 436–443) consideră elementele *-a, -i* sufixe gramaticale, și verbele formate cu ele, la fel ca și toate tipurile de fapte avute în vedere de O. Densusianu (v. mai sus), ca formate prin conversiune.

G. Ivănescu (*Formarea cuvintelor în limba română*, în LR XIV, 1965, nr. 1, p. 36) califică sufixele *-a, -i* drept „morfologice, nu lexicale".

G. Pascu (S. 177–178, 369–374) pare să aibă aceeași poziție întrucît nu le înregistrează printre sufixele verbale, iar pe acestea le notează fără marca conjugării.

Iorgu Iordan (LRC 1954) distinge verbele formate prin „simpla adăugare a semnului caracteristic de infinitiv la tema respectivă" (478) de verbele formate prin derivare cu „sufixe propriu-zise" (480).

2. Un punct de vedere care, credem, confirmă poziția noastră, deși se operează cu alți termeni, apare la H. Marchand (*Expansion, Transposition, Derivation*, în *Studies in Syntax and Word-Formation*, ed. by Dieter Kastovsky, München, 1974): verbele denominale, de ex. engl. *cash*, formate cu morfemul zero și tratate ca verbe în toate pozițiile, ca și verbele primare, sînt fapte de d e r i v a r e, în contrast cu faptele de t r a n s p o z i ț i e (de ex. engl. *government official*), care nu au acest tratament.

V. însă și părerea diferită a lui Esco V. Pennanen (*Remarks on Syntagma and Word-Formation*, în „Folia Linguistica" XVI, 1–4, 1982, p. 248), care are îndoieli în ceea ce privește caracterul morfologic derivațional al elementului zero (care n-are nici formă, nici sunet = engl. neither form nor sound).

3. O poziție intermediară ne par a avea, de ex.:

I.-A. Candrea (C.G.R. 301–305), care, sub titlul „derivare proprie", „sufixe verbale", distinge „derivatele simple", formate prin „terminațiile" *-a, -i* atașate direct la radical, de „derivatele complexe", unde numitele terminații se atașează la radical prin intermediul unui „sufix special".

A. Lombard (V. 263, 514, 837–838), care consideră elementele *-a, -i* sufixe lexico-gramaticale.

GRAM. ROM.[1] (I, 324–325), unde *-a, -i*, identificate cu sufixele caracteristice ale conjugărilor, sînt considerate elemente formative pentru toate verbele, opuse sufixelor „mai dezvoltate", de tipul *-ui*.

I. Fischer (F. C. 295), pentru care *-a* este un exemplu de caz în care „nu se poate face o distincție netă între afix și morfem".

V. și M. Grevisse (*Le bon usage*, p. 84), a cărui concepție o amintește pe aceea a lui I.-A. Candrea: aici sufixele „simple", corespunzătoare derivării imediate (*loge*> *log-er*), sînt opuse sufixelor „complexe", corespunzătoare derivării mediate (*vivre*> *viv-ot-er*, *dent*> *dent-el-er*). Așa-numitele forme dezvoltate („élargies"), de tipul *-ter* (*clouter, numéroter*), *-cir* (*noircir, obscurcir*), par să aibă o poziție intermediară.

4. Poziția opusă, constînd în tratarea elementelor *-a, -i* drept sufixe lexicale ca oricare altele, o găsim, de ex., la: Al. Graur (*Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG II, 1957, p. 6); VASILIU, S.S.V. 649, 651; VASILIU, S. F. 109; COTEANU, L.R.C.[1], 143, L.R.C.[2], 189; IORDAN, ROBU, L.R.C. 297; TUDOSE, D. 192.

— Considerăm că verbele formate fără sufixe lexicale sînt d e r i v a t e, și nu rezultate din conversiune, deoarece sînt marcate în orice context prin morfeme caracteristice (verbale), în contrast cu formațiile produse prin conversiune, al căror statut e legat de un număr limitat de contexte în care, de cele mai multe ori, nu apar morfeme caracteristice.

1. V. de ex.: *fă-mi* **un bine** *!, fă-mi* **binele** *ăsta !* adv. → subst., *face* **bine** — ambiguu: adv. (*face* ~ *tot ce face*) sau subst. (*face mult*~); *lucrează* **frumos** — adj. → adv., *e* **frumos** ambiguu: adj. (*e* ~ *tot ce face el*) sau adv. (*e* ~ *să muncești*); *M. e* **mai doamnă** — subst. → adj., *M. e* **doamnă** — ambiguu: adj. (*M. e* ~, *N. a rămas necioplită*) sau subst. (*M. e o*~).

2. Întemeindu-ne pe faptul că sînt legate de context, am apreciat că formațiile rezultate din conversiune au adesea caracter o c a z i o n a l (VASILIU, S.D.S. 501, 503–504), reflectat în formulele prin care sînt marcate în dicționare: „substantival", „adjectival" etc. Acest caracter a fost relevat și de alți cercetători în legătură cu așa-numitele „conversiuni parțiale" (ex. adv. engl. *then* → adj.) în contrast cu „derivatele cu morfemul zero" (engl. subst., adj., adv. → vb.; v. Gabriele Stein, *The place of word-formation in linguistic description*, în *Perspektiven der Wortbildungsforschung*, ed. Herbert E. Brekle și Dieter Kastovsky, Bonn, 1977,

p. 228, 230). G. Stein susține însă, credem, pe bună dreptate, că această trăsătură nu e relevantă pentru conversiunile parțiale amintite, întrucît (după cum prea bine se știe) și derivatele propriu-zise pot avea caracter ocazional.

— Denumirea verbelor derivate imediate presupune adoptarea termenului opus, derivate m e d i a t e (v. PURDELA, D.V.I. 18), pentru verbele derivate cu sufixe lexicale. Acest termen nu are însă utilitate practică pentru descrierea noastră, întrucît în tratarea derivatelor sufixale important e întotdeauna să se identifice sufixele, și nu să se releve caracterul mediat al derivării.

— Tratarea elementelor *-a*, *-i*, *-î* drept caracteristici morfologice ale conjugărilor, și nu sufixe lexicale, ne scutește de analiza și, în consecință, de caracterizarea tuturor sufixelor lexicale verbale drept sufixe compuse (al căror ultim termen ar fi *-a*, *-i*, *-î*), soluție care ar face nerelevantă distincția simplu/compus în structura formală a sufixelor verbale.

— Soluția aleasă de noi în privința statutului elementelor *-a*, *-i*, *-î* permite notarea sufixelor verbale lexicale cu sau fără caracteristicile conjugărilor (caracteristici care nu fac parte din sufixe) : *-iz-* sau *-iza*, *-u-* sau *-ui*, *-ăș-* sau *-ăși*, *-ășa*. Întrucît însă în sistemul românesc de sufixe verbale există numeroase unități care aparțin atît conjugării I, cît și conjugării a IV-a (v. cap. *Distribuția pe conjugări a sufixelor*. . ., § 1), pentru o mai ușoară și mai riguroasă conducere a descrierii, vom adopta notarea sufixelor verbale cu morfemele conjugărilor (cp. cu modul de notare a sufixelor nominale).

V., de ex., CANDREA, C. G. R., unde sufixele verbale sînt notate cu marcarea graniței dintre sufix și morfemul gramatical : *-ec-a*, *-eg-a*, *-ă-i* (303), *-u-i* (304) etc. ; PASCU, S., unde sînt notate fără marca de conjugare : *-ec*, *-ur* (177—178), *-ă* (369), *-ăn* (371) etc.

7. Ordinea sufixelor care constituie serii este alfabetică atît în titlul monografiilor, cît și la inventar. O singură excepție se face pentru seriile care au structura consoană precedată sau neprecedată de vocală, și anume : sufixul cu structura consoană neprecedată de vocală e plasat pe primul loc. De ex. : *-li*, *-ăli*, *-ăla*$_1$ etc.

Apartenența sufixelor la ambele conjugări se marchează la fiecare termen al seriei în titlul monografiei, primul loc avîndu-l conjugarea mai puternică în cadrul seriei. Perechile sînt despărțite între ele prin punct și virgulă. De ex. : *-ăli*, *-ăla*$_1$; *-eli*$_1$, *-ela* etc., dar *-ășa*, *-ăși* ; *-eșa*, *-eși* etc.

Variantele sînt notate în paranteze rotunde alături de sufixele de bază (v. FC II 21), iar sufixele virtuale, la locul cuvenit conform ordinii alfabetice, în paranteze drepte. De ex. : [*-ari*]; *-ări* (*-eri*$_2$), *-ăra* ; *-eri*$_1$, *-era* (*-ira*) etc.

Dacă o variantă are caracter virtual, ea e dublu marcată, prin paranteze rotunde și drepte. De ex. : . . ., *-oșa*$_1$ [(*-ușa*$_2$)], *-oși* ; [*-ușa*$_1$ (*-oșa*$_2$)], *-uși*.

În volum, ordinea sufixelor este, de asemenea, alfabetică, în cazul seriilor locul fiind determinat de primul termen al seriei. Se face excepție pentru seriile al căror prim termen e un sufix virtual : la acestea locul e fixat după primul sufix real al seriei. De ex. :

[*-gi*], *-ăgi* . . .

-ăi$_1$ . . .

[*-ari*], *-ări* . . .

-ăza . . .

-agi vezi -ĂGI
-ai vezi -ĂI$_1$
-ala vezi -ULA$_2$
-ali vezi -LI
-ari vezi -ĂRI
-ăci vezi -CI

[-GI], -ĂGI [(-AGI)], -IGI, -OGI$_1$, -UGI

SCHUFFERT, V. 151–152, 154; LOMBARD, V. 838.

1. Tratăm sufixele *-ăgi*, *-igi*, *-ogi*, *-ugi* ca formînd o serie pentru că:

— au structura fonetică comună multor serii de sufixe, anume: consoană constantă precedată sau neprecedată de vocală variabilă şi urmată de caracteristica conjugării (v. cap. *Structura fonetică...*, § 1);

— s-au format toate în interiorul limbii române printr-un proces similar, unul din ele (*-igi*) putînd fi explicat chiar prin influenţa indirectă a seriei (v. § 4).

2. **-gi.** Formaţie cu d u b l ă a n a l i z ă în DI: *duelgi* „a avea mania de a se duela", cf. *duel*, (prin regresiune) *duelgiu*.

-ăgi (-agi). Formaţii cu d u b l ă a n a l i z ă in DI (bazele derivate sînt în *-ag*, *-agiu*): *îngăzdăgi* (parasintetic) „a se îmbogăţi", cf. *gazdă*, *găzdag* „om cu stare"; *pălăvrăgi* (*palavragi* DLR), cf. *palavră*, (prin regresiune) *palavragiu*.

1. Pentru derivarea lui *pălăvrăgi* din *palavragiu*, vezi GRAUR, S.L.G. 471.

2. Derivatul *rablagi* (similar lui *pălăvrăgi*), format prin regresiune de la *rablagiu* (cf. A. Graur, în BL VII, 1939, p. 122), e înregistrat ca formă de bază, cu varianta *răblăgi*, în DLRC, DM, DLR, DEX. Dat fiind însă că *rablagi* e o formaţie familiară (ca şi *răblăgi*, de altfel, v. DLRC, DLR), considerăm că nu contrazice de fapt raportul stabilit aici între *-ăgi* şi *-agi* (*pălăvrăgi* are numeroase atestări în texte literare, v. DLR) şi nu înregistrăm un s u f i x (virtual) *-agi*. Notăm şi varianta *reblegi*, explicată de A. Graur (*loc. cit.*) prin influenţa lui *bleg*.

3 formaţii cu a n a l i z ă u n i c ă in DI: *ciumpăgi*, *mărdăgi*, *pisăgi*.

-igi. 1 formaţie cu a n a l i z ă u n i c ă in DI: *cotigi* „a coti".

-ogi$_1$. Formaţii cu d u b l ă a n a l i z ă (bazele derivate sînt în *-og*, *-oagă* (*-ugă*): *dăbălogi* (LEX. REG. II 50) „a se moleşi", cf. *dăbăla* „a atîrna în jos", *dăbălog* „moleşit"; *morogi* (DI) „a săra foarte tare", cf. *moare*, *moroagă* (*morugă*) „aliment foarte sărat"; *zbîrciogi* (UDRESCU, GL.) „a se z b î r c i", cf. *zbîrciog*.

4 formaţii cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *bătogi*, *boştorogi*, *mogorogi*, *pisogi*, la care se adaugă 3 din alte surse: *bletogi* „a moleşi" (DA s.v.

bleot); *cîrpogi* „a c î r p i, a coase rău" (DA s.v. *cîrpaci*); *morfologi* (DLR) „a morfoli".

-*ugi*. Formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI: *pleșugi*, cf. *pleș* „pleșuv", *pleșug*.

1 formație cu a n a l i z ă u n i c ă la UDRESCU, GL.: *vălugi* „a înfășura, a face v a l, a da formă de val".

Derivatele în -*ăgi*... sînt analizabile în raport cu:

— un v e r b: *pisăgi*; *cotigi*; *bătogi* „a bătuci", cf. *bate*; *mogorogi*, cf. *mogori*; *morfologi*, cf. *morfoli*; *pisogi*;

1. Pentru justificarea înregistrării lui *mogorogi* v. sufixele -CI ..., § 2.

2. *Pisăgi*, posibil caz de hiperurbanism fonetic urmat de o transformare semantică datorată etimologiei populare (*chisagiu* „măcelar" (<tc. *kesiği*)> *chisăgi* „a căsăpi">*pisăgi* „a bate zdravăn, a p i s a", în DA, s. v. *chesăgiu*), este înregistrat datorită faptului că, indiferent de etimologie, forma pe care o are și sensul cu care e întrebuințat permit analiza prin *pisa*. (În alte dicționare, ca SCRIBAN, DLR, *pisăgi* e explicat direct din *pisa*.)

— un s u b s t a n t i v: *mărdăgi* „a (se) murdări", cf. *mardă* „lucru lipsit de valoare, marfă degradată"; *vălugi*, cf. *val*;

— un a d j e c t i v: *ciumpăgi* „a tăia vîrful, a mutila", cf. *ciump*; *bletogi*, cf. *bleot*; *boștorogi* „a lăsa (pe cineva) b o ș t o r (a) (= gol)".

Ciumpăgi și *pleșugi* sînt tratate în DA (s.v. *ciumpav*) și, respectiv, DLR (s.v. *pleșuvi*) ca variante regionale ale lui *ciumpăvi* și, respectiv, *pleșuvi*, deși palatalizarea *v*>*ğ* nu este normală în dacoromână (v. Dimitrie Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, DR IX, 1936–1938, p. 92–160).

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *cotcorogi*, *cotcorigi*, cf. *cotcorezi*, *cutcureși*, *cutcura* (DA s.v. *cotcodac*); *tîndăgi* „a îngăima", cf. *tîndăvi* (DLR s.v. *tîntăvi*).

Remarcăm că sufixul -*gi* și varianta -*agi* apar exclusiv în formații cu dublă analiză. Amîndouă au deci caracter v i r t u a l.

3. Formațiile cu baze nominale, puțin variate sub raport semantic, redau valoarea: „a primi sau a face să primească trăsătura redată prin adjectivul de bază sau caracteristică pentru obiectul denumit prin substantivul..., a transforma în, a da forma obiectului...": *ciumpăgi*, *mărdăgi*; *bletogi*, *boștorogi*; *vălugi*.

Formațiile cu baze verbale sînt s i n o n i m e cu bazele lor: *pisăgi*, -*ogi*; *cotigi*; *mogorogi*, *morfologi*.

O excepție ar putea fi *bătogi*: întrucît este definit ca sinonim cu *bătuci*, pare să aibă, ca și acesta, sens i t e r a t i v.

4. *a*. -*ăgi*, -*ogi*$_1$, -*ugi* au apărut în urma falsei analize a formațiilor de tipul *pălăvrăgi* (< *palavragiu* prin regresiune): *pălăvr*- + -*ăgi*, *zbîrciogi* (< *zbîrciog*): *zbîrci*- + -*ogi*, *pleșugi* (< *pleșug*): *pleș*- + -*ugi*.

-*ogi*$_1$ poate fi explicat și ca variantă a lui -*uci* din perechea *bătogi*/*bătuci* (această explicație e valabilă în principiu și pentru celelalte variante — cp. cu seriile paralele -*ac*/-*ag*, -*oc*/-*og*; -*oca*/-*oga* etc.: *chișleac*/-*ag*, *pintenoc*/-*og*; *împicioroca*/*împicioroga* etc.; nu avem însă exemple prin care să fie susținută).

-*igi* a putut apărea sub influența seriei paralele -*ci*..., care conține un termen -*ici* (alături de -*ăci*, -*oci*, -*uci*, reprezentate aici). Fiind însă vorba de o singură formație (*cotigi*), apariția ei poate avea o explicație mai particulară: *cotigi* s-a format prin contaminarea dintre *coti* și *cotigă*.

Nu poate fi explicat direct și nici analizat prin *coligă* (de aceea nu l-am înregistrat ca formație cu dublă analiză) din rațiuni semantice.

b. Atestări foarte vechi nu avem pentru sufixele *-ăgi* . . . (*mogorogi*, Creangă, în DLR; *pisăgi*, Caragiale, în DLR; *bătcgi*, Rallet, V. A. Ureche, în TDRG); faptul că derivatele sînt populare este o dovadă însă că sufixele sînt vechi în limbă.

5. Temele formațiilor în *-ăgi* . . . sînt moștenite (*bătcgi*, *pisăgi*, *vălugi*), turcești (*boștorogi*, *mărdăgi*) sau cu etimologia nerezolvată (*ciumpăgi*), dar nici una neologică (tema romanică a lui *duelgi* este relevantă pentru *duelgiu* — format cu sufix turcesc —, nu pentru verb, care este derivat regresiv de la substantiv).

Este de remarcat ponderea relativ mare pe care o au temele turcești. Credem că faptul se explică prin aceea că la baza sufixului stă (parțial) sufixul turcesc *-giu* (vezi bazele în *-giu* ale formațiilor cu dublă analiză).

6. Sufixele *-ăgi* ... n-au fost niciodată foarte productive, iar în limba actuală par să nu mai fie productive deloc.

Sînt sufixe cu caracter popular.

7. Sufixe dezvoltate: [*-ălogi*], [*-elogi*].

-ălogi. 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI: *pisălogi*, cf. *pisa*, *pisălog*.

-elogi. 1 formație cu t r i p l ă a n a l i z ă în DI: *terfelogi*, cf. *tearfă*, *terfeli*, *terfelog*.

Deși ambele v i r t u a l e, sufixele menționate sînt tratate aici pentru că se explică prin sufixele *-ălog*, *-elog*, forme dezvoltate ale lui *-og* (vezi CARABULEA, I. 129, 135), din care provine și sufixul verbal *-ogi* (v. § 4. *a*).

-ĂI₁ (-AI, -EI, -ÎI₂ (-II₂)), -ĂIA; -II₁; -ÎI₁ (-ĂI₂ (-EI), -II₂); -OI₁

PHILIPPIDE, P. 72–73; SCHUFFERT, V. 191–196; PASCU, S. 369–370; PUȘCARIU, O. 82, 91–105; A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine: -ii, -ăi*, în BL VI, 1938, p. 147–152; LOMBARD, V. 659–666, 699–700, 856–865, 894–896; MARIN, V. A. 209–211, 215; id., V. O. 217–226, 233–234.

1. Pentru modalitatea de a distinge sufixul *-oi₁* de varianta *-oi₂* a sufixului *-ui*, vezi sufixul -UI, § 1.

2. Derivativele *-ăi*, *-îi* și *-ii* au statut dublu:

-ăi și *-îi* sînt:

— s u f i x e (independente), în formații care nu au dublete în *-îi*, respectiv, *-ăi*, ca: *bălăngăi*, *borfăi*; *bîlbîîi*, *ciofîîi*;

— v a r i a n t e f o n e t i c e determinate de variația *ă/î* neaccentuate (v. 5. *c*): *-ăi* în raport cu *-îi* și invers: *bîjbăi/bîjbîi*, *bîțăi/bîțîi* etc.; *chițîi/chițăi*, *răpîi/răpăi* etc.

Aprecierea și înregistrarea unei formații în *-ăi* sau *-îi* drept variantă în raport cu o formație în *-îi*, respectiv, *-ăi* reflectă opțiunea făcută de limba literară (consemnată de dicționare).

Cînd ambele variante apar exclusiv în glosare regionale (de ex. *covițăi/coviții, tîrtăi/tîrtii, vîlvăi/vîlvii*), le-am înregistrat ca formații cu sufixe distincte.

-ii este:

— s u f i x (independent) în formații de la baze în *č, k'* (după care nu pot apărea sunetele *î* sau *ă*): *hîcii, flișchii*;

— v a r i a n t ă f o n e t i c ă a lui *-îi* condiționată de caracterul moale al consoanelor *ș, j, ț, z* precedente: *tîrșii/-îi, vîjii/-îi, zgîlții/-îi, bîzii/-îi.*

-ei este v a r i a n t ă f o n e t i c ă a sufixului *-ăi* condiționată de caracterul moale al consoanelor *ș, j, ț* precedente: *tîrșei/-ăi, vîjei/-ăi, coviței/-ăi.*

1. *-ei* și *-ii* apar în cîteva formații fără dublet în *-ăi*, respectiv *-îi*: *iței* (SMFC IV 222), *ghiorții* (SMFC IV 221), *vizii* (DA ms.). Le înregistrăm totuși ca variante deoarece contextele fonetice în care apar aici sînt cele normale pentru v a r i a n t e: *ț* și *z* (v. mai sus).

2. Observăm că, în sistemul adoptat aici pentru stabilirea statutului de variantă, apar cazuri de variante la variante, precum: *chițăi (-îi (-ii)); vîjîi (-ăi (-ei), -ii)* = *chițăi* cu varianta *chițîi*, și aceasta, cu varianta *chiții*; *vîjîi* cu variantele *vîjii* și *vîjăi*, iar aceasta, cu varianta *vîjei.*

-ai apare în 5 derivate (care, de fapt, se reduc la 2, întrucît sînt formate de la 2 baze care, la rîndul lor, au variante: *macai, măcai, mîcai*; *ocacai, ococai* DLR). Aceste formații (toate regionale) nu se pot prezenta ca fonetisme dialectale deoarece sînt atestate cam în toată țara (*macai* — Iași, Bacău, Galați, Dobrogea, zona București, Argeș; *măcai* — zona București; *mîcai* — Iași, Hunedoara; *ocacai* — Brașov; *ococai* — Argeș, toate după răspunsurile la chestionarul Hasdeu, în DLR). Totodată, nu se poate generaliza explicația prin influența vocalismului temei (vocalismul temei este uneori identic, alteori diferit de vocala sufixului, v. mai sus).

Mîzgai, înregistrat în DLR s.v. *mizgui* cu trimitere la LEX. REG. I 20, este inexistent: la locul citat apare *mîzgăi.*

Vom considera că *-ai* e v a r i a n t ă a lui *-ăi* (așa cum *macai* ... și *ocacai* ... sînt variante ale lui *măcăi* și, respectiv, *ocăcăi*), deși, dată fiind situația descrisă mai sus a derivatelor, nu putem preciza natura și condițiile în care se realizează această variantă.

În mod excepțional, verbe în *-ăi* au dublete de conjugarea I: *scălîmbăi/scălîmbăia.* Dat fiind că *scălîmbăia* este varianta literară, înregistrăm derivativul *-ăia* ca sufix, și nu ca variantă de conjugare.

V. și:

tîria, tăria (DLR s.v. *tîrî*), despre care nu putem spune dacă sînt dublete ale lui *tîrî*i sau ale lui *tîrăi* pentru că sufixul nu e aparent:

drîmboia (§ 3), *olicăia* (sufixul *-căi*, §8), formații cu dublă analiză.

3. -ăi$_1$ (-ai, -ei, -îi$_2$ (-ii$_2$)). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă din DI (foarte puține și neunitare din punctul de vedere al structurii morfologice): *(s)chelălăi*, cf. *(s)chelălău*!; *lingăi*, cf. *linge, lingău*; *șurligăi* „(despre copii) a țipa", cf. *șurligă* „ș u r l i g a i e (= numele mai multor păsări răpitoare)".

Cu a n a l i z ă u n i c ă apar în DI 186 de formații (cu 2 variante în *-ei*, 2 în *-îi$_2$* și 1 în *-ii$_2$*), la care se adaugă 61 de formații (și 6 variante în *-îi$_2$* la derivate din DI) din alte surse.

-ăia. 1 formație din DI: *scălîmbăia.*

-ii₁. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza e o interjecție care conține un *i* în tranșa finală): *cipcii*, cf. *cip-cip!* (DI); *fifii*, cf. *fi-fi!* (SMFC IV 221).

Cu a n a l i z ă u n i c ă apar în DI 5 derivate: *flișchii*, cf. *flișchi!*; *hîcii*, cf. *hîci!*; *lucii*, cf. *luciu*; *plicii*, cf *plici!*; *șfichii*, cf. *șfichi!*, *șfichi* s.n., la care se adaugă 1 din SMFC IV 223: *plișchii*, cf. *plischi!*

-îi₁ (-ăi₂ (-ei), -ii₂). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza e o interjecție terminată în *î* sau *î* urmat de o consoană, eventual *l*, ca în cazul nostru) în DI: *gîlgîi*, cf. *gîl-gîl!*, *hîhîi*, cf. *hî-hî!*, *șîșîi* (*șișii*), cf. *șșș!* (= *șî-șî*, *și-și*) etc.; în alte surse: *gîțîi* „a alunga porcii", cf. *gîțî!* (UDRESCU, GL.).

Cu a n a l i z ă u n i c ă apar în DI 57 de formații (cu 8 variante în *-ii₂*, 19 în *-ăi₂* — dintre care 5 la formații cu dublă analiză și 1 în *-ei*), la care se adaugă 21 (cu 7 variante în *-ăi₂* și 4 în *-ii₂*, majoritatea la formații din DI — formațiile închise în paranteze sînt variante) din alte surse: (*bîzăi*, *bîzii* SMFC IV 220); *ciofîcîi* „a merge anevoie prin noroaie" (UDRESCU, GL.); *cîlcîi* „a țîșni" (UDRESCU, GL.), cf. *cîlc!*; (*cîrcăi* SMFC IV 220); *cîrîi* (SMFC IV 220); *cîșîi* (UDRESCU, GL.); *fofîcîi* (UDRESCU, GL.), cf. *fofîc!*; *fofîlcîi* (UDRESCU, GL.), cf. *fofîlc!*; (*găfii* SMFC IV 221, cf. *gîf!*); *gîgîi* (UDRESCU, GL.), cf. *gîgă*; (*hirii*, *hîrăi* SMFC IV 222); *hîrțîi* „a speria pisicile" (UDRESCU, GL.), cf. *hîrț!*, strigăt cu care se alungă pisicile; (*hîțîi* SMFC IV 222); *hodîcîi* „a se mișca ritmic într-o parte și-n alta" (UDRESCU, GL.) (*hodăcăi* SMFC IV 222); *hontîcîi* „a șchiopăta" (UDRESCU, GL.); *mîrcîi* (SMFC IV 223); *mîtcîi* „a bate laptele cu m î t c a" (COHUȚ — VULPE, P.F. 336); *mîțîi* (*-ăi* DLR); *mîzgîi* (DLR); *ocîcîi* (DLR); *ojîjîi* „a se zvînta" (UDRESCU, GL.), cf. *ojăji* „id."; (*pîsăi* DLR); *scîrjîi* „a zgîria" (UDRESCU, GL.), cf. *scîrj!*; (*scîrțăi* SMFC IV 224); *sfîcîi* „a umbla de colo, colo" (UDRESCU, GL.), cf. *sfîcă*, epitet pentru o femeie mică și vioaie; *șovîlcîi* (DLR); *tîlbîcîi* „a cădea în apă" (DLR); *vîlcîi* (UDRESCU, GL.) „a licări; a fîlfîi", cf. *vîlc!*

-oi₁. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza e o interjecție terminată în *o* sau *o* urmat de o consoană, eventual *ș*, ca în cazul nostru, ori un substantiv în *-oi*) în DI: *foșfoi*, cf. *foș-foș!*; *mihohoi*, cf. *mihoho!*; *drîmboi*, cf. *drîmbă*, *drîmboi* (v. sufixul -UI, § 1).

Cu a n a l i z ă u n i c ă apar în DI 10 derivate, la care se adaugă 9 din alte surse: *ghiolcoi* (SMFC IV 221), *horoi* (SMFC IV 222), *horpoi* (SMFC IV 222), *miorcoi* (SMFC IV 223), *mîroi* (DLR), *molfoi* (SMFC IV 223), *ococoi* (SMFC IV 223), *răpoi* (DLR), *vîlvoi* (UDRESCU, GL.).

Verbele în *-ăi₁* ... sînt analizabile în raport cu:

— o i n t e r j e c ț i e (aproximativ două treimi): *behăi*, *bubăi*, cf. *bu-bu!*; *plicii*; *bîltîcîi*, cf. *bîltîc!*, *mîrîi* (*-ăi*); *mîroi* etc.;

— un s u b s t a n t i v (mai puțin de o treime): *borfăi* „a despuia pe cineva luîndu-i b o a r f e l e de pe el", *scripcăi*; *cîrjîi* „a umbla sprijinit în c î r j e"; *ciorsoi* etc.;

— un v e r b: *șovîrcăi* „a evita un obstacol", cf. *șovîrca* „a se eschiva"; *ojîjîi*; *moșoi* „a mocoși", cf. *moși* „id." etc.;

În DLR *moșoi* [3] „a mocoși" e tratat ca avînd etimologia necunoscută. Credem însă că sensul cuvîntului ne permite să-l analizăm prin și să-l derivăm de la verbul *moși* (< *moașă*) „a mocoși".

— un a d j e c t i v (foarte rar, numai la derivate în *-ăi₁* și *-ii₁*) : *fonfăi*; *scălîmbăi(a)* „a se strîmba", cf. *scălîmb* „strîmb"; *lucii* etc.;

— o i n t e r j e c ț i e sau un s u b s t a n t i v (foarte rar, numai la derivate în *-ăi₁* și *-ii₁*) : *clămpăi*, cf. *clamp !*, *clampă*; *leorcăi*, cf. *leorc !*, *leoarcă*; *sfichii* etc.

Remarcăm că marea majoritate a bazelor neinterjecționale apar la derivatele în *-ăi₁*.

Derivatele cu sufixele din seria *-ăi*... au adesea o structură fonetică specifică, anume coincidența vocalei sufixului cu vocala silabei (sau silabelor) precedente: *bălăngăi*, *jăpăi*; *hîltîcîi*, *sfîrcîi*; *costoi*, *miorloi* etc.

Din cele 19 formații în *-oi*, 17 se constituie în serii cu formații în *-ăi₁* sau *-îi₁* de la aceleași baze: *miorloi*, *-ăi*; *sforoi*, *-ăi*; *mîroi*, *-îi* (*-ăi*) etc. Cele 2 formații în *-oi* fără dublete în *-ăi*, *-îi* sînt *costoi*, care pare a fi calc (v. § 5.c.), și *moșoi*, ambele cu baze neinterjecționale.

V. și sufixele -NI ..., § 1.

Observăm că, în cazurile în care una din formațiile care constituie serii e literară, aceasta nu e niciodată în *-oi*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e (majoritatea din DI): *blehăi* „a chelălăi", cf. *blehoti* „id."; *boncăi* „a mugi", cf. *boncăni*, *boncălui*; *ciofăi*, *-oi* „a mînca cu zgomot...", cf. *ciofoti* „(despre porci) a mînca cu zgomot...", *ciofăni* „a mînca puțin și binișor"; *coșcăi* „a se c o ș c o v i" (LEX. REG. II 23); *cotoroi* „a scotoci cu zgomot", cf. *cotoraie* „catrafuse"; *pîtcăi* „a bolborosi", cf. *pîtcări* „id."; *trocăi* „a săpa mărunt, a fărîmița" (GL. OLT.), cf. *trocări*; *zgîmăi*, cf. *zgîmoși*.

Formațiilor de mai sus li se pot adăuga numeroase formații n e a n a l i z a b i l e (după datele noastre), dar similare celor de mai sus din punct de vedere semantic (conținut onomatopeic mai mult sau mai puțin categoric și, în general, expresiv); *bălăi* „a behăi", *bîlbîi*, *bloștică* „a înainta greu prin noroi", *bor(n)ăi* „a plînge tare și cu suspine", *cincăi* „a cicăli", *ciocioi* „(despre mierle) a fluiera", *coroi* „a bolborosi", *fîrnîi* (*fărnăi*), *rîgîi*, *ronhăi* „a sforăi", *smîrcîi* (toate în DI); *broncăi* „a bîzîi tare" (LEX. REG. II 35), *cioșcăi* „(despre apă) a face zgomot în opinci" (LEX. REG. I 99), *rocoboi* „a se burzului" (DLR), *schifoi* „a plînge cu disperare" (LEX. REG. II 74) etc. Vezi și A. Graur, în BL VI, 1938, p. 148—150.

4. *a.* Numeroasele formații cu teme interjecționale (onomatopee), ca și multe formații cu teme nominale (denumind trăsături perceptibile auditiv, obiecte caracterizate printr-un anumit tip de emisiune de sunete sau funcționînd ca epitete acordate unor asemenea obiecte, pe baza trăsăturii respective) sau verbale (exprimînd noțiuni perceptibile auditiv) au conținut o n o m a t o p e i c: *bălăngăi*, *plicii*, *bîzîi*, *mihohoi*; *fonfăi*, *pelticăi*; *fleorcăi*, *scripcăi*, *tălăncăi*, *zărvăi*; *bărăngăi*; *șcîrcăi*, *șușcăi* „a ofta din greu" (*șușca* „a se sufoca") etc.

Vezi MARIN, V. O. 232 și sufixele -NI ..., § 4.

Conținutul semantic al formațiilor este determinat, cum reiese din caracterizarea temelor, de conținutul acestora din urmă; deci conținutul onomatopeic nu aparține sufixului.

Conținutului onomatopeic îi este asociat, în mod constant, în aceste formații, caracterul e x p r e s i v. Această a doua trăsătură apare, în plus, la numeroase formații cu teme nominale care nu au conținut ono-

matopeic. Temele acestor formații au adesea ele însele conținut expresiv (*ciorsăi, fleorțăi, scălîmbăi, șclionțăi, tîntăi* etc.); alteori însă nu au (*smocăi, șorecăi* etc.; v. și, mai jos, *c.*). Conținutul expresiv al ultimelor formații poate fi explicat numai prin sufix. De aceea, credem că putem vorbi despre un transfer de conținut operat de la temele expresive (onomatopee sau neonomatopee) asupra sufixului.

b. Sensul onomatopeic este însoțit, de asemenea, de aspectul i t e r a t i v al acțiunii. Uneori, mult mai rar, acest aspect apare și la formații neonomatopeice: *mințăi* „a minți mereu", *mucăi* „a-i curge mucii mereu" (vezi R. Todoran, în MAT. DIAL. I 49).

V. sufixele -NI ..., § 4. *c*, raportul dintre aspectul momentan și iterativ la derivatele în *-ni* și *-ăni* ....

c. În afara acestor valori, formațiile denominative cu sufixele $-ăi_1$... au valorile obișnuite pentru verbele denominative în general:

1. „a executa acțiunea denumită prin substantivul de bază": *domăi* „a se înțelege în ascuns", cf. *domă* „înțelegere în ascuns", *zărvăi*;

2. „a acționa după modelul obiectului...": *sfîcîi* (v. p. 31), *șclionțăi* „a face zarvă degeaba", cf. *șclioanță* „babă rea", *tîrfăi* „a se destrăbăla";

3. „a face o acțiune prin intermediul obiectului...": *ciorsăi* „a tăia cu o c i o a r s ă", *cîrjîi* (v. p. 31), *fleorcăi* „a vorbi mult și degeaba", cf. *fleoarcă* „gură", *pușcăi*;

4. „a acoperi cu obiectul...": *brumăi, colbăi*;

5. „a se adresa cuiva prin termenul redat de substantivul...": *gîgîi* „a spune cuiva g î g ă", *porcăi*;

6. „a manifesta, a dobîndi sau a face să dobîndească trăsătura redată de adjectivul... ori caracteristică pentru obiectul...": *bolfăi* „a se îngrășa din cale afară", cf. *bolfă, fonfăi, lucii, mongăi* „a se migăli", cf. *mong* „moale";

7. „a acționa asupra obiectului...": *borfăi* (v. p. 31), *moțăi* „a apuca pe cineva de m o ț și a-l zgîlțîi";

8. „a produce obiectul...": *bălăi* „a face spume (b a l e) la gură", *mocirlăi, dîrîi* „a zgîria".

Cu rare excepții, precum *mințăi* (vezi mai sus *b*), puținele derivate deverbale par a fi s i n o n i m e cu bazele: *horțăi* „horți", *morsocăi* „murseca", *orbecăi* „orbeca", *ojîjîi* „ojăji", *moșoi* „moși", sau prezintă, în raport cu bazele, diferențe greu de precizat: *șovîrcăi* (v. § 3), *șușcăi* „a ofta din greu", cf. *șușca* „a se sufoca".

După cum arată exemplele, sufixul cu cele mai variate valori este $-ăi_1$. Credem însă că această situație nu reflectă o specializare semantică a sufixelor seriei, ci, pur și simplu, faptul că $-ăi_1$ e sensibil mai bogat în derivate decît celelalte sufixe din serie, atît sub raportul numărului, cît și sub acela al varietății categoriei morfologice a bazelor, și, prin aceasta, are mai multe posibilități de diversificare.

5. Sufixele $-ăi_1$ ... par a avea etimologie multiplă:

a. Din *-ăni, -îni*..., printr-un proces de pierdere a lui *-n-* intervocalic. Argumentul în favoarea stabilirii raportului genetic între $-ăi_1$ ... și *-ăni*... este existența perechilor de verbe formate de la aceleași teme cu sufixe din ambele serii: *bălăngăni/-ăi, clămpăni/-ăi, zgîlțîni/-îi, grohoni/-oi* etc. Dispariția lui *-n-* se poate explica, eventual, pornind de la modelul oferit de verbele la care *n* alternează cu zero (*spun, spui*) prin generalizarea la întreaga paradigmă a formei fără *n*.

Cf. A. Graur, în BL VI, 1938, p. 151–152. V. și A. Avram (LR XXXI, 1982, nr. 2, p. 139), care demonstrează că *poncăi* „a (se) mocoși" e variantă a lui *păncăni* [1] „a face lucruri mărunte..." (<bg.), între altele, prin faptul că fluctuația *-ăni* ~ *-ăi* e un fenomen banal.

b. În urma falsei analize a verbelor derivate de la interjecții în *-a*, *-i*, *-î*, *-o* de tipul : *cățăi* (<*cața* + *-i*) : *căț-* + *-ăi*, *fifii* (<*fi-fi*+*-i*) : *fif-* + *-ii*, *hîhîi* (<*hî-hî* + *-i*) : *hîh-* + *-îi*, *mihohoi* (<*mihoho* + *-i*) : *mihoh-* + *-oi*.

Vezi PHILIPPIDE, P. 72–73 ; SCHUFFERT, V. 191 ; LOMBARD, V. 664.

c. Din slavă, prin verbe iterative ca *tîrîi* <*tirati*, *tiraja*, analizabil prin *tîrî* (<v. sl. *treti* perfectiv). De la astfel de verbe, sufixul a putut trece, în română, la verbele onomatopeice care au și ele sens iterativ (v. § 4. *b*).

Vezi PUȘCARIU, O. 97–99 ; LOMBARD, V. 664.

Această sursă a fost susținută de împrumuturi neanalizabile ca *năclăi* (<bg. *наклея*), *tîrzăi* „a tîrî pe jos..." (< sb. *trzati*), *zăhăi* „a deranja" (<ucr. *захаїmu*).

A. Lombard (V. 664) afirmă că la difuziunea sufixului au contribuit și verbe slave ca : *grohăi* <scr. *gruhati*, *plescăi* <v. sl. плєскати. Chiar autorul citat recomandă însă prudență în stabilirea etimologiilor acestor verbe, care, fiind onomatopee, pot reprezenta cazuri de poligeneză. Dicționarele urmează pînă la capăt linia acestei prudențe : *grohăi* : onomatopee care se găsește și la slavi, cf. slov. *gróhati* (DA), *plescăi* <*pleasc !*, cf. v. sl. плєскати.

Unele derivate în *-îi*, cu dublete în *-ăi*, își datoresc apariția faptului că în unele regiuni, mai ales în Moldova, lui *ă* neaccentuat din limba literară și din Muntenia îi corespunde *î* : *miorlîi*/*miorlăi* (vezi și § 2) ; în mod similar se explică unele derivate în *-ăi* apărute regional, mai ales în Muntenia, ca variante ale unor derivate literare în *-îi* : *gîlgăi*/*gîlgîi* (vezi și § 2).

Cf. A. Graur, în BL VI, 1938, p. 149 : „le moldave a un penchant à transformer *ă* inaccentué en *î*".

Pentru $-ii_1$, vezi și § 2.

Sufixul $-ăi_1$ a fost folosit la adaptarea unor verbe de origine slavă în *-iti* : *morăi*[1] „a fi rău, a se purta neomenos" <rus. *морить*, ucr. *морити* „a chinui".

Etimologie propusă de A. Avram în LR XXI, 1972, nr. 6, p. 526.

În mod excepțional, se pare, un membru al seriei, $-oi_1$, e folosit la calchierea unui derivat dintr-o limbă romanică : *costoi* : fr. *côtoyer* (Alecsandri, în DA s.v. *coastă*), format cu sufixul *-oyer*.

d. Cele mai vechi atestări pe care le avem sînt foarte puține, exclusiv din două texte (secolul al XVII-lea și începutul celui următor) și ambele beletristice : *clănțăi* (Dosoftei, în DA), *clăncăi*, *croncăi*, *șorecăi* (Cantemir, în DA și, respectiv, DLR). Faptul că nu apar în texte din secolul al XVI-lea, deși, după originea sufixelor și a temelor (v. § 6), ca și după distribuția stilistică (v. § 8), par a fi foarte vechi, se explică, credem, prin caracterul expresiv și popular al formațiilor.

6. Temele la care se atașează sufixele din seria $-ăi_1$... sînt, cu o singură excepție (*probăi*), vechi în limbă : în majoritate moștenite (*înfășăi*, *pomăi*, *șorecăi*, *costoi* etc.) sau slave (*muncăi*, *spelcăi*, *cîrjîi*, *dîrîi*, *mîzgîi*, *tîrnîi* etc.) și foarte puține comune cu albaneza (*moșoi*), turcești (*peltică i*), neogrecești (*horăi*) și maghiare (*șontăi*) (numeroase sînt însă temele interjecționale sau substantivale de origine onomatopeică, a căror origine nu este niciodată sigură).

7. Din numărul relativ mare de derivate (v. § 3), precum și din faptul că multe dintre ele (în special cele interjecționale) sînt formații

onomatopeice (cf. MARIN, V.O. 233), reiese că seria de sufixe -*ăi₁* . . ., în special prin primul termen al ei, este foarte productivă.

8. Verbele derivate cu sufixele din seria -*ăi₁* . . . sînt în număr mare regionale și populare (*coicăi, coviţăi, dăinăi, zdupăi; bîzdîcîi, gogîlţîi, sfîcîi; șopoi* etc.), dar nu specifice unei anumite regiuni (avem atestări din toate regiunile). Puţine sînt literare și ceva mai multe familiare (*chiţăi, gîfîi, gîlgîi, miorlăi, mormăi, ronţăi, sforăi, sîcîi, zbîrnîi; clefăi, fleșcăi, ghiorţăi, lălăi, tîrșîi*; nici un derivat în -*oi₁*).

Așadar sufixele din seria -*ăi₁* . . . au caracter pregnant popular.

Vezi TUDOSE, D. 192.

9. Sufixe c o m p u s e și d e z v o l t a t e : -*căi₁* (-*cîi₂*), -*cîi₁* (-*căi₂*), -*ăcăi₁*, -*ecăi*, -*icăi*, [-*icăia*], -*îcăi*, -*îcîi* (-*ăcăi₂*), -*ocăi*; -*lăi*, -*ălăi*; -*năi*, -*nîi*, [-*ănăi*]; -*orăi*, -*oroi*; [-*ătăi*]; -*ţăi*; -*ovăi*.

-**căi₁** (-**cîi₂**), -**cîi₁** (-**căi₂**), -**ăcăi₁**, -**ecăi**, -**icăi**, -**a** , -**îcăi**, -**îcîi** (-**ăcăi₂**), -**ocăi**. Apar în formaţii cu d u b l ă a n a l i z ă din DI, ca : *cohîcăi* „a tuși intens", cf. *cohi !*, interjecţie prin care se imită tusea (*cohăi* „a tuși"), *cohîcă* „tuse intensă" (dacă nu cumva *cohîcă* e derivat regresiv de la *cohîcăi*); *horcăi*, cf. *hor !*, *horc !*; *olicăi*, -*a* „a se văita", cf. *(a)oleo !*, *(a)olică !*; *șontîcăi*, cf. *șont*, *șontîc !* și în formaţii cu a n a l i z ă u n i c ă: 17 (cu 2 variante în -*cîi₂*) în DI, la care se adaugă 4 formaţii (și 2 variante, în -*cîi₂* și -*ăcăi₂*, închise în paranteze, la formaţii din DI), din alte surse : (*chiţcîi* DA), *leorbăcăi* (UDRESCU, GL.), (*sorbăcăi* UDRESCU, GL.), *șopcăi, șopăcăi, șopîcăi* (DLR).

Raporturile dintre sufixe și variante sînt aceleași ca la sufixele de bază : *chiţcăi*, -*cîi*; *hîrșcîi*, -*căi*; *sorbîcîi*, -*ăcăi*. Notarea lor urmează, de asemenea, modelul sufixelor și, respectiv, variantelor de bază (v. titlul alineatului precedent).

-**lăi**, -**ălăi** apar în 2 formaţii cu a n a l i z ă u n i c ă din DI: *chirlăi, tălălăi*.

-**năi**, -**nîi**, -**ănăi**. Apar în formaţii cu d u b l ă a n a l i z ă din DI, ca : *căţănăi*, cf. *caţa !*, *căţăni*; *foșnăi*, cf. *foș !*, *foșni*; *zornăi*, cf. *zor !*, *zorn !* și în 4 formaţii cu a n a l i z ă u n i c ă din DI: *fornăi, mîrnăi, mîrnîi, mornăi*.

În DLR, *mîrnăi* și *mîrnîi* (ambele regionale) sînt înregistrate, greșit, ca variante ale lui *mormăi* [1], pentru *mîrnîi* trimiţîndu-se la TDRG. Tiktin însă îl tratează pe *mîrnîi*, corect, ca variantă a lui *mîrîi*.

-**orăi**, -**oroi** apar în 2 formaţii din DI : *șoporăi, șoporoi*.

-**ătăi** apare în formaţia cu d u b l ă a n a l i z ă din DI *zburătăi* „a azvîrli cu zburături într-un pom . . . pentru a face să cadă fructele . . . ", cf. *zbura, zburat*, (prin regresiune) *zburătură*.

V. și sufixul -UI, § 8, -*ătui* : *zburătui* „idem".

-**ţăi** apare în formaţia cu a n a l i z ă u n i c ă din DI: *chiorţăi*.

-**ovăi** apare în formaţia cu a n a l i z ă u n i c ă din DI: *sporovăi*.

Întrucît apar numai în formaţii cu dublă analiză, sufixele -*icăia*, -*ănăi* și -*ătăi* sînt v i r t u a l e.

Verbele în -*căi* . . . sînt analizabile în raport cu :

— o i n t e r j e c ţ i e (cele mai multe) : *chiorcăi*, cf. *chior !*, *mechecăi*, cf. *mec !*; *tălălăi*, cf. *tala !*; *mîrnăi*, -*nîi*, cf. *mîr !*; *șoporăi*, -*oroi*, cf. *șopa !*; *chiorţăi*, cf. *chior !* etc.;

— un v e r b : *moșicăi*, cf. *moși* „a lucra încet și fără spor"; *sorbîcîi* „a s o r b i cu zgomot"; *sporovăi*, cf. *spori* „a flecări";

— un s u b s t a n t i v : *leorbăcăi*.

Ca şi la derivatele cu sufixele de bază, apar şi aici derivate care prezintă coincidenţa vocalei (sau vocalelor) sufixului cu vocala silabei precedente: *hîrcîi, hîrşcîi, măcăcăi, tălălăi* etc.

Formaţii semianalizabile: *forcăi* redă sunetul sforăitor produs de şerpi şi arici, cf. *forcoti*.

Din punct de vedere semantic, sufixele constituite cu *-ăi₇* ... nu prezintă nimic special faţă de sufixele de bază.

Sufixele *-căi*... au putut apărea pe mai multe căi:

a. din verbe de origine slavă în *-kati*, adaptate la limba română cu *-ăi₇* şi analizabile în româneşte, de tipul *chircăi* (<ucr. *kyrkaty* în CADE; în DA însă e considerat formaţie onomatopeică);

1. Cf. PUŞCARIU, O. 99; LOMBARD, V. 664; M. Křepinský, *Réponse à la question IV*, în *Actes du 6e Congrès International des linguistes*, Paris, 1949, p. 318.

2. Fără a presupune o eventuală influenţă, ci doar pentru interesul tipologic pe care-l poate prezenta, notăm o formaţie similară cu *dăcăi* „a începe, în vorbire, toate cuvintele cu sunetul *d*", neanalizabilă în română, anume rus. *акать* „a vorbi cu *a* pentru *o*".

b. în urma falsei analize a unor formaţii de tipul *horcăi* (<*horc*+ *-ăi*): *hor-* + *-căi*, *olicăi* (<*(a)olică* + *-ăi*): *ol-* + *-icăi*, *şontîcăi* (<*şontîc*+ *-ăi*): *şont-* + *-îcăi*;

c. prin reduplicarea segmentului final al bazei: *măcăcăi*<*mac*, *mechecăi*<*mec*.

Ipoteza *a*, deşi posibilă, ni se pare mai slabă, întrucît se bazează pe verbe onomatopeice care, în principiu, se formează independent în limbă.

Iniţiala vocalică a sufixelor se explică, în afara cazurilor de tipul celor menţionate sub *b* şi *c*, prin raţiuni de eufonie condiţionate de temele consonantice: *leorb-ăcăi*, *moş-icăi*. Timbrul acestei vocale e determinat uneori de vocalismul temei: *şopocăi* (vezi şi *c*), alteori de cel al sufixului de bază: *şopîcîi*, *şopăcăi*, *sorbîcîi*, *sorbăcăi* sau de desinenţa bazei: *moşicăi*.

Sufixul *-năi* a putut apărea în urma falsei analize a formaţiilor de tipul *foşnăi* (<*foşni* + *-ăi*): *foş-* + *-năi*, *zornăi* (<*zorn* + *-ăi*): *zor-* + *-năi* (vezi mai sus formaţiile cu dublă analiză înregistrate sub *-năi*). Termenul cu iniţială vocalică, *-ănăi*, apare într-o singură formaţie, cu dublă analiză (deci vocala se explică prin bază).

Vezi explicaţia asemănătoare propusă de S. Puşcariu (*loc. cit.*): *-năi* este rezultat din „contaminarea" sufixelor *-ăi* şi *-ni*.

Celelalte sufixe apar în cîte una sau două formaţii, uneori cele două fiind dublete de la aceeaşi bază, de aceea etimologiile lor se confundă, de fapt, cu etimologiile formaţiilor respective.

-lăi şi *-ţăi* au apărut, poate, din raţiuni de expresivitate: *chirlăi*, *chiorţăi* faţă de *chirăi* (<*chir !*), *chiorăi* (<*chior !*).

Pentru valoarea expresivă a grupurilor *rl*, *rţ* vezi Al. Graur, *Grupuri simbolice în fonetismul românesc*, în SCL X, 1959, nr. 2, p. 206–210.

-ălăi, detaşat din *tălălăi*, se explică prin vocalismul bazei (*tala !*).

-ovăi, detaşat din *sporovăi*, se poate explica prin rus. *споровать (ся)*.

Etimologia lui *sporovăi* e controversată. L. Şăineanu (*Dicţionar universal al limbii române*, 1896) propune explicaţia prin contaminarea *spori* + *ciorovăi*, preluată de CADE, DM şi DEX (v. şi alte soluţii la TDRG, SCRIBAN). Al. Graur (E. 145) propune explicaţia prin rus. *споровать (ся)* ca fiind mai simplă şi susţinută de formaţiile *pojivăi* < rus. *пожиивать*, *upovăi* < v. sl. ѹповати. Şi această explicaţie prezintă însă o dificultate: formaţia e populară, iar împrumuturile din rusă sînt, în general, literare (*pojivăi*, atestat la Gr. Ureche şi S. Dascălu — v. DLR —, nu e concludent sub raport stilistic).

Pentru *-oroi*, *-orăi*, detaşate din *şoporoi*, *-orăi*, nu avem nici o explicaţie.

-ătăi e sufix virtual; deci nu pune probleme de etimologie.

Se vede de aici că sufixele constituite cu *-ăi₁* ... sînt mai ales d e z v o l t a t e (*-căi*, *-ăcăi*, *-ecăi*, *-lăi*, *-ţăi*, *-ovăi*, formate cu segmente cu statut nesufixal) şi mai rar c o m p u s e (*-icăi*, *-îcăi*, *-îcîi*); *-năi* are statut ambiguu, întrucît poate fi dedus şi dintr-un sufix, şi dintr-un element nesufixal.

Productive sînt doar *-căi*... şi, mai puţin, *-năi*.

-ăi₂	vezi -ĂI₁	-ăli	vezi -LI
-ăia	vezi -ĂI₁	-ăna	vezi -NI
-ăla₁	vezi -LI	-ăni	vezi -NI
-ăla₂	vezi -LI	-ăra	vezi -ĂRI

[-ARI]; -ĂRI (-ERI₂), -ĂRA; -ERI₁, -ERA (-IRA); -IRI; -ORI₁ (-URI₂), [-ORÎ], -ORA₁ (-URA₂); -URI₁ (-ORI₂), -URA₁ (-ORA₂)

PHILIPPIDE, P. 73, 186; CANDREA, C.G.R. 303, 305; SCHUFFERT, V. 175–183; PASCU, S. 178–179; S. Puşcariu, *Etimologii*: *licări*. DR IV, 1924–1926, p. 735–737; Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*: *-ări*, în BL IV, 1936, p. 65–69, *-ora*, *-ori*, *-ura*, *-uri*, în BL VI, 1938, p. 157–164; LOMBARD, V. 292–296, 812–817; MARIN, V. O. 228–229.

1. *a*. Primul termen al subseriei de conjugarea a IV-a, *-ari*, are caracter v i r t u a l (v. § 2).

În subseria de conjugarea I, termenul corespunzător lui *-ari* nu apare deloc, iar *-ira* apare numai ca variantă a lui *-era* (v. § 2).

Cu excepţia lui *-ări*, relativ bine reprezentat (38 de derivate cu analiză unică), sufixele din seria *-ari*... sînt slab reprezentate. Notăm însă un fapt mai puţin obişnuit, şi anume că, dintre termenii subseriei de conjugarea I, *-ora* este egal, iar *-ura* mai bine reprezentat decît perechile lor de conjugarea a IV-a; de asemenea, că formaţiile cu dublă analiză în *-ori*, *-ora* şi, mai ales, în *-ări*, *-ăra* şi *-uri*, *-ura* sînt foarte numeroase.

-orî, înregistrat ca sufix aparte, aşa cum sufixul *-î* al conjugării a IV-a e înregistrat ca sufix distinct de *-i*, este sufix v i r t u a l. Apare numai în formaţii cu dublă analiză: *coptorî*, *duhorî*.

-ărî apare numai într-o formaţie semianalizabilă (*bîzărî*), de aceea nu este înregistrat ca sufix.

Relativ numeroase formaţii, majoritatea cu dublă analiză, sînt dublete de conjugarea I şi a IV-a: *ciupări/-ăra*, *gustări/-ăra*, *nineri/-era*, *coptorî/-ora*, *înriuri/-ura* etc. Printre aceste dublete sînt relativ numeroase cazurile în care forma de conjugarea I e cea literară: *înfăşura*, *înfrigura*, *strîmtora*, *vîntura* etc.

b. *-ira* (*ninira*) e variantă fonetică regională a lui *-era*, care, la rîndul lui, apare într-o formaţie regională: *ninera* (v. DLR s.v.).

-eri, *-ori*, *-ora* şi *-uri*, *-ura* au statut dublu:

— de v a r i a n t e f o n e t i c e în dublete ca *cenuşări/-eri*, *îngîndura/-ora*, *batjocori/-uri*, *strecura/-ora*. Varianta *-eri* e determinată de pronunţarea regională moale a lui *ş* precedent; *-or-* şi *-ur-*, de transformarea normală *o* neacc.>*u* şi de procesul invers, *u*>*o*, datorat analogiei (vezi

A. Graur, în BL VI, 1938, p. 157). Raporturile dintre *-or-* și *-ur-* nu sînt constante nici sub raport stilistic : în unele dublete forma în *-or-* e cea literară (*batjocori*, *încornora*), în altele, cea în *-ur-* (*strecura*) ; foarte rar (*pontori*/*-uri*) ambele forme sînt regionale (v. DLR s.v.).

— de sufixe (independente) în formații care nu au dublete în *-ări*, *-ura* etc., ca : *împleteri*, *îmbălora* (*-ori*), *zgriburi*, *pleșura*.

Sincronic, *corpura* „a încorpora" poate fi considerat variantă populară și regională a lui *încorpora*. Raportul diacronic dintre ele însă nu e clar ; v. § 4. *b*.

2. -ari. Apare numai într-o formație din DI cu dublă analiză : *amanetari* (I. Ionescu — 1866, în DA), cf. *amanet*, *amaneta*, *amanetar*.

-ări (-eri$_2$). Numeroase formații cu dublă analiză (baza derivată este în *-ar*, *-are* sau — analiza se face prin regresiune — *-ariț*, *-ăreț*, *-ărie*, *-ărit*, *-ăros*) ; în DI : *băjenări*, cf. *băjeni*, *băjenar* ; *blidări* „a căuta mîncare prin blide, a frecventa mesele străine", cf. *blidar* „om căruia îi place să mănînce de la altul" ; *bucătări*, cf. *bucate*, *bucătar*, *bucătărie* ; *călări*, cf. *cal*, *călare* ; *cenușări* (*-eri*), cf. *cenușă*, *cenușar* ; *cornări*[1] „a ține plugul de coarne, a încasa impozitul pe vitele cornute", cf. *cornar* „slujbaș însărcinat cu încasarea impozitelor pe vitele cornute ; cel care ... ține coarnele plugului", *cornărit* ; *fățări*, cf. *față*, *fățare*, *fățărie* ; *gustări*, *-a*; *lăptări* „a da să sugă", cf. *lăptări* pl. „oi care dau lapte" ; *lungări*, cf. *lung*, *lungi*, *lungăreț* ; *ulicări*, cf. *ulicariț* (cf. GRAUR, E. 39) etc. ; în alte surse : *argintări* „a cere inventarierea averii rămase după un mort" (LEX. REG. I 98), cf. *argint*, *argintărie* ; *cocletări* „a face cocleți, a unelti" (UDRESCU, GL.), cf. *cocletar* „intrigant" ; *flențări* (UDRESCU, GL.), cf. *fleanță*, *flențăros* ; *focări* „a face focul" (LEX. REG. I 34), cf. *focar* „locul unde se face focul în stînă" ; *înfigări* „a pătrunde, a introduce" (GL. OLT.), cf. *înfige*, *înfigăreț* ; *vînătări* (SCHUFFERT, V. 177), cf. *vînăt*, *vînătare* etc.

Cornări[2] „a da cu coarnele" comportă analiză unică.
Porcări[1] „a adresa cuvinte injurioase, a porci ; a se purta ca un porc" comportă analiză unică, iar *porcări*[2] „(la unele jocuri cu mingea) a avea rolul de porcar[2]", analiză dublă (cf. și poarcă).

28 de formații cu analiză unică în DI, la care se adaugă 10 din alte surse : *gîscări* „a gîgîi" (TUDOSE, D. 204) ; *gozări* „a mînca fără poftă" (MAT. DIAL. I 210), cf. *goz* „rămășițe de materii vegetale" ; *hălpări* „a face halp !, a mînca cu lăcomie" (UDRESCU, GL.) ; *policrări* „a porecli" (UDRESCU, GL.), cf. *policră* ; *pumnări* „a număra pe pumni..." (GL. OLT.) ; *răblări* (BL IV, 1936, p. 68) ; *șmuțigări* „a se comporta în mod meschin" (BL IV, 1936, p. 68), cf. *șmuțig* „avar" ; *șușcări* „a ofta" (DLR) ; *trohnări* „a avea guturai (= troahnă), a trohni" (DLR) ; *vărzări* (UDRESCU, GL.).

Deși explicat în mod convingător de Andrei Avram (LR XXII, 1973, nr. 1, p. 24) prin verbul *oșta* „a ofta" și *-ări*, *oștări* „a bombăni" nu e înregistrat de noi ca derivat cu analiză unică deoarece, sincronic, se încadrează perfect în categoria derivatelor cu dublă analiză : *oșta*, *oștare* → *oștări*.

-ăra. Formații cu dublă analiză (baza derivată e în *-ar*, *-are*) în DI : *acățăra*, cf. *acăța(re)* ; *ciungăra*, cf. *ciung(ar)* etc. V. și *găibăra* „a se cățăra" (DA), cf. *gaibe*, *gaibarace* „picioare".

— 1 formație cu analiză unică în DI : *ciupăra*.

-eri₁. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-er* (*-ar*), *-ere*) în DI: *bucheri*, *cuieri* etc.; în alte surse: *împuteri* (GLOS. REG. 42), *străjeri* (BPh IX, 1942, p. 42).

2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *nineri*, *zbengheri*, la care se adaugă 1 din UDRESCU, GL.: *împleteri* „a î m p l e t i ceva din răchită".

-era (-ira). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-er*, *-ere*, *-eríu*) în DI: *sîngera*, *văiera*; în GLOS. REG.: *împutera* (42).

1 formație cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *ninera*, la care se adaugă 1 variantă din DLR: *ninira*.

-iri. Nu apare în formații cu d u b l ă a n a l i z ă.

2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă: *șuchiri* „a șterpeli, a ș u c h i" (DLR), *țipiri* „a ciripi" (MAT. DIAL. I 82, UDRESCU, GL.).

-ori₁ (-uri₂), -orî. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze e un derivat în *-oare*, *-or*, *-ură* sau un plural în *-uri*) în DI: *ajutori*; *batjocori* (*-uri*); *ciopocori*, cf. *ciopoc*, *-uri*; *coptorî* „a (se) face găuri", cf. *coptă* „gaură", *coptură*; *duhorî*; *răcori*; *strîmtori*.

6 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI, la care se adaugă 3 din alte surse: *cuțitori* „a slăbi, a se ascuți" (LEX. REG. II), *șușori* „a foșni", *zăori* „a face serenadă cuiva de ziua onomastică sau de Anul Nou" (LEX. REG. I).

-ora₁ (-ura₂). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze e un derivat în *-oare*, *-or*, *-ură*, *-o/uros*) în DI: *ajutora*, *coptora*, *somnora* (*-ura*), *strîmtora*.

7 formații cu a n a l i z ă u n i c ă și 2 variante în DI, la care se adaugă 2 formații din alte surse: *cadora* (GUȚU ROMALO, C. G. 230), *șușora* (DLR).

-uri₁ (-ori₂). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze e un derivat în *-oare*, *-ură*, (prin regresiune) *-uriș*, *-uriu* sau o formă flexionară în *-ur-*) în DI: *alburi*, cf. *alb*, *alburiu*; *dărăburi*; *fulguri* „a se mișca în aer ca f u l g i i", cf. *fulguriș* „stropitură de ninsoare măruntă"; *ponturi* (*-ori*) „a glumi; a împunge ... cu vorba", cf. *pont*, *-uri* „vorbă de spirit ...", *puntură* „împunsătură" (DLR); *vînturi* etc.; în alte surse: *cioburi* (GL. OLT.), *mofturi* (*-ori*) (comunicat oral), *unsuri* (LEX. REG. II) etc.

4 formații cu analiză u n i c ă în DI: *înfășuri*, *linguri*, *țipuri*, *zgriburi*, la care se adaugă 1 din DLR: *piuri*.

-ura₁ (-ora₂). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze e un derivat în *-ură*, *-uriș* sau o formă flexionară în *-ur-*) în DI: *colțura*; *îngîndura* (*-ora*); *lefuri* „a pălăvrăgi", cf. *laf*, *leafură*; *rîura* „(despre ape) a curge"; *(z)vîntura*; în alte surse: *fulgura* „a ninge rar" (UDRESCU, GL.); *glodura* „a paște lăsînd pămîntul gol" (UDRESCU, GL.) etc.

În cazul lui *turbura* relația cu baza etimologică (*turba*) e mai greu de stabilit în plan semantic, în schimb se impune atît formal, cît și semantic relația cu adjectivul *turbure* (v. A. Graur, în BL VI, 1938, p. 162; v. și varianta secundară *tulbura*: *tulbure*). De aceea încadrarea formației printre derivatele analizabile în *-ura* e discutabilă.

11 formații cu a n a l i z ă u n i c ă și 2 variante în DI, la care se adaugă 2 formații din alte surse: *piura* (DLR), *zgribura* (DLRC).

Derivatele în *-ări* ... sînt analizabile în raport cu:

— un s u b s t a n t i v (aproximativ jumătate): *anslovări*: „a afuma cu pucioasă" (= a n s l o v); *țugări* „a căra lemnele cu carul", cf. *țug*; *zbengheri* „a (se) zbe(n)gui", cf. *zbe(n)g*; (parasintetic) *îmbondori*; *zgriburi*,

-*a*, cf. *zgrib* „tremur, fior"; *cuciura* „a mișca din coadă", cf. *cuciu* „cățel" (v. A. Graur, în BL VI, 1938, p. 163) etc.;

— un v e r b (relativ numeroase): *ciupări*, -*a*, cf. *ciupi*; *împleteri*; *șuchiri*; *mișcori*; *zgrepțora* „a se necăji să se țină cu mîinile de ceva, a se cățăra", cf. *zgrepța* „a se cățăra"; *linguri*, cf. *linge*; *frămîntura*; *scutura*, cf. *scoate* (analiză mai greu de realizat pentru nespecialiști) etc.;

Pentru etimologia și analiza parasinteticului *strecura* prin *trece* vezi A. Graur, *Mélanges linguistiques*, Paris, București, 1936, p. 67; GRAUR, E. 144.

— o i n t e r j e c ț i e: *bălăngări*; *nineri*, -*a*, cf. un probabil **ninini!*; *țipiri*, cf. *țip!*; *șușori*, -*a*, cf. *șu-șu!*; *piuri*, -*a*, cf. *piu!*; *huhura*, cf. *huhu!*;

Interjecția *ninini* nu e înregistrată ca atare nici la MARIN, V. O., nici în DLR (unde sub *ninera* se spune: „probabil onomatopee"). Este presupusă însă atît de *ninera* și de sinonimul *ninini*[2], cît și, mai clar, de substantivul *ninini*[1] „lingușeală", care pare a fi o interjecție întrebuințată substantival: *Ce mă iei cu ninini?* (DLR s.v.).

— un a d j e c t i v (sau participiu): *îmbucătări*, *pelticări*; *înviora*; *micura*, *pleșura*;

un s u b s t a n t i v sau un v e r b: *încornări*, -*ora*, -*ura* „a pune cuiva c o a r n e", cf. *încorna* „a-i crește cuiva coarne"; *măscări* „a se m a s c a", cf. *mască*; *blojori* „a cleveti", cf. *bloj* „om murdar", *bloji* „a murdări"; *îmbălora*, -*i*, cf. *bale*, *îmbăla*; *înfășuri*, -*a*, cf. *fașă*, *înfășa* etc.;

— un a d v e r b (ori a d j e c t i v adverbial) sau un v e r b: *lungări*; *înjosori*, -*a* „a î n j o s i", cf. *jos*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *bîzări* „a porni în goană nebună" (LEX. REG. II 109), cf. *bîzai* „streche"; *bumbura* „a bombăni", cf. *bumbăi*, -*ăni* (DA); *cîcări* (DI) „a te trudi să faci ceva cu migală și fără spor", cf. *cîcăi*; *glojdări* „a mînca puțin, fiind sătul" (LEX. REG. I 80), cf. *glojdăni* „id."; *boncori* „a b o n c ă l i" (LEX. REG. II 58); *gînguri*, -*a*, cf. *gongoni*, -*ăni*, -*ăi*, *gungăni*, -*uni* (DA); *grunguri*, cf. *grunguni* (DA); *țuțura* (DI) „a trage pe cineva de păr", cf. *țuțui* „cucui" etc.

3. Formațiile denominative cu sufixele care conțin segmentul -*r*- redau valorile obișnuite pentru verbele denominative în general:

1. „a face (pe cineva) să treacă prin starea denumită de substantivul de bază": *îngrijora*;

2. „a acționa după modelul obiectului . . . ": *gudura* (*gudă* „cățea"), *porcări* „a se purta ca un . . . ";

3. „a acționa prin intermediul obiectului . . . ": *anslovări*, *înfășura*, *țugări*;

4. „a avea, a dobîndi sau a face să aibă trăsătura redată de adjectivul . . . sau trăsăturile caracteristice ale obiectului . . ., a se transforma în obiectul . . . ": *pelticări*, *micura*; *hîlbări* „a se face de nimic" (*hîlbe* „lături"); *însorări* „a comasa", *răblări*, *vărzări*;

5. „a dota cu obiectul . . . ": *încornora*, *petecări*;

6. „a acționa asupra obiectului . . . ": *țuicări*;

7. „a atribui obiectul . . . ": *cadora*;

8. „a se adresa cuiva prin termenul reprezentat de substantivul . . . ": *porcări*;

9. „a face acțiunea în circumstanța redată de substantivul sau adjectivul (adverbial) . . . ": *lungări* „a zăbovi", *zăori*.

Derivatele cu baze interjecționale redau valoarea: „a emite sunetul sau a face acțiunea simbolizată prin interjecția . . . ": *gîlgări*, *șușora*, *țipiri*; *hăltăcări*.

Unele derivate par a fi sinonime cu bazele lor verbale: *lungări* „a se l u n g i", *măscări* „a (se) m a s c a", *policrări* „a p o r e c l i".

Remarcăm că, chiar la unele dintre formațiile analizate mai sus, dar mai ales la formațiile derivate de la verbe, apare o trăsătură care ar putea fi, eventual, considerată specifică semanticii sufixelor cu segmentul *-r-*, și anume caracterul i t e r a t i v. De ex.: *căscări* „a c ă s c a de mai multe ori în șir", *blojori* „a cleveti"/ *bloji* „a murdări"; *clătări* „a agita mereu"/ *clăti*, *gustări* „a g u s t a din mai multe feluri sau de mai multe ori", *petecări* „a pune petice peste tot"/*peteci*, *țipuri*, *țuicări* „a se cinsti cu țuică" etc.

1. Vezi A. Graur, în BL IV, 1936, p. 69; VI, 1938, p. 163–164.

2. Situația lui *căscări* și *țuicări* este similară cu aceea a lui *căscăli* și, respectiv, *țuiculi*; vezi sufixele -LI ..., § 3.

3. Z. Ștefănescu-Goangă și T. Țugulea (V. N. A. 206) susțin că orice verb derivat de la un nume de agent, deci și cele în *-ări*, de tipul *zidări* („a zidi, a face meseria de zidar"), are sens iterativ, deoarece „agentul îndeplinește acțiunea în mod repetat". Ni se pare că această interpretare semantică pe care cele două autoare o dau verbelor în discuție este mai degrabă o deducție logică decît o realitate lingvistică (nu este susținută de glosările care se dau fiecărui verb în parte).

Și formațiile de tipul *bălăngări*, *hăltăcări*, *țipiri*, *șușora*, *piuri* au sens iterativ; ele sînt însă mai puțin concludente pentru sensul sufixelor, deoarece conținutul interjecțiilor impune caracterul iterativ al acțiunii verbelor derivate, fie că redau sunete repetate (*șu-șu*), fie că redau sunete momentane (*balang*) care, văzute în durată, devin repetate (cp. cu derivatele sinonime formate de la aceleași baze cu alte sufixe: *bălăngăi*, *bălăngăni*, *hîltîcîi* etc.).

I. Fischer (L. D. 175) definește verbele latinești în *-ulāre* ca verbe d i m i n u t i v e. Întrucît însă singurul verb analizabil moștenit (din această categorie), anume *scutura*, prezintă dificultăți în stabilirea raportului semantic cu baza, nu am înregistrat acest sens printre sensurile sufixelor cu segmentul *-r-*.

4. *a*. Sufixele cu segmentul *-r-* au apărut în interiorul limbii române ca rezultat al falsei analize a formațiilor cu dublă analiză de tipul celor înregistrate în § 2: *gustare*>*gustări*: *gust-* + *-ări*; *cuier*>*cuieri*: *cui-* + *-eri*; *vaier*>*văiera*: *vai-* + *-era*; *strîmtoare*>*strîmtora*: *strîmt-* + *-ora*; *picuri*>*picura* (cf. Th. Hristea, în *Sistemele limbii*, 1970, p. 103): *pic-* + *-ura* etc.

Cf. PHILIPPIDE, P. 186; A. Graur, în BL IV, 1936, p. 65–69, VI, 1938, p. 157.

Toate sufixele (cu excepția lui *-iri*, vezi mai jos) au putut apărea în mod independent unul de altul (în inventarul de sub § 2 apar modele pentru toate) și/sau, pe perechi, unul din termeni de la celălalt, prin schimb de conjugare.

Problema se pune în același fel pentru v e r b e l e perechi.

-iri (pentru care nu avem modele în § 2) a apărut, probabil, pentru completarea seriei, prin analogie cu serii similare de sufixe în care vocala *-i-* e reprezentată (*-ăli*, *-eli*, *-ili*; *-ăți*, *-eți*, *-iți*; ...).

Pentru principiul completării locurilor goale („cases vides") dintr-un șir de variante (sau sufixe) sub influența altui șir în care termenii respectivi sînt reprezentați, vezi MALKIEL, G. 335.

Pentru sufixul *-ura* poate fi avută în vedere și sursa moștenită: lat. *-ulare*, transmis prin formații analizabile ca *scutura*<*excutulare*, cf. *scoate*, *vîntura*<*ventulare*, cf. *vînt* și neanalizabile ca (*cu*)*tremura*<(*con*)*tremulare*, *turbura*<**turbulare* (analiza prin *turba* nu e posibilă în română, v. § 2), *ustura*<*ustulare*. Dat fiind însă că *vîntura* s-a putut forma foarte bine în română (v. Al. Graur, în BL VI, 1938, p. 162, 163), iar analiza lui *scutura* e de presupus că a fost întotdeauna dificilă pentru vorbitorul obișnuit al limbii române, credem că: chiar dacă verbele menționate și, împreună cu

ele, sufixul *-ura* a(u) fost moştenit(e), sufixul a devenit productiv în sistemul de derivare românesc abia atunci cînd, asociat formaţiilor cu dublă analiză prezentate mai sus, a intrat în seria mai mare a elementelor derivative detaşate din acestea de pe urmă.

O istorie similară a putut avea sufixul *-era* în eventualitatea că verbul *sîngera* e moştenit: *sanguinare*. (V. şi neanalizabilul *(cu)treiera*< *(con)tribulare*, a cărui etimologie ne pare discutabilă tocmai în ceea ce priveşte finala, în ciuda faptului că, în general, nu a fost apreciată ca atare, şi *fulgera*<lat. *fulgerare*, a cărui analiză nu permite detaşarea unui *-era*.)

1. Vezi MEYER-LÜBKE, G. II 661–662; SCHUFFERT, V. 175, 179–180; PASCU, S. 178–179; LOMBARD, V. 293, care prezintă sufixele *-ura*, *-era* ca fiind de origine latină sau înregistrează verbe româneşti de origine latină terminate în *-ura*, *-era* ca fiind formate cu sufixele respective.

2. Fără a fi foarte explicită, poziţia lui Al. Philippide (*loc. cit.*) pare a fi intermediară între poziţia cercetătorilor la care ne-am referit aici mai sus şi poziţia schiţată de noi: apariţia formaţiilor de tipul *înfăşura*, *picura* este explicată prin analogie cu *vîntura* şi cu verbele în *-ulare* (*scutura*, *tremura* etc.).

I. Fischer (L. D. 175) arată că verbele „diminutive" (în *-ulāre*) indiscutabile sînt în latină foarte rare şi citează exemplele: *excululāre*/*excutere*, *ustulāre*/*urere*. Menţionează însă totodată că în română, în cazul perechii *scutura*/*scoate*, s-a pierdut conştiinţa relaţiei etimologice (rom. *scoate* < **excolere*, nu *excutere*).

b. Foarte rar, *-ări*, *-eri*$_1$ par a fi fost folosite pentru adaptarea unor împrumuturi: *blenderi*<ucr. *блендати* (dacă nu cumva e derivat românesc de la *bleandă*, la rîndul lui derivat regresiv de la *blendi*), *măscări*< germ. *maskieren*, gr. μασκαρόνω (dacă nu e derivat românesc de la *mască*, *masca*).

1. Vezi A. Graur, în BL IV, 1936, p. 68. În DLR *măscări* e explicat prin *mască* + *-ări*.

2. Vezi şi *bălăcări*: scr. *balakati* „a flecări" (şi rus. *балакать* cu acelaşi sens) — v. DA — sau, mai probabil, format în româneşte de la *bălăci*.

Corpura „a încorpora, a intra în armată" („Graiul nostru", în DA s.v.) credem că este o adaptare (coruptă) a împrumutului sinonim (parţial) *încorpora* (fr. *incorporer*, lat. *incorporare*). (În DA, *corpura* şi *încorpora* sînt tratate în articole independente, necorelate în nici un fel.)

c. Atestări foarte vechi avem pentru cîteva din prezumatele verbe moştenite şi pentru relativ numeroase formaţii cu dublă analiză: *scutura*, Cantemir, la TDRG; *vîntura*, Varlaam, la TDRG; *batjocori*, *făţări*, Coresi, în DA; *giocuri*, M. Costin, în DA s.v. *joc*; *agiutori*, Varlaam, în DA s.v. *ajutori*.

Dat fiind însă caracterul popular şi regional pe care îl au numeroase derivate din ambele categorii, precum şi originea temelor lor (vezi mai jos), presupunem că sufixele în discuţie sînt vechi în limbă.

5. Temele formaţiilor în *-ări*... sînt în marea majoritate vechi în limbă. Cele mai numeroase sînt moştenite (*frămîntura*, *încornora*, *însorări*, *lingări*). Urmează cele slave, vechi şi moderne (*clătări*, *cognări*, *îngrijora*, *pleşura*, *policrări*) şi, la mare distanţă, maghiare (*gozări*, *îmbondori*), germane (*şmuţigări*, *ţugări*), turceşti (*gebrări*, *peltieări*), neogreceşti (*maimuţări*), comune cu albaneza (*mînzări*), ţigăneşti (*gagicări*), latino-romanice (*cadora*). Relativ numeroase sînt temele de origine onomatopeică (vezi formaţiile raportabile la baze interjecţionale).

Vechimea marii majorităţi a temelor dovedeşte vechimea sufixelor în limbă, iar numărul foarte mic al temelor latino-romanice e în strînsă legătură cu caracterul popular al sufixului.

6. Productivitatea diverselor sufixe cu segmentul *-r-* este diferită (v. § 1.*a*).

Notăm că formațiile periferice *gagicări* și *cadora*, care par a fi recente, sînt o dovadă că sufixele cu segmentul *-r-* sînt încă productive.

7. Sufixele cu segmentul *-r-* au un pronunțat caracter popular și regional: *lingări, porcări, țuicări* etc.; *bălăcări, ciupăra, -i, cognări, șuchiri* etc. Se pare că nu sînt specifice pentru o anumită regiune (derivatele pe care le avem sînt atestate în regiuni diferite, cam pe tot întinsul țării): *bîzărî* — Maram. (LEX. REG. II), *boncori* — Ban. (LEX. REG. II), *glojdări* — Munt. (LEX. REG. I), *cuțitori* — Brașov (LEX. REG. II), *gozări, pișcura* — Ban. (TUDOSE, D. 61), *șușora* — Transilv. (DLR), *trohnări* — Mold. (DLR) etc.

V. totuși C. Tudose, care afirmă că sufixele *-ări, -ura, -uri* „par a avea circulație regională" (D. 202), iar „verbele în *-ări* sînt atestate mai mult în nordul și vestul Transilvaniei" (204).

Apar relativ numeroase derivate literare: *gînguri, înfășura, îngrijora, înviora, zgriburi* etc. Acestea aparțin limbii uzuale sau stilului literaturii beletristice (*bălăcări, gudura, gustări, maimuțări, pisicări* etc.), și nu vreunei terminologii științifice (tehnice) sau profesionale.

Facem o mențiune specială pentru verbele cu cîte două variante după conjugare. Unele dintre ele, mai puține, sînt regionale cu ambele variante; de ex.: *înjosori/-a*. Altele însă, mai multe, sînt literare actuale cu varianta de conjugarea I și învechite cu cea de a IV-a (*ajutora/-i, strîmtora/-i*, cu dublă analiză) sau literare (familiare) I și regionale IV (*îmbălora/-i*). (V. mai jos și un exemplu contrar: *văicări* literar și *văicăra* regional.)

8. Sufixe c o m p u s e și d e z v o l t a t e: [*-ătări*], *-ători*, [*-ături*], [*-etori*]; *-icări, -icăra*; [*-egări*]; *-iori, -iorî, -iora*; [*-șora*], [*-șori*].

-ătări, -ători, -ături, -etori apar în formații cu d u b l ă și t r i p l ă a n a l i z ă (din DI): *îmbucătări*, cf. *îmbuca, îmbucat*; *zburătări*, cf. *zbura, zburat*; *călcători* „a bătători un drum", cf. *călca, călcător*; *sărbători*, cf. *serba, sărbătoare*; *vînători*, cf. *vîna, vînat, vînătoare*; *îmbucături*, cf. *îmbuca, îmbucat, îmbucătură*; *zburături*, cf. *zbura, zburat, zburătură*; *cerșetori*, cf. *cerși, cerșetor*.

V. și *bătălori* cu variantele *bătăluri, -a*, explicate în DA prin *bătălură*.

-ători apare și în 2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă (din DI): *bălăcători* „a spune vorbe triviale", cf. *bălăci* (cp. cu *bălăcări* „id."); *slugători* „a s l u j i pe cineva", cf. *slugă* (v. și *slugări*).

-icări, -icăra apar în formația cu d u b l ă a n a l i z ă: *olicări* „a se văita" (DLR), cf. *(a)oleo!, (a)olică!* și în formațiile cu a n a l i z ă u n i c ă: *văicări, -a* (DI), cf. *vai!*

-egări apare în formația cu d u b l ă a n a l i z ă: *bețegări* „a rupe ramurile, a sparge o țandără în bucățele" (UDRESCU, GL.), cf. *băț*, (prin regresiune) *bețegărie, -iș* „mulțime de ramuri".

-iori, -iorî, -iora apar în formațiile cu a n a l i z ă u n i c ă (din DI): *leorciori*, cf. *leoarcă* (v. și *leorcăi*); *scociorî, -a*, cf. *scoate*.

-șora, -șori apar în formații cu d u b l ă a n a l i z ă (din DI): *micșora, micșori*, cf. *mic, micșor*.

După cum se vede, din toate sufixele menționate mai sus singurele reale sînt: *-ători, -icări, -icăra* și *-iori, -iorî, -iora*. Celelalte toate sînt v i r t u a l e.

Sufixul *-ători*, avînd la bază sufixele *-ător, -ătoare*, îl considerăm formă dezvoltată a lui *-ori* cu segmentul nesufixal *-ăt-*.

-icări, -icăra sînt sufixe compuse din *-ări, -ăra* cu *-ică*.

V. însă şi formaţiile bg. *олелѐйкам* şi *вайкам(се)* (asupra cărora ne-a atras atenţia Virgil Nestorescu).

Sufixele notate prin *-iori, -iorî, -iora* sînt o m o f o n e cu sufixele *-ori, -orî, -ora* (litera *-i-* nu are aici nici o valoare fonetică). Delimitarea între cele două serii de sufixe se face prin contextul fonetic : finala (consonantică a) temelor formaţiilor în *-iori, -iorî, -iora* prezintă o alternanţă (*k/č*, *t/č*) explicabilă numai prin presupusul *i̯* iniţial al sufixului, în timp ce temele formaţiilor în *-ori, -orî, -a* nu prezintă această alternanţă (v. mai sus § 2).

Lipsa unor formaţii cu dublă analiză care să permită detaşarea sufixelor *-iori, -iorî, -iora* ne face să nu ne putem pronunţa asupra originii şi structurii lor. (V. totuşi sufixul diminutival *-ior* şi formaţia *cuciura* — variaţia *o/u* în poziţie neaccentuată e normală —, unde *i* face parte din tema *cuciu*.) Le considerăm deocamdată forme dezvoltate ale sufixelor *-ori, -orî, -ora*.

-ăşa vezi -ŞI
-ăşi vezi -ŞI
-ăta vezi -TA
-ăti$_1$ vezi -TI
-ăti$_2$ vezi -TA
-ăţa vezi -ŢI
-ăţi vezi -ŢI

-ĂZA, -EZA ; -EZI, -OZI

LOMBARD, V. 334—336, 491—492 ; MARIN, V. O. 230 ; GRAUR, T. 223.

1. Sufixele care conţin segmentul *-z-* aparţin conjugărilor I şi a IV-a : *-ăza* şi *-eza-*, *-ezi* şi *-ozi*.

Caracterul relativ eterogen sub raportul bazelor şi al originii sufixelor de conjugarea I în raport cu cele de conjugarea a IV-a (v. § 2 şi 4) pledează pentru tratarea sufixelor *-ăza* şi *-eza* într-o serie distinctă de aceea a sufixelor *-ezi* şi *-ozi*.

Notăm însă că între grupul formaţiilor de conjugarea I şi cel al formaţiilor de conjugarea a IV-a există unele interferenţe :

Toate tipurile de baze apar la ambele grupuri, chiar dacă bazele substantivale la primul grup şi bazele verbale la cel de al doilea sînt ambigue, iar cele interjecţionale se detaşează în toate cazurile din formaţii semianalizabile. Notăm însă şi că în apariţia sufixului *-eza* a putut avea un rol formaţia onomatopeică *huhurez* (v. § 4).

Mai mult decît atît, singura formaţie cu bază interjecţională în *-eza* (*cotcoreza*) are un dublet în *-ezi* (*cotcorezi*), deci între aceste două formaţii există o certă legătură genetică.

Pe deasupra acestor date, trebuie avut în vedere faptul că toate sufixele în discuţie apar într-un număr foarte mic de formaţii.

De aceea tratăm sufixele care conţin segmentul *-z-* într-o singură serie, cu două subserii, una de conjugarea I, cealaltă de conjugarea a IV-a, caracterizate prin trăsăturile morfologice şi etimologice ale bazelor la care se ataşează (v. mai sus şi § 4.c).

-ăza ar putea fi tratat ca variantă a lui *-eza* pe baza perechii *pisăza/-eza*. Întrucît însă ambele formaţii sînt regionale (v. DLR), deci nu avem un criteriu de a alege formaţia *piseza* ca formaţie de bază (sau, eventual, invers), considerăm că *pisăza* şi *piseza* conţin sufixele distincte *-ăza* şi *-eza*.

De altfel, tratarea lor în DLR pare să reflecte această situație: titlul articolului e *pisăza*, *piseza* e varianta lui — amîndouă avînd exclusiv atestări regionale —, iar pentru etimologie se face apel la sufixul *-eza*.

2. -ăza. 3 formații cu analiză unică în DI: *dăbălăza*, *înfierbăza*, *pisăza*.

-eza. 1 formație cu dublă analiză în DI: *huhureza* „a chiui, a ui", cf. *huhurez*, *huhura* „a chioti; (despre huhurez) a produce țipătul caracteristic".

3 formații cu analiză unică în DI: *cetereza*, *piseza*, *undeza*, la care se adaugă 2 din alte surse: *bureza* (GRAUR, T. 223), *ureza* (S. Fl. Marian, în DA ms.).

-ezi. 1 formație cu analiză unică în DI: *puiezi* și 1 în DLR: *malterezi*.

-ozi. 1 formație cu analiză unică în LEX. REG. I 70, II 89: *foltozi*.

Derivatele în *-ăza*, *-eza* sînt analizabile în raport cu:

— un verb: *dăbălăza* (numai la participiu: *dăbălăzat* „care atîrnă în jos, bosumflat"), cf. *dăbăla* „a se bosumfla"; *înfierbăza* (parasintetic) „a înfierbînta", cf. *fierbe*; *piseza*, *-ăza* „a sfărîma prin lovituri repetate (cu pisălogul ...) ..., a pisa (1); a snopi în bătaie, a pisa (5)"; *ureza* „a ura";

— un verb sau un substantiv: *bureza* „a bura", cf. *bură*; *cetereza* „a colinda, a ura", cf. *cetera* „a cînta din ceteră"; *undeza* „a inunda", cf. *unda*, *undă*.

Formații semianalizabile în DI: *cutcureza*, *cotcoreza*, cf. *cu(t)curigu!*

Derivatele în *-ezi*, *-ozi* sînt analizabile în raport cu:

— un substantiv: *malterezi* „a tencui", cf. *malter* „mortar"; *foltozi* „a peteci", cf. *folt* „petec";

— un verb sau un substantiv: *puiezi* „a se înmulți prin pui".

Formații semianalizabile în DI: *cotcorezi*, *cotcorozi*, cf. *cu(t)curigu!*; *cotcozi*, cf. *cotcodac!*

Așadar, dacă lăsăm la o parte formațiile semianalizabile, care au toate baze interjecționale, cele două subserii nu sînt foarte unitare în ce privește clasa morfologică a bazelor: subseria de conjugarea I are preferință pentru teme verbale, iar cea de conjugarea a IV-a pentru temele substantivale. E totuși semnificativ, credem, pentru relațiile dintre cele două subserii faptul că unicul derivat pe teren românesc din subseria de conjugarea a IV-a, *puiezi*, are bază verbală sau substantivală.

3. Formațiile raportabile la verbe sînt adesea sinonime cu bazele lor nesufixate (*ureza* — *ura*, *înfierbăza* — *fierbe*, *puiezi* — *pui* etc.) sau reprezintă o variantă specializată a bazei nesufixate (*cetereza* — *cetera*).

Formațiile raportabile exclusiv la substantive, *malterezi* și *foltozi*, redau sensul „a prevedea cu obiectul ...". Prin aceasta se încadrează perfect în clasa formațiilor denominative.

Formațiile raportabile la onomatopee au conținut onomatopeic: *cutcureza* etc.

Reiese de aici că sufixele cu segmentul *-z-* nu au conținut semantic caracteristic.

4. *a.* *-eza* s-a detaşat prin falsă analiză

— din verbe ca *pisa*, *ura*, care se conjugă cu *-ez* ;

Cf. GRAUR, T. 223.

— din verbe ca *huhureza*, derivate de la substantive terminate în *-ez* : *huhurez* > *huhureza* : *huhur-* + *-eza*.

Verbele în *-eza* (provenit din lat. *-izo*) moştenite, precum *boteza*, *culeza*, *necheza*, *releza*, *rîncheză*, sînt neanalizabile în româneşte. (Vezi FISCHER, L. D. 171). De aceea nu au putut avea vreo influenţă în apariţia sufixului *-eza*.

Pentru *-ăza* nu vedem deocamdată o explicaţie acceptabilă. Notăm însă că *pisăza* se poate explica fonetic din *piseza*.

-ezi şi *-ozi* s-au putut detaşa din formaţiile împrumutate din maghiară *malterezi* (<magh. *málterez*, cf. *malter*, *-ăr* <germ. *Malter*, magh. *malter*) şi, respectiv, *foltozi* (<magh. *foltoz*, cf. *folt* <magh. *folt*). Unicul derivat apărut pe teren românesc pe care îl avem este *puiezi*. Formaţia *cotcorezi* poate fi explicată prin schimb de conjugare din *cotcoreza* (dacă nu cumva relaţia genetică este inversă : *cotcoreza* <*cotcorezi*), iar *cotcorozi*, *cotcozi* se pot explica prin vocalismul temei. De aceea e foarte greu de spus dacă între formaţiile denominale şi cele deinterjecţionale în *-ezi* şi *-ozi* există vreo relaţie.

b. Pentru sufixele cu segmentul *-z-* avem atestări vechi (*înfierbăza*, Dosoftei, la TDRG ; *puiezi*, *Mineiul* 1776, în DLR) şi multe atestări în texte populare (toate celelalte formaţii). Deci sufixele cu segmentul *-z-* sînt sufixe vechi în limbă.

c. Bazele derivatelor în *-ăza* şi *-eza* sînt moştenite (*cetereza*, *înfierbăza*, *piseza*, *undeza*) sau de origine slavă (*bureza*) ori necunoscută (*dăbălăza*).

Derivatele în *-ezi*, *-ozi* sînt împrumutate (v. mai sus, pct. *a.*) şi unul are bază moştenită (*puiezi*).

5. Sufixele cu segmentul *-z-* n-au fost niciodată foarte productive, iar în limba română contemporană se pare că nu mai sînt productive deloc.

Sînt sufixe cu caracter popular.

-CA, -ECA, -ICA, -OCA$_1$, -UCA

PHILIPPIDE, P. 73, 186 ; CANDREA, C.G.R. 303 ; SCHUFFERT, V. 147—148 ; PASCU, S. 177.

1. Considerăm că sufixele *-ca*, *-eca*, *-ica*, *-oca*, *-uca* formează o serie deoarece au structură fonetică similară cu a altor serii de sufixe româneşti (consoană constantă urmată de caracteristica conjugării şi precedată sau nu de o vocală variabilă ; v., de ex. : *-na*, *-ăna*, *-ena*, *-ina*, *-ona*, *-una* şi cap. *Structura fonetică* . . ., § 1) şi pentru că sînt unitare prin aceea că se ataşează numai la baze vechi în limbă (v. § 5). Au pledat în favoarea acestei soluţii şi unele situaţii care privesc numai unele sufixe : *-ca* şi *-eca* au origine comună (v. § 4), iar între *-eca* şi *-ica* există o interferenţă constituită de derivatele de la aceeaşi bază *orbeca* şi *orbica*.

Am tratat seria *-ca* . . . în mod independent de seria de conjugarea a IV-a *-ci* . . ., pentru că nu am observat nici o interferenţă între ele.

Notăm sufixul *-oca* prin *-oca$_1$* spre a-l distinge de varianta *-oca$_2$* a sufixului *-oci* (v. sufixele -CI . . ., § 1).

1. Formațiile *judeca* și *judeci, orbeca* și *orbici*, care ar putea părea, la o privire superficială, verbe perechi, sînt distincte prin sensul, prin originea și, implicit, prin bazele lor: *judeca* e moștenit, iar *judeci* „a (se) răscumpăra de rumânie", derivat românesc de la *judece* „țăran liber" (format, tot în interiorul limbii române, printr-un proces morfologic, de la *jude* < lat. *iudex*); *orbica* „a orbecăi" e o variantă a lui *orbeca*, moștenit, iar *orbici* „a orbi" e format în românește (de la *orb*). De aceea considerăm că nu constituie argumente pentru tratarea împreună a seriilor *-ca*... și *-ci*...

2. V. și sufixele -CI ..., § 1, pentru motivele care ne-au determinat să-l înregistrăm pe *-oca* din *pisoca* drept variantă a lui *-oci* și să nu ținem seamă de formația *pisoca* în stabilirea relațiilor dintre seriile *-ca* ... și *-ci* ...

2. -ca. 1 formație cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *încărca* (parasintetic).

-eca. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă în DI: *descînteca* „a descînta", cf. *descînta, descîntec*; *judeca* (analizabil în perioade mai vechi ale limbii), cf. *jude* „judecător", pl. *judeci*.

6 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *fereca, încăleca, îngreca* (parasintetice), *orbeca, sorbeca, (ad)urmeca*.

-ica. 3 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *ciulica, fiștica, orbica*.

Din punct de vedere formal sînt analizabile și împrumuturile *comunica* (< lat. *communicare* fr. *communiquer*) și *multiplica* (< lat. *multiplicare* < *multiplex*, v. ERNOUT—MEILLET, fr. *multiplier*). Această analiză însă nu e satisfăcătoare din punct de vedere semantic: *comunica* „a face cunoscut; a fi în legătură cu ..."; *multiplica* „a face să fie în număr mai mare ...; a mări; a reproduce în mai multe exemplare" (singurul sens care permite analiza, „a se manifesta pe planuri multiple", e figurat și rar, cf. DLR s. v. 2◆). De aceea nu am înregistrat formațiile, respectînd în felul acesta structura etimologică a bazelor derivatelor în *-ca* ... (v. § 5).

-oca$_1$. 1 formație cu a n a l i z ă u n i c ă comunicată oral: *împicioroca* (parasintetic) „a se pune pe p i c i o a r e".

-uca. 1 formație cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *duruca*.

-ca/-uca. 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă (baza e interjecție în *-u(-)*; ambele analize implică degajarea unui sufix din serie) în DI: *hurduca*, cf. *hurdu(-burdu)*.

Derivatele în *-ca* ... sînt analizabile în raport cu:

— un s u b s t a n t i v: *încărca*; *fereca* „a lega (pe cineva) cu f i a r e, a arunca (pe cineva) în f i a r e"; *încăleca*; *(ad)urmeca* „a adulmeca" (sensul verbului nu permite analiza prin verbul *urma*); *împicioroca*;

— un v e r b: *sorbeca*, cf. *sorbi*; *ciulica*, cf. *ciuli*;

— o i n t e r j e c ț i e: *fiștica*, cf. *fiști !*; *duruca*, cf. *dura !*; *hurduca*;

— un a d j e c t i v: *îngreca, orbeca*; *orbica*.

După cum se vede, cele 5 sufixe din seria *-ca* ... sînt foarte slab reprezentate, 2, *-ca* și *-oca*, avînd cîte un singur derivat.

Remarcăm că distribuția sufixelor în raport cu bazele nu e omogenă. În același timp, remarcăm că nu există o anume specializare a sufixelor după tipurile de baze. Credem că lipsa de sistematizare se datorește numărului foarte mic de derivate.

Două derivate în *-eca* și *-ica, orbeca* și *orbica*, au bază comună, ele par însă a proveni unul dintr-altul (v. § 4).

Notabil e faptul că din totalul de 13 derivate, 4 sînt parasintetice, cu prefixul *în-* (v. și § 4).

3. Valorile sufixelor sînt greu de precizat deoarece sensul formațiilor nu apare cu claritate și, după cum am văzut, numărul formațiilor e foarte redus. Remarcăm totuși că *sorbeca* are, într-o oarecare măsură, sens i t e r a t i v („a sorbi cu încetul"); același sens se pare că poate fi regăsit în formația *orbeca* („a orbecăi; a umbla încoace și încolo pipăind și rătăcind

ca orbul ...") și în cele trei formații onomatopeice (*fîștica*, *duruca* și *hurduca*), dar cu și mai puțină pregnanță.

4. Sufixele *-ca* și *-eca* sînt moștenite din latină prin derivate în *-icare* denominale sau, mult mai rar, deverbative:

— analizabile în românește: *încărca*: *(*in)carricare*, *încăleca*: *(*in)caballicare*, *îngreca*: **ingreuicare*, *judeca*: *iudicare*, *orbeca*: *orbicare*, *sorbeca*: *sorbicare*;

— neanalizabile în românește: *fereca*: *fabricare*, *înfuleca*: *(*in)follicare* (v. și *sufleca*: **subfollicare*), *mesteca*: **mixticare*, *mîneca*: *manic are*, *mursеca*: *morsicare*.

1. Cf. SCHUFFERT, V. 147–148; PASCU, S. 177; ILR II 185–186; FISCHER, L.D. 172, 175–176.

G. Pascu îl inserează și pe **exvolaticare*> *zburătăci* printre verbele în *-icare* moștenite. Menționăm însă că prezumatul etimon latinesc nu are reflex românesc în *-eca*, cum ar fi fost de așteptat.

2. În ILR I 93, se afirmă că în românescul moștenit *încărca* nu se mai recunoaște sufixul originar. Ni se pare însă evident că verbul este analizabil cu sensurile învechite și regionale: „a pune ... într-un c a r spre a transporta (ceva); a așeza (fînul, lemnele etc.) în c a r astfel ca să încapă cît mai mult(e)" (v. DA, s.v., I. 1°, 3°).

Fereca devine analizabil cu unele sensuri (v. § 2) în urma raportării formației, prin etimologie populară, la *fier* (cf. DA s.v.).

3. Sufixul lat. *-icare*, dezvoltat din derivatele formate de la baze în *-ic-* de tipul *iudicare* < *iudex*, este atestat din cele mai vechi texte prin derivate denominale și deverbative (v. mai sus exemple moștenite în română). A fost mai productiv în latina tîrzie și mai ales în limba vorbită. Vezi ILR I 93; I. Fischer, *loc. cit.*

Este remarcată dezvoltarea formațiilor parasintetice cu *in-* (v. mai sus exemple). Cf. ILR II 186.

În română se pare că sufixele *-ca* și *-eca* nu au fost și nu sînt productive.

Vezi ILR I 93: „*-icare*... n-a mai fost folosit pentru formarea de verbe noi în limbile romanice".

Descînteca este format de la *descîntec*.

Adurmeca e rezultat din *adulmeca* (care pare a fi moștenit: lat. *adolmicare*, cf. DA) prin raportare la *urmă*. *Urmeca* ar putea fi un derivat cu sufixul *-eca* de la *urmă*, dar mai probabil este un derivat regresiv de la *adurmeca*.

W. Meyer-Lübke (G. II 657–659) afirmă că lat. *-icare* a „slăbit mult" în limba română și înregistrează trei exemple de „forme noi", „propriu-zis romane": *adurmeca*, *orbèca*, *sorbeca*.

Notăm că și în DLR *orbeca* este considerat format în românește (de la *orb*, fără menționarea sufixului).

Credem însă că existența sufixelor *-ca* și *-eca* în sistemul derivațional românesc a permis apariția, în interiorul limbii române, a celorlalte sufixe cu structura *-ca* precedat de vocală. Aceste sufixe se explică prin formații particulare:

-ica se explică în derivatele *ciulica* și *fîștica* prin finala temei, iar în *orbica*, variantă a lui *orbeca*, prin anaolgie cu *orbi*.

-oca$_1$ apare în *împicioroca*, variantă a lui *împicioroga* (<*picioroa(n)gă*, vezi sufixele -EGA ..., § 2). Deducem de aici că în procesul de constituire a seriei de sufixe *-ca*... a putut avea un rol și seria *-ega*...(v. și sufixele -CI ..., -GI ..., § 1, *pisoci*, *pisogi*).

Al. Philippide (*loc. cit.*) se pare că nu face distincție între sufixele *-eca* și *-ega*: el încadrează la sufixul *-ec-* și formațiile *fumega* și *spumega*.

-uca se explică prin influența vocalei din temă: *duruca*, *hurduca*

5. Cu excepția derivatelor onomatopeice și, eventual, a lui *ciulica* (etimologia lui *ciuli* e controversată, v. TDRG, CADE, DA, CIORANESCU), temele formațiilor în *-ca* ... sînt moștenite.

6. Derivatele în *-ca* ... sînt ceva mai puțin de jumătate literare actuale (*fereca*, *încăleca*, *încărca*, *judeca*), unul popular (*hurduca*) și restul învechite sau regionale.

-CI, -ĂCI, [-ECI₁], -ICI (-ECI₂), -OCI (-OCA₂), -UCI

CANDREA, C. G. R. 304; SCHUFFERT, V 152—154; LOMBARD, V. 838—844; Gh. Dobrescu, *Sufixul verbal -ci*, în SMFC IV 37—45.

1. *a*. *-eci* are statut dublu, de:

— sufix (virtual), apărînd într-o singură formație: *judeci* (v. § 2)[1];

— variantă fonetică a lui *-ici*, de asemenea cu o singură apariție: *îm/despleteci* (v. § 4).

Notăm sufixul în discuție prin *-eci₁*, iar varianta, prin *-eci₂*.

-oci are o variantă de conjugare, *-oca*, ocurentă în derivatul *pisoca*, variantă a lui *pisoci*. Notăm această variantă prin *-oca₂*, spre a o distinge de sufixul *-oca₁*, ocurent și el tot într-o singură formație (v. sufixele -CA ..., § 2).

1. În DLR *pisoci* e tratat ca variantă a lui *pisoca* (titlu de articol), deși ambele formații au cîte o singură atestare: LEX. REG. II 30, respectiv, CADE. Probabil autorii au fost influențați de faptul că în CADE e înregistrat exclusiv *pisoca* și că etimologia propusă (tot acolo) explică această variantă: *pisa* + *toca*. Ni se pare posibil ca *pisoca* să fie varianta originară, iar *pisoci* secundară, obținută prin schimbarea conjugării. *Pisoci* însă, prin structura lui, se încadrează în seria sufixelor cu segmentul *-ci* și e sinonim cu formațiile *pisăgi*, *-ogi* (v. sufixele -ĂGI, -OGI, § 2, 3), iar *pisoca* e un caz particular: unica variantă de conjugarea I a unei formații din seria sufixelor *-ci* ... (v. sufixele -ĂGI ... și -EGA ..., unde nu există nici un caz de formație paralelă în *-i* și *-a*). De aceea îl considerăm pe *-oca₂* din *pisoca* variantă de conjugare a lui *-oci* și, implicit, nu ținem seamă de varianta *pisoca* în stabilirea relației dintre seriile de sufixe *ci* ... și *-ca* ...

2. Formațiile *judeci* „a (se) răscumpăra de rumânie" și *judeca*, *orbici* „a orbi" și *orbeca* „a orbecăi" nu sînt perechi (v. sufixele -CA ..., § 1), deci nu constituie cazuri de interferență între seriile de sufixe *-ci* ... și *-ca* ...

b. Considerăm că sufixele *-ci*, *-ăci*, *-eci₁*, *-ici*, *-oci*, *-uci* formează o serie, deoarece au structură fonetică similară cu a altor serii de sufixe românești (consoană constantă urmată de caracteristica conjugării și precedată sau nu de o vocală variabilă; v., de ex.: *-ca*, *-eca*, *-ica*, *-oca₁*, *-uca* și cap. *Structura fonetică* ..., § 1) și sînt unitare în ce privește proveniența lor (v. § 4).

Am tratat seria *-ci* ... în mod independent de seria de conjugarea I *-ca* ..., pentru că nu am observat interferențe între ele.[2]

2. -ci. Formație cu dublă analiză în DI: *muierci* „a se amesteca în treburi muierești" (UDRESCU, GL.), cf. *muiere*, (regresiv) *muiercea*.

2 formații cu analiză unică în DI: *nimicci*, *stropci*.

-ăci. Formații cu dublă analiză (baza derivată e în *-ac*, *-aci* sau *-ăcios*) în DI: *băltăci*, cf. *băltac* „baltă mică, mocirloasă"; *cîrpăci*; *dupăci*, cf. *dup !*, *dupac*; *îngăzdăci* „a se îmbogăți", cf. *gazdă*, *găzdac* „bogătan"; *sărăcăci*, cf. *sărac*, (regresiv) *sărăcăcios* etc.

8 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI, la care se adaugă 3 din alte surse: *împungăci* „a coase încet, fără spor și fără îndemînare" (LEX. REG. II 51); *îngăimăci* (LEX. REG. I 9, 179); *mărdăci* „a (se) murdări, a se strica" (DLR), cf. *mardă* „lucru lipsit de valoare, marfă degradată; deșeu".

Pindăci (Viciu, în DLR) este pus în legătură de G.Dobrescu (*lucr. cit.*, p. 40) cu *pindă* și *pindi*. Sensul lui însă („a potcovi") nu îndreptățește această legătură, de aceea nu e înregistrat de noi.

-eci$_1$. Formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI: *judeci*, cf. *jude* (cu pluralul *judeci*) „țăran liber" și varianta lui, *judece* (atestat prima dată într-un document din 1481, în DERS, s.v.).

-ici (-eci$_2$). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-ic, -ici, -icea, -icică, -ic(i)os, -iciune, -icește, -icuș*) în DI: *albici*, cf. *alb*, *albi*, (regresiv) *albicios*; *învîrtici* (*-eci* DA), cf. *învîrti*, *învîrtici* s.n., (regresiv) *învîrte/icuș*; *moralici*, cf. *moral(ă)*, *moralic*; *papagalici*, cf. *papagal*, (regresiv) *papagalicește*; *pietrici* „(despre zăpadă ...) a se face zgrunțuroasă, a se întări; (despre șosele ...) a pietrui", cf. *piatră*, *pietricea*, (regresiv) *pietricică*; în DLR: *orbici* „a orbi", cf. *orb*, *orbi*, (regresiv) *orbiciune*; *ritorici* „a ține un discurs", cf. *ritor*, *ritoric* „orator"; la TDRG: *unici*.

6 formații (și o variantă) cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *doftorici*, *împletici* (*-eci*), *povîrnici*, *primici*, *știrici*[1], *temeliici*, la care se adaugă 4 din alte surse: *cîrtici* (GLOS. REG.), *cotici* (LEX. REG. II 24), *rărici* (GL. OLT.), *știrici*[2] (TEAHA, C. N. 270).

-oci (-oca$_2$). 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă la UDRESCU, GL.: *știrboci* „a (se) ș t i r b i", cf. *știrboc* „știrb".

5 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *clipoci*[1], *clipoci*[2], *mogoroci*, *scornoci*, *scotoci*, la care se adaugă 5 (și o variantă) din alte surse: *cîrpoci* „a cîrpăci" (DA s.v. *cîrpaci*), *pioci* „a piui [1]" (DLR), *pisoci* (*-a*) „a pisa" (DLR), *scîrmoci* „a răscoli, a s c î r m a (var. *scurma*)" (UDRESCU, GL.), *stîrpoci* (LEX. REG. II 31).

1. Pe *mogoroci* „a murmura, a ocări" l-am înregistrat ca fiind analizabil prin *mogori* „id.". Această analiză contrazice însă, se pare, istoria cuvintelor: întrucît e mult mai slab atestat decît „variantele" *mogoroci*, *-ogi*, *-osi* (v. DLR), *mogori* pare să fie ulterior acestora și format prin regresiune de la una din ele. (În DLR, *mogorogi*, cu toate variantele menționate mai sus, e considerat a avea etimologie necunoscută.)

2. *Pioci* „a piui [1] (1); a pioncăi (II 1, 2)" e considerat în DLR formație onomatopeică fără menționarea bazei de derivare. Ni se pare că, atît fonetic, cît și semantic, poate fi explicat prin interjecția *piu*, așa cum sînt explicate (v. DLR) *piui* [1], *-uli*, *-uni*, *-uri* etc.

-uci. 3 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *(z)bătuci*, *împletuci*, *ruguci*.

Derivatele în *-ci* ... sînt analizabile în raport cu:

— un v e r b: *stropci*; *brotăci* „a avea legături cu cineva", cf. *broti* „id."; *împungăci*, cf. *împunge*; *îngăimăci*; *spălăci*; *uimăci* „a fi u i m i t"; *împletici* (*-eci*); *povîrnici*; *clipoci*[1] „a c l i p i des"; *pisoci* (*-a*) „a p i s a (1)"; *scornoci*, cf. *scorni*; *scotoci*, cf. *scoate*; *stîrpoci* „(despre fructe) a strivi", cf. *stîrpi* „a distruge"; *împletuci* „a se împletici", cf. *împleti*; *ruguci* „a se văita", cf. *rugi* „a rage, a mugi" (v. A. Avram, în LR XXIX, 1980, nr. 3, p. 182); *(z)bătuci* etc.;

— un v e r b sau un s u b s t a n t i v: *crăcăci*, cf. *crăci*, *crac*; *solăci*, cf. *soli*, *sol*; *doftorici*, cf. *doftori*, *doftor*, *doftorie*; *știrici*[1], cf. *știri*, *știre*; *temeliici*, cf. *temelii*, *temelie* etc.;

— un s u b s t a n t i v : *ienăci* „a se sminti; a se ului", cf. *Iene*; *tăblăci* „a da flexibilitate și lustru pielii întinzînd-o în toate direcțiile", cf. *tablă*; *primici* „a pune p r i m (= garnitură de blană)" etc.;

— un a d j e c t i v : *știrici*[2] „a deveni stearpă (= ș t i r ă)" etc.;

— un v e r b sau un a d j e c t i v : *rărici*;

— un p r o n u m e sau un v e r b : *nimicci*;

— o i n t e r j e c ț i e : *hăpăci*, cf. *hap!*; *clipoci*[2] „(despre ape) a susura", cf. *clip!*

După cum se vede, sufixele *-ci* ... manifestă o preferință accentuată pentru temele verbale: din totalul de 36 de formații, 21 au teme verbale, iar 7 pot fi raportate și la o temă verbală.

În *Gramatica* Academiei (I^1 326) *-ci* este menționat ca singurul sufix „mai bine reprezentat" dintre foarte puținele sufixe care derivă verbe de la verbe.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e : *buiuci*, cf. *buieci* (<*buiac*), *pistoci* „a terciui, a strivi", cf. *pistosi* „id.", *ticăci* „a suferi, a se trudi", cf. *ticăi* „id." etc.

3. Mare parte din formațiile cu baze exclusiv verbale au următoarele valori:

1. i t e r a t i v ă : *bătuci*, *clipoci*[1], *scotoci* etc. (cp. cu *bate*, *clipi*, *scoate*); v. și verbele cu baze duble, nume și verbe denominale, ca *doftorici*, *solăci* „a cerceta, a se informa" (cp. cu *soli* „a trimite o solie; a mijloci; a vesti; a cere"), *știrici*[1];

În DA, *bătuci* e explicat din *bate* cu sufixul „frecventativ" *-uci*, iar SCRIBAN îl consideră pe *clipoci* frecventativ de la *clipi*.

2. p e i o r a t i v ă : *împungăci*, *spălăci* (cp. cu *împunge*, *spăla*) și, eventual, *împletici* (față de *împleti*); v. și formațiile cu dublă analiză raportabile la adjective în *-cios*, sufix cu sens peiorativ.

Cf. GRAM. ROM.[1] I 326 și Gh. Dobrescu, *lucr. cit.*, passim.

Îngăimăci „a se încurca" și *uimăci* „a se zăpăci, a rămîne uimit" par a fi sinonime cu bazele lor: *îngăima* „(5) a se turbura, a fi în încurcătură", *uimi*.

Gh. Dobrescu (*lucr. cit.*, p. 42) le caracterizează drept iterativ și, respectiv, eventiv.

Formațiile denominative redau valorile obișnuite pentru verbele denominative în general:

3. „a dota cu obiectul denumit prin substantivul de bază": *primici*, *temeliici*;

4. „a acționa după modelul obiectului ...": *ienăci*;

5. „a primi sau a face să aibă trăsătura redată de adjectivul ... sau trăsăturile caracteristice ale obiectului ...": *orbici*, *știrici*[2]; *mărdăci*, *tăblăci*;

Aici se încadrează și derivatul *nimicci*, analizat în raport cu baza lui pronominală.

6. „a emite obiectul ...": *moralici* „a enunța învățături moralizatoare", cf. *moral(ă)* s.;

7. „a-și exercita ocupația denumită ...": *doftorici*, *solăci* (analizate în raport cu bazele lor nominale; v., mai sus, valoarea iterativă).

Derivatele de la interjecții au conținut o n o m a t o p e i c : *hăpăci*.

4. *a.* *-ci*, *-ăci*, *-ici* și *-oci* au apărut pe teren românesc în urma falsei analize a formațiilor de tipul *muierci* (<*muiercea*): *muier-* + *-ci*; *cîrpăci* (<*cîrpaci*): *cîrp-* + *-ăci*; *albici* (<*albicios*): *alb-* + *-ici*; *știrboci* (<*știrboc*): *știrb-* + *-oci*.

-eci₁, care apare într-o formaţie de acelaşi tip (v. § 2), este un sufix v i r t u a l , întrucît, după datele noastre, nu apare în nici o formaţie cu analiză unică.

-uci a putut apărea printr-un proces de analogie : după modelul formaţiilor cu dublă analiză din care s-au detaşat *-ci*, *-ăci*, *-ici*, *-oci*, a fost extras segmentul *-uci* din verbe terminate în grupul respectiv fără a avea această structură, ca : *măiemuci* <*măiemucă* (cf. totuşi şi *moimă*).

Şi celelalte sufixe apar în formaţii de acest tip (*pilăci* <*pilac*, *pominoci* < *pominoc* etc.) : întrucît însă pentru explicaţia lor avem derivate cu dublă analiză, nu avem nevoie să recurgem la ele.

Dacă presupunem că a putut fi operantă şi falsa analiză a unor formaţii ca *ingăzdăci*, variantă a lui *ingăzdăgi* (<*găzdag* <magh. *gazdag*), intră în joc şi ipoteza apariţiei lui *-ăci* ca variantă a lui *-ăgi*.

1. V. şi *mogoroci*, tratat în DLR ca variantă a lui *mogorogi* (cu etimologia necunoscută); *mărdăci*, tratat, tot în DLR, ca variantă a lui *mărdăgi*.

2. Cp. cu situaţia similară prezentată de *-oca₁* în raport cu *-oga* ; v. sufixul -OCA₁, § 4.

3. Gh. Dobrescu (*loc. cit.*) explică apariţia sufixului atît prin falsa analiză formală indicată de noi, cît şi prin conţinutul semantic omogen al verbelor în *-ci* (vorbeşte chiar despre „un oarecare caracter de sistem aparte" pe care îl conferă verbelor valorile lor semantice sau originea lor onomatopeică).

-ăci şi *-uci* se mai pot explica şi pornindu-se de la formaţii ca *spălăci* (<**spălătci*<*spălat* + *-ci* ; cp. cu *spălătoci* <*spălat* + *-oci*), *băluci* (< **bătutci* < *bătut* + *-ci*). Această ipoteză presupune însă că sufixul *-ci* este mai vechi decît *-ăci* şi *-uci*, lucru pe care, cel puţin deocamdată, nu putem să-l demonstrăm.

O explicaţie pentru apariţia lui *-oci* poate fi găsită şi în formaţii ca *clipoci* „a clipi des", *cîrpoci*, care, la rîndul lor, pot fi provenite din forme în *-ăci* (**clipăci* <**clipaci* < bg. *klipač* „pleoapă", în DA, s.v. *clipoci* ; *cîrpăci*, prin transformarea *ă* > *o* după labiale (ca în *fămeie* > *fomeie*) ; v. DA s.v. *cîrpaci*, unde se adaugă : „terminaţia *-oci* s-a modelat după sufixul *-ogi* din *cîrpogi*" ; cp. cu ipoteza formulată mai sus asupra apariţiei lui *-ăci* ca variantă a lui *-ăgi*).

Întrucît pentru nici una din ultimele două explicaţii nu putem furniza probe, le înregistrăm cu toată rezerva.

-eci₂ apare în *îm/despleteci*, variantă a lui *îm/despletici* datorată alternanţei *e/i* în poziţie neaccentuată (ca în *piedecă/piedică* : *împiedeca/împiedica*, *întunerec/întuneric* : *întunereci/întunerici*, *sălbatec/sălbatic* : *sălbăteci/sălbătici*). Aşadar *-eci₂* a apărut ca variantă a lui *-ici*.

1. *-ăci*, *-ici*, *-oci*, *-uci* nu se pot explica prin aşa-numita armonie vocalică sau prin finala bazelor, aşa cum propun K. Schuffert (V. 153) şi Gh. Dobrescu (*lucr. cit.*, p. 45) deoarece :

— coincidenţa dintre finala vocalică a bazei (sufixul conjugării ori, eventual, vocala din sufixul participiului sau desinenţa de nom. sg. în cazul adjectivelor feminine) şi vocala sufixului ca în *ingăimăci*(—*îngăima*), *cîrlici*(—*cîrli*), *băluci*(—*bălut*) sau *lăblăci*(—*tablă*) nu este generală (cf. *împletuci* — *împleti*, *scobăci* — *scobi*, *scornoci* — *scorni*, *uimăci* — *uimi*, *ştirici*[2] — *ştiră*) ;

— vocala elementului derivativ coincide cu vocala silabei precedente în 14 cazuri, dar nu coincide în 20 de cazuri (*primici*, *scornoci*, *spălăci* etc., faţă de *povîrnici*, *uimăci*, *(z)băluci* etc. ; nu am luat în consideraţie derivatele cu dublă analiză, variantele, pe cele semianalizabile şi, fireşte, pe cele în *-ci*).

2. Analiza unor verbe ca *băluci*, *scoloci*, *spălăci*, *temeliici*, *împleteci* îl conduce pe Alf Lombard (V. 838) la detaşarea elementelor *-ăc-*, *-ec-*, *-ic-*, *-oc-*, *-uc-*, asupra cărora se întreabă dacă trebuie sau nu considerate sufixe (ca şi elementele *-ăg-*, *-ig-*, *-og-* şi *-oş-*). Ipoteza statutului sufixal e respinsă de către autor întrucît consideră că nu s-a ajuns la un răspuns satisfăcător î ce priveşte funcţia sufixului (valoarea frecventativă propusă în DA pentru *băluci* i se pare că nu se regăseşte în celelalte formaţii). D-sa optează pentru explicarea formaţiilor una cîte un aplicînd analize diferite (*zbarălăci* prin *rălăci*), prin procedeul contaminării (*zbale* + *băluci*)

etc. (p. 838). Într-un număr mic de cazuri (*nimicnici*, *încolătăci*, *știrici*, *temeliici*) admite totuși existența unui sufix sau „a ceva care seamănă cu un sufix" (p. 841). De aceea surprinde faptul că pe *îngăimăci*, deși îl apreciază „aproape sinonim" cu *îngăima*, îl încadrează la etimologiile nesatisfăcătoare (p. 844).

b. Caracterul regional sau popular al derivatelor, ca și vechimea multor teme (v. § 5) indică vechimea sufixelor *-ci*... în limbă. Atestări însă nu avem mai vechi de mijlocul secolului al XVII-lea : *temeliici* (*Pravila* 1640, în DLR), *orbici* (Dosoftei, în DLR), *unici* (Dosoftei, la TDRG), *cîrpăci* (*Biblia* 1688, în DA) (v. și semianalizabilul *ticăci*, Dosoftei, în DLR s.v. *ticăi*[2]).

5. Temele la care se atașează sufixele *-ci*... sînt în cea mai mare parte moștenite din latină și împrumuturi slave (în număr aproximativ egal : *bate*, *rar*, *rugi* ; *broti*, *temelie* etc.) și foarte puține latino-romanice (*doctor*, *moral*) și neogrecești (*Iene*).

Tema de origine neogreacă și italiană *papagal* credem că nu e concludentă pentru verbul *papagalici*, deoarece acesta pare mai degrabă un derivat regresiv din *papagalicește*.

Atestările lui *papagalicește* mai vechi și mai numeroase decît ale lui *papagalici* (v. DLR, s. v.) susțin etimologia propusă de noi. În DLR totuși se indică exclusiv etimologia *papagal* + *-ici*, deși se trimite la Gh. Dobrescu (*lucr. cit.*), unde este notată ca posibilă și interpretarea verbului ca derivat regresiv (p. 43).

Ponderea mare a temelor moștenite din latină și a celor slave este o dovadă pentru vechimea în limbă a sufixului. Existența temelor latino-romanice (deloc neglijabile în raport cu numărul total al derivatelor) e demnă de notat, deoarece dovedește că, deși cu pronunțat caracter familiar, sufixul a reușit să atragă în sfera acțiunii sale teme neologice.

6. Sufixele *-ci*... sînt slab productive. Numărul total al derivatelor cu analiză unică este doar de 36. În plus, unele dintre ele (*cîrpoci* etc.) e posibil să fi ajuns la această structură prin anumite transformări fonetice.

7. Derivatele în *-ci*... sînt în număr mare regionale și populare (*cîrtici* — GLOS. REG., *cotici* — LEX. REG. II 24, *îngăimăci* — LEX. REG. I 9, MAT. DIAL. I 179, *rărici* — GL. OLT., *stîrpoci* — LEX. REG. II 31, *știrici*[1] — MAT. DIAL. I 97, 116, *știrici*[2] — TEAHA, C. N. 270 etc.), puține literare (*albici*, *cîrpăci*, *clipoci*[2], *doftorici*, *împletici*, *papagalici*, *scotoci*, *spălăci* — toate exemplele pe care le avem) și rare sau învechite (*scornoci* ; *moralici* etc.).

Dacă ținem seama de faptul că, cu excepția verbelor *clipoci*[2], *împletici*, *scotoci* și *spălăci*, derivatele literare sînt familiare, ajungem la concluzia că sufixele *-ci*... au un pronunțat caracter p o p u l a r și f a m i l i a r.

Datorită acestor trăsături stilistice specifice sufixelor *-ci*... în general, derivatele literare nefamiliare (vezi mai sus) capătă caracter expresiv.

Claudia Tudose (D. 202) îl înregistrează pe *-ăci* printre sufixele regionale, dar cu un exemplu neadecvat : *mustăci* <*mustață*.

8. Sufixe c o m p u s e și d e z v o l t a t e : [-*ătăci*], [*ătoci*], [-*otoci*].

-ătăci. 2 formații cu d u b l ă și, respectiv, t r i p l ă a n a l i z ă în DI : *lunătăci* „a fi, a deveni l u n a t i c", cf. *luni* v. „id.", *lună* ; *zburătăci* „a (se) deprinde să z b o a r e ; a crește mare, a nu mai avea nevoie de îngrijirea părinților", cf. *zburat*, *zburatic* „iute, sprinten".

1. Vezi SCHUFFERT, V. 153.

2. La TDRG, CADE și în DEX, atît *zburatic*, cît și *zburătăci* sînt considerate ca formate de la *zbura*. A. Lombard (V. 812) îl explică prin aceeași bază : „Par une dérivation bizarre, *zbura* a donné naissance à *zburători* (-*turi* = -*tăci*)".

3. Pentru explicarea lui *lunătăci* trebuie pornit de la varianta *lunatec*, cu transformarea lui *e* în *ă* după *t* în poziție preaccentuală (cp. cu *tăciune* <*titionem*, *sălbătici*, -*ie* <*sălbatec*.)

4. V. și formația participială *spălătăcit* „spălăcit" (la TUDOSE, D. 212), care întărește poziția lui *-ătăci*.

5. Neanalizabilul *încolătăci* „a încolăci" este rezultatul unei contaminări între *încolăci* și un cuvînt de felul lui *împletici* (v. DA, s. v. *încolăci*) sau format de la *încolăci* prin intercalarea grupului *-ăt-* în urma analogiei cu verbele în *-ătăci*.

Varianta *încolătuci* este explicată prin contaminarea lui *încolăci* cu *învălătuci*.

6. A. Graur (în BL VIII$_2$, 1940, p. 216) consideră că apariția „variantelor" *încolătăci* (a lui *încolăci*) și *zburătăci* (a lui *zbura*) a fost influențată de sufixul *-ătăți*. Această ipoteză nu infirmă însă ipotezele menționate de noi cu privire la formarea celor două verbe.

-ătoci. 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI (baza derivată e în *-at*) : *spălătoci, zburătoci*.

-otoci. 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI : *ghemotoci* „a face g h e m", cf. *ghemotoc*.

Sufixele compuse (*-ătăci*, *-ătoci*) și sufixul dezvoltat (*-otoci* ; elementul *-ot-* nu are statut sufixal) sînt tratate aici, deși sînt toate v i r t u a l e, pentru că :

-otoci e constituit dintr-o formă dezvoltată a sufixului *-oc* (*-otoc*), acesta din urmă explicîndu-l pe *-oci* (v. § 4. *a*) ;

-ătăci și *-ătoci* formează serie cu *-otoci*.

-eca vezi **-CA**	**-efia** vezi **-FICA**
-eci$_1$ vezi **-CI**	**-efica** vezi **-FICA**
-eci$_2$ vezi **-CI**	**-efsi** vezi **-ISI**

-EGA, -IGA, [-OGA (-OGI$_2$)]

PHILIPPIDE, P. 73 (unde derivatele în *-ega* sînt încadrate la sufixul *-ec*), 186 ; CANDREA, C. G. R. 303 ; SCHUFFERT, V. 151.

1. Tratăm sufixele *-ega* și *-iga* ca formînd o serie pentru că :

— au structura fonetică comună multor serii de sufixe verbale, anume consoană constantă precedată de vocală variabilă și urmată de caracteristica conjugării (v. cap. *Structura fonetică . . .*, § 1) ;

— prezintă interferențe etimologice : *-ega* e reflexul lat. *-igare*, iar una din cele 2 formații în *-iga* e un împrumut latino-romanic în *-igare* (v. § 4).

-oga, sufix virtual (v. § 2) ocurent într-o singură formație (*împicioroga*), e înregistrat pentru că are aceeași structură fonetică cu sufixele *-ega* și *-iga*.

Împicioroga are o variantă de conjugare, *împiciorogi*, foarte slab atestată (Jipescu, în DA). Dată fiind situația precară a sufixului (virtual) *-oga* și a variantei lui de conjugare *-ogi*, nu considerăm că ele constituie un argument pentru tratarea împreună a seriilor de sufixe *-ega . . .* și *-ăgi . . .*

2. -ega. 2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI : *fumega, spumega*.

-iga. Formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI : *duriga* „a se da de-a dura", cf. *dură, durigă*.

2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI : *ciuciuriga, naviga*.

-oga (-ogi$_2$). Formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI : *împicioroga, -i* „a se pune pe picioare", cf. *picior, picioroa(n)gă* „cataligă".

Derivatele în *-ega* și *-iga* sînt analizabile în raport cu :

— un s u b s t a n t i v sau un v e r b : *fumega*, cf. *fum*, *fuma* „a fumega . . ." ; *spumega*, cf. *spumă*, *spuma* ;

— un s u b s t a n t i v : *naviga*, cf. *navă* ;

— un v e r b : *ciuciuriga* „a trage de urechi", cf. *ciuciura* „id.".

Remarcăm că sufixul *-oga* apare exclusiv într-o formaţie cu dublă analiză. Deci are caracter v i r t u a l.

3. Derivatele raportabile exclusiv sau facultativ la baze nominale au valorile obişnuite pentru verbele denominale :

1. „a produce obiectul denumit prin substantivul de bază" : *fumega*, *spumega* ;

2. „a acţiona prin intermediul obiectului . . ." : *naviga*.

Relaţia dintre derivate şi bazele lor (exclusiv sau facultativ) verbale este de sinonimie : *ciuciuriga*, *fumega*, *spumega*. Notăm însă că repartiţia stilistică a celor două serii de verbe e uneori diferită : *fumega* şi *spumega* sînt literare, *fuma* (cu acelaşi sens) şi *spuma*, populare.

Ciuciuriga şi *ciuciura* însă sînt amîndouă populare.

4. Derivatul *-ega* s-a detaşat din formaţia moştenită *fumega* < lat. *fumigare* (după cît se pare, singurul verb în *-igare* analizabil moştenit în limba română alături de neanalizabilul *rumega* < *rumigare*).

1. Pentru lat. *-īgāre*, vezi MIGNOT, V.D.L. 339–344.

2. Reconstituirea unui **spumigare* (cf. SCHUFFERT, V. *loc. cit.*) ni se pare hazardată şi inutilă, deoarece în latină derivatele în *-igare* sînt foarte puţine, iar în română *spumega* se poate explica foarte uşor prin influenţa lui *fumega*.

-iga a putut fi detaşat prin falsă analiză din formaţii de tipul *duriga*.

Naviga, împrumut latino-romanic (lat. *navigare*, fr. *naviguer*), reprezintă reluarea sufixului latinesc *-igare* sub forma lui originară. Vezi însă şi varianta învechită şi izolată *năvega* (P. Maior, în DLR) prin care împrumutul tîrziu este adaptat după modelul derivatelor moştenite.

5. Productivitatea sufixelor *-ega* şi *-iga* este minimă.

Pentru repartiţia stilistică a derivatelor, vezi § 3. *Naviga* este literar.

-ei	vezi	**-ĂI₁**	**-eni₃**	vezi	**-NI**	**-eta**	vezi	**-TA**
-ela	vezi	**-LI**	**-epsi**	vezi	**-ISI**	**-eti**	vezi	**-TI**
-eli₁	vezi	**-LI**	**-era**	vezi	**-ĂRI**	**-eţi**	vezi	**-ŢI**
-eli₂	vezi	**-LI**	**-eri₁**	vezi	**-ĂRI**	**-evsi**	vezi	**-ISI**
-ena₁	vezi	**-NI**	**-eri₂**	vezi	**-ĂRI**	**-eza**	vezi	**-ĂZA**
-ena₂	vezi	**-NI**	**-esi**	vezi	**-ISI**	**-ezi**	vezi	**-ĂZA**
-eni₁	vezi	**-NI**	**-eşa**	vezi	**-ŞI**	**-fia**	vezi	**-FICA**
-eni₂	vezi	**-NI**	**-eşi**	vezi	**-ŞI**			

-FICA, -EFICA, -IFICA ; -FIA, -EFIA, -IFIA

IORDAN, S.R.R. 50–51 : V.R.N. 32–33 ; LRA 242, 245 ; LRC 466 ; LOMBARD, V. 364–365 ; VASILIU, S.V.N. 99–117.

1. *a*. Seriile de sufixe *-fica* . . . şi *-fia* . . . sînt tratate în cadrul aceleiaşi monografii fără a se considera că formează o singură serie pentru că au etimologie parţial comună (fr. *-fier*), pentru că sursa etimologică comună şi cea necomună se reduc la acelaşi prototip (fr. *-fier*/it. *-ficare* < lat. *-ficare*, v. § 4), pentru că au aceleaşi valori (v. § 3) şi distribuţie similară (v. mai jos).

Termenii unei serii nu sînt tratați ca variante în raport cu termenii celeilalte (cum au făcut-o unii cercetători, vezi *b*, nota), deoarece diferă prin segmentul consonantic din structura lor : apariția sau neapariția lui *-c-* (*-fic(a)/-fi(a)* . . .). În cazul majorității seriilor identificate de noi, una din trăsăturile fonetice relevante e tocmai apariția segmentului consonantic constant în constituția tuturor sufixelor seriei (v. *Introducere*, § 4, și cap. *Structura fonetică* . . ., § 1).

b. În unele cazuri, aceeași temă apare urmată de sufixe diferite aparținînd uneia din serii sau ambelor serii : *dulcefica* / *-ifica* // *-efia*, *rarefica*/ *-ifica* // *-efia*; *calcifica* // *-ifia*, *certifica* // *-ifia*, *terifica* // *-ifia* etc.

Remarcăm că sufixul *-fia* apare exclusiv în aceleași contexte cu *-fica* (*mumifia*, *-fica*) ; *-efia* și *-ifia* apar și ele de cele mai multe ori în aceleași contexte cu *-efica* și *-ifica* (v. mai sus și : *diversifia*, *-ifica*, *fortifia*, *-ifica* etc.), dar și în contexte diferite (*lichefia*, *stupefia* (semianalizabile) ; *opacifia*, *proverbifia*).

Remarcăm totodată că *-efica* apare exclusiv în aceleași contexte cu *-ifica* (v. mai sus).

În general, în studiile apărute pînă acum, *-fia* este considerat, global, variantă a lui *-fica*, chiar dacă termenul anume nu e folosit. V., de ex., IORDAN, LRA 242.

Seria *-fia* . . . este toată foarte slab reprezentată, iar în seria *-fica* . . . bine reprezentat este numai *-ifica*.

2. **-fica**. 3 formații în DI : *glorifica*, *mumifica*, *specifica*, la care se adaugă 1 din DLR : *radiofica*.

Segmentarea *radio-fica* este justificată de datele pe care ni le oferă „flexiunea" românească a lui *radio*; apar frecvent : *radioul*, *radioului*, *radiourile* etc. (v. DLR și DOOM).

-efica. 2 formații : *dulcefica* (PROTOPOPESCU, în DA ms.), *rarefica* (PROTOPOPESCU, în DA ms.).

Desinența *-e* a bazei *dulce* e x p l i c ă apariția formei cu *-e*, *dulcefica* (etimoanele francez și latin — *dulcifier*, *dulcificare* — explică numai forma cu *i* : *dulcifica*), dar nu justifică analiza *dulce* + *-fica* deoarece, în sistemul derivării românești, sufixele se atașează, în general, la teme și nu la bazele integrale (cf. *dulce—dulcișor*, *dulcică*, *mînă—mînui*, *pîine—pîinică* etc. ; a se avea în vedere și *cruce—crucifica* sau chiar *forte— fortifica*).

-ifica. 40 de formații în DI, la care se adaugă 13 din alte surse : *acidifica* (PROTOPOPESCU, în DA ms.), *aerifica* (NEGULICI, în DA ms.), *artistifica* (BPh IX, 1942, p. 55), *bazifica* (LTR²), *burghezifica* (BPh IX, 1942, p. 55), *densifica* (BPh IX, 1942, p. 55), *dublifica* (BPh IX, 1942, p. 55), *dulcifica* (PROTOPOPESCU, în DA ms.), *fluidifica* (DN²), *gelifica* (DN³), cf. *gel* (DN³), *stratifica* (NEGULICI, în DA ms.), *trustifica* (IORDAN, LRA 245), *zeifica* (BPh IX, 1942, p. 56).

1. Prin referințele la BPh trimitem la articolele lui Iorgu Iordan din această revistă.
2. Verbele *mortifica* „a tortura", *sacrifica* „a renunța la ceva . . . ; a se devota . . . ; a jertfi ființe . . . ca prinos adus divinității", *specifica* „a indica ceva în mod precis" sînt înregistrate ca derivate analizabile, deși analiza lor semantică e foarte aproximativă, pentru că analiza lor formală foarte clară în română e conformă cu cea originară.
3. *Științifica* „a face să devină științific" (DLR) e susceptibil de dublă analiză și etimologie : prin și din *știință* + *-ifica* (v. DLR) ori prin *științific*, ca derivat imediat (cp. cu sinonimul *științifiza*, explicat tot în DLR prin *științific* + *-iza*). Observăm însă că prima explicație trimite, în ultimă instanță, la același sufix ca cea de a doua (v. § 4. *a*).

Derivatele în *-fica* . . . sînt analizabile în raport cu :

— un s u b s t a n t i v (mai mult de jumătate) : *mumifica*, *specifica* ; *codifica*, *exemplifica* etc. ;

— un a d j e c t i v : *rarefica* ; *amplifica*, *certifica* etc. ;

— un n u m e r a l (izolat) : *unifica* ;

— un pronume (izolat) : *nostrifica* „a recunoaște valabilitatea unui act eliberat de o instituție din alt stat". Deci, cu excepția unei singure formații, au exclusiv baze nominale.

Nostrifica e împrumutat — v. § 4. *b*, deci tipul de formație nu e specific derivării românești.

Relativ numeroase formații semianalizabile (majoritatea — cele fără trimiteri — din DI) : *autentifica*, cf. *autentic* ; *beatifica*, cf. *beatitudine* ; *califica*, cf. *calitate* ; *cuantifica*, cf. *cuantum* ; *mistifica*, cf. *mister*, *mistic* (v. și etimologia corespondentului francez *mystifier* : ROBERT (s.v.) îl consideră derivat „glumeț" al lui *mystère*, iar DAUZAT—DUBOIS—MITTERAND (s.v.) trimite la radicalele lui *mystère* și *mystique*) ; *(de)nazifica*, cf. *nazism*, *-ist* ; *rectifica*, cf. *rectitudine*, *rectiliniar* ; *rezinifica* (DM), cf. *rezinaj*, *rezinat* ; *sanctifica*, cf. *sanctitate* ; *substantifica* (NEGULICI, în DA ms.). ; *terifica* (PONTBRIANT), cf. *teroare* ; *tonifica*, cf. *tonic* „întăritor" ; *vitrifica*, cf. *vitros* ; *vivifica*, cf. *vivace* etc. 3 formații sînt raportabile la elemente de compunere : *cinefica* (IORDAN, LRC 466), cf. *cine-* (FC I 245), *termifica*, *-ofica* (DLR), cf. *termi-*, *termo-* (FC I 258).

Remarcăm că tipul de derivat cu baza element de compunere e foarte slab reprezentat în sistemul de derivare românesc. V., de exemplu, sufixul nominal -AST.

-fia. 1 formație în DI : *mumifia*.

-efia. 1 formație în DI : *rarefia*, la care se adaugă 1 din PONTBRIANT (în DA ms.) : *dulcefia*.

-ifia. 2 formații în DI : *calcifia*, *opacifia*, la care se adaugă 6 din alte surse : *certifia* (PROTOPOPESCU, în DA ms.), *diversifia* (PROTOPOPESCU, în DA ms.), *fortifia* (VR, 1958, nr. 2, p. 219), *osifia* (la URSU, T.), *proverbifia* (PROTOPOPESCU, în DA ms.), *ramifia* (DLR).

Derivatele în *-fia* ... sînt analizabile în raport cu :

— un substantiv : *calcifia*, *osifia* etc. ;

— un adjectiv : *rarefia* ; *diversifia* etc. Deci, ca și derivatele cu sufixele din seria *-fica* ..., au exclusiv baze nominale.

Formații semianalizabile : *gratifia* (PROTOPOPESCU, în DA ms.), cf. *gratitudine* ; *identifia* (PROTOPOPESCU, în DA ms.), cf. *identic*, *identitate* ; *lichefia* (DI), cf. *lichid* ; *stupefia* (DI), cf. *stupoare* etc.

Foarte puține formații în *-ifica* sînt raportabile la baze derivate fără eliminarea sufixului bazei : *art-ist-ifica*, *burgh-ez-ifica* (cp. cu situațiile similare, dar mai bine ilustrate numeric, prezentate de sufixul *-iza* — § 2. *c*).

3. Conținutul semantic specific sufixelor *-fica* ..., *-fia* ... este caracterul factitiv (sens pe care sufixele îl au și în limbile de origine). Acest sens apare la majoritatea formațiilor, printre care se numără toate formațiile românești. El se realizează în diverse variante mai mult sau mai puțin distincte.

Au caracter factitiv următoarele valori :

1. „a face (ca obiectul denumit prin complement) să aibă însușirea exprimată de adjectivul de bază ori caracteristică pentru obiectul denumit de substantivul de bază, a transforma în obiectul ..." : *artistifica* (*bronz neîndeajuns de artistificat* — loc. cit.), *diversifica*, *fortifica* ; *clasifica*, *personifica* ; *chilifica* ;

2. „a dota cu obiectul ..." : *glorifica*, *radiofica* ;

3. „a face (ca ceva) să producă obiectul ..." : *fructifica* ;

4. „a face (pe cineva) să treacă prin starea ..." : *stupefia* (semianalizabil) ;

5. „a face (pe cineva) să adere la doctrina denumită prin ...": *nazifica* (semianalizabil);

6. „a face (pe cineva) să aparţină la grupul ...": *prusifica*.

Foarte rar apar formaţii cu valori care nu au caracter factitiv (valori obişnuite pentru verbele denominative în general):

7. „a produce obiectul ...": *proverbifia* „a face p r o v e r b e";

8. „a acţiona prin intermediul obiectului ...": *crucifica*.

Menţionăm că valoarea 5. este redată numai prin derivate în *-fica* şi *-iza* şi prin derivate imediate (v. sufixul -IZA şi *Derivatele imediate*, § 3).

4. *a*. Sufixele *-fica* ... au origine multiplă: predominant franceză (*-fier*), latină şi italiană (*-ficare*).

1. Cf. IORDAN, S.R.R. 50.

2. În latină, verbele compuse cu *-fico*, un derivat din rădăcina lui *facio*, sînt formate de la adjective în *-ficus* sau de la substantive în *-fex* şi în *-ficium*. Cf. Al. Graur, *Originea verbelor latineşti compuse cu* -fico (StCl XI, 1969, p. 30).

X. Mignot (V.D.L. 351—361) presupune că, în perioada cea mai recentă a latinităţii, *-ficare* a căpătat rol de sufix (denominativ), fără a pierde legătura cu cuvîntul „plin" din care provine (vezi compusele nominale în *-fex* sau *-ficus*, care stau la baza a numeroase verbe în *-ficāre*). Autorul citat supune atenţiei o serie bogată de formaţii în *-ficāre* (p. 352—355) apărute independent de compuse în *-fex* sau *-ficus* (fie că acestea din urmă nu există, fie că există, dar sînt anterioare sau posterioare cu mai mult de un secol verbelor în discuţie).

3. Franceza şi italiana au împrumutat şi adoptat verbe latineşti c o m p u s e cu *-fico* sau cu *-facio*: fr. *amplifier*, it. *amplificare* < lat. *amplificare*; fr. *liquéfier* < lat. *liquefacere*; fr. *stupéfier* < lat. *stupefacere*. În aceste limbi, elementul de compunere devenit sufix este productiv. Cf. MEYER-LÜBKE/PIEL, G. F. 137; Kr. Nyrop, *Grammaire hystorique de la langue française*, t. IIème, Paris — Leipzig, 1908, p. 199; S. Bataglia — V. Pernicone, *La grammatica italiana*, Torino, 1960, p. 182, 382.

Vezi însă şi alte păreri ca, de ex., a lui Maurice Grevisse (*Le bon usage*, VIIIème éd., Paris, 1961, 97), care consideră verbele de tipul *codifier* compuse dintr-un complement şi „elementul verbal" *-(i)fier*.

Forma franceză a sufixului a fost adaptată la limba română după modelul oferit de formele latină şi italiană şi de formaţiile nominale din franceză derivate cu *-(fic)ation* şi *-(fic)ateur* de la verbe.

Cf. IORDAN, S.R.R. Despina Ursu (Î.M.V. 377) susţine că forma *-fica* a fost stabilită exclusiv sub influenţă latină. A. Lombard (V. 365) pune accentul pe influenţa formaţiilor nominale franceze în *-fication* şi *-ficateur*.

Compusele latineşti cu *-facere* ca *liquefacere*, *stupefacere* nu au fost redate în română prin formaţii în *-fica*, ci au fost suplinite prin împrumuturi franceze în *-fier* (*lichefia* < *liquéfier*, *stupefia* < *stupéfier* sau *stupéfiant*, v. mai jos), evitîndu-se adaptarea analogică a modelului latin.

-fia este de origine exclusiv franceză (*-fier*).

Cf. IORDAN, S.R.R.

b. Cele mai multe formaţii în *-fica* ..., *-fia* ... au corespondente străine:

— exclusiv franceze: *lichefia* — *liquéfier*; *substantifica* — *substantifier*; *tonifica* — *tonifier* etc.;

— latino-romanice: *amplifica*: lat. *amplificare*, fr. *amplifier*, it. *amplificare*; *beatifica*: lat. *beatificare*, fr. *béatifier*, it. *beatificare*; *rezinifica*: fr. *résinifier*, it. *resinificare* etc.

Multe din aceste formaţii au şi corespondente germane, însă considerăm că, în principiu, în cazurile în care există corespondente romanice, filiera germană este foarte puţin probabilă.

— germană (cu temă lat.): *nostrifica*: *nostrifizieren*.

Unele derivate pot fi formate prin regresiune de la substantive în *-ficare* sau adjective în *-fiant*, acestea, la rîndul lor, fiind împrumuturi sau

calcuri. De ex. : *radiofica* < *radioficare* : rus. *радиофикация* (și fr. *radiofication*) ; *electrifica* <*electrificare* : rus. *электрификация* (și fr. *électrification*) ; *cinefica*< *cineficare* <*cineficație* : rus. *кинофикация* (pentru ultima etimologie v. Th. Hristea, *Franțuzisme aparente și pseudofranțuzisme în limba română*, LR XXVIII, 1979, nr. 5, p. 498, n. ; dată fiind perioada apariției și a răspîndirii cuvintelor în limba română — după cel de-al doilea război mondial — etimoanele ruse trebuie avute în vedere măcar ca element de întărire a cuvintelor împrumutate din franceză) ; *stupefia* <*stupefiant* : fr. *stupéfiant* ; *terifia* <*terifiant* : fr. *terrifiant* (cp. și cu *lubrifia* <*lubrifiant* : fr. *lubrifiant*).

Th. Hristea (*Franțuzisme* ..., p. 496) afirmă că și *termofica* e derivat regresiv de la *termoficare*, calc după rus. *термофикация*, iar fr. *thermifier*, prin care e explicat *termifica* în DN², nu există în franceză (= „franțuzism aparent"). În DLR, LITERA *T*, apărut ulterior (1982), *termifica* continuă să fie explicat prin fr. *thermifier* ; *termofica* este explicat ca formație românească din *termo-* + *-fica*.

Pentru 11 formații nu am găsit corespondente sau modele străine, deci, foarte probabil, sînt formații românești : *artistifica*, *burghezifica*, *cinefica*, *dublifica*, *imensifica*, *platifica*, *poetifica*, *prusifica*, *trustifica*, *zonifica* ; *proverbifia*.

Tot pe teren românesc sînt apărute și foarte puține calcuri : *mumifica* — după fr. *momifier* ; *semnifica* — după fr. *signifier*, lat. *significare*, it. *significare* ; *zeifica* — după fr. *déifier*, lat. *deificare*, it. *deificare* (Iorgu Iordan (S.R.R. 55) îl consideră refăcut după *déifier* ; mai tîrziu, în LRC 466, îl dă ca formație românească propriu-zisă).

c. Cele mai vechi atestări pe care le avem pentru sufixele *-fica* și *-fia* sînt dinainte de 1850, mai ales din texte traduse și din dicționare : 1835 (*clasifica* : I. Genilie, la URSU, T.), 1843 (*osifia* : N. A. Kretulescu, *simplifica* : Gh. Asachi, ambii la URSU, T.), 1848 (*acidifica*, *aerifica*, *dulcifica* etc. : NEGULICI) (se pot avea în vedere și *hilificație* (P. Vasici-Ungureanu — 1830), *himificație* (id.) amîndouă la URSU, T.). Unele din aceste formații însă nu mai apar în limba actuală ; de ex., *aerifica*, *dulcifica*, *osifia*.

Atestări mai numeroase, din surse diverse, inclusiv texte netraduse, avem abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În limba actuală, în afara lui *calcifia*, larg folosit în medicină, și a lui *lichefia* și *stupefia*, care n-au corespondente în *-fica*, verbele în *-fia* ... nu mai sînt întrebuințate.

Datorită sensului lor, derivatele în *-fier*, *-ficare* apar traduse în românește, în special în secolul al XIX-lea, prin compuse cu *a face* : *rarefacе*, *scarifacе*, *versifacе* (cf. Despina Ursu, *loc. cit.* și FC I 212).

5. Temele formațiilor românești în *-fica* ..., *-fia* ... sînt toate neologice : latino-romanice internaționale, cele mai multe (*artist*, *burghez*, *proverb*, *trust* etc.), și una singură de origine polonă (*prus*).

Întîmplător, temele a două împrumuturi, *rarefia* și *unifica*, au forme identice cu temele corespunzătoare românești : *rar*, *un(u)*.

6. În mod absolut, sufixele *-fica* și mai ales *-fia* sînt slab productive în limba română : 11 derivate românești (dintre care unul singur — *proverbifia* — în *-ifia*) și 3 calcuri (v. § 4), cele mai multe fără circulație în limbă.

Situația este aproximativ aceeași și în franceză : J. Dubois (D.S. 57) vorbește despre „progresia rapidă" a verbelor în *-iser* și de „stabilitatea și chiar împuținarea" (fr. récession) verbelor în *-ifier*.

Raportate însă la numărul total al derivatelor în -*fica* . . ., -*fia* . . . (59, respectiv, 11, inclusiv formaţiile româneşti), cele 11 (sau 14, cu calcurile) derivate româneşti dovedesc că productivitatea sufixelor e relativ ridicată.

Grigore Brâncuş (M. V. 88) il menţionează pe -*fica* (avînd, desigur, în vedere toată seria), alături de -*iza* şi -*iona*, printre sufixele neologice productive în româna literară contemporană.

7. Derivatele în -*fica* . . ., -*fia* . . . sînt prin excelenţă culte : general literare (*clarifica, identifica, radiofica, tumefia* etc.) sau aparţinînd unor terminologii ştiinţifice, foarte adesea chimiei (*bazifica, gelifica, rezinifica*, etc.). Unele au un pronunţat caracter livresc, pretenţios, ocazional (*beatifica, stupefia* — întrebuinţat aproape exclusiv la participiu —; *imensifica*; *artistifica* etc.).

O situaţie specială are *nostrifica*, termen literar (terminologia juridică), dar cu caracter regional (şi învechit : era întrebuinţat de românii din fosta monarhie austro-ungară).

-*gi* vezi -ĂGI

-IA

SIMIAN-GUŢULESCU, E. F. 97—99

1. Formaţii cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze e o temă în consoană, cealaltă, o temă — uneori învechită — în -*i*-) ; toate cele neînsoţite de trimiteri sînt din DI : *caligrafia*, cf. *caligraf* s.m., -*ie* ; *cinematografia*, cf. *cinematograf* s.n., -*ie* ; *conferenţia*, cf. *conferenţă*, -*ie*, (prin regresiune) -*iar* ; *contraria*, cf. *contrar*, -*iu* ; *diferenţia*, cf. *diferenţă*, -*ie*, (prin regresiune) -*ial* adj. ; *esenţia* „a stropi cu e s e n ţ ă mirositoare" (PROTOPOPESCU), cf. *esenţie* (Stamati, ap. URSU, T.) ; *inventaria*, cf. *inventar*, -*iu* ; *negoţia* (*Calendar* — 1859, în DLR), cf. *negoţ*, *negoţiu* (PONTBRIANT, în DLR) ; *opinia* (BPh 1934, p. 177), cf. *opina*, *opinie* ; *potenţia* (Caragiale, în DLR), cf. *potenţă*, -*ie* (*Gheografia* . . . — 1814, în DLR), (prin regresiune) -*ial* (Poni — 1897, în DLR) ; *prefaţia* (BPh I, 1934, p. 178), cf. *prefaţă*, -*ie* etc.

Dintre formaţiile înregistrate aici, 3, anume *contraria*, *inventaria* şi *prefaţia*, au o situaţie specială : dubla analiză, posibilă într-o perioadă mai veche, în care circulau bazele în -*i*-, nu mai e posibilă în perioada actuală, în care acestea nu mai sînt cunoscute (*diferenţie, inventariu, prefaţie*) sau au circulaţie restrînsă la un singur stil (*contrariu*, mai ales la plural, în logică). De aceea considerăm că aceste formaţii trebuie incluse în inventarul derivatelor cu -*ia*.

6 formaţii cu a n a l i z ă u n i c ă în DI : *apropia, calchia, evidenţia, extazia, ipostazia, şapirografia*, la care se adaugă 7 din alte surse : *ahtia* (DEX), *chintesenţia* „a fi c h i n t e s e n ţ a . . ." (BPh I, 1934, p. 177), *intimia* (IORDAN, LRA 152), (parasintetic) *îndosaria* (SIMIAN-GUŢULESCU, E. F. 99), *jurnalia* „a lua hotărîri printr-un j u r n a l al Consiliului de Miniştri" (BPh III, 1936, p. 185), *ochelaria* (BPh IX, 1942, p. 47), (parasintetic) *transsubstanţia* (BPh IX, 1942, p. 49).

Derivatele în -*ia* sînt analizabile în raport cu :

— un s u b s t a n t i v : *calchia, evidenţia, extazia, ipostazia* etc. ;

— un a d j e c t i v : *intimia*;

— un adverb : *apropia*;

— o interjecție : *ahtia*.

1. Nu este înregistrat *licenția* „a da drumul, a concedia" (< fr. *licencier*, it. *licenziare*) deoarece nu poate fi analizat prin *licență* „titlu ...; autorizație dată unui inventator...; atitudine necuviincioasă ...".

2. Nu am înregistrat verbele *gînjia* „a se îndoi" și *(în)crucia* „a pune semnul crucii pe marginea ..." deoarece atestările izolate nu dau indicații sigure asupra pronunțării și, în consecință, nu știm cum să le analizăm.

3. Formațiile de tipul *beneficia* nu sînt înregistrate, întrucît derivatul verbal are la bază o temă în *-i-*: *benefici-* (cf. flexiunea *beneficiu—beneficii* — fonetic [beneficĭu] sau [beneficịu]—[beneficịi], unde [i], morfem de plural, se atașează la o temă în *-i*; formele de singular ca [beneficĭu] se explică prin instabilitatea fonetică a grupului final *-iu* realizat fonetic ca [iu], [ịu], [ĭu]; în cazul realizării fonetice [ịu] elementul semivocalic este „absorbit" de semioclusiva precedentă).

Formație semianalizabilă: *autodafia* (DI), cf. *autodafe*.

2. Derivatele în *-ia* au următoarele valori:

1. „a trece prin starea denumită de substantivul ...": *extazia*;

2. „a produce obiectul ...": *evidenția*;

3. „a acționa prin intermediul obiectului ...": *calchia* „a reproduce un desen cu ajutorul hîrtiei de calc; a forma cuvinte ... noi ... cu ajutorul unui calc", *jurnalia*;

4. „a avea sau a face (ca ceva) să aibă caracteristica obiectului ...": *chintesenția*, *ipostazia*;

5. „a pune (ceva) în circumstanța exprimată de adverbul ...": *apropia*.

3. *a*. *-ia* s-a detașat din formații moștenite și împrumutate (din limbile romanice sau din latină):

1. Pentru lat. *-iāre* (din *stipendiare — stipendium*; *appropiare — propius*, *prope*; *illudiare — illudia*, *illudere*; *ordiniare — ordinare*), vezi MEYER-LÜBKE, G. II 675; VÄÄNÄNEN, L. V. 94—95; MIGNOT, V.D.L. 309—312.

I. Fischer (L.D. 172) arată că sufixul „cu *-i-* justificat în general în perioada clasică prin forma cuvîntului de bază, se extinde în latina tîrzie".

2. Pentru franceză, vezi F. Brunot (H. 116), care vorbește despre *-ier*, „dublet fonetic" al lui *-er*, apărînd în verbe ca v. fr. *estrangier*, *mercier*; P. Guiraud (*Le champ morpho-sémantique de la dérivation pseudo-suffixale*, în BSLP LVI, 1961, p. 117), care vorbește despre sufixul „iterativ" *-ier* din *bénéficier*, *grâcier*, *charrier*, *manier* și despre verbele de tipul *amnistier*, *dactylographier*, derivate de la substantive în *-ie* și asociate verbelor formate cu sufixul *-ier*.

— formație moștenită: lat. *(ap)propiare* > *apropia*: *aproape* + *-ia*;

Apropia este singurul exemplu de derivat în *-iare* moștenit (probabil în forma **aprupia*, cu *o* analogic după pers. I ind. prez.) analizabil în română. (În alte formații, ca **(in)altiare*, *(ac)captiare*, **ingrassiare*, evoluția fonetică—*înălța*, *acăța*, *îngrășa* — a făcut ca sufixul să nu mai fie aparent.)

— formații împrumutate: fr. *contrarier* > *contraria*: *contrar* + *-ia*; lat. *differentiare*, fr. *différencier* > *diferenția*: *diferență* + *-ia*, fr. *(s')extasier* > *extazia*: *extaz* + *-ia*; it. *inventariare* > *inventaria*: *inventar* + *-ia* (v. și fr. *inventorier* > *inventoria*, Odobescu, Iorga, în DA s.v. *inventar*).

1. Eventual și forme ca *pronunția*, varianta influențată de latină (*pronuntiari*) a lui *pronunța* (< fr. *prononcer*) (vezi însă și ipoteza contrară — *pronunția* < *pronunție*).

2. Vezi IORDAN, LRA 152: „după chipul cum apar în scrisul actual aceste verbe (*jubilia*, *intimia* — n.n.) rezultă limpede că ele sînt considerate de mulți ca terminîndu-se la infinitiv în *-ia*"; LOMBARD, V. 541: „on a créé *evidenția* pour être au substantif *evidență* ce que *diferenția* < *différencier* est au substantif *diferență*".

Întrucît formațiile în *-ia*, ca și bazele lor, sînt toate culte și relativ recente, e de presupus că *-ia* moștenit nu a fost productiv în limba română, iar împrumutul tîrziu latino-romanic, independent de situația moștenită, a determinat apariția unui sufix nou în sistemul de derivare românesc.

Probabil că în sensul acesta trebuie să înțelegem afirmația din ILR I 93: „sufixul *-iare*, productiv în latină, n-a mai fost folosit în limbile romanice pentru formarea de verbe noi”.

Formațiile cu dublă analiză care n-au corespondente străine au p u t u t apărea ca derivate imediate de la numele românești în *-ie*: *esenția* : *esenție*, *cartografia* : *cartografie*, *conferenția* : *conferenție*, *plastografia* : *plastografie*, *tahigrafia* : *tahigrafie*.

Conferenția, *jubilia* și *pestilenția* pot fi explicate (și) ca derivate regresive din *conferențiar* (<fr. *conférencier*), *jubiliar* (după fr. *jubiliaire*), *pestilențial* (<fr. *pestilentiel*).

Dat fiind caracterul cult al formațiilor în *-ia* în general, e posibil și ca unele din ele să fi fost formate de la numele latinești în *-(a/ent)ia*: *essentia*, *potentia*, *conferentia*, *pestilentia*, *evidentia*, *substantia*.

O dată izolate toate cele asupra cărora am făcut rezervele de mai sus, rămîn foarte puține derivate care pot fi explicate exclusiv prin sufixul (românesc) *-ia*: *ahtia*, *autodafia*, *intimia*, *ipostazia*, *îndosaria*, *jurnalia*, *ochelaria*, *calchia*, adaptare a fr. *calquer*, și *șapirografia*, format după modelul lui *caligrafia*, *dactilografia*, care au corespondente nominale în *-ie*.(Parasinteticul *îndosaria* e format cu prepoziția *în* de la construcția *a pune în dosar*; cf. SIMIAN-GUȚULESCU, E. F. 99.) Deci *-ia* este un sufix foarte slab productiv în limba română.

Eugenia Simian-Guțulescu (E.F.) îl identifică pe *-i-* din *extazia*, *ahtia* cu *-i-* din *directoriat*, *senatoriat* și îl consideră „element de formare”.

b. Derivatele în *-ia* încep să apară, sporadic, în prima jumătate a secolului al XIX-lea (*negoția*, „Curierul românesc”, 1829, în DLR, *esenția* — 1862 — *loc. cit.* în § 1) și sînt mai frecvente în secolul al XX-lea.

4. Cu excepția lui *șapirografia*, a cărui temă e împrumutată din germană, temele derivatelor în *-ia* sînt latino-romanice (tema lui *ochelaria* este rom. *ochelari* format din *ochi*, după lat. *ocularis*).

5. Cu excepția lui *apropia*, cu mare frecvență în limba comună, derivatele în *-ia* sînt literare, parte relativ frecvente (*diferenția*, *evidenția*, *extazia*, *inventaria* etc.), parte ocazionale (v. adaosurile la extrasele din DI) sau învechite (*esenția*, *negoția* etc.). Notăm că *ipostazia* este cunoscut mai ales prin abstractul lui, *ipostaziere*, iar *ahtia*, prin participiul *ahtiat* și abstractul *ahtiare* (vezi DEX și, respectiv, DA, unde nu sînt înregistrate decît derivatele postverbale).

-ica	vezi	**-CA**	**-ii$_1$**	vezi	**-ĂI$_1$**
-ici	vezi	**-CI**	**-ii$_2$**	vezi	**-ĂI$_1$**
-ifia	vezi	**-FICA**	**-ila**	vezi	**-LI**
-ifica	vezi	**-FICA**	**-ili$_1$**	vezi	**-LI**
-ifsi	vezi	**-ISI**	**-ili$_2$**	vezi	**-LI**
-iga	vezi	**-EGA**	**-ina$_1$**	vezi	**-NI**
-igi	vezi	**-ĂGI**	**-ina$_2$**	vezi	**-NI**

INA$_3$

1. Pentru modalitatea de a distinge sufixul *-ina$_3$* de sufixul *-ina$_1$* (*clătina* etc.), vezi sufixele -NI . . ., § 2.

2. 2 formații cu d u b l ă a n a l i z ă în DI: *damaschina* „a incrusta în oțel sau în fier firicele de aur sau de argint ca la săbiile făcute la D a m a s c; a fabrica o stofă sau o pînză cu desene ca la țesăturile de d a m a s c”, cf. *damaschină* „pînză damascată” (COSTINESCU); (pa-

rasintetic) *înmagazina* „a depozita într-o magazie", cf. *magazin* „magazie" (*Istoria Americii* — 1795, Codru-Drăgușanu, în DLR).

1. Analiza prin bazele *damaschină* și *magazin* (conform căreia verbele sînt derivate imediate) nu mai e operantă în limba literară actuală.

2. Analiza lui *înmagazina* (<fr. *emmagasiner* < *magasin*) prin *magazie* corespunde unei etimologii populare produse în urma schimbării de sens a lui *magazin*.

3 formații cu analiză unică în DI, toate raportabile la substantive: *calcina* „a arde la un foc intens pietre de var spre a le face var (calce)" (DA), *culmina*, (parasintetic) *incrimina* „a acuza o persoană de săvîrșirea unei crime".

3. Valorile derivatelor în $-ina_3$ sînt obișnuite pentru formațiile denominale:

1. „a dobîndi trăsăturile caracteristice obiectului ..., a transforma în obiectul ...": *culmina*; *calcina*;

2. „a atribui obiectul ...": *incrimina*.

4. Sufixul este izolat din cele cinci formații menționate, toate împrumutate: *calcina* <fr. *calciner*, lat. *calcinare*; *culmina* <fr. *culminer*, lat. *culminare*; *damaschina* < fr. *damasquiner*, it. *damaschinare*; *incrimina* < fr. *incriminer*, lat. *incriminare*; pentru *înmagazina*, v. § 2, nota 2.

Notăm că, în limbile de origine, verbele (denominale) nu sînt formate cu un sufix *-inare* (*-iner*), ci de la baze în *-in-* (tematic sau sufix adjectival): lat. *calcin-*, lat. *culmin-*, lat. *crimin-*, fr. *damasquin*).

De altfel, existența unui sufix *-inare* pentru verbe denominative nu a fost demonstrată. Vezi MIGNOT, V.D.L. 314.

După cum se vede, sufixul $-ina_3$ nu e productiv în românește.

Formațiile în $-ina_3$ sînt toate literare.

$-ini_1$	vezi	-NI	-ira	vezi	-ĂRI
$-ini_2$	vezi	-NI	-iri	vezi	-ĂRI
-iona	vezi	$-ONA_3$	$-isa_1$	vezi	-ISI
-ipsi	vezi	-ISI	$-isa_2$	vezi	-IZA
			$-isa_3$	vezi	-IZA

-ISI (-ESI, $-ISA_1$, -IZI), -EFSI (-IFSI, -EVSI, -IVSI), -IPSI (-EPSI), -OSI

CANDREA, C.G.R., 305; SCHUFFERT, V. 161—164; A. Graur, în BL IV, 1936, p. 104—106; GÁLDI, M. 116—127; M. Marinescu-Himu, *Un sufix cu sens ironic*: -isi, în CV II, 1950, nr. 4, p. 24—25; LOMBARD, V. 790—791, 802—806; VASILIU, S.V.N.; GRAUR, E. 161; D. URSU, Î.M.V. 372—379; H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, 1966, p. 181—182; Despina Ursu și N.A. Ursu, *Adaptarea neologismelor în limba română*, în LR XV, 1966, nr. 3, p. 247—249; HRISTEA, E. 59—60.

1. *a.* *-esi* este variantă fonetică a lui *-isi* (v. § 4. *a*), apărînd în formația: *anatemesi* (Dosoftei, la HEM), iar *-ifsi*, variantă fonetică a lui *-efsi* (v. § 4.*a*), apărînd în *sigurifsi* (doc. 1790, 1811, ap. GÁLDI, M. 250).

În cazul perechii *-epsi*/*-ipsi*, în care primul termen pare a fi cel primar (v. § 4.*a*), convenim să atribuim statutul de variantă (fonetică) segmentului *-epsi*, întrucît se pare că *-ipsi* a fost consacrat de uz: *molipsi*; *cabulipsi*, *murdaripsi*, *zulipsi* nu au variante în *-epsi*.

-evsi (*-ivsi*) este variantă grafică a lui *-efsi* (*-ifsi*) (v. § 4.*a*).

În decursul istoriei sufixului *-isi* mai apar, sporadic, variantele *-izi* — fonetică, explicabilă etimologic — și *-isa*$_1$ — de conjugare — (v. § 4). *-isa*$_1$ se delimitează de varianta omonimă *-isa*$_2$ a sufixului *-iza* prin originea formațiilor : formațiile în *-isa*$_1$ sînt împrumuturi din slavă ori neogreacă sau derivate românești (v. § 4), cele în *-isa*$_2$ sînt împrumuturi din franceză (v. sufixul -IZA, § 4).

b. Tratăm sufixele *-isi, -esi, -ipsi, -osi* ca alcătuind o serie, deoarece au origine comună (sufixul aoristului sigmatic grecesc, v. § 4. *a*), iar în limba română apar, relativ frecvent, în șiruri de verbe formate de la aceeași bază : *artirisi, -osi* ; *epitropisi, -evsi* ; *molipsi, -efsi* ; *murdarisi, -ipsi* ; *sigurisi, -efsi, -ipsi* (împrumuturi) ; *mototolisi, -osi* (românești). V. și, în § 8, *schimosi, -onosi* (formă dezvoltată a lui *-osi*).

2. -isi (-esi). 65 de formații (cu o variantă) în DI, la care se adaugă 11 din alte surse : *carcalisi* „a încurca" (TUDOSE, D. 193), *farfarisi* „a se fandosi" (UDRESCU, GL.), cf. *farfara* ; *legatisi* „a dona prin testament" (LR XXIX, 1980, nr. 5, p. 549), *nomadisi* „a duce o viață n o m a d ă" (DLR), *oprisi* „a asupri ; (despre miei) a alege ; a păstra" (UDRESCU, GL.), *perigrafisi* „a descrie" (GÁLDI, M. 120), *pichirisi* „a chema puii la mîncare" (DLR), *pomisi* „a se zgîrci, a se zbîrci" (DLR), *rostisi* „a înființa" (DLR), *teatrisi* „a juca t e a t r u" (V. Vîrnav, în DA ms.), *titirisi* „a (se) dichisi, a t i t i r i" (DLR).

Analiza verbelor *oprisi* și *pomisi* prin *opri* și, respectiv, *pomi* „a se zbîrci, a se pomăi" este satisfăcătoare numai parțial (cu excepțarea sensurilor „a asupri" și „a se zgîrci"). Poate aceasta e cauza pentru care în DLR *pomisi* are „etimologia necunoscută" deși se trimite la sinonimul (parțial) *pomi*. (*Oprisi* nu e înregistrat în DLR.)

-efsi (-ifsi, -evsi, -ivsi). 1 formație (cu o variantă) în DI : *sigurefsi* (*-ifsi*), la care se adaugă 2 variante de la GÁLDI, M. : *epitropevsi* (182), *sigurivsi* (250).

-ipsi(-epsi). 4 formații (cu o variantă) în DI : *cabulipsi, murdaripsi, siguripsi (-epsi), zulipsi.*

-osi. 14 formații în DI.

Derivatele în *-isi* . . . sînt analizabile în raport cu :

— un s u b s t a n t i v (mai mult de jumătate din formații) : *aerisi* ; *analoghisi* „a împărți după o anumită proporție", cf. *analoghie* „proporție" ; *gargarisi* ; *epitropevsi* ; *cabulipsi* „a primi din condescendență", cf. *cabul* (*a face* ~ „a consimți") ; *zulipsi* „a gelozi", cf. *zulie* „gelozie" ; *mirosi* „a avea (și a răspîndi) un miros plăcut", cf. *mir* „substanță parfumată" ; *schimosi*, cf. *schimă* etc. ;

Scoposi e analizabil prin *scop*, și nu prin *scopos*, deoarece acesta din urmă apare în altă perioadă decît verbul : *scopos*, Budai-Deleanu — 1800, la CADE, *scoposi*, Sbiera — 1899, în DA ms.

— un a d j e c t i v : *adiaforisi* „a nu băga în seamă", cf. *adiafor* „nepăsător", *planisi* „a nivela", cf. *plan* adj., *sigurisi, -efsi, -ipsi* etc. ;

— un v e r b : *carcalisi*, cf. *carcali* „a face ceva prost, urît, de mîntuială", *ciordisi, simfonisi* „a fi de acord", cf. *simfoni* „id." ; *cliposi* „a moțăi", cf. *clipi* ; *mogorosi* „a vorbi alene", cf. *mogori* „id." etc. ;

1. În DA, *cliposi* e înregistrat sub *clipoci* „a moțăi" cu mențiunea : „cu alt sufix (neclar însă)".

2. În DLR *mogorosi* și *mogori* sînt tratate ca variante ale lui *mogorogi*. V. la sufixele -CI . . ., o ipoteză privitoare la raportul genetic dintre *mogorogi, -oci, -osi*.

3. Analiza lui *gîmbosi* prin *gîmba* (cf. SCHUFFERT, V. 163) nu este satisfăcătoare din punct de vedere semantic : „a înșela ; a buimăci" / „a pune mîna pe cineva ; a îngheța (de frig)". De aceea *gîmbosi* nu e înregistrat de noi.

— u n n u m e sau un v e r b : *anatemisi*, cf. *anatemă*, *anatema*; *filozofisi*, cf. *filozof*, *filozofie*, *filozofi*, *-a*; *lehămetisi*, cf. *lehamite*, *lehămeti*; *mototolisi*, *-osi*, cf. *mototol*, *mototoli*; *murdarisi*, *-ipsi*, cf. *murdar*, *murdări* etc.;

— o i n t e r j e c ț i e : *pichirisi*, cf. *pichiri !*; *ghioldorosi*, cf. *ghioldoro !*; *mormorosi*, cf. *mor-mor !* etc.;

— o i n t e r j e c ț i e sau un v e r b : *sictirisi*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e : *bolborosi*, cf. *bolborăi*; *catehisi*, cf. *catehism*, *cateheză*; *corcosi* „a răsfăța", cf. *corcoli*, *corconi*; *molipsi*, cf. *molimă*; *mucalisi*, cf. *mucalit* etc.

3. *a*. Verbele în *-isi*, *-efsi* și *-ipsi* nu au valori specifice, ci numai valori comune cu ale verbelor denominale în general:

1. „a supune (pe cineva) la acțiunea denumită prin substantivul . . .": *categorisi* [2] „a calomnia" (cf. *categorie* „calomnie");

2. „a practica ocupația . . ., a-și exercita atribuția . . .": *economisi* înv. „a administra" (cf. *econom* „administrator"), *epitropisi*;

3. „a face o acțiune după modelul denumit . . .": *analoghisi*, *categorisi* [1];

4. „a se afla sau a pune (pe cineva) în starea denumită . . .": *evlavisi*, *lehămetisi*;

5. „a prevedea cu . . .": *noimisi*;

6. „a realiza, a emite obiectul denumit . . .": *istorisi*, *mateologhisi* „a spune fleacuri" (cf. *mateologhie* „balivernă"), *moralisi* (intr.);

7. „a manifesta, a face să dobîndească sau a pune în evidență calitatea exprimată prin adjectivul de bază sau caracteristică pentru obiectul denumit prin substantivul . . ., a transforma în obiectul denumit . . .": *filotimisi*, *murdarisi*; *caracterisi*; *flenderisi*.

Derivatele deverbale sînt în general sinonime cu bazele lor: *ciordisi*, *proferisi* „a pronunța, a p r o f e r a ", *simfonisi* etc.

O excepție este *tigorisi* „a ține în mizerie pe cineva, a nu-l îngriji", a cărui relație cu baza (*tigori* „a duce viață de mizerie") constă în transferul de la intranzitiv la tranzitiv, cu toate implicațiile semantice pe care le are acest transfer (gramatical).

O situație specială au verbele care se mai folosesc și azi în limbajul familiar (de ex. *buchisi*, *paraponisi*, *urgisi*; a se avea în vedere și verbe neanalizabile ca *dichisi*, *sclivisi*) sau foarte puținele verbe care par a fi noi (*farfarisi*, *pomisi*). Datorită faptului că *-isi* e foarte slab productiv în perioada actuală și cea mai mare parte din formații au dispărut din limbă, coroborat cu faptul că aparțin stilului familiar (observația nu e valabilă pentru formațiile cu caracter general literar, v. § 7), ele au căpătat valoare expresivă și, adesea, ironică.

Vezi Maria Marinescu-Himu, *lucr. cit.*, p. 24.

b. Derivatele în *-osi* au în număr relativ mare valoare expresivă, mai mult sau mai puțin ironică. Această valoare se degajă din derivate: a) cu teme neutre: *ghilosi* „a dichisi"/*ghili* „a înălbi o pînză . . ."; b) cu teme al căror sens nu poate fi identificat, întrucît nu apar și independent, dar acolo unde mai apar (formații semianalizabile sinonime cu cele în *-osi*) sînt legate tot de sufixe expresive: *corc-osi*/*corc-oni*, *corc-oli*; *tor-osi*/*tor-ăi*, *-oi*, *tur-ui* (cp. și *boscorosi*/*boscorodi*); c) (mai adesea) cu teme expresive: *clip (oci)* — *cliposi*, *cocor* — *cocorosi*, *ghioldoro !* — *ghioldorosi*, *mototol(i)* — *mototolosi*, *schimă* — *schimosi*.

Derivatele de sub c), precum și cele cîteva derivate care nu au valoare expresivă (ca *elefterosi*, *haracosi*) dovedesc că expresivitatea nu este asociată în mod n e c e s a r de derivativul *-osi*.

Derivatele de sub a) și b) (sinonimia dintre formațiile în *-osi* și cele de la aceleași teme cu sufixe expresive permite echivalarea semantică a lui *-osi* cu sufixele semnalate) dovedesc însă că valoarea expresivă nu este asociată în mod sporadic de sufixul *-osi*. Dacă coroborăm acest fapt cu existența derivatelor de la teme expresive (care nu atestă valoarea expresivă a sufixului, dar pot constitui cazuri de transfer al valorii temei asupra valorii sufixului), putem formula concluzia că valoarea expresivă este valoarea cel mai bine reprezentată și prin aceasta specifică sufixului *-osi*.

Cf. A. Graur, *lucr. cit.* din BL IV, 1936, p. 106.

4. *a*. Sufixele *-isi* ... sînt de origine grecească. Ele au la bază sufixul morfologic al aoristului sigmatic urmat de sufixele românești ale conjugării a IV-a :

-isi : -ισα (*analoghisi* : ἀναλόγισα, *aerisi* : ἀέρισα, *adiaforisi* : ἀδιαφόρισα);

-efsi, -ifsi, -evsi, -ivsi : -ευσα (*sigurefsi, -ifsi, -ivsi* : σιγούρευσα, *epitropevsi* : ἐπιτρόπευσα);

-epsi, -ipsi : -εψα (*diafendepsi, diefendipsi* : διαφέντεψα, *molipsi* : μόλεψα, *murdaripsi* : μουρδάρεψα);

-osi : -ωσα (*elefterosi* : ἐλευθέρωσα).

1. Verbele grecești cu aorist sigmatic din care provin verbele românești în *-si* (precedat de vocală ori/ și consoană) se împart în mai multe grupuri :
— în -άζω și -ίζω, cu aoristul în -ασα și, respectiv, -ισα ;
— în -ώνω, cu aoristul în -ωσα ;
— în -εύω, cu aoristul în -ψα ori -ευσα (unele putînd avea ambele forme de aorist) ;
— în -άζω și -έχω, cu aoristul în -άξα și, respectiv, -έξα. Cf. GÁLDI, M. 118—125 ; André Mirambel, *Grammaire du grec moderne*, Paris, 1949, p. 152—153, 154, 156, 158.

2. Unele formații atestă interferențe între sufixe : *siguripsi, -efsi* ; *molefsi, -ifsi, -evsi, -ivsi*.

3. *-asi* și *-xi* nu au funcție de sufix în limba română, deoarece nici unul din verbele la care apar (de ex. *ghimnasi, simvivasi, hărăxi, caladixi*) nu este analizabil în românește (*-asi* apare totuși într-un sufix compus virtual, vezi § 8. 1).

Între reflexele românești care conțin grupul *-vs-* și cele care conțin grupul *-fs-* nu par a fi diferențe fonetice reale, deoarece, după cum se știe (cf. AVRAM, S. 339), în româna vorbită nu apar secvențe de două consoane, prima sonoră și a doua surdă.

Reflexele românești cu vocalismul *-i-* (*-ifsi, -ipsi*) par să-și găsească explicația în interiorul limbii române, prin variația *i/e* în poziție neaccentuată în cuvinte de origine grecească precum *metahirisi/metaherisi*.

În cazurile în care modelelor grecești le corespund în românește numai variante cu *-i-* (*cabulipsi, murdaripsi, zulipsi*) presupunem că a existat o variantă originară cu *-e-* care a dispărut ori că etimoanele au fost adaptate direct cu sufixul *-ipsi* prin analogie cu situațiile în care există ambele variante.

Explicația propusă pentru *-ifsi, -ipsi* credem că poate fi avută în vedere și pentru varianta *anatemesi* a lui *anathimisi* (Dosoftei, în DA), deși, în cazul particular al acestei formații, vocalismul sufixului poate fi pus în legătură și cu vocalismul temei (*anatema/anatima*).

Derivatele în *-isi* ... au fost împrumutate direct din greacă (vezi toate exemplele de mai sus) sau prin intermediul vechii slave (*afurisi* : афоурисати : ἀφόρισα, *hirotonisi* : херотонисати : ἐχειροτόνησα, *lipsi* : липсати : ἔλειψα, *mărturisi* : мартоурисати : ἐμαρτύρισα, *scandalisi* : скандалисати : σκανδάλισα) ori al bulgarei (*chirdosi* : *кердосвам*, cf.

A. Graur, *lucr. cit.* din BL IV, 1936 — : κερδίζω) etc. Notăm că asupra etimoanelor slave este operat schimbul de conjugare care atestă forța conjugării a IV-a în perioada respectivă.

Cf. GÁLDI, M. 30, 116–125; H. Mihăescu, *lucr. cit.*, p. 87, 127, 187.

O poziție izolată are *garnisi*, împrumutat din franceză (*garnir*, cu morfemul *-iss-* în paradigmă) și adaptat la limba română cu *-isi*, nu cu *-isa*$_2$ (*-iza*), conform procedeului obișnuit (vezi *anéantir* > *aneantiza* etc.).

1. *Proforisi* și *proferisi* provin din aceeași rădăcină grecească (προφορά și προφέρω au același radical, cu alternanța — normală în greacă — *o/e*). În românește însă, datorită formei, sînt analizabile prin două cuvinte de origini diferite: *proforă* (gr.) și *profera* (latino-romanic).

2. Formația neanalizabilă *interisi* se datorește probabil trecerii verbului *interesa*, prin analogie, în categoria verbelor în *-isi* (textul unde apare — Iorga, *Scrisori de neguslori*, în DA, s.v. *interesa* — mai conține și alte grecisme: *isihie*, *periergos*). Cp. cu *interisarisi*.

Împrumutul bg. *natemisam* (cf. Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1886) sub forma *anatimisa* (cu păstrarea conjugării) sau, pur și simplu, schimbul de conjugare operat asupra lui *anatimisi* a determinat formarea variantei de conjugare a lui *-isi*, anume *-isa*$_1$. Apariția acestei variante este cu totul sporadică în istoria sufixului; în afară de formația menționată (pentru care avem o singură atestare: Dosoftei, în DA), mai apare în formațiile românești: *buchisa* (mai multe atestări în DA) și *practisa* (Gheție, în DLR) și în împrumutul *planisa* „a face plan" (ALEXI, în DLR) < πλανίζω. Cu o rezervă în privința lui *buchisa*, la fel de bine atestat ca *buchisi*, credem că aceste formații sînt rezultatul schimbului de conjugare operat asupra variantelor — bine atestate — în *-isi*: *practisi*, *planisi*.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea, la Dosoftei, apar cîteva exemple izolate de verbe care par a fi reflexul în *-izi* al prezentului verbelor grecești din aceeași clasă: *anatematizi* (în DA) < ἀναθεματίζω, *scădălizi* (în DLR) < σκανδαλίζω; cp. cu *anatematisi*, *scandalisi*.

Verbele în *-izi* care apar mai tîrziu (sfîrșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea) în Banat și Transilvania se pot explica cele mai multe atît prin neogreacă, cît și prin germană (cf. D. URSU, Î.M.V. 374, unde se emite și ipoteza că în aceste verbe avem a face cu sonorizarea lui *s* intervocalic din sufixul *-isi*): *gîlgărizi* (1803, ap. URSU, T. 211): γαργαρίζω, *gargarisieren*; *scăndălizi* (1816, în DLR): σκανδαλίζω, *skandalisieren*; *aclimatizi* (1842, ap. URSU, T. 140): *akklimatisieren*; *haracterizi*, *favorizi* (ambele fără dată, la D. Ursu, *loc. cit.*).

b. Verbele în *-isi*, *-osi* au pătruns în limba română cu mult înaintea perioadei fanariote.

Întemeindu-se pe argumente semantice, O. Densusianu (HLR I 358–359) consideră că verbele *agonisi* și *mirosi*, aparținînd perioadei de influență greacă bizantină asupra românei, au intrat direct din greacă, și nu prin intermediu slav. H. Mihăescu (*lucr. cit.*, p. 15, 113, 127) citează numai verbele *agonisi* și *urgisi* ca intrate în română direct din greaca bizantină.

L. Gáldi (M. 116) spune: „à l'exception des verbes en *-asi* et *-xi* toutes les autres catégories ont déjà existé bien auparavant [înaintea perioadei fanariote — n.n.] dans la langue roumaine".

În ceea ce ne privește, credem că rezerva trebuie făcută și pentru *-osi*, ca și pentru verbele analizabile în *-psi*.

Atestări pentru verbe în *-isi* și (neanalizabile) *-psi* avem din secolul al XVI-lea: *agonisi*, COD. VOR., în DA, *mărturisi*, COD. VOR., în DLR, *pedepsi*, Coresi, în DLR. Vezi, în secolul următor, atestări și pentru *-osi*: *hirotonisi*, Varlaam, în DA, *mirosi*, *Psaltirea* 1651, în DLR, *canonisi*, Dosoftei, în DA, *pricopsi*, Dosoftei, la TDRG, *mateologhisi*, Cantemir, în DLR etc.

Au pătruns însă în număr mic și, mai ales, se pare că în această perioadă sufixele în discuție nu erau productive (exemplele pe care le avem sînt toate cu corespondente străine).

Verbele în *-isi* . . . pătrund masiv în limba română la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (cf. GÁLDI, M. 71 : „on peut dire que les années 70 servent d'introduction à l'âge d'or des mots phanariotes qui dure à peu près quarante ans (1780 — 1821)"), cînd apar și împrumuturi latino-romanice adaptate (cf. D. URSU, Î.M.V. 373) și formații românești, deci dovezi sigure pentru productivitatea sufixului : *analoghisi*, *Uricariul* — 1804, în DA, *iconomisi*, *ib.* — 1804, în DA ms., *moralisi*, Budai-Deleanu, în DLR (formație românească) etc.

1. Ion Heliade Rădulescu (*Gramatică românească.* Ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, 1980, p. XXIX) observă că în limba contemporană lui, împrumuturile latine sînt adaptate în mod diferit după regiuni : „Noi cînd luăm cîte un verb din latinește sau de altundeva să-l conjugăm, fieștecare loc și țară are cîte o stravaganță după vecinii și conlăcuitorii săi. Rumânii din Țara Rumânească avînd pînă acum a face cu grecii, ne-am învățat să s i s i i m și să p i p i r i i m ; rumânii din Transilvania, Bănat și Bucovina, auzind iară totdauna limbi mai tari și mai aspre, s-au învățat să u r u r u i a s c ă și să ă l u i a s c ă ; adică, cînd luăm verburile „formare, recomandare, repetire, pretendere, descriere", cei din Țara Rumânească zicem „formalisesc, recomandarisesc, repetirisesc", cei din Transilvania, Banat și Bucovina zicem „formăluiesc, recomăndăluiesc, repetiruiesc, pretendăluiesc, describăluiesc" (spațierile sînt ale ediției, ortografia și punctuația sînt modificate conform regulilor în vigoare). Heliade combate aceste maniere de adaptare și recomandă păstrarea formei originare a cuvîntului, fără atașarea sufixelor (la rîndul lor împrumutate) : *forma*, *recomanda* etc.

2. Manuela Saramandu (în LR XXIX, 1980, nr. 5, p. 549, și T. 132) afirmă că în perioada 1780—1850 sufixul neologic caracteristic și productiv în terminologia juridico-administrativă este *-isi*.

3. *Practisi* (în DLR : < *practică* + *-isi*) pare a fi derivat cu sufixul *-i* de la *praxis* (cu *k s* > *kt* după *practic(os)*, sinonim cu *practisit* — cf. GÁLDI, M. 235).

După perioada fanariotă verbele în *-isi* . . .încep să dispară, astfel încît în limba actuală se mențin numai foarte puține, ca : *aerisi*, *buchisi*, *categorisi*[1], *economisi*, *gargarisi* (vezi și întrebuințarea argotică : *gargarisi* „a îndruga verzi și uscate", UDRESCU, GL. — cf. expr. fig. *a face o gargară*), *ghilosi*, *hirotonisi*, *istorisi*, *mărturisi*, *silabisi*, *urgisi*, *zaharisi*, *zeflemisi* și *costisi*, în derivatul *costisitor* (aceste formații nu au aceeași circulație în toate stilurile limbii, vezi § 7). Notăm că numărul formațiilor analizabile din fondul activ este dublat aproape de formații neanalizabile la fel de folosite : *catadixi*, *chivernisi*, *dichisi*, *fandosi*, *irosi*, *lipsi*, *molipsi*, *pedepsi*, *plictisi*, *sclifosi*, *sclivisi*, *sinchisi*.

Vezi H. Mihăescu, *lucr. cit.*, p. 181 ; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 603.

5. Temele formațiilor românești în *-isi* sînt în număr mare grecești (*cangrenisi*, *noimisi*, *paralaghisi* etc.), la care se adaugă cele turcești, pătrunse, probabil, prin filieră greacă (*buiurdisi*, *farfarisi*, *zeflemisi* etc.), iar restul sînt slave (*buchisi*, *poftisi* etc.), latino-romanice (*moralisi*, *nomadisi* etc.) și foarte puține săsești (*flenderisi*).

Mărturisi are bază moștenită (de origine greacă în latină), însă verbul este împrumutat (v. § 4. *a*).

6. Din seria sufixelor *-isi* . . ., productive în limba română au fost numai *-isi* și *-osi* (*-efsi* și *-ipsi* nu apar în nici o formație românească).

Pentru perioada actuală menționăm formațiile : *farfarisi*, *pomisi*, *hordorosi* (UDRESCU, GL.). Presupunem apariția mai mult sau mai puțin recentă a acestor formații bazîndu-ne pe faptul că nu sînt atestate în surse lexicale mai vechi și, mai ales, pe faptul că glosarul menționat înregistrează adesea formații din limbajul periferiei orașelor (bineînțeles din Muntenia).

În același timp, manifestăm toată rezerva față de această presupunere, deoarece sînt atestate într-un glosar r e g i o n a l, care, tocmai datorită caracterului său, nu constituie o datare pentru faptele înregistrate.

7. În decursul istoriei lor (pînă în prima jumătate a secolului al XIX-lea), derivatele în -*isi* . . . au aparținut la diferite stiluri ale limbii literare : ecleziastic : *canonisi*, *liturghisi*, *hirotonisi* etc. ; politico-administrativ : *buiurdisi*, *evghenisi*, *iconomisi*, *pliroforisi* etc. ; juridic : *analoghisi*, *clironomisi* etc. ; al artelor : *paralaghisi* etc. ; al conversației : *cabulipsi*, *filotimisi*, *categorisi*[2] „a calomnia", *mateologhisi* etc.

Indiferent de stilul căruia i-au aparținut, formațiile în -*isi* . . . (cu excepția termenilor ecleziastici vechi) au avut răspîndire aproape exclusiv în Muntenia și Moldova.

Foarte puținele verbe citate de L. GÁLDI din limba scrisă în Transilvania secolului al XVIII-lea sînt mai ales neanalizabile : *diafendepsi* (*Acte . . . din Brașov*), *metahirisi*, *organisi* (Budai-Deleanu) (ap. GÁLDI, M. 79, 86).

Vezi și L. Gáldi, *Le dictionnaire roumain de Samuel Klein*, în *Mélanges Mario Roques* IV, 1952, 122, unde se aduce un nou argument pentru a se proba absența cuvintelor neogrecești dincolo de linia Carpaților : în dicționarul prezentat nu apare nici unul din cuvintele pătrunse în epoca fanariotă.

În limba de astăzi, dintre puținele derivate rămase în circulație, numai cîteva sînt generale în limbă și au caracter literar : *aerisi*, *categorisi*[1] „a așeza după categorii", *economisi*, *istorisi*, *mărturisi*, *silabisi*, *zaharisi* (și, neanalizabile : *molipsi*, *pedepsi*, *plictisi*). Alte cîteva au caracter familiar și sînt întrebuințate mai ales în Muntenia și Moldova : *buchisi*, *gargarisi*, *ghilosi*, *paraponisi*, *urgisi*, *zeflemisi* ; vezi și formațiile de la UDRESCU, GL. menționate în § 6 (și, neanalizabile : *catadixi*, *chivernisi*, *dichisi*, *fandosi*, *sclifosi*, *sclivisi*, *sinchisi*). Și acum însă majoritatea formațiilor în -*isi* . . . nu au caracter popular.

Carcalisi e înregistrat la TUDOSE, D. 193, după CV II, 1950, nr. 4, p. 41, ca regional, în Oltenia.

8. Sufixe c o m p u s e și d e z v o l t a t e : -*arisi*, -*atisi*, -*erisi*, -*etisi*, -*irisi*, -*ladisi*, -*nisi*, -*onosi*, -*risi* ; (virtuale) -*alisi*, -*anisi*, -*arhisi*, -*(ar)isarisi*, -*gisi*, -*imisi*, -*pisi*, -*uleasi*.

1) -alisi. 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă : *formalisi* „a forma" (D. Golescu, la Aurel Nicolescu, *Observații asupra neologismelor din „Însemnare a călătoriei mele" a lui Dinicu Golescu*, în CILL II, 1958, p. 16), cf. *formă*, *forma*, (regresiv) *formălui*.

Din punct de vedere formal, verbul comportă și analiza prin *formal* (cf. A. Nicolescu, *loc. cit.*). Sensul verbului însă („a forma") respinge această analiză.

-anisi. 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă : *predanisi* „a oferi" (GÁLDI, M. 124), cf. *preda*, *predanie*.

-arhisi. 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI : *canonarhisi* „a cînta ca un c a n o n a r h " (= primul psalt, care cîntă mai ales c a n o a n e l e).

-(ar)isarisi. 1 formație cu t r i p l ă a n a l i z ă în DI : *tratarisarisi*, cf. *trata* + -*arisarisi*, *tratare* + -*isarisi*, *tratarisi* + -*arisi*.

-arisi. Foarte numeroase formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată este infinitivul lung — adesea nefolosit dar, în principiu, posibil —, iar baza nederivată, tema verbului respectiv și, uneori, substantivul format prin regresiune de la verb ori un substantiv sau adjectiv primar) ; în DI : *anularisi*, *combinarisi*, *confiscarisi*, *cuminicarisi*, *curarisi* etc. ; în alte surse : *atacarisi* („Curierul românesc", 1834, 299) ; *convoiarisi* („Curierul românesc", 1834, 60), cf. *convoi*, *convoia* ; *exportarisi* (D. Golescu, la A.

Nicolescu, *loc. cit.*); *fabricarisi* (D. Golescu, la A. Nicolescu, *loc. cit*); *plimbarisi* (UDRESCU, GL.); *respectarisi* (*Documente privitoare* . . ., 1811, în DLR) etc.

7 formații cu analiză unică, 4 în DI, 3 în alte surse: *picarisi* (DLR) „a se supăra", *sigurarisi* (GÁLDI, M. 250), *sumarisi* (N. Filimon, *Ciocoii* . . ., 1863, 216).

Majoritatea formațiilor sînt analizabile în raport cu un substantiv: *docladarisi* „a refera", cf. *doclad*; *pericolarisi*, cf. *pericol*; una, în raport cu un adjectiv: *sigurarisi*.

1 formație semianalizabilă: *expozarisi*, cf. *expozant*, *expoziție*.

-atisi. 1 formație cu dublă analiză în DI: *teslimatisi* „a preda", cf. *teslim*, *teslimat* „predare".

1 formație analizabilă în raport cu un substantiv sau un verb: *anatematisi* (DI), cf. *anatemă*, *anatema*.

Apariția în românește a formei de plural *epigramata* (Const. Cantacuzino, la GÁLDI, M. 42) ne face să presupunem că nu e exclus să fi existat și o formă cu aceeași terminație *anatemata* (fără atestare cunoscută de noi). Existența acestei forme ar exclude elementul *-atisi* din seria compuselor lui *-isi*.

Dat fiind însă că, din principiu, analizele întreprinse de noi operează exclusiv cu forme atestate, ne menținem la analiza lui *anatematisi* prin raportare la *anatem-*.

-erisi. 1 formație cu dublă analiză în DI: *pretenderisi*, cf. *pretinde*, *-ere*.

2 formații analizabile în raport cu un verb, în DI: *corisponderisi* „a corespunda", *cultiverisi*.

-etisi. 1 formație analizabilă în raport cu un substantiv: *geremetisi* „a amenda" (DI), cf. *geremea* „amendă".

-gisi. 1 formație cu dublă analiză în DI: *zavergisi*, cf. *zaveră*, *zavergiu*.

-imisi. 1 formație cu dublă analiză în DI: *feliurimisi*, cf. *fel(i)uri* pl., *fel(i)urime*.

-irisi. 4 formații în DI. 3 analizabile în raport cu un substantiv: *buchirisi*, *docladirisi*, *pichirisi*, cf. *pică*; 1, în raport cu un verb: *pretindirisi*.

-ladisi. 3 formații analizabile în raport cu un substantiv: *aiarladisi* (*Documente privitoare la economia Țării Românești* — 1834, în DA ms.), cf. *aiar* „verificarea oficială a greutăților și măsurilor"; *ciracladisi* „a scoate cirac pe cineva" (DI); *haraciladisi* „a adjudeca" (DI), cf. *hareci* (interj. sau subst.).

-nisi. 1 formație raportabilă la un element de compunere: *bogonisi* „a spune rugăciuni încet și nedeslușit" (DI), cf. *bogo-* „Dumnezeu". (cf. *bogoboreț*, *bogonoseț* etc., vezi FC I 244).

Cp. cu K. Schuffert (V. 62), care îl explică prin богъ. Vezi și DA, s.v., care explică cuvîntul, după părerea noastră mai complicat și mai greu de susținut din punct de vedere formal, ca formație spontană din *bolborosi* și sl. *bog-*.

-onosi. 1 formație analizabilă în raport cu un substantiv: *schimonosi* (DI), cf. *schimă*.

În ipoteza că înseamnă „a înghionti" (cf. DA ms., s.v.), *ghioldorosi*[2] e analizabil prin *ghiold* „ghiont", cu detașarea unui derivativ *-orosi*. Contextul în care apare (*îl ghioldorosia* [pe Roșul (= cal)]. MAT. FOLK. 151) nu e însă concludent pentru această glosare, de aceea nu îl înregistrăm.

Dacă sensul cuvîntului e cel menționat, etimologia pe care o dă P. Papahagi (fără a se pronunța asupra sensului — *Contribuții lexicale*, p. 139, s.v.: tc. *güldürmek* „a înveseli") nu este acceptabilă din punct de vedere semantic.

-pisi. 1 formație cu d u b l ă   a n a l i z ă : *scripisi* „a parafa un dosar" (DI), cf. *scrie*, *scripte*.

-risi. 1 formație analizabilă în raport cu un s u b s t a n t i v : *cadorisi* înregistrată la GUȚU ROMALO, C. G. 230.

Poate fi, eventual, analizată și prin *cadora* (înregistrat de V. Guțu Romalo, *loc. cit.*), cu detașarea lui *-isi*. Întrucît însă *cadora* pare mai nou decît *cadorisi* și chiar format de la acesta (cf. Guțu Romalo, *loc. cit.*), această a doua analiză nu poate fi avută în vedere decît după apariția lui *cadora*.

-uleasi. 1 formație cu d u b l ă   a n a l i z ă în DI : *recomenduleasi*, cf. *recomenda*, (regresiv) *recomendului*.

Întrucît apar exclusiv în formații cu dublă (sau triplă) analiză, derivativele *-alisi*, *-anisi*, *-arhisi*, *-(ar)isarisi*, *-gisi*, *-imisi*, *-pisi* și *-uleasi* au caracter v i r t u a l.

În formațiile cu *-arisi* raportabile (și) la baze verbale, vocala inițială a derivativului este condiționată de conjugarea verbului de bază : *-arisi* se atașează la verbele de conjugarea I (pentru *compromitarisi* și *pretendarisi* trebuie avute în vedere formele mai vechi *compromita*, Gr. Alexandrescu, în DA, și *pretenda*, Kogălniceanu, în DLR, s.v. *pretinde*).

La formațiile în *-erisi* și *-irisi* raportabile la verbe, condiționarea vocalei inițiale a derivativului prin temă apare în : *pretinderisi*, cf. *pretinde*, și, eventual, *coresponderisi*, cf. *corespunde* „a fi în corespondență ..." (v. DA, s.v.), dar și *coresponda*. În celelalte cazuri, verbul de bază e de conj. I sau a IV-a, iar vocala derivativului, *e* (*cultiverisi*, cf. *cultiva*, *cultivi*, în DA, s.v.), respectiv, verbul de conj. a III-a, iar vocala, *i* (*pretindirisi*).

2) Sufixele constituite cu *-isi* sau *-osi* (cu excepția lui *-arisi*) nu prezintă nici un sens în plus față de bazele lor.

-arisi, în măsura în care a mai fost folosit după perioada fanariotă (deci în perioada de puternică influență franceză și romanică, în general) a avut valoare net expresivă, de nuanță ironică, atît în formațiile mai vechi păstrate în limbă, cît și, mai ales, în formațiile create de scriitori cu unicul scop de a reda valoarea amintită. Aceste formații, probabil, nu au avut circulație nici măcar în perioada respectivă.

De ex. : — *Madamă, fi-voi destul de felice ca să nu-mi* refuzarisești *brațul? — Ce se potrivește !... sînt foarte* flatarisită. V. Alecsandri, *Opere complete*, 1875, p. 1005 ; *Ah ! Gahițo !... suflet ceresc și-naripat !... nu mă* ecrazarisi *cu astfel de vorbe*. Id., *ib.*, 1009. (*Tratarisarisi* — id., *ib.*, 1238 — este un caz de folosire exagerată a procedeului.) V. și *plimbarisi*, la care Udrescu (GL. s.v.) face mențiunea : familiar și ironic, și *cadorisi*, cunoscut de mine din limbajul familiar cu aceeași valoare.

3) *-arisi*, *-erisi* și *-irisi* sînt împrumutate din greacă (-άρισα, -έρισα, -ίρισα < it. *-are*, *-ere*, *-ire*, fr. *-er*, *-ir* + -ίζω), prin derivate ca : *stimarisi* : στιμάρω < it. *stimare* ; *coresponderisi* : κορεσπονδέρω < it. *corrispondere* ; *servirisi* : σερβίρω < it. *servire*, fr. *servir* ; *picarisi* : πικάρω < it. *picca*, *piccarsi*, fr. *se piquer*.

1. Vezi GÁLDI, M. 120—122 ; D. URSU, Î.M.V. 373 ; Marin Z. Mocanu, *Cuvinte italiene pătrunse în limba română prin intermediul unor limbi neromanice*, SCL XXXI, 1980, nr. 3, p. 251.

2. *Pichirisi* e rezultatul asimilării operate asupra lui *picarisi* în limba română ; cf. GÁLDI, M. 227, dar v. și A. Graur, în BL/IV, 1936, p. 108. *Pretindirisi*, dublet al lui *pretinderisi*, se poate explica prin variația *e/i* în poziție neaccentuată, specifică cuvintelor grecești (v. § 4. *a*).

În română *-arisi*, *-erisi* și *-irisi* sînt analizabile în sufixul infinitivului, *-are*, *-ere*, *-ire*, și *-isi*. De aceea au statut de sufixe c o m p u s e .

-risi e izolat din *cadorisi*, apărut, probabil, prin analogie cu verbele în *-arisi*... E o formă d e z v o l t a t ă a lui *-isi*.

Întrucît au origine comună și aceeași structură, putem considera că sufixele *-arisi*, *-erisi*, *-irisi* formează o serie. În această eventualitate, *-risi* ar putea fi atașat seriei, în calitate de termen consonantic al ei (*-o-* e vocala tematică). Cp. cu seriile *-li*, *-ăli*...; *-ni*, *-ăni*...

-atisi este izolat dintr-un împrumut grecesc format, în limba de origine, de la o temă în *-ατ-* (*anatematisi* : ἀναθεματίζω), care în românește a fost împrumutată în forma de nominativ (*anatemă*). *-at-* neavînd funcție sufixală (n-are nici o legătură cu sufixul românesc participial *-at*), considerăm că *-atisi* este o formă d e z v o l t a t ă a lui *-isi*.

-etisi, rezultat, probabil, dintr-o transformare fonetică a lui *-atisi* produsă pe teren românesc (**gerematisi* > *geremetisi*), e în aceeași situație ca *-atisi* în raport cu *-isi*.

-ladisi se detașează din cîteva verbe de origine turcească cu aoristul în *-di-* (neatestate, dar probabil existente și în limba greacă, care pare să fi constituit filiera lor pentru limba română) : *aiarladisi* : *ayarladı*, *ciracladisi* : *çirakladı*, *haraciladisi* : *haraçladı* (GÁLDI, M. 119, înregistrează o formă neatestată **χαρασλαδίζω*). Se pare că nu a fost niciodată productiv pe teren românesc.

L. Gáldi (M. 119) afirmă că *-adisi* „a servi même à créer des dérivés nouveaux qui sont inattestés en grec" (bazîndu-se pe exemplele *ciracladisi*, *iagmaladisi*, *furlandisi*). Dar ultimele două verbe sînt neanalizabile în română. (L. Gáldi, după Bogrea — DR IV_2, 1924—1926, p. 815—, îl consideră pe *furlandisi* derivat de la it. ven. *forlana*, *furlana* „dans al țăranilor din Friul". Această etimologie e însă îndoielnică atît din punct de vedere semantic, cît și pentru că baza — de origine italiană — nu există în românește, deci, chiar dacă ar fi acceptată, ar presupune o filieră grecească.) Cu privire la *ciracladisi*, L. Șăineanu (*Influența orientală asupra limbei și culturei române*, II_1, București, 1900, p. 134) afirmă că presupune un *çiraclamak* (vezi mai sus aoristul *çirakladı*); deci în eventualitatea că *ciracladisi* ar fi apărut pe teren românesc (fără filieră grecească) elementul românesc ar fi *-isi*, și nu *-adisi*, deoarece *-ad-* aparține formei turcești.

-ladisi este constituit din *-isi* și elementul *-lad-*, nesufixal în limba română (în turcă *-la-* este sufix demonstrativ, iar *-d-*, morfemul imperfectului). De aceea îl considerăm sufix d e z v o l t a t.

-nisi e constituit din elementul nesufixal *-n-* (v. *bogonoseț*) și *-isi*. Deci e sufix d e z v o l t a t.

Bogonisi pare a fi o formație românească.

-onosi (*schimonosi*) este o formă d e z v o l t a t ă a lui *-osi*, constituită cu elementul *-on-*, a cărui proveniență nu știm s-o explicăm.

În privința istoriei lor, sufixele compuse și dezvoltate cu *-isi*... nu se deosebesc de bazele lor. Doar seria *-arisi*... pune o problemă oarecum specială prin aceea că sufixele ei au apărut în jurul anului 1800, constituind „un uz specific epocii" în adaptarea neologismelor (indiferent dacă erau sau nu pătrunse prin filieră greacă; cf. D. URSU, Î.M.V. 373; v. și HRISTEA, E. 59—60; BRÂNCUȘ, M. V. 86—87). O dată cu trecerea perioadei fanariote, sufixele *-arisi*... își pierd rolul în adaptarea împrumuturilor (verbele care au continuat totuși să apară erau creații artificiale, formate cu scopuri strict stilistice; vezi mai sus, 2).

Notabilă e și apariția derivatelor *formalisi* și *recomenduleasi*, provenite probabil din schimbarea de sufix operată asupra derivatelor de origine romanică intrate prin filieră maghiară, *formălui* și *recomendului*.

Faptele, fără implicații asupra sistemului sufixal (sufixele *-alisi* și *-uleasi* nu sînt productive), marchează puncte de interferență între influențele latino-romanică, neogreacă și maghiară, exercitate asupra limbii române în secolul al XVIII-lea

Vezi GÁLDI, M. 84–85.

4) Privitor la originea temelor, tot seria *-arisi*... comportă o mențiune specială: cu foarte puține excepții (o temă moștenită, una rusească și una turcească: *plimba*, *ădoclad*, *teslim*), temele sînt neologisme de origine latino-romanică.

5) Dintre sufixele dezvoltate și compuse cu *-isi*, *-osi* au fost foarte slab productive *-alisi*, *-nisi*, *-etisi*, *-onosi*, și puternic productiv *-arisi*. În limba actuală toate sînt complet neproductive (v. totuși *-risi*).

-ișa	vezi	-ȘI	-ița	vezi	-ȚI
-iși	vezi	-ȘI	-iți	vezi	-ȚI
-ita	vezi	-TA	-ivsi	vezi	-ISI

-IZA (-ISA$_3$), -ISA$_2$

PASCU, S. 423; Iorgu Iordan, în BPh I, 1934, p. 176–178; II, 1935, p. 224–225; III, 1936, p. 184–189; id., S.R.R. 48, 51–55; id., V.R.N. 28–31, 33–37, 49–55; id., LRA 240–242, 244–245; id., LRC 480–481; id., în SCL XV, 1964, nr. 4, p. 420–421; LOMBARD, V. 501–509; VASILIU, S.V.N.

1. *-isa* are statut dublu, de:

— v a r i a n t ă grafică (uneori și, probabil, de pronunțare), învechită, a sufixului *-iza*;

Pentru delimitarea ei de varianta *-isa$_1$* a sufixului *-isi*, vezi sufixul -ISI, § 1.

— s u f i x (independent), apărînd în derivatele *finisa* și *vernisa* și într-o serie de formații ca *regisa*, *aplatisa*, care nu pot fi distinse de variantele în *-isa$_3$* decît prin istoria lor (v. § 4. *a*).

2. -iza (-isa$_3$). 267 de formații (cu o variantă) în DI, la care se adaugă aproximativ 250 din alte surse (studiile citate ale lui Iorgu Iordan, DLR, DCR, presa, mai ales cea literară, etc.).

-isa$_2$. 2 formații în DI: *finisa*, *vernisa*. Pentru formațiile de tipul *aplatisa*, care în limba actuală sînt considerate, conform normelor, variante ieșite din uz ale dubletelor în *-iza*, v. § 4. *a*.

a. Derivatele în *-iza* sînt analizabile în raport cu:

— un a d j e c t i v (aproximativ 250 de formații): *efemeriza* (BPh II, 1935, 224), *laiciza*, *localiza*, *meschiniza*, *urbaniza* etc.;

— un s u b s t a n t i v (aproximativ 200 de formații): *aeriza* (NEGULICI), *aristocratiza* (BPh IX, 1942, 49), *baladiza* (BPh II, 1935, 224), *catalogiza*, *cloroformiza*, *metaliza* etc.;

— un n u m e sau un v e r b: *amalgamiza* (BPh IX, 1942, 29), cf. *amalgam*, *-a*; *egaliza*, cf. *egal*, *-a*; *filozofiza* (BPh VI, 1939, 54), cf. *filozof*, *-a*; *memoriza*, cf. *memorie*, *memora*; *torturiza* (BPh II, 1935, 225), cf. *tortură*, *-a* etc.;

— un v e r b: *cultiviza* (BPh IX, 1942, 30);

— un a d v e r b: *tiptiliza* (BPh IX, 1942, 34).

Sufixul *-iza* manifestă, după cum se vede, preferință accentuată pentru temele nominale și, între acestea, pentru cele adjectivale. Observăm chiar că unele derivate de la substantive sînt similare celor formate de la adjective prin aceea că exprimă acțiuni raportabile într-un fel sau altul la însușiri: *animaliza* „a face să aibă însușirile unui animal", *demagogiza* „a proceda ca un demagog", *mahalagiza* „a da caracter de mahala", *mașiniza* „a reduce la o funcțiune mecanică, de mașină" etc.

Cf. IORDAN, LRA 240–241.

Formațiile cu teme exclusiv nenominale sînt neînsemnate atît prin număr (2), cît și prin caracterul lor ocazional.

Temele verbale la formațiile cu dublă raportare sînt de asemenea nerelevante, deoarece verbele respective, cu o singură excepție (*memora*), sînt derivate imediate denominale (ne referim la statutul lor în interiorul limbii române).

1. Uneori (de ex. *licheliza, tarlaliza*) verbul este format de la tema genitiv-dativului.
2. Apariția temei *Pumnul* în *pumnuliza* (BPh IX, 1942, 53) nu trebuie interpretată ca un caz special de temă cu forma articulată, ci ca o temă oarecare, deoarece numele propriu respectiv a circulat cu ambele forme, cu și fără articolul *-l* (*Pumnul* și *Pumnu*), fără diferență de valoare morfologică.

Derivatele în *-isa*$_2$ sînt analizabile în raport cu:

— un substantiv: *vernisa* „a acoperi un tablou ...", cf. *vernis* [verni] (v. DOOM);

În cazul pronunțării (incorecte) [vernis] (conformă cu grafia), verbul e analizabil ca derivat imediat, așa cum e în limba de origine (v. § 4. *a*).

— un substantiv sau un verb: *finisa*, cf. *fine*, *fini* (v. și *finit*, *final*).

Derivatele cu dublete în *-iza*, majoritatea parasintetice, sînt analizabile, de asemenea, în raport cu:

— un substantiv: *abrutisa, regisa*;

— un adjectiv: *aplatisa*.

Deci derivatele în *-isa*$_2$ nu se deosebesc prin clasa morfologică a bazelor lor de derivatele în *-iza*.

b. Cu excepția alternanței *k/k'* (foarte slab reprezentată: *antic/antichiza*), alternanțele care apar la formațiile în *-iza* sînt curente în sistemul derivațional și morfologic românesc.

Alternanța aberantă *k/k'* (vezi mai sus exemplul, care este derivat românesc) se explică, probabil, prin influența lui *antichitate* (< fr. *antiquité*).

c. Formații semianalizabile: *arhaiza, ostraciza, preciza, tetaniza* etc.; în alte surse: *altruiza* (BPh II, 1935, 224), *axiomatiza* (BPh IX, 1942, 49), *cooperatiza* (BPh II, 1935, 224), *erotiza* (BPh IX, 1942, 51), *feminiza* (BPh IX, 1942, 51), *frenetiza* (BPh IX, 1942, 51), *gramatiza* (Heliade, *Opere* II, 1943, p. 331), *psihiza* (BPh II, 1935, 225), *romantiza* (BPh III, 1936, 186), *reumatiza* (BPh III, 1936, 186), *științifiza* (BPh II, 1935, 225) etc.

În cazuri ca *academiza, alcooliza, alegoriza, birocratiza* analiza e făcută prin raportare la *academic, alcool, alegorie, birocrat* sau *birocrație*, și nu la *academic, alcoolic, alegoric, birocratic*, în intenția ca descrierea să fie mai simplă și mai obiectivă (prin raportare la *academic, alcoolic, alegoric* formațiile ar fi semianalizabile).

Cînd însă analiza formală contrazice analiza semantică, am ales calea mai complicată. De ex., pe *autoriza* l-am (semi)analizat prin raportare la *autoritate*, deoarece sensul lui („a împuternici pe cineva [...] cu o autoritate (publică)") nu permite raportarea la *autor*.

Pe *curtiza* „a curta" l-am analizat prin rom. *curte* („omagiu măgulitor adresat unei femei ..."), deși etimonul lui este format altfel (fr. *courtiser* < *courtois*), deoarece analiza este satisfăcătoare din punct de vedere semantic și, în plus, istoria cuvintului în limba de origine trimite în ultimă instanță la aceeași temă: *courtois* <v.fr. *court* + *-ois*.

Iotaciza este semianalizabil prin raportare la *iotacism* și analizabil, cu detașarea unui derivativ *-aciza*, prin raportare la *iot*.

Existența numeroaselor formații semianalizabile impune atenției o serie de situații specifice în ce privește analiza lor formală.

Relativ multe formații sînt raportabile la baze derivate : mai ales cu *-ic* (simplu sau dezvoltat : *-atic*, *-etic*, *-otic*, *-ific*), *-ism*, *-ist* și mai puțin cu alte sufixe :

— *arha-ic*, *-ism*/*arhaiza* (cp. cu *arhaiciza*), *ermet-ic*/*ermetiza*, *fanat-ic*, *-ism* /*fanatiza* ;

— *axiom-at-ic*/*axiomatiza*, *dogm-at-ic*, *-ism*/*dogmatiza*, *problem-at-i c*/ *problematiza* ;

— *fren-et-ic*/*frenetiza*, *teor-et-ic*/*teoretiza* ;

— *hipn-ot-ic*, *-ism*/*hipnotiza*, *scler-ot-ic*/*scleroliza* ;

— *științ-if-ic*/*științifiza* ;

— *cateh-eză*, *-ism*/*catehiza*, *femin-in*/*feminiza*, *pesim-ism*, *-ist*/*pesimiza*, *tubercul-oză*, *-os*/*tuberculiza*.

1. Remarcăm că în toate exemplele de baze conținînd forme dezvoltate ale lui *-ic* segmentul eliminat la analiză este numai *-ic*. Totuși, foarte rar, apar și formații de la baze derivate cu *-ic*; v. mai jos.

2. Între verbele in *-iza* și substantivele și adjectivele în *-ism* și *-ist* există o strînsă relație, care se manifestă prin apariția a numeroase serii de formații de la aceleași teme cu cele trei sufixe (seriile nu sînt toate complete): *dogmatiza* — *dogmatism*, *europeniza* — *europenist*, *sindicaliza* — *sindicalist* — *sindicalism* etc. Vezi IORDAN, S.R.R. 53 : „Se poate spune că, în principiu, de la orice temă [. . .] a unui verb în *-iza* este posibilă crearea unui adjectiv în *-ist* și a unui substantiv în *-ism* : *latiniza* — *latinist* — *latinism* etc.".

Formațiile semianalizabile raportabile la baze nederivate sînt mult mai puține : *preciza*/*precis* < fr. *précis*, lat. *praecisus* ; *sifiliza*/*sifilis* < fr. *syphilis*, lat. mod. *syphilis* etc.

În contrast cu formațiile semianalizabile apar numeroase formații (analizabile) raportabile la baze derivate fără eliminarea sufixului bazei :

-ac : *austri-ac-iza* ;
-al : *fisc-al-iza*, *muzic-al-iza* ; *spirit-ual-iza*, *stat-ual-iza* ;
-(i)an : *americ-an-iza*, *elveți-an-iza* ; *canad-ian-iza* ;
-a/*ent* : *ignor-ant-iza*, *independ-ent-iza* ;
-ar : *legend-ar-iza*, *regul-ar-iza* ;
-at : *medi-at-iza* ;
-bil : *val-abil-iza*; *flex-ibil-iza*, *sens-ibil-iza* ;
-ean : *orăș-en-iza*, *regăț-en-iza* ;
-ic : *istor-ic-iza*, *tip-ic-iza* ;
-ier : *pomp-ier-iza* ;
-in : *bizant-in-iza*, *alcal-in-iza* ;
-iot : *fanar-iot-iza* ;
-iv : *calitat-iv-iza*, *cooperat-iv-iza*, *relat-iv-iza* ;
-onal : *constituți-onal-iza* ;
-tor : *conserva-tor-iza* ;
-ură : *fript-ur-iza*.

Aceste derivate sînt, din punct de vedere formal, formații cu dublă analiză, deci, conform procedurii noastre de analiză, derivativele ar trebui înregistrate și tratate separat, ca sufixe compuse virtuale : *-aciza*, *-aliza*, *-(i)aniza*, *-a*/*entiza*, *-ariza*, *-atiza*, *-biliza*, *-eniza*, *-iciza*, *-ieriza*, *-iniza*, *-iotiza*, *-iviza*, *-onaliza*, *-toriza*, *-uriza*.

În majoritatea cazurilor însă, singura analiză semantică satisfăcătoare a acestor formații e cea prin raportare la bazele derivate. În același timp, sufixele degajate sînt foarte numeroase și oricînd pot apărea altele noi (mai ales în formații ocazionale), mai mult sau mai puțin efemere. De

aceea considerăm că tratarea lor într-un capitol separat ar reprezenta o complicare a descrierii, avînd drept unic rezultat punerea în evidență a unei serii de sufixe interesante numai în totalitatea lor prin semnificația pe care o au pentru productivitatea sufixului *-iza* și pentru diversitatea derivatelor lui.

În consecință, ne limităm la e n u m e r a r e a sufixelor compuse cu *-iza* (v. mai sus), fără a le descrie sub toate aspectele. V. în § 4. *a* împrumuturi cu bazele derivate care au putut servi de model pentru unele din sufixele compuse aici menționate.

Analiza formațiilor românești *contemporaneiza, eterogeneiza, simultaneiza* prin raportare la temele românești *contemporan* etc. pune în evidență apariția vocalei *e* la joncțiunea temei cu sufixul. Acest fapt ar impune delimitarea a încă unui tip structural al derivatelor în *-iza*: cu tema augmentată sau cu sufixul dezvoltat. Ele trebuie raportate însă și la formațiile de același tip din franceză (de ex. *homogénéiser*), la derivatele de la aceeași temă în *-itate* (*contemporaneitate* < fr. *contemporanéité* etc.) și la forma temelor în limba de origine (lat. *contemporaneus, heterogeneus, simultaneus*, fr. *simultané*), formă care, uneori, este redată întocmai în românește (*simultaneu*).

Analiza derivatelor nominale menționate, precum și forma *simultaneu* degajează teme în *-e-*. Prin raportare la aceste teme în *-e-*, tipul *contemporaneiza* intră în categoria derivatelor fără modificarea temei. (Notăm că fr. *homogénéiser* este redat în românește prin *omogeneiza* și prin *omogeniza* (forma recomandată în DOOM). Existența dubletului fără *-e-* poate fi interpretată ca un indiciu că și în cazul derivatelor românești *contemporaneiza* etc. vor fi adoptate cu timpul forme fără *-e-*, de la temele adjectivale în circulație: **contemporan-iza* etc.)

3. Trăsătura semantică specifică sufixului *-iza* este caracterul f a c t i t i v (sens pe care sufixul îl are și în limbile de origine). Apreciem ca s p e c i f i c ă această trăsătură semantică pe baza următoarelor argumente:

— valorile care conțin în structura lor această trăsătură sînt mult mai frecvente decît celelalte valori;

— este foarte frecventă la formațiile caracteristice (cu baze adjectivale) ale sufixului;

— apare în mod regulat la formațiile ocazionale noi.

Caracterul specific al acestei trăsături semantice nu rezidă însă în aceea că nu apare și la alte sufixe (v. -FICA, -FIA, § 3 și cap. *Semantica derivatelor* ..., § 1).

Au caracter factitiv următoarele valori:

1. „a face (ca obiectul denumit prin complement) să aibă însușirea exprimată de adjectivul de bază sau caracteristică pentru obiectul denumit de substantivul ..., a manifesta însușirea ... (cu efecte asupra obiectului denumit prin complement), a transforma în obiectul ...": *gramaticaliza, imortaliza, minimaliza*; *armoniza, bagateliza*; *brutaliza, idolatriza, papagaliza, tiraniza*; *capitaliza, carboniza, izomeriza, valoriza*;

2. „a dota cu obiectul ...": *canaliza, favoriza, salariza, vitaminiza*;

3. „a face (pe cineva) să treacă prin starea denumită de substantivul ...": *teroriza*;

4. „a face (pe cineva) să adere la doctrina ..., a aplica (asupra unui obiect) procedeul inițiat de ...": *marșaliza*; *pasteuriza*;

5. „a face (pe cineva) să aparțină la grupul ...": *calviniza, eleniza*;

6. „a supune (ceva) la acțiunea ...": *regiza*.

Valorile 3, 4 și 6 se realizează și prin verbe intranzitive (nefactitive); vezi mai jos, valorile 10, 7 și, respectiv, 11.

Celelalte valori nu au caracter factitiv:

7. „a imita trăsăturile scriitorului ... sau ale cărții ..., a practica (predica) atitudinea (doctrina) ...": *caragializa, platoniza*; *medeleniza*; *demagogiza*; *tayloriza*;

8. „a produce obiectul ...": *fabuliza*, *portretiza*, *semnaliza*;

9. „a acționa prin intermediul obiectului ...": *cauteriza*, *eteriza*, *luntriza* „a se plimba cu luntrea", *memoriza*;

10. „a trece prin starea ...": *agoniza*;

11. „a executa acțiunea ...": *gargariza*, (semianalizabil) *polemiza*;

12. „a practica profesia ..., a duce existența caracteristică persoanei ...": *profetiza*; *nomadiza*.

Menționăm că valorile 4 și 7 sînt redate exclusiv prin derivate în *-iza*, iar valoarea 5, numai prin derivate în *-iza*, *-ifica* și derivate imediate (vezi sufixele -FICA ... și *Derivatele imediate*, § 3).

1. Analiza semantică a avut în vedere, în aceeași măsură, formațiile împrumutate și pe cele românești (vezi *Introducere*, § 2. *a*), lăsînd la o parte, bineînțeles, formațiile care, deși sînt analizabile formal, nu sînt analizabile semantic. De exemplu, *civiliza* nu poate fi analizat din punct de vedere semantic (ca în franceză) în *civil* și *-iza*, deoarece *civil* nu are în românește sensul de „cultivat" (pe care îl are în franceză). El poate fi analizat, prin regresiune semantică, în raport cu *civilizație*, care exprimă „starea a ceea ce este civilizat". Această analiză însă îl exclude pe *civiliza* din clasa derivatelor în *-iza*, drept care nu e înregistrat de noi.

2. Sanda Reinheimer (*Les suffixes* -iser *et* -(i)fier *en français*, în *Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Romanicas*, Madrid, 1969, p. 1366–1368) analizează trăsătura „factitiv" a sufixelor *-iser*, *-(i)fier*, după rolul temei în modificarea implicată de verb, în următoarele trăsături subordonate:

— identitatea dintre rezultatul final al acțiunii și starea exprimată de temă (corespunde în analiza noastră sensului „a face să aibă însușirea ... „a transforma în ...";

— starea exprimată de temă e un element de comparație după care se produce modificarea (cf. „a imita trăsăturile ...", „a duce existența caracteristică ...");

— starea exprimată de temă e un element formativ al modificării (cf. „a acționa prin intermediul ...").

Notăm însă că, în concepția noastră, are caracter factitiv numai valoarea corespunzătoare primei trăsături citate.

4. *a*. Este un sufix neologic, de origine greacă (*-ίζειν*), pătruns în română prin filieră romanică, mai ales franceză (*-iser*) și mai rar italiană (*-izzare*) sau latină (*-izare*).

În latină, sufixul e împrumutat tot din greacă. El apare aici în foarte multe împrumuturi din limba de origine și, de asemenea, în formații noi de la baze împrumutate din greacă, dar și de la baze latinești; v. MIGNOT, V. D.L. 332–338.

Împrumuturile în *-isa*$_3$, care apar pe la mijlocul secolului al XIX-lea în Moldova și mai ales în Muntenia, reprezintă redarea întocmai a grafiei etimoanelor franțuzești: *caracterisa* (1837), *cauterisa* (1848), *cicatrisa* (1848), *electrisa* (1848) etc. (ap. URSU, T. 163, 165, 168, 196), *poetisa* (Heliade, în DLR). E posibil ca, în perioada în care circulau aceste grafii, sub influența lor, să fi apărut și pronunțări conforme cu ele. (Vezi URSU, T. 121.)

Sufixul s-a detașat din împrumuturi analizabile în limba română, a căror origine de cele mai multe ori nu poate fi precizată deoarece, de obicei, există corespondente în mai multe limbi, acceptabile în aceeași măsură din punct de vedere atît formal, cît și semantic: *ierarhiza*, cf. *ierarhie*: fr. *hiérarchiser*; *anatemiza*, cf. *anatemă*: lat. *anathemizare*, it. *anatemizzare*; *canoniza*, cf. *canon*: lat. *canonizare*, fr. *canoniser*, it. *canonizzare*; *profetiza*, cf. *profet*: lat. *prophetizare*, fr. *prophétiser*, it. *profetizzare*; *simpatiza*, cf. *simpatie*: fr. *sympathiser*, it. *simpatizzare* etc.

Unele derivate, mai ales termeni tehnici (indiferent de domeniul lor), au corespondente în limbi neromanice: germana, engleza sau rusa. Sînt foarte rare însă cuvintele care au corespondente numai în aceste limbi. De aceea sînt foarte puține verbele despre care se poate afirma cu oarecare

precizie că au pătruns în română din germană, engleză sau rusă : *aclimatiza*, cf. *climat* : germ. *akklimatisieren*; *critiza* (BARCIANU), cf. *critic(ă)* : germ. *kritisieren*; *finaliza*, cf. *final* : engl. *finalize*; *practiza*, cf. *practică* : germ. *praktisieren*; *ecraniza*, cf. *ecran* : rus. *экранизировать* (cf. Th. Hristea, în LR XXI, 1972, nr. 3, p. 189); *marşaliza*, cf. *Marshall* : rus. *маршализировать*. Cele mai multe au corespondente romanice și neromanice : *atomiza*, cf. *atom* : fr. *atomiser*, germ. *atomisieren*, engl. *atomize*; *magnetiza*, cf. *magnet* : fr. *magnétiser*, it. *magnetizzare*, germ. *magnetisieren*, engl. *magnetize*; *satiriza*, cf. *satiră* : fr. *satiriser*, engl. *satirize*; *simboliza*, cf. *simbol* : fr. *symboliser*, it. *simbolizzare*, germ. *symbolisieren*, engl. *symbolize*.

1. Th. Hristea (*Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană*, LR XXI, 1972, nr. 3, p. 189) afirmă că *absolutiza*, *fetișiza*, *politiza*, *proletariza*, *tipiza*, *chimiza* etc. „sînt măcar în parte un produs al influenței ruse".

2. Uneori derivatele străine care corespund formațiilor românești nu sînt verbe, ci substantive sau adjective verbale : *izomeriza* : fr. *isomérisation*; *pasteliza* : fr. *pastellisé*; *chimiza* : rus. *химизация*. E posibil ca aceste formații să fi determinat apariția verbelor menționate prin intermediul reflexelor lor românești directe : *izomerizare*, *pastelizat*, *chimizare*, *chimizație*. Oricum, în aceste cazuri avem a face cu derivate regresive.

Au putut avea o oarecare influență în apariția unor verbe în *-iza* și formațiile străine în *-ism* și *-ist*. De ex. : *antropomorfiza* : fr. *antropomorphisme*, *-iste*; *centraliza* : fr. *centralisme*, *-iste* (vezi relația dintre sufixul *-iza* și sufixele *-ism* și *-ist*, § 2, p. 75 nota 2).

Nu trebuie însă făcută vreo legătură între apariția lui *esențializa* și fr. *essentialisme*, *-iste*, deoarece nu sînt comparabile din punct de vedere semantic : cuvîntul românesc aparține terminologiei filozofice, iar cel străin denumește o doctrină medicală.

Derivatele împrumutate care constituie modele pentru derivatele românești în *-iza* sînt de două feluri după structura și după modul lor de formare :

— analizabile, formate cu păstrarea sufixului bazei : *impermeabiliza* < fr. *imperméabiliser*; *spiritualiza* < fr. *spiritualiser*; *americaniza* < fr. *américaniser*; *alcaliniza* < fr. *alcaliniser* etc.; cp. cu derivatele românești de tipul *orășeniza*, *pompieriza*, *fanariotiza*, *calitativiza*;

— semianalizabile, formate prin eliminarea tranșei finale (sufixale sau nesufixale) a bazei : *fanatiza* < fr. *fanatiser*; *dogmatiza* < fr. *dogmatiser*; *hipnotiza* < fr. *hypnotiser*; *polemiza* < fr. *polémiser* (vezi și gr. πολεμίζω); *feminiza* < fr. *féminiser*; *catehiza* < fr. *catéchiser*; *tuberculiza* < fr. *tuberculiser*; cp. cu derivatele românești de tipul *ştiinţifiza*, *sifiliza*.

Primul tip e foarte frecvent (vezi § 2, p. 75, numeroasele tipuri de formații cu baze derivate). Cel de al doilea însă nu e foarte productiv în românește.

Pentru ilustrarea fenomenului de etimologie multiplă „mixtă ori combinată", Th. Hristea (*Studiul etimologic al neologismelor românești*, LR XXII, 1973, nr. 1, p. 4—5) recurge și la verbul *arhaiza* < *arha*[*ic*] și *arha*[*ism*] + *-iza* (prin substituire de sufix); cf. fr. *archaïser* (rar). Firește, apariția verbului în interiorul limbii române e posibilă. În principiu însă credem că, în cazul formațiilor semianalizabile, atunci cînd există un model străin acceptabil din punct de vedere fonetic și semantic, acesta e preferabil derivării interne.

Mai probabil format în românește întrucît pare să nu aibă model străin e semianalizabilul *anagramatiza* (DEX) < *anagramatic*.

Clasei derivatelor în *-iza* i s-au alăturat formațiile provenite din verbe franțuzești cu morfemul *-iss-* în flexiune, analizabile în românește : *abrutiza*, cf. *brută* : *abrutir*; *aneantiza*, cf. *neant* : *anéantir*; *aplatiza*, cf. *plat* : *aplatir*; *regiza*, cf. *regie* : *régir*; *repartiza*, cf. *parte* : *répartir* etc.

1. *Regiza* (*regisa*) a putut apărea și prin regresiune de la *regizor* (etimologic *regisor* < fr. *régisseur*, germ. *Regisseur*). V. și neanalizabilul *furniza*, *-isa* : fr. *fournir*/*furnizor* (*furnisor* < fr. *fournisseur*).

2. Pe *amortiza* (: fr. *amortir*) nu l-am considerat analizabil deoarece nici unul din sensurile lui („a face ca un șoc [...] să fie mai mic, a stinge treptat creditele pe termen lung") nu reflectă legătura cu baza *mort* (de la care s-a format cuvîntul în limba de origine și prin care se poate analiza formal în românește).

Aceste formații au fost adoptate inițial cu finala *-isa*, redînd întocmai morfemul francez *-iss-*. Pentru această perioadă putem vorbi despre un sufix românesc *-isa*$_2$, neproductiv. Acest sufix apare în formațiile menționate și în formațiile *finisa* (<fr. *finir*, v. și *finisaj*<fr. *finissage*) și *vernisa* (<fr. *vernisser*).

1. Notăm că *fini* „a termina" și *finisa* „a executa ultimele operații asupra [...] unei lucrări, pentru a[-i] da forma definitivă" (DEX) sînt reflexele diferite, primul învechit, al doilea actual, ale aceluiași fr. *finir* (pentru *fini* v. și lat. *finire*, în DEX).

2. Etimonul lui *vernisa*, fr. *vernisser* (< fr. *vernis*), se deosebește de verbele de tipul *finir* prin aceea că are segmentul *-iss-* în toată paradigma.

3. Istoria derivativului *-isa*$_2$ poate fi trasată, aproximativ, prin cîteva atestări (*furnisa*, DA, CADE, PUȘCARIU–NAUM; *regisa*, Macedonski, „Contemporanul", 1949, în DLR; *sezisa*, PUȘCARIU–NAUM, față de *abrutiza*, *regiza*, *sesiza*, CADE), prin mărturia oferită de Iorgu Iordan (LRA 242), care îl înregistrează pe *-isa* ca sufix recent în 1943, și prin dovada indirectă pentru persistența formațiilor *furnisa*, *regisa*, *sezisa* pe care o constituie recomandarea formelor în *-iza* în *Mic dicționar ortografic* (= MDO) din 1954 (*furniza*, *regiza*, dar *sezisa*) și *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* (= ÎO) din 1960 (*sesiza*). Al. Graur pledează pentru *furnisor* și *regisor* în 1974: M.T.O. 152).

Asimilarea acestor formații la derivatele în *-iza* se datorește confuziei fonetice și grafice dintre *-isa* și *-iza* (determinată de faptul că, în ortografia mai veche, în unele neologisme, se obișnuia să se scrie *-s-* cu valoare fonetică de *-z-*), favorizată și de sensul verbelor, de același tip cu al celor în *-iza*: *abrutiza* „a deveni sau a face să devină asemănător cu o brută", *aplatiza* „a face plat" etc. (v. § 3).

1. Cf. IORDAN, V.R.N. 48; id., LRA 242; GRAM. ROM.[1] I, 325; GRAUR, M.T.O. 152.

2. Confuzia între *-isa* și *-iza* s-a produs și la verbe neanalizabile ca: *avertiza*, *furniza*. În cazul neanalizabilului *sezisa* (< fr. *saisir*), unde modificarea a afectat și rădăcina cuvîntului (*sesiza*), a putut interveni și dificultatea de a pronunța în succesiune consoanele *s* ... *z* ... *s*. Vezi GRAUR, M.T.O. 152.

Apariția variantelor în *-iza* ale verbelor în *-isa*$_2$ și selectarea lor pentru limba literară prin uz și apoi prin normă (v. MDO, ÎO) au avut drept rezultat pentru sistemul derivațional al limbii contemporane inversarea raportului dintre cele două serii de formații: variantele în *-iza* de tipul *aplatiza*, *regiza* sînt clasate ca derivate cu sufixul *-iza*, iar formele originare *aplatisa*, *regisa*, alături de variantele grafice ale derivatelor în *-iza* (v. mai sus).

Confuzia dintre *-isa* și *-iza* nu s-a produs însă la verbele *finisa* și *vernisa*, care și-au păstrat cu consecvență forma (n-au avut niciodată variante în *-iza*). Aceste formații justifică și pentru limba contemporană înregistrarea unui sufix *-isa*$_2$, foarte slab și neproductiv, deși, ca sufix, el este o creație a limbii române.

V. și dubletul *polisoar* „instrument de lustruit unghiile"/*polizor* „mașină-unealtă folosită la prelucrarea prin așchiere..." (DEX), ambele provenite din fr. *polissoir* (derivat de la *polir*) și constituind cele două reflexe românești ale morfemului francez *-iss-*.

b. Derivatele în *-iza* pătrund în limba română în număr mare în prima jumătate a secolului al XIX-lea: *salariza* (*Codul Calimach* — 1817, la SARAMANDU, T. 132), *naturaliza* (I. Genilie — 1835), *neutraliza* („Muzeul național..." — 1836), *cristaliza* („Spicuitorul moldo-român ..." — 1841), *animaliza* (W. Hufeland — 1845, toate la URSU, T.) etc.

Este semnificativ, pentru productivitatea sufixului, faptul că încă din această perioadă apare un derivat care pare a fi format pe teren ro-

mânesc : *patriotiza* (Codru-Drăgușanu, în DLR, s.v.). Formația se pare că nu a avut circulație deosebit de mare nici măcar în perioada în care a apărut, crearea ei atestă însă faptul că sufixul era deja simțit ca element derivativ românesc.

5. Temele formațiilor românești în *-iza* sînt foarte multe de origine romanică și dintre ele multe aparțin vocabularului internațional : *amalgamiza* — *amalgam* (<fr.), *bovariza* — fr. *Bovary*, *cantoniza* — *canton* (<fr.), *dolariza* — *dolar* (<fr., engl.), *monoftongiza* — *monoftong* (< fr.), *papagaliza* — *papagal* (<it.), *propagandiza* — *propagandă* (<fr.), *trustiza* — *trust* (<fr., engl.) etc.

Apar însă, în număr considerabil, și derivate de la teme vechi românești, moștenite (*fripturiza*, *luntriza*, *țăraniza*), comune cu albaneza (*bucureșteniza*), cu originea neclară (*neaoșiza*), sau de la teme împrumutate din limbile neromanice, slave (*bulgariza*, *țiganiza*), maghiare (*maghiariza*), turcești (*mahalagiza*, *tarlaliza*), germane (*spitaliza*) etc.

Friptură, *țăran* și *bucureștean* sînt, de fapt, derivate românești de la teme moștenite (primele două) și comună cu albaneza (ultima).

6. Sufixul este foarte productiv în limba română, unde derivă verbe de la baze de aceleași categorii morfologice ca în limbile de origine și aparținînd acelorași clase semantice ca în limbile menționate.

Productivitatea se demonstrează prin :

— derivate fără corespondent străin de la baze românești moștenite sau împrumutate din limbi neromanice ; pentru exemple, vezi § 5 ;

— derivate fără corespondent străin de la baze împrumutate din limbi romanice ; de ex. : *mitiza*, *unilateraliza* (vezi și § 5) ;

— calcuri (foarte puține) ; de ex. : *semnaliza* (fr. *signaliser*), *statiza* (fr. *étatiser*).

V. și BRÂNCUȘ, M. V. 88.

Specific pentru *-iza* este faptul că în mod permanent apar noi formații, adesea ocazionale, efemere. Cu alte cuvinte, sistemul derivării în *-iza* este deschis.

Extragem cîteva exemple din foarte bogata colecție de formații noi în perioada anilor 30 prezentată de Iorgu Iordan în V.R.N. : *beladoniza* (49), *bolintineaniza* (49), *dealuspiriza* (50), *savantiza* (53), *tiptiliza* (34), BPh II, 1935 : *torturiza* (p. 225) și cîteva exemple din perioada anilor 70 înregistrate în DCR : *căminiza*, *cha-cha-iza*, *piluliza*, *repertoriza*.

V. și, la Vasile Șerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, 1978, p. 270, derivatele recente *argotizant* și *junimistizant*, care presupun verbele **argotiza* și **junimistiza*.

7. Formațiile în *-iza* aparțin limbii literare : limbii literare comune : *memoriza*, *moraliza*, *realiza*, *utiliza* etc. sau, mai ales, diverselor terminologii tehnice : (terminologia lingvistică) *consonantiza*, *diminutiviza*, *gramaticaliza*, *labializa*, *nazaliza*, *neologiza*, *substantiviza* etc. ; (teorie și critică literară) *alegoriza*, *anecdotiza*, *antologiza*, *epiciza*, *erotiza*, *mitologiza* etc. ; (fizică și chimie) *alcaliniza*, *atomiza*, *cicliza*, *focaliza*, *galvaniza*, *magnetiza*, *mineraliza*, *polariza*, *volatiliza* etc.

-izi vezi -ISI
-îi$_1$ vezi -ĂI$_1$
-îi$_2$ vezi -ĂI$_1$
-îli vezi -LI
-îna vezi -NI
-îni vezi -NI
-îți$_1$ vezi -ȚI
-îți$_2$ vezi -ȚI

-LI ; -ĂLI (-ALI, -ELI$_2$, -ÎLI), -ĂLA$_1$; -ELI$_1$ (-ILI$_2$), [-ELA (-ĂLA$_2$)] ; -ILI$_1$, -ILA ; -OLI, -OLA$_1$; -ULI, -ULA$_1$

PHILIPPIDE, P. 72, 186 ; CANDREA, C.G.R. 303, 304 ; SCHUFFERT, V. 162—172 ; A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine* : -li, în BL IV, 1936, p. 90—97 : -eli, în BL VI, 1938, p. 144—146 : LOMBARD, V. 790, 878 ; MARIN, V. O. 229 ; TUDOSE, D. 194, 196, 200, 203.

1. *a.* Subseria de conjugarea I a sufixelor care conțin segmentul *-l-* este incompletă (*-ăla*, *-ila*, *-ola*, *-ula* ; *-ela* apare numai în formații cu dublă analiză) și foarte slab reprezentată (*-ăla*, *-ila* și *-ola* prin cîte un singur derivat, *-ula* prin două ; grupul de formații cu dublă analiză în *-ela* este singurul relativ numeros).

O formație de conjugarea a IV-a are dublet de conjugarea I : *rotoli*/*-a*. Situația este mult mai frecventă la formațiile cu dublă analiză : *argeli*/*-a*, *vergeli*/*-a*, *scrijeli*/*-a*, *rotili*/*-a* etc.

De la cîteva teme se formează derivate diferite cu sufixe distincte din seria în discuție : *ciufuli*[2]/*-ăla*, *rotili*/*-oli*, *ștrofăli*/*-oli*, *zgîncili*/*-uli*.

Am înregistrat două unități distincte *ciufuli*[1] și *ciufuli*[2] deoarece au sensuri și etimologii diferite : „a zbîrli ; ...” — formație românească/„a batjocori” < magh. *csúfolni* „idem”. Amîndouă însă se analizează prin substantivul *ciuf*.

Poziția noastră urmează soluția lui L. Tamás (*Etymologisch-historisches Wörterbuch*) și se deosebește de DA, unde apare un singur articol *ciufuli*, iar etimologia e considerată a fi dublă, responsabilă pentru cele două sensuri menționate.

În aproximativ jumătate din numărul total al derivatelor (cu analiză unică) cu sufixele începătoare cu vocală (64 din 124), vocala sufixului coincide cu vocala silabei precedente : *pălmăli*, *dreveli*, *dripili*, *rotoli*, *țuiculi* etc.

Nu este vorba de o c o n d i ț i o n a r e a vocalei sufixului prin vocala temei, deoarece există numeroase formații care nu au această structură fonetică : *libăli*, *borțeli* etc.

b. *-ali* și *-îli* sînt v a r i a n t e f o n e t i c e regionale ale lui *-ăli* : *cațali*, *haznali*, *samali* ; *mîzgîli*.

1. Pentru *nadali*, atestat exclusiv în Bucovina (LEX. REG. I 114, în DLR), nu avem o variantă în *-ăli*.

2. *Cațali* este variantă a lui *cățăli*, iar aceasta, variantă a lui *cățeli*.

-ăla, *-eli* și *-ili* au statut dublu :

— de v a r i a n t e f o n e t i c e (regionale) ale lui *-ela*, *-ăli* și, respectiv, *-eli* în dublete ca : *plăsăla*/*-ela*, *deșăla*/*-ela* ; *măjeli*/*-ăli*, *hărțeli*/*-ăli* ; *bortili*/*-eli* ;

După cum se vede, raporturile dintre *-ăl-* și *-el-* nu sînt constante : uneori, în anumite dublete, formația în *-ăl-* e varianta regională, alteori, în alte dublete, varianta regională e formația în *-el-*.

— de s u f i x e (independente) în formații care nu au și nu presupun dublete în *-ela*, *-ăli* și, respectiv, *-eli*, ca : *ciufăla*, *scobeli*, *zgîrcili*.

Sufixul *-ela* (împreună cu varianta *-ăla$_2$*) e v i r t u a l (v. § 2).

Sufixele *-ola$_1$* și *-ula$_1$* se disting de *-ola$_2$* și *-ula$_2$* prin repartiția stilistică : derivatele primelor sufixe sînt populare, iar derivatele celorlalte două sînt literare. Această repartiție se corelează cu originea formațiilor : *-ola$_1$*, *-ula$_1$* apar în formații românești, iar *-ola$_2$*, *-ula$_2$* în împrumuturi latino-romanice.

2. -li. O formație cu d u b l ă a n a l i z ă (în LEX. REG. II 27) (una din baze e o formă flexionară în *-l-*) : (parasintetic) *înzili* „a se face z i u ă”.

Cu a n a l i z ă u n i c ă sînt în DI 5 formații: *călăuzli*, *duhli*, *hașli*, *ponosli*, *sîngecli*, la care se adaugă 4 din alte surse: *misarli* „a tăia pentru consum; a măcelări (1)", cf. *misar* „măcelar" (la E. Contraș, în LR XXXI, 1982, nr. 1, p. 26); *pecetli* „a se păta" (TUDOSE, D. 210); *tudășli* „a știrici" (PAȘCA, GL.), cf. *tudăș* „cunoaștere"; *țurucli* „a se trage înapoi" (MAT. DIAL. I 101), cf. *țuruc!*

-ăli (-ali, -eli$_2$, -îli). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze e o formă flexionară în *-al-*, *-ăl-* ori un derivat în *-ală*, *-ălău*): *părăli* (DI) „a lua cuiva p a r a l e l e"; *strujăli* „a tăia pîinea s t r u j ă l e (= felii)" (MAT. DIAL. I 288), cf. *struja*; *sucăli* „a cicăli; a lucra de mîntuială", cf. *suci*, *sucală* „unealtă de depănat"; *contrăli* „a ține isonul" (MAT. DIAL. I 64), cf. *contra*, (regresiv) *contralău* „cel care secondează într-o bucată muzicală"; *mînzăli* (DI) „(despre copiii neînțărcați la timp) a suge cu putere (ca un m î n z)" (DLR), cf. (regresiv) *mînzălău* „mînz de doi ani" etc.

Cu a n a l i z ă u n i c ă sînt în DI 35 de formații (2 variante în *-eli$_2$*, 1 în *-îli* și 1 în *ali*), la care se adaugă 36 (și 6 variante în *-ali*), 18 din MAT. DIAL. I: *brățăli* „a se prinde de b r a ț e" (57); *căftăli* (250), cf. *cafti*; *cărțăli* „a juca c ă r ț i" (59); *cordăli* „a aduna fînul într-un șir lung" (208), cf. *coardă* „fînul adunat într-un șir lung"; *costăli* „a ține în c o s t" (64); *dejmăli* (66); *dripăli* „a d r i p i (= zdrobi)" (22, 282, LEX. REG. I 24); *flencăli* „a (se) bălăbăni" (210), cf. *flenc!*; *formăli* (70); *frișcăli* („a plesni cu f r i ș c a (= nuia)" (70); *gogăli* „a g o g i, a sta g o g ă (= a sta posomorît și ghemuit)" (71); *grețăli* „a se îngrețoșa" (72); *păpăli* „(despre fructe) a se terciui" (84); *scrofăli* (92); *ștrofăli* „a pedepsi" (288), cf. *ștrof* „pedeapsă"; *ștropăli* „a se obosi umblînd" (97), cf. *ștroapă* „cal de povară"; *tingăli* „a suna, a bălăngăni" (98; și DLR); *țifrăli* „a împodobi" (100), cf. *țifră* „împodobit" și 18 (și 6 variante) din alte surse: *bocăli* „a bocăni" (TUDOSE, D. 200), cf. *boc!*; *boxăli* „a lustrui ghetele" (TUDOSE, D. 203); *brîncăli* „a da mîna" (LEX. REG. II 83); *bucăli* „a mesteca" (TUDOSE, D. 203); *căntăli* „a ura de Anul Nou" (TUDOSE, D. 194); *cosăli* „a c o s i" (TUDOSE, D. 194); *dăinăli* (TUDOSE, D. 63); (*dubali* „a bate toba" TEAHA, C. N. 222); *dubăli* „a d u b i (= a argăsi)" (TUDOSE, D. 203); *durăli* „a se rostogoli" (LEX. REG. I 8); (*haznali* TEAHA, C. N. 348); *(îm)pudrăli* (UDRESCU, GL.); *mărșăli* (TUDOSE, D. 203); *mestecăli* (UDRESCU, GL.); *motrocăli* „a lucra prost" (UDRESCU, GL.), cf. *motroacă* „femeie moale, îngălată"; (*nadali* „a se înnădi" LEX. REG. I 114; *papali*, CV 1952, în DLR, s.v. *păpăli*); *prețăli* (LEX. REG. I 25); *rănăli* „a r ă n i" (DLR); (*samali* „a (se) socoti" TEAHA, C. N. 449; *talpali* TEAHA, C. N. 272); *trufăli* (LEX. REG. I 73); *țăcăli* „a bate la cap" (UDRESCU, GL.); *țărcăli* „a cînta (despre coțofană = ț a r c ă)", cf. *țîrc!* (TUDOSE, D. 63, 211).

Derivatul *mestecăli* „a amesteca" (*mestecăle (în) oala aia că ... dă-n foc*, UDRESCU, GL., s.v.), analizabil prin (și derivat de la) *mesteca*, reflectă confuzia care se face în uz între *mesteca* și *amesteca*.

-ăla$_1$. Apare într-o formație în DI: *ciufăla*.

Mai apare în participiul adjectival *gemănălată* „îngemănată" (GL. OLT. 42); v. sufixul -AT$_1$.

-eli$_1$ (-ili$_2$). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă în DI (una din baze e o formă flexionară în *-el-* ori un derivat în *-el(-)* sau *-eală*): *cafeli*; *scrijeli*;

bucățeli, cf. *bucăți*, *bucățele*; *cățeli*, cf. *cățea*, *cățel*; *mînjeli* „a unge cu m î n j e a l ă, a m î n j i" (DLR) etc.

Cu a n a l i z ă u n i c ă sînt în DI 6 formații (1 variantă în *-ili*$_2$), la care se adaugă 2 din alte surse: *cheheli* „a tuși", cf. *chehe* „tuse" (MAT. DIAL. I 60, LEX. REG. I 24); *scoteli* „a scotoci" (UDRESCU, GL.), cf. *scoate*.

-ela (-ăla$_2$). Apare numai în formații cu d u b l ă a n a l i z ă (vezi *-eli*$_1$, adăugînd adjectivele în *-elat*), în DI: *pavela*; *scrijela*; *deșela* (*-ăla*), *plăsela* (*-ăla*); *cățela*, *catifela* etc.

-ili$_1$. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze e un derivat în *-ilă*$_2$ sau în (regresiv) *-ilică*): *pipili* (DLR), *rotili* (DI).

Cu a n a l i z ă u n i c ă sînt în DI 2 formații: *hîcili*, *zgîncili*, la care se adaugă 5 din alte surse: *codili* „a tunde oaia în jurul c o z i i" (LEX. REG. I 78), *dripili* (LEX. REG. I 69), *punghili* (DLR), *tinghili* (DLR), *ținghili* (MAT. DIAL. I 100).

-ila. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze e un derivat în *-ilă*$_2$ sau în *-(il)at*; v. § *4. a*), în DI: *gropila*; *rotila*, cf. *rotilă*, *rotilat*.

1 formație cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *răgila*.

-oli Nu apare în formații cu dublă analiză.

Cu a n a l i z ă u n i c ă sînt în DI 4 formații: *miorcoli*, *mînzoli*, *rozoli*, *scormoli*, la care se adaugă 8 din alte surse: *costoli* „a ține în pensiune" (LEX. REG. I 69); *rînzoli* „a (se) înfuria" (DLR); *rotoli* „a se rostogoli" (DLR); *scîrboli* „a s c î r b i" (MAT. DIAL. I 92); *șondroli* „a tăifăsui" (UDRESCU, GL.), cf. *șondra-șondra !*; *ștrofoli* (MAT. DIAL. I 288); *vrașoli* „a arunca lucrurile claie peste grămadă" (UDRESCU, GL.), cf. *vrah*; *zdroboli* „a z d r o b i" (UDRESCU, GL.).

-ola$_1$. Formație cu d u b l ă a n a l i z ă (una din baze ar putea fi un derivat în *-ală*; v. § *4. a*) în DI: *aciola* „a c i u a", cf. *acioală* „adăpost".

O formație cu a n a l i z ă u n i c ă în DLR: *rotola*.

-uli. Formație cu d u b l ă a n a l i z ă la UDRESCU, GL.: *grijuli* „a î n g r i j i", cf. *grijă*, (prin regresiune) *grijuliu*.

Cu a n a l i z ă u n i c ă sînt în DI 12 formații, la care se adaugă 8 din alte surse: *dărăbuli* (TAMÁS, s.v. *dărab*); *diuguli* „a trîndăvi" (MAT. DIAL. I 67), cf. *diug* „om leneș"; *frunzuli* „a frunzări" (LEX. REG. I 102); *guștuli* „a g u s t a" (TUDOSE, D. 194); *juguli* „a purta prea mult în j u g" (MAT. DIAL. I 77); *pișculi* „a p i ș c a" (LEX. REG. II 30); *strunguli* (TUDOSE, D. 203); *truțuli* „a face ceva în ciuda cuiva" (MAT. DIAL. I 217), cf. *truț* „act care contrariază".

-ula$_1$. 2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă: *zbiciula* „a bate" (TUDOSE, D. 196), cf. *zbici* s.n.; *zghiciula* „a z b i c i" (TUDOSE, D. 194).

Se huțulă „se leagănă", înregistrat la COHUȚ—VULPE, P. F. 331 exclusiv cu această formă neconcludentă pentru conjugare, poate să conțină sufixul *-uli* sau *-ula*. De aceea nu l-am înregistrat în listele de mai sus.

-li/-uli. 1 formație din DI comportă un tip special de d u b l ă a n a l i z ă. Baza fiind o interjecție în *-u*, segmentarea derivatului se poate face după *-u-*, cu detașarea sufixului *-li*, sau înainte de *-u-*, cu detașarea sufixului *-uli*: *tuculi*, cf. *tucu !*

Derivatele în *-li*... sînt analizabile în raport cu:

— un s u b s t a n t i v (aproximativ două treimi): *sîngeli*; *brișcăli*, *mîzgăli* (*-îli*); *terfeli*; *zgîncili* „a coji", cf. *zgancă* „coaja care se formează pe o bubă"; *răgila* „a se încrede", cf. *răgea* „sprijin"; *rînzoli*, cf. *rînză*; *muștruli*, cf. *muștră*; *zbiciula*;

— un v e r b : *(îm)pungăli*, cf. *(îm)punge*; *scobeli*, cf. *scobi*; *ciupili*; *rozoli* „a r o a d e", *scormoli*, cf. *scurma*; *pişculi*; *zghiciula*;

1. *Scormoli* e înregistrat la CANDREA, C.G.R. 304 şi la LOMBARD, V. 78! ca derivat cu *-(o)l-*. La CADE apare ca rezultat al contaminării: „*scurma* + *răsc(oli)*", iar la TDRG se presupune un **scurmală* (<*scurma*) devenit *scormoli* prin fazele **scurmăli*, **scurmoli*; deci şi aici se admite baza *scurma*. Poziţie substanţial diferită are SCRIBAN, care îl deduce din magh. *karmolni* şi *körmölni* „a scurma". La TAMÁS însă *scormoli* (ca şi *scormoni*) nu apare.
Pentru vocalismul formaţiei v. -NI ..., § 5. *a*.

2. Glosarea prea restrînsă care i s-a dat la CADE lui *pungăli* („a coase rău făcînd creţuri ca gura pungii") a determinat etimologia greşită: <*pungă* (preluată de LOMBARD, V. 790; acelaşi autor însă îl explică pe *împungăli* prin *împunge*).

3. Folosirea numelui *Skobeleff*, în jargonul jucătorilor de cărţi, pentru a se referi la acţiunea de „a se scobi în portofel" (cf. A. Graur, în BL V, 1937, p. 224; XV, 1947, p. 13) susţine analiza lui *scobeli* prin *scobi*.

— o i n t e r j e c ţ i e : *haşli* „a fura", cf. *haş!*; *tuculi*, cf. *tucu!*; *coviţăli*, cf. *coviţ!*; *hîcili*, cf. *hîci!*; *miorcoli*, cf. *miorc!*; *piuli*, cf. *piu!*;

— un a d j e c t i v (foarte puţine): *drăgăli*; *ţifrăli* „a împodobi", cf. *ţifră* „împodobit";

— un s u b s t a n t i v sau un v e r b : *călăuzli*; *gogăli* „a sta posomorît (= a g o g i), a sta ghemuit (= g o g ă)"; *rotoli* „a se rostogoli", cf. *roată*, *roti*;

— o i n t e r j e c ţ i e sau un s u b s t a n t i v : *hănţăli* „a sfîşia", cf. *hanţ!*, *hanţ* „carne, stîrv".

Răuli „a da relelor (răului)" poate fi raportat şi la forma de caz oblic (articulat) a adjectivului substantivat *rău* (v. Magdalena Vulpe, *Sur quelques verbes délocutifs dans les parlers roumains*, în RRL XVIII, 1973, nr. 1, p. 4, unde această analiză e prezentată ca singura posibilă). În acest caz verbul ar fi derivat imediat.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e : *heberli* „a trîndăvi" (MAT. DIAL. I 283), cf. *heberеu* „trîntor"; *ştevli* „a vopsi cu rădăcină de ş t e v i e" (DA ms.); *boncăli* (DI) „a mugi prelung...", cf. *boncălui*, *-ăni*, *-ăi*, *-oi* „id."; *dîrvăli* (DI) „a supune la tot felul de munci", cf. *dîrvări* (< *dîrvar*) „id."; *herdeli* (DI) „a face, a fabrica", cf. *heredíe* „ocupaţie"; *bughili* (DI) „a lucra ceva cu atenţie", cf. *bughini* „id."; *corcoli* (DI) „a răsfăţa", cf. *corconi*, *corcosi*; *forfoli* (DI) „a zbura de colo-colo", cf. *forfoti*; *muşuli* „a a m u ş i n a" (DI), cf. *muşlui*; *piculi* (DI) „a cerne...", cf. *piclui* „id." (<*piclă*) etc.

1. Formaţiilor de mai sus li se poate adăuga un număr relativ mare de verbe n e a n a l i z a b i l e (după datele noastre) şi cu etimologia încă nerezolvată, similare cu derivatele în *-li* ... prin: *a*. conţinutul onomatopeic al unora şi *b*. structura fonetică expresivă a celor mai multe (foarte frecvent trei silabe avînd aceeaşi vocală şi, adesea, aceeaşi consoană în primele două silabe; vezi şi A. Graur, în BL IV, 1936, p. 90—97, unde este dată o listă bogată de verbe alese după criteriile formulate aici): *cimili*; *ci(gh)ili*; *ciumeli* „a da cuiva o cimilitură spre dezlegare"; *circili* „a ciripi"; *corfoli* „a se strica"; *durduli* „a se da-de-a roata"; *fofirli* „a se codi"; *locioli* „a bea cu zgomot" (în DA: <magh. *locsolni* „a stropi, a împroşca"; la TAMÁS nu apare); *scodormoli* „a scociori"; *soşmoli* „a se mişca alene"; *ţigili* „a ciupi mămăliga împrejur"; *zguguli* „a se ghemui, a se zgribuli".

2. Verbul *mircoli* „a fărîma", format de la *mică* cu sufixul *-oli* şi cu *r* apărut sub influenţa verbelor de tipul *cărcăli*, *chercheli*, *perpeli* (cf. A. Avram, în LR XXI, 1971, nr. 6, p. 582), nu este analizabil.

3. Formaţiile denominative cu sufixele care conţin segmentul *-l-* redau valorile obişnuite pentru verbele denominative în general:

1. „a executa sau a supune la acţiunea denumită prin substantivul de bază": *tudăşli*, *truţuli*; *comîndăli*, *hărţăli*, *muştruli*;

2. „a trece prin sau a face (pe cineva) să treacă prin starea...": *ciudăli* „a se supăra, a se minuna", *greţăli*; *scîrboli*;

Dacă este raportat (și provenit de) la *rînză* „furie", *rînzoli* se încadrează la sensul 2 (legătura e posibilă deoarece atît verbul, cît și substantivul cu acest sens apar în aria Transilvaniei ; v. DLR s.v. *rînză*[1] (1), *rînzoi*). Raportarea la expresia *a i se întoarce rînza pe dos* „a se înfuria" e mai greu de susținut întrucît expresia menționată e atestată la scriitori munteni — în DLR, s.v. *rînză*[1] (1).

3. „a-și exercita funcția sau atribuția..., a executa acțiunea caracteristică obiectului..., a duce existența caracteristică persoanei...": *călăuzli*, *doicăli*, *găzdăli* ; *rotoli* ; *bităngăli* „a vagabonda" (*bitang* „vagabond"), *diuguli* (v. § 2), *văndrăli* „a umbla fără rost" (*vandră* „vagabond") ;

4. „a produce obiectul...": *borteli*, *cordăli* (v. § 2), *dărăbăli* „a îmbucătăți", *duhli* „a mirosi greu" ;

5. „a acționa prin intermediul obiectului...": *brișcăli* „a tăia cu b r i ș c a", *dobăli* „a bate t o b a", *dreveli* „a pieptăna lîna cu d r e a v a", *juguli* ;

6. „a avea sau a face să aibă trăsătura redată de adjectivul... sau trăsăturile caracteristice ale obiectului..., a transforma în obiectul...": *hăznăli* „a fi de folos" (*de hazna* „de folos"), *țifrăli* ; *ciufuli* (*ciuf* s., adj. „(om, animal) zbîrlit") ; *hăndrăli* „a strica prin purtare" (*handră* „zdreanță"), *runculi* „a face imaș sau ogor" (*runc* „curătură") ;

7. „a acoperi cu..., a dota cu obiectul...": *pudrăli* ; *formăli*, *prețăli* ;

8. „a acorda sau a lua obiectul...": *părtăli* „a părtini", *ștrefăli* ; *dejmăli*, *vămăli* ;

9. „a se adresa cuiva prin termenul reprezentat de substantivul...": *scrofăli*.

Derivatele cu baze interjecționale redau valoarea : „a emite sunetul sau a face acțiunea simbolizată prin interjecția...": *covițăli*, *hăuli* ; *hașli* „a fura" (*haș !* imită zgomotul făcut de un obiect tras repede), *țurucli*. O valoare similară redau derivatele de la substantive care apar în formule de imprecație : *răuli*.

1. Unica valoare înregistrată de Al. Philippide (P. 186) în legătură cu sufixul „*-lu* (*-ălu*)" este cea onomatopeică, faptul fiind corelat cu unicul tip de derivat menționat, *hăulesc* (P. 72).

2. Raportat la *hanț !* (imită clănțănitul cîinelui cînd vrea să apuce cu dinții), *hănțăli* „a sfîșia" se încadrează la valoarea specifică derivatelor interjecționale ; raportat la *hanț* „carne ; stîrv", se încadrează la sensul 6.

Unele derivate deverbale par a fi sinonime cu bazele lor : *căftăli* „a cafti", *dripăli* „a dripi", *zdroboli* „a zdrobi" etc. (v. și formațiile *călăuzli*, *comîndăli*, sinonime cu bazele lor verbale ; sub 1. și 3. sînt înregistrate valorile lor descrise prin raportare la bazele nominale).

Alte derivate deverbale pledează pentru existența unor trăsături semantice specifice sufixelor cu segmentul *-l-* (eventual, și altor serii de sufixe, v. -ĂCI..., -ȘI...), anume :

— caracterul i n t e n s i v - i t e r a t i v în : *borteli* „a ciurui"/*borti* „a găuri", *căscăli* „a pierde vremea privind sau ascultînd cu gura căscată"/ *căsca*, *ciupeli* „a jumuli o pasăre"/*ciupi*, *prădăli* „a prăda mereu" (R. Todoran, în MAT. DIAL. I 88), „a risipi" (DLR, s.v.)/*prăda*, *scobeli* „a scormoni"/*scobi* ; cf. și *scîtăli* „a scobi" (neanalizabil)/*scoate* ;

— caracterul e x p r e s i v - p e i o r a t i v în : *(îm)pungăli* „a coase prost, de mîntuială"/*(îm)punge* „a înțepa cu un vîrf ascuțit", *sucăli* „a plictisi"/*suci* „a învîrti" (ambele în *-ăli* ; expresivitatea verbelor formate de la interjecții nu intră în discuție, întrucît explicarea ei prin baze e suficientă).

Exemplele pe care le avem sînt puţine, iar cele ilustrative pentru caracterul intensiv-iterativ nu sînt categorice. De aceea considerăm că existenţa trăsăturilor menţionate în conţinutul sufixelor cu segmentul *-l-e*, cel puţin sub raportul datelor actuale, discutabilă. Menţionăm însă un argument care ne pare concludent pentru caracterul iterativ, anume verbele denominale *ţuiculi* şi, eventual, *cărţăli* şi *frişcăli*: aici iterativitatea nu poate fi explicată decît prin sufix (v. însă şi sufixul -ĂRI, § 3, sinonimul *ţuicări*).

1. Notăm totodată faptul că asocierea unor formaţii precum *căscăli* cu derivatul peiorativ în *-ău*, *căscălău*, indiferent de relaţia genetică dintre cele două cuvinte, poate să constituie (o parte din) explicaţia sensului peiorativ al sufixului *-ăli*.

2. Al. Graur (BL IV, 1936, p. 96–97) afirmă că sufixul *-li* are valoare expresivă explicabilă prin consoana *l*, expresivă datorită „dublului ei caracter, de lichidă şi spirantă". În BL VI, 1938, p. 145–146, Al. Graur susţine că sufixul *-eli* are sens iterativ sau intensiv, explicabil pe de o parte prin *l*, marcă a pluralului, pe de alta prin sufixul *-cală* pentru abstracte, care stă la baza unor derivate în *-eli*.

Şi R. Todoran (în MAT. DIAL. I 49) vorbeşte despre sensul iterativ al sufixului *-ăli*. Exemplele propuse de D-sa sînt menţionate în cele de mai sus, cu excepţia lui *gogăli* şi *greţăli*, care ni s-au părut neconcludente (pentru sensurile lor v. § 2).

În două cazuri am înregistrat diferenţe semantice între verbe formate de la aceeaşi bază cu sufixe diferite din seria aici în discuţie: *rotila* „a se roti, a se răsuci"/*rotoli* „a se rostogoli" DLR s.v. (sensurile diferite se pot explica unul printr-altul şi, în acelaşi timp, prin baza comună), *ciufuli* „a trage de ciuf, a zbîrli, (prin ext.) a lovi cu palma, a bate"/*ciufăla* „a lovi cu palma, a bate", DA, s.v. *ciufuli* (cel de-al doilea verb preia un sens special al primului).

4. *a*. *-ăli*, *-eli*$_1$ şi *-uli* au apărut în sistemul de derivare românesc pe două căi:

A. internă: falsa analiză a formaţiilor româneşti de tipul *părăli* (<*parale*), *pingeli* (<*pingele*), *grijuli* (<*grijuliu*) (v. § 2, formaţiile cu dublă analiză).

1. Cf. SCHUFFERT, *loc. cit.*; A. Graur şi A. Rosetti, *Sur le traitement de lat. l double en roumain*, în BL IV, 1936, p. 51; A. Graur, *lucr. cit.* din BL VI, 1938; LOMBARD, V. 790.

Şi Al. Philippide (P. 72) explică apariţia sufixului „-lesc" (productiv în *hăulesc* < *hau*) în interiorul limbii române. Exemplele propuse nu sînt însă convingătoare, întrucît prin detaşarea segmentului *-lesc* nu se obţin baze independente: *căciu-lesc*, *corăs-lesc*.

2. În „Romania" LV, 1929, p. 251, Al. Graur îl explică pe *căţeli* din *catul(l)ire*. Ulterior însă a revenit asupra acestei etimologii întrucît în BL VI, 1938, p. 145, îl explică din *căţea* sau din *căţel*.

B. externă, constînd în detaşarea sufixelor din verbe împrumutate din maghiară (*-lni*), analizabile în româneşte, de tipul: *bităngăli* <*bitangolni*, cf. *bitang*<magh. *bitang*; *chefeli*<*kefélni*, cf. *chefe*< magh. *kefe*; *muştruli*<*mustrálni*, cf. *muştră*<magh. *mustra*; *răzăli*<*reszelni*, cf. *rade*<lat. *radere*, *raz*[1]<scr. *raz*.

1. Cf. SCHUFFERT, V.; LOMBARD, V. 878.

2. *Prădăli* poate fi împrumut din maghiară (*prédálni*, cf. TAMÁS şi DLR) ori format în româneşte (de la *prăda*, cf. Todoran, în MAT. DIAL. I 88; argumentul lui L. Tamás împotriva explicării prin *prăda*, anume că acesta din urmă nu are sensul „a risipi", nu e valabil: v. DLR, s.v. *prăda* (4)).

Remarcăm că valorile nu disting verbele de tipul celor de sub A de verbele de tipul celor de sub B; singura diferenţă pare să constea în faptul că printre verbele împrumutate nu apar derivate de la interjecţii. De aceea, în cadrul derivatelor româneşti în *-ăli*, *-eli*$_1$, *-uli*, distincţia

între cele două surse etimologice posibile nu e operantă; deci avem a face cu un caz de etimologie multiplă a sufixelor.

-ili[1] se explică exclusiv în interiorul limbii române, prin falsa analiză a formaţiilor de tipul *rotili* (cp. cu situaţia de sub A) sau ca variantă a lui *-eli*[1] (*bortili/borteli*).

-li, *-oli* se explică exclusiv prin împrumut din verbe ca: *ponosli*<magh. *panaszolni*, cf. *ponos*<sl. поносъ, magh. *panasz*; *costoli*<magh. *csztolni*, cf. *cost*<germ. *Kost*.

1. *Ponoslu* „plîngere; defăimare" e derivat regresiv de la *ponoslui* (cf. DLR, s.v.).

2. Notăm că în etimoanele maghiare ale verbelor în *-li* analizabile, *-l-* este precedat de o vocală care dispare în româneşte: *furucli*<*curukkolni* (vezi şi *pecselélni*, unul din etimoanele prin care sînt explicate în DLR *pecetli* şi *pecetlui*).

-l- este precedat de consoană în *csömörleni*, din care provine neanalizabilul *ciumurli*.

Sufixele de provenienţă exclusiv străină, *-li* şi *-oli*, sînt productive în limba română: *duhli*, *sîngecli*, *rotoli*, *scîrboli* etc.

-ila şi *-ola*[1] au putut apărea independent de perechile în *-i*, din formaţii cu dublă analiză (vezi § 2).

Întrucît e sufix virtual, *-ela* nu comportă explicaţii etimologice. Notăm însă că, după cît se pare, un rol deosebit în apariţia lui l-au avut adjectivele în *-elat*: *catifelat*>*catifela* (v. GRAM. ROM.[1] I 37 şi GUŢU ROMALO, C. G. 217), *mărgelat*>*mărgela* (v. DLR, s.v.).

Etimologia lui *aciola* (model de dublă analiză pentru *-ola*) este controversată. El s-a putut forma prin contaminare din *aciua* (<**aceauă*<**accélla*) şi **acelá*(< lat. **accelláre*, cf. DA, s.v. *aciua*; aici *acioală* este considerat deverbal din *aciola*) sau, ca denominal din *acioală* (acesta din urmă fiind derivat din *aciua*, ca *încurcală* din *încurca*, cf. TDRG, CADE s.v.). Înclinăm pentru ultima soluţie, ca fiind mai simplă. (Atestările pentru *aciola* şi *acioală* — aceleaşi pentru ambele cuvinte, v. DA, s.v. — nu sînt concludente pentru stabilirea cronologiei lor relative.)

În plus, *-ola*[1] a putut apărea din perechea lui de conjugarea a IV-a, prin schimb de conjugare: *rotoli*, *-a*.

În cazul lui *rotila*, mai bine atestat decît *rotili* (cf. DLR s.v. *rotila*) şi posibil derivat regresiv din *rotilat* (în DLR *rotila* nu e pus în legătură nici cu *rotilat*, nici cu *rotilă*), raportul genetic ar putea fi invers (*-i* < *-a*).

Pe *-ăla*[1] şi *-ula*[1] deocamdată nu le putem explica.

b. După corespondentele străine, prezumatele împrumuturi în *-li* ... se împart în următoarele categorii:

— corespondente maghiare

1. cu *-l-* în temă: *dobăli*: *dobolni*, *tălpăli*: *talpalni* etc. (şi numeroase neanalizabile: *biciuli* „a preţui": *becsülni*, *coştoli* „a gusta": *kóstolni* etc.);

2. fără *-l-* în temă (deci adaptate la limba română cu sufixul *-li*): *heberli*: *heverni* (şi numeroase neanalizabile: *dobzăla*: *dobzani*, *meţerli*: *metszni* — prin faza **meţeli*, cf. TAMÁS, *mirgăzli* — în DLR greşit *mirgăşli* — : *mérgezni*, cf. A. Avram, în LR XXI, 1972, nr. 3, p. 206, *şorozli*: *sorozni*, cf. TAMÁS, s.v. — pentru reflexul *şorozi*, v. DLR, s.v. etc.).

Unele din verbele maghiare în *-lni* au două reflexe în limba română: cel de faţă, în *-ăli* ..., şi încă unul, ca ataşarea sufixului *-ui*: *dobălui*, *tălpălui*, *muştrului* etc. (v. şi neanalizabile ca *rîntăli*, *rîntălui* „a prăji": *rántni*); v. sufixul -LUI.

— corespondente maghiare şi latineşti: *comîndăli*: *kommandálni*, *commendare*; *formăli*: *formálni*, *formare*; *probăli*: *próbálni*, *probare* (şi neanalizabile ca: *dirigăli*: *dirigálni*, *dirigere*); cp. cu situaţia similară prezentată de unele formaţii în *-lui*, v. sufixul -LUI.

Originea latină este foarte puţin probabilă pentru aceste verbe, deoarece, în principiu, împrumuturile latineşti au caracter savant, iar sufixul *-l-* are caracter popular.

— cîteva formații neanalizabile au corespondente maghiare și germane sau exclusiv germane : *(îm)pocăli*, *-oli* : *pakolni*, *einpacken*; *puțuli* *-oli* : *pucolni*, *putzen* etc. ; *cohăli* : *kochen*. În măsura în care aceste verbe sînt de origine germană (pentru ultimul menționat această origine pare a fi singura posibilă), ele dovedesc că sufixul *-ăli* (ca și *-ui*, *-lui*, dar, firește, în mult mai mică măsură decît ele) e folosit și la adaptarea împrumuturilor din limba germană.

Fără să respingă explicarea lui *minzăli* prin *mînz*, deci apariția lui pe teren românesc, Eric P. Hamp (*Etymological notes on DLR VI fasc. 9*, în RRL XIV, 1969, nr. 1, p. 14) emite ipoteza provenienței lui din alb. *mënd* „a da să sugă". Și în acest caz însă formația conține derivativul *-ăli*, care, probabil, a fost folosit pentru adaptarea rădăcinii albaneze menționate.

c. Cîteva verbe, dintre cele înregistrate ca semianalizabile, pot fi rezultatul unor disimilări : *dîrvăli*<*dîrvări*, *rămuli*< *rămuri*, *zgribuli*<*zgriburi*.

d. Atestări vechi nu avem decît pentru trei verbe, între care două din categoria derivatelor cu dublă analiză, deci neconcludente pentru vechimea sufixului în limbă : *călăuzli*, Stolnicul Dumitrache — 1782, în DA, s.v. *călăuză*; *îngrela*, Dosoftei, în DA, s.v.; *înșela*, Coresi — 1581, în DA, s.v. Credem însă că marele număr al derivatelor populare poate fi considerat o dovadă pentru vechimea sufixelor.

5. Temele formațiilor românești în *-li* . . . sînt în număr mare moștenite sau formate în românește din elemente moștenite (*căscăli*, *cordăli*, *pălmăli* ; *grețăli* etc.), de origine slavă (*scîrboli*, *ștevli* etc.) sau maghiară (*gogăli*, *togăli* etc.). În număr mai mic sînt temele de origine turcă (*călăuzli*, *sîngecli* etc.) și germană (*ștrofăli* etc.). Temele romanice apar în mod cu totul excepțional (*împudrăli*, *pavela*, care poate fi o adaptare a fr. *paver*, și *șosela* „a transforma un drum în șosea"), fapt explicabil prin caracterul popular al sufixului.

6. Mai mult de jumătate din derivatele cu sufixe care conțin segmentul *-l-* sînt formate în românește. Deci sufixele cu *-l-* au o productivitate medie în limba română.

7. Marea majoritate a formațiilor sînt regionale : cele mai multe din Transilvania (*brățăli*, *formăli*, *hibăli*, *truțuli*, MAT. DIAL. I 57, 70, 74, 98, 217, *brișcăli*, VICIU, GL., *brîncăli*, LEX. REG. II 83, *găzdăli*, ib. I 65, *mejdăli*, T. Papahagi, în DLR, *rănăli*, *Atlasul lingvistic* . . ., în DLR), puține din Muntenia — Oltenia (*codili*, LEX. REG. I 78, *împungăli*, G. Jipescu, în DA ms., *răuli*, CIAUȘANU, GL., *șondroli*, UDRESCU, GL.), Bucovina (*frunzuli*, *nadali*, LEX. REG. I, *runculi*, S. Fl. Marian, în DLR), Moldova (*chefeli*, T. Pamfile, în DA).

Vezi TUDOSE, p. 202.

Foarte puținele derivate generale au, mai mult sau mai puțin categoric, caracter familiar : *ciufuli*[1], *hăuli*, *terfeli*, *zgribuli* (cîteva derivate cu dublă analiză sînt literare : *catifela*, *înstela* — foarte puțin frecvente —, *înșela* „a induce în eroare", *pingeli*, *scrijela*, *zăbreli*).

-na vezi -NI

-NI, [-NA] ; -ĂNI (-ENI$_2$), -ĂNA (-ENA$_2$) ; -ENI$_1$, [-ENA$_1$] ; -INI$_1$ (-ENI$_3$), -INA$_1$; -ÎNI (-INI$_2$), -ÎNA (-INA$_2$) ; -ONI$_1$, -ONA$_1$; -UNI (-ONI$_2$), -UNA$_1$ (-ONA$_2$)

PHILIPPIDE, P. 155, 186 ; CANDREA, C.G.R. 303, 34—35 ; SCHUFFERT, V. 483—191 ; PASCU, S. 371—372 ; PUȘCARIU, O. 98—99 ; A. Graur, *Notes d'étymologie*

roumaine: -ăni, -ui, în BL VI, 1938, p. 147–152; LOMBARD, V. 292, 567–568, 668–670, 789–790; MARIN, V. O. 218–220, 226–228, 231–234.

1. Tratăm sufixele care conțin segmentul *-n-* ca formînd o serie (cu două subserii, pe conjugări) întrucît:

— au structura fonetică ocurentă la numeroase serii de sufixe verbale, anume: consoană constantă precedată sau neprecedată de vocală variabilă și urmată de caracteristicile conjugărilor I și a IV-a (v. *Structura fonetică*..., § 1);

— cîteva derivate aparțin la ambele subserii (înregistrăm pe primul loc formația mai frecventă): *albini, -a, căuni, -a, cheuni, -a, clătina, -i, hîțîna, -i, încetini, -a, încotoșmăna, -i, pârlini, -a, tocăni, -a, trăgăna, -i*; (cu frecvență aproximativ egală) *boldăna, -i, mihoni, -a*. La cîteva teme sînt atașate mai multe sufixe din seria în discuție: *clingăni/-ini, crănțăni/crînțîni, croncăni/-îni, -oni, fonfăni/-oni, troscăni/-oni, zdroncăni/-oni*;

— au origine parțial comună: sursa internă uzează de mijloace similare pentru toate sufixele în discuție, fie ele din subseria de conjugarea I sau din cea de conjugarea a IV-a; sînt posibile legături genetice între unele derivate sau chiar sufixe perechi aparținînd la cele două subserii (v. § 5).

Subseria de conjugarea I este mai slab reprezentată decît subseria de conjugarea a IV-a (*-na* și *-ena*$_1$ au cîte o singură formație, ambele fiind sufixe virtuale).

În aproximativ o treime din derivate (marea majoritate interjecționale) vocala sufixului coincide cu vocala silabei precedente (vezi § 5. *a*.1): *bălăngăni, clăpăni, clențeni, clinghini, dîrsîni, horconi, șușuni* etc.

Nu este vorba de o c o n d i ț i o n a r e a vocalei sufixului prin vocala temei, deoarece apar și cazuri contrare: *hocăni, rumvăni, vîntona* etc.

2. *-eni, -ini* și *-oni, -ina* și *-ona* au statut dublu:

— de v a r i a n t e f o n e t i c e ale sufixelor *-ăni* și *-ini, -îni* și, respectiv, *-uni, -îna* și, respectiv, *-una* (v. § 5. *a*.2), în dublete ca: *țingheni/țingăni, înceteni/încetini*; *zgîlțini/zgîlțîni*; *căoni/căuni*; *huțina/huțîna*; *schiona/scheuna*;

— de s u f i x e (independente), în formații care nu au și nu presupun dublete în *-ăni, -ini, -îni, -uni, -îna, -una*, ca: *rindeni, albini, fundoni*; *clătina, vîrfona* (v. și, în § 3, formațiile cu dublă analiză din care se detașează aceste sufixe).

-ena este v a r i a n t ă f o n e t i c ă a lui *-ăna*: *zgrepțena/zgrepțăna* și s u f i x v i r t u a l (v. § 3).

Sufixele *-ona*$_1$, *-una*$_1$ (*-ona*$_2$), omonime cu sufixul *-ona*$_3$ și, respectiv, varianta lui, *-una*$_2$, se disting de acestea din urmă prin repartiția stilistică și prin vechime. Derivatele sufixelor *-ona*$_1$, *-una*$_1$ sînt populare, în contrast cu derivatele sufixului *-ona*$_3$ (*-una*$_2$), care sînt literare și chiar livrești. Această situație e în strînsă relație cu originea temelor: sufixele *-ona*$_1$ *-una*$_1$ nu se atașează la teme latino-romanice, iar sufixul *-ona*$_3$ (*-una*$_2$) se atașează exclusiv la teme latino-romanice.

Sufixul *-ina*$_1$, omonim cu sufixul *-ina*$_3$, se distinge de acesta din urmă prin repartiția stilistică: derivatele primului sînt populare, iar derivatele celui de al doilea, literare. Această repartiție e în corelație cu originea formațiilor: *-ina*$_1$ apare în formații românești, iar *-ina*$_3$ exclusiv în formații împrumutate (nu e productiv în românește).

3. **-ni.** În DI sînt înregistrate 15 formații. La acestea se adaugă 5 din alte surse : *grohni* (SMFC IV 227), *hărșni* (DA, s.v. *hîrșîi*), *hohni* (GL. OLT.), *hușni* „a se vărsa brusc" (LEX. REG. II 120), *japni* (LEX. REG. II 125).

-na. Formație cu dublă analiză: *îndărătna* „a respinge" (DA, s.v. *îndărăpta*), cf. *îndărăt*, *îndărăta*, (regresiv) *îndărătnic*.

-ăni (-eni$_2$). Formații cu dublă analiză (pot fi raportate atît la derivate în *-an*, cît și la bazele lor nederivate) : *bețivăni* (DI), cf. *bețiv*, *bețivan*; *clonțăni* „a mînca semințe zdrobindu-le în dinți, a bate din gură" (MAT. DIAL. I, 62), cf. *clonț !*, *clonțan* „șobolan"; *huțupăni* „a se lupta să ducă o greutate mare (= a huțupi)" (MAT. DIAL. I 228), cf. *huțupan* „hojmalău"; v. și *ciocăni*, cf. *cioc !*, *ciocan* (cuvînt primar).

Calpuzăni (DI) (<*calpuzan*) nu e înregistrat deoarece *calpuzi* pare a fi derivatul său regresiv.

55 de formații (cu 3 variante în *-eni*$_2$, 2 în DI și *țingheni* : SMFC IV 228) cu analiză unică în DI. La acestea se adaugă 28 din alte surse : *boldăni* (CADE) ; *chițăni* (SMFC IV 227) ; *drăgăni* (TUDOSE, D. 205) ; *drăncăni* „a suna a dogit" (LEX. REG. II 120), cf. *(z)drang !*, *(z)dronc !*; *fîlfăni* (UDRESCU, GL.) ; *fleșcăni* (GL. OLT.) ; *hăpăni* „a striga 'hăp, hăp' " (GL. OLT.) ; *hăpcăni* „a lua cu hapca" (UDRESCU, GL.) ; *înghiorțăni* (LEX. REG. II 14) ; *jăpăni* (UDRESCU, GL.) ; *jefăni* (LEX. REG. II 15, UDRESCU, GL.) ; *lencăni* „a merge încet" (LEX. REG. II 22), cf. *leancă* (în *a umbla leancă* „. . .fără rost", DA, s.v.) ; *mormăni* (DLR) ; *păfăni* (UDRESCU, GL.) ; *păncăni* „a face cîte ceva" (DLR), cf. *panc* „nebun" (v. Andrei Avram, în LR XXIV, 1975, nr. 6, p. 576—577) ; *pioncăni* (UDRESCU, GL.) ; *pocăni* (DLR) ; *pufăni* (SMFC IV 228) ; *smiorcăni* (UDRESCU, GL.) ; *strohăni* „a bate în piuă sarea, știuleții, . . ." (GLOS. REG.), cf. *stroh* „scuturătură de fîn uscat"; *tălăpăni* (DLR) ; *trăgăni* (DLR, variantă a lui *tărăgăna*, neanalizabil) ; *trincăni* „a scoate cîte puțin vin din butoi . . ." (MAT. DIAL. I 270), cf. *trinc* „băutură făcută din vin amestecat cu apă" ; *țocăni* (UDRESCU, GL.) ; *vrășcăni* (UDRESCU, GL.) ; *zblencăni* „a suge cu lăcomie" (UDRESCU, GL.) ; *zgîlțăni* (SMFC II 228) ; *zumzăni* (SCL XXX, 1979, nr. 6, p. 578).

Nu e înregistrat *mătrăcăni* „a cumpăra obiecte pentru a le vinde cu preț ridicat" (LEX. REG. II 28), deoarece nu e analizabil semantic prin *matrac* „băț". Formal însă, poate fi, eventual, explicat prin cuvîntul menționat, și anume : *matrac*> *mătrăcar* „negustor de cozi de topor, doage etc." (DLR)> **mătrăcări*> *mătrăcăni* (prin disimilare).

-ăna (-ena$_2$). Formații cu dublă analiză în DI (baza derivată e în *-ană* sau *-ănos*) : *crăcăna* „a (se) crăci", cf. *crac*, *crăcană* ; *(în)-viermăna*, cf. *vierme*, (prin regresiune) *viermănos*.

4 formații (cu 1 variantă în *-ena*$_2$) cu analiză unică în DI : *boldăna*, *hățăna*, *tocăna*, *zgrepțăna* (*-ena*), la care se adaugă *trăgăna* (DLR, variantă a lui *tărăgăna*, neanalizabil).

Încoloșmăni, *-a* e un caz special de dublă analiză întrucît cele două baze de raportare nu sînt derivate una dintr-alta și nici forme diferite din paradigma aceluiași cuvînt : *încoloșma* este explicat printr-un *încolocma*, provenit dintr-o bază împrumutată din rusă, iar *coloșman* printr-un **colocîman* (<**coloci* „colac" + *-man*), cf. DA, s.v. *încoloșma*, *coloșman*.

-eni$_1$. Formații cu dublă analiză (pot fi raportate atît la derivate în *-ean*, (prin regresiune) *-énie*, *-enos*, *-enat*, cît și la bazele lor nederivate ori la substantive cu tema de plural în *-en-*) : *munteni* „a se ridica (prin mișcări tectonice) formînd munți" (DLR), cf. *muntenos*, *muntenat* „muntos" ; *omeni* (DI), cf. *om*, *oameni* ; *rudeni* (DLR), cf. *rudă*, *rudenie*.

3 formații cu analiză unică în DI: *încoțopeni*, *orjoveni*[1], *sloveni*. La acestea se adaugă 2 din alte surse: *clefeni* „a vorbi fără să se gîndească" (la SCHUFFERT, V. 185), *rindeni* „a da la rindea" (Rudow, în DA ms.).

În DLR, *orjoveni* [1], 1. „a se înzdrăveni; fig. a face un lucru de mîntuială", 2. „a se buhăi", are etimologia necunoscută.

Menționăm că *orjoavă* nu e înregistrat, iar „a face un lucru de mîntuială" nu poate fi considerat figuratul lui „a se înzdrăveni". Credem că e vorba de două omonime *orjoveni*, cel cu sensul „a face un lucru ..." fiind derivat de la *orjoavă* „obiect vechi, stricat".

-ena$_1$. Formație cu dublă analiză în DI: *ochena* „a fixa cu privirea", cf. *ochi*, *ochean*.

-ini$_1$ (-eni$_3$). Formații cu dublă analiză în DI (baza derivată e în *-ină*, *-ean* sau (prin regresiune) *-inel*): *codini* „a tunde oile pe la coadă", cf. *codină* „lîna de proastă calitate de la coadă"; *încetini* (*-eni*), cf. *încet*, *încetinel*; *părteni* (variantă a lui *părtini*), cf. *parte*, *părtean*.

5 formații cu analiză unică în DI: *albini*, *buchini*, *chihăini*, *clătini*, *părtini*. La acestea se adaugă 2 din alte surse: *clinghini* (SMFC IV 227), *gălăgini* „a face gălăgie" (LEX. REG. II 25).

1. *Albini* (DI) „a da la iveală, a crește, (despre omul bolnav) a da spre bine" este înregistrat ca formație cu analiză unică (cf. *alb*), deoarece raportarea (ca în DA, s.v. *albini*) la *albin* „(despre vaci) albicios" nu se poate face din motive semantice (vezi aceeași părere la LOMBARD, V. 789).

2. *Buchini* „a silabisi, a sta aplecat asupra unei cărți" e înregistrat ca analizabil prin *buche* (cp. cu *buchisi* „a citi sau a învăța ceva cu efort și cu migală"). Poziția noastră e diferită de aceea a lui A. Graur (BL VI, 1938, p. 141), care îl consideră formație onomatopeică, variantă a lui *bunghini* „a sta aplecat asupra unui lucru (a unei cărți)", și combate etimologia de la TDRG (și DA), care trimite la *bucher* și la fr. *bouquiner* „fouiller dans les vieux livres, chercher des livres d'occasion; lire". Conținutul onomatopeic al formației ni se pare discutabil, ca și legătura cu *bunghini*, obscur din punct de vedere etimologic. Explicația prin *bucher* + *bouquiner* este complicată, dar contraargumentele lui A. Graur nu ni se par de nezdruncinat: sensul lui *bouquiner* poate fi, eventual, legat de cel al lui *buchini*, iar atestările din Vlahuță (v. TDRG) nu trimit neapărat la un mediu unde nu se vorbește franțuzește.

-ina$_1$. 1 formație cu dublă analiză (v. *-ini$_1$*): *încetina*.

3 formații cu analiză unică în DI: *albina*, *căina*, *clătina*. La acestea se adaugă: *părtina* (DLR).

-îni (-ini$_2$). Formații cu analiză unică: 2 în DI: *boldîni*, *zîngîni* (cu 1 variantă în *-ini$_2$*: *zinghini*, SMFC IV 228), la care se adaugă 8 (cu 3 variante în *-ini$_2$*) din alte surse: SMFC IV: *chițîni* (*-ini*) (227), *crînțîni* (227), *croncîni* (227), *dîngîni* (227), *hîțîni* (*-ini*) (227), *trîncîni* (228), *zgîlțîni* (*-ini*) (228), UDRESCU, GL.: *dîrsîni* „a da dimiile la dîrsă".

-îna (-ina$_2$). 2 formații (și 1 variantă în *ina$_2$*) în DI: *hîțîna*, *huțîna* (*-ina*).

-oni$_1$. 5 formații în DI: *cronconi*, *fundoni*, *grohoni*, *horhoni*, *scormoni*, la care se adaugă 8 din alte surse: *dondoni* (SMFC IV 227), *flonconi* „a trăncăni" (MAT. DIAL. I 37), *fonfoni* (DA, s.v. *fonfăi*), *hondroni* „a hodorogi" (LEX. REG. II 14), cf. *hoandră* „zdreanță" (CADE), *miorconi* (SMFC IV 227), *ronțoni* (SMFC IV 228), *trosconi* (SMFC IV 228), *zdronconi* (SMFC IV 228).

-ona$_1$. Formație cu dublă analiză în DI: *bobona* „a se bășica", cf. *bob*, *boboane* „buboaie".

2 formații cu analiză unică în DI: *vîntona*, *vîrfona*.

-uni (-oni$_2$). 5 formații (cu 2 variante în *-oni$_2$*) în DI: *căuni*, *cheuni* (*-oni*), *crăuni* (*-oni*), *hăuni*, *tutuni*. La acestea se adaugă 2 (cu variante în *-oni$_2$*) din SMFC IV 227: *miauni* (*mioni* DI), *piuni* (*-oni* DI).

-una$_1$ (**-ona$_2$**). 6 formații (cu 3 variante în *-ona$_2$*) în DI: *căuna*, *cheuna* (*-iona*), *huțuna*, (parasintetic) *îngreuna*, *mieuna* (*-ona*), *scheuna* (*-iona*). La acestea se adaugă 1 formație din DLR: *pieuna*.

În DLR apar cuvîntul-titlu *pieuna* „(despre păsări [...]) a piui[1]: (despre urechi) a țiui" și variantele *piauni*, *pioni*, sub titlul *piui*[1] „(despre păsări [...]) a scoate sunete [...] caracteristice [...]; (mai ales despre corpuri care străbat [...] aerul) a țiui". *Pieuna* e considerat formație onomatopeică fără menționarea bazei; *piui*[1] se explică prin *piu*[1]. Credem că atît forma, cît și conținutul semantic al formațiilor *pieuna* și *piauni*, *pioni* îndreptățesc tratarea lor împreună și explicarea prin aceeași bază, *piu*[1]. (Cp. cu *mieuna*, *miauni*, *miona*, *mioni*, *miaui* ..., explicate prin *miau* în DLR.)

-ni, -na/-ăni; -oni$_1$, -ona$_1$; -uni (**-oni$_2$**). 5 formații cu dublă analiză (bazele sînt interjecții în *-a(-)*, *-o(-)* și, respectiv, *-u(-)*; ambele analize implică degajarea unui sufix din serie): *ocăni* (DI), cf. *oaca (ca)!*; *forfoni* „a clocoti, a chiorăi" (UDRESCU, GL.), cf. *forfo(r)!*; *mihoni*, *-a* (DI), cf. *miho(ho)!*; *mormoni* (DI), cf. *mor-mo(r)!*; *șușuni* (Coman, în DA ms., *șoșoni* DLR), cf. *șu-șu!*, *șo-șo!*

Vezi și *șușni* „a ofta, a suspina", explicat în DLR prin scr. *šušnuti* „a fremăta, a foșni", după cum se vede, nesatisfăcător din punct de vedere semantic.

Sufixul *-na* este virtual întrucît apare într-o singură formație cu dublă analiză (v.p. 90).

Derivatele în *-ni* ... sînt analizabile în raport cu:

— o interjecție (majoritatea): *bufni*, *chefni*, cf. *cheaf!*, *ciocni*; *bălăngăni*, *gîlgăni*, cf. *gîl-gîl!*; *tocăna*, cf. *toc!*; *clefeni*, cf. *cleaf!*; *chihăini*, cf. *chihai!*, *clinghini*, cf. *cling!*; *zgîlțîni* (*-ini*), cf. *zgîlț!*, *zîngîni* (*-ini*), cf. *zing!*; *hîțîna*, *huțîna* (*-ina*); *cronconi*, *grohoni*; *mihona*; *căuni* (*-oni*), cf. *cau!*; *huțuna*, *scheuna* (*schiona*);

— un substantiv: *duhni*; *gherăni*, *zblencăni*, cf. *zbleancă* (în *a lăsa ugerul zbleancă* „a lăsa gol de lapte"); *orjoveni*[1] „a face o reparație provizorie", cf. *orjoavă* „obiect vechi, stricat" (UDRESCU, GL.), *sloveni*; *părtini*; *fundoni*, cf. *fund*; *vîntona* „a răsturna", cf. *vînt*, *vîrfona* „a umple cu vîrf";

— un adjectiv: *chiompăni* „a umbla în bobote", cf. *chiomp* „împiedicat, care nu vede prea bine"; *fonfăni*, *-oni*; *albini*, *-a* „a se lumina de ziuă"; *îngreuna*; *tutuni*, cf. *tut* „prost";

— un verb: *flecni* „a lovi tare (pe cineva) [...]", cf. *fleci* „a (se) zdrobi prin lovituri [...]"; *orbecăni*, cf. *orbeca*; *trăgăna*, *-i* „a-și avea obîrșia", cf. *trage*; *încoțopeni* „a se înțepeni", cf. *încoțopi* „id."; *clătina*, *-i*, cf. *clăti*; *scormoni*, cf. *scurma*;

— o interjecție sau un substantiv: *clămpăni*, cf. *clamp!*, *clampă*; *tălăncăni*, cf. *talanc!*, *talancă*;

— un substantiv sau un verb: *boldăni*, *-a*, *-îni*, „a înțepa cu privirea", cf. *bold*, *boldi*; *dîrsîni*, cf. *dîrsă*, *dîrsi*.

Formații semianalizabile (adesea prin raportare la verbe terminate în *-ăi*) în DI: *beregăna* „a striga din toate puterile", cf. *beregată*; *bombăni* (*-oni*), cf. *bombăi*; *boncăni* „a mugi", cf. *boncăi*, *-ălui*; *brehni* exprimă sunetul produs de cîini, de căprioare etc., cf. *brehăi*; *ciofăni* „a mînca mult și urît", cf. *ciofăi*, *-oti*; *corconi* „a răsfăța", cf. *corcoli*, *-osi*; *gîngăni* „a gîngăvi" (<*gîngav*); *gongăni* (*-oni*, *gungăni*, *-uni*) „a gînguri", cf. *gongăi*; *teșmeni* „a se zăpăci, a strica, a se șubrezi", cf. *teșmeli*, *-egi* (vezi însă și *teșman* „om zăpăcit", DLR, cu etimologia nerezolvată); în alte surse: *glojdăni* „a mînca puțin, fiind sătul" (LEX. REG. I 80),

cf. *glojdări*; *răboni* „a se răsti" (DLR), cf. *răboli*, *-ori*, *-oti*; *zghehuna* (BPh II, 1935, p. 64), cf. *zghihui* etc.

Formațiilor de mai sus li se pot adăuga verbe n e a n a l i z a b i l e (după datele noastre), dar similare cu ele prin conținutul onomatopeic mai mult sau mai puțin categoric și, în general, expresiv; în DI: *bălăbăni*, *bodogăni* (*-oni*), *cleombăni* „a zbîrnîi", (*im*)*bonghina* „a azvîrli un obiect astfel încît să cadă cu capul în pămînt" (DA), „a se împiedica fără a cădea" (LEX. REG. I 36), *tolocăni* (*-oni*, *tologăni*, *torocăni*) „a ciocăni, a flecări, a cicăli"; în alte surse: *bolcăni* „a produce zgomot prin clătinarea unui vas în care se află un lichid" (LEX. REG. I 51), *bujni* „a izbucni" (LEX. REG. I 34), *gomoni* „a gînguri" (LEX. REG. II 123), *zoloni* „a suge cu lăcomie, a distruge" (UDRESCU, GL.).

Vezi și A. Graur, în BL VI, 1938, p. 151.

4. *a*. Formațiile cu baze interjecționale au conținut o n o m a t o p e i c: *pocni*, *măcăni*, *chihăini*, *huțîna*, *mihoni*, *scheuna*.

Vezi PHILIPPIDE, P. 186; MARIN, V.O. 232.

Conținut onomatopeic li se asociază și derivatelor de la nume care redau obiecte sau însușiri legate de producerea unor sunete: *drîngăni*, *fleoncăni*, *fonfăni*, *gurăni*. (Pentru sensurile pe care le au în raport cu bazele nominale vezi mai jos 4, 7.)

După cum arată caracterizarea bazelor, conținutul onomatopeic le aparține acestora, și nu sufixelor (vezi și sufixele -ĂI$_1$..., § 4).

Formațiile denominative redau valorile obișnuite pentru verbele denominative în general:

1. „a executa acțiunea denumită prin substantivul de bază": *jăfăni* „a jefui";

2. „a acționa după modelul obiectului...": *hlobăni* „a se legăna (ca hlobele unei căruțe)", *vîntona* „a răsturna";

3. „a produce obiectul...": *duhni*, *orjoveni*[1], *gălăgini*;

4. „a acționa prin intermediul obiectului...": *dîrsîni*, *drîngăni* „a cînta din drîngă", *gherăni* „a prinde cu ghearele", *gurăni*;

5. „a dota cu obiectul...": *fundoni* „a pune fund", *vîrfona* „a umple cu vîrf";

6. „a acționa asupra obiectului...": *șoldăni* „a vătăma un animal la șolduri";

7. „a avea, a face să aibă sau a primi trăsătura redată de adjectivul... sau trăsăturile caracteristice ale obiectului...": *chiompăni*, *fonfăni*; *buftăni* (*buft* „pîntece"); *jărcăni* (*jarcă* „haină proastă"); *albina*; *îngreuna*;

8. „a atribui obiectul...": *părtini*.

A. Philippide (P. 186) consideră că *părtini* are „o însămnare greu de lămurit".

Derivatele de la verbe sînt uneori sinonime cu bazele lor: *boldîni* — *boldi*, *orbecăni* — *orbeca*, *spurcăni* — *spurca* (vezi și *boncăni* — *boncăi*).

În marea majoritate a cazurilor dubletele de conjugarea I și a IV-a nu prezintă diferențe de sens. Cu o excepție: *albina* „a se lumina de ziuă" / *albini* „a da la iveală, a crește".

b. Conținutul onomatopeic este în mod constant însoțit de caracterul e x p r e s i v al formațiilor. Sînt, de asemenea, expresive unele derivate de la baze nominale expresive (de ex. *jărcăni* „a sfîșia, a jupui" < *jarcă* „piele de oaie în stare proastă") sau al căror conținut semantic se bazează pe o metaforă (de ex. *hondrăni* „a flecări" < *h(o)andră* „zdreanță"). Se pare deci că expresivitatea nu este o trăsătură a sufixelor care conțin segmentul *-n-*, ci, cel mult, că ele manifestă o preferință accentuată pentru bazele expresive.

c. Verbele în *-ni* exprimă, în general, acțiuni m o m e n t a n e sau de scurtă durată : *hărșni* „a trage dintr-odată”, *jmăcni* „a cădea cu putere la pămînt”.

Cf. PUȘCARIU, O. 98–99.

Verbele cu celelalte sufixe ale seriei (*-ăni*...) sînt adesea d u r a t i v e sau chiar i t e r a t i v e : derivate de la interjecții sau de la nume cu conținut onomatopeic (*bălăngăni*, *grohoni*, *șușuni*; *huțîna*; *fonfăni*, *gurăni*) și, uneori, derivate de la nume sau verbe fără conținut onomatopeic (*chiompăni* „a umbla în bobote, cu ochii închiși”, *clătina*, *scormoni*).

Uneori, foarte rar, specializarea în plan semantic a sufixelor *-ni* și *-ăni* este foarte clar pusă în evidență de perechi de verbe formate de la aceeași temă : *ciocni* — *ciocăni*, *pocni* — *pocăni*.

Această distribuție semantică nu e absolută. Există verbe în *-ni* durative : *chefni* „a lătra de bucurie”, *foșni*. Vezi și verbele cu cîte două sensuri, unul momentan și altul durativ, ca : *pufni* „a sufla greu ; a izbucni în rîs”.

M. Křepinsky, în *Actes du 6e Congrès International des Linguistes*, Paris, 1949, p. 319, arată că distincția iterativ/momentan existentă la origine între verbele în *-āire* și cele în *-nire* se șterge cu timpul.

5. *a.* *-ni* este de origine slavă. S-a detașat din verbe formate cu -нѫти și devenite analizabile în românește, ca : bg. чукна : *ciocni*, cf. *cioc !*; v.sl. кръкнѫти : *crîcni*, *cîrcni*, cf. *cîrc !*; v. sl. доѵхнѫти : *duhni*, cf. *duh*, și a fost, probabil, susținut de verbe în *-ni* de origine slavă neanalizabile în românește ca : *plesni* (< v. sl. плѣснѫти), *răcni* (< v. sl. рыкнѫти).

Cf. PHILIPPIDE, P. 155; SCHUFFERT, V. 183; PASCU, S. 371; PUȘCARIU, O. 99; A. Lombard (V. 789) susține originea slavă a sufixului, cu o rezervă neexplicit formulată : „probabil, în ultimă analiză, de origine slavă”. Vezi și Maxim St. Mladenov (în LR XXIII, 1974, nr. 1, p. 58–59) : *săcni* „a slăbi, a da îndărăt” < bg. *сѐкна*, v. bg. сѣкнѫти, scr. *seknuti*.

-ăni s-a dezvoltat din *-ni* prin inserțiunea vocalei *-ă-* între finala consonantică a radicalului și consoana inițială a sufixului : *pocni* > *pocăni*, *pufni* > *pufăni*, *țocni* > *țocăni*.

Cf. A. Graur, în BL VI, 1938, p. 151–152. (D-sa afirmă că *-ni* este forma cea mai veche a sufixului, bazîndu-se pe faptul că verbele în *-ni* au aceeași formă în toată țara și că inserțiunea unei vocale între două consoane este mult mai normală decît suprimarea vocalei în această poziție.) În germene, ideea apare și la PASCU, S. 371. S. Pușcariu (O. 99) susține că *-ăni* este rezultatul decupării greșite a lui *ciocăni* (<*ciocan*) în *cioc-ăni*.

Pornindu-se de la G. Reichenkron, în ILR II, 363 se pledează pentru originea autohtonă a sufixului *-ăni*. Argumentele sînt frecvența mare a sufixului în armeană și greacă, de unde româna nu l-a putut împrumuta, și absența totală din celelalte limbi romanice. Nu se face însă nici o referire la celelalte ipoteze etimologice emise asupra sufixului. (V. și LR XVI, 1967, nr. 5, p. 418.)

Legătura genetică dintre verbele în *-ni* și cele în *-ăni*, precum și direcția acestei legături se demonstrează prin :

— existența formațiilor paralele în *-ni* și *-ăni* de la aceleași teme (vezi exemplele de mai sus) ;

— trăsăturile silabice de sonantă (cf. A. Avram, *Interpretarea fonologică a lui /î/ inițial în limba română*, în FD IV, 1962, p. 13 pass.) pe care le are sunetul *n* și care au favorizat inserțiunea vocalei înaintea lui (deci formele în *-ni* sînt primare, iar cele în *-ăni* secundare).

Inițial, probabil că *-ni* și *-ăni* erau în mod c o n s e c v e n t d i s t i n c t e din punct de vedere semantic (vezi opoziția durativ-iterativ/momentan, § 4).

Sufixul, detașat din verbe de felul celor menționate mai sus, a fost consolidat de verbele formate în românește de la derivate în *-an* și segmentate, prin falsă analiză, în temele acestora din urmă și segmentul

-ăni : *beţivăni* (<*beţivan*) : *beţiv-ăni*, *holbăni* (<*holban*) : *holb-ăni*, *jăpcăni* (<*jăpcan*) : *jăpc-ăni* (aici poate fi încadrat şi *ciocăni*, în eventualitatea că este format, în româneşte, de la *ciocan*. Însă el se poate explica foarte bine şi prin interjecţia *cioc!* şi sufixul *-ăni*—vezi V. Nestorescu, în LR XXXIV, 1985, nr. 5, p. 415 — ori din *ciocni* — ca *pocăni* din *pocni* etc., v. mai sus).

Existenţa acestor formaţii (de la nume) a putut contribui la lărgirea bazei de derivare a sufixului *-ăni* prin atragerea temelor nominale (temele verbelor de origine slavă în *-ni* sînt, în marea majoritate a cazurilor, interjecţii) : *gheară—gherăni*, *gloabă—globăni*, *şold—şoldăni*.

-eni$_1$, *-ini*$_1$, *-îni*, *-oni*$_1$ şi *-uni* au apărut pe mai multe căi :

1. prin asimilarea vocalei sufixului la vocala temei (*cronconi* < *croncăni*, *chiţini*<*chiţăni* etc.) sau, direct, prin crearea de derivate cu vocala sufixului identică cu vocala temei (*clefeni*<*cleaf*, *horconi*< *horc*, *tutuni*<*tut* etc.). Menţionăm că dintre cele 55 de formaţii (inclusiv variante) în *-eni*$_1$, *-ini*$_1$, *-îni*, *-oni*$_1$ şi *-uni*, 31 au vocala sufixului identică cu vocala silabei precedente (calculul nu priveşte formaţiile susceptibile de dublă analiză) ; dintre cele 87 în *-ăni*, care au putut să le servească drept model de structură, 30 prezintă aceeaşi trăsătură. Se pare deci că seria formaţiilor, după toate probabilităţile, secundare (în *-eni*$_1$, *-ini*$_1$, *-îni*, *-oni*$_1$, *-uni*) a dezvoltat trăsătura fonetică existentă la formaţiile model (în *-ăni*);

1. Cf. A. Graur, în BL VI, 1938, p. 152.

2. *Scormoni* poate fi explicat în două feluri : *a.* ca provenit dintr-o variantă **scorm* (<*scurm*) a temei (cu *u*> *o* sub accent ca în *înconjor/înconjur — înconjura*) cu selectarea sufixului *-oni* datorită vocalismului temei ; *b.* din *scurma* cu ataşarea sufixului *-oni* (**scurmoni*) şi, ulterior, asimilarea vocalei din temă la cea din sufix (*scormoni*).

Notăm că în CADE şi TDRG, unde *scormoni* apare în titlu, iar *scormoli* ca variantă, etimologia dată îl explică numai pe acesta din urmă (v. -LI . . ., § 4. *a*).

2. ca variante fonetice : *căuni* (<*cau*), *crăuni* (< *crau*) >*căoni*, *crăoni* etc. se explică prin faptul că, în poziţie neaccentuată, *u* se află în variaţie liberă cu *o*. În mod similar se explică *încetini* în raport cu *înceteni*, *părtini* în raport cu *părteni* (<*părtean*);

În DA (s.v. *încet*), *înceteni*, considerat formă primară (deşi atestări are numai *încetini*), e explicat printr-un **înceten* < lat. **quietinus*.

3. în mod sporadic, din împrumuturi slave analizabile în română : *dreveni*<scr. *dreveniti se*, cf. *dreavă* ;

4. la fel de rar ca şi *-ăni*, din formaţii cu dublă analiză, ca *rudeni*, cf. *rudenie*, *rudă* ; *codini*, cf. *codină*, *coadă* ;

5. din derivate formate de la interjecţii terminate în *-o*, *-i* (consoană) şi *-u* (vocală sau consoană) : *chihăini* (<*chihai !*), *căuni* (<*cau !*), *mihoni* (<*miho(ho !)*), *şuşuni* (<*şu-şu !*).

Dintre aceste căi de apariţie, mai puternice sînt cele de sub 1 şi 2, deoarece determină apariţia unor s e r i i de formaţii.

O dată decupate din formaţiile în care apariţia lor era motivată (prin schimbări fonetice sau etimologice), segmentele *-eni*, *-ini*, *-îni*, *-oni* şi *-uni* s-au ataşat la teme oarecare.

Sufixele de conjugarea I s-au putut detaşa :

1. prin falsa analiză a formaţiilor de tipul : *crăcăna* (<*crăcană*) : *crăc-ăna*, *bobona* (<*boboane*) : *bob-ona* ;

2. din derivate moştenite analizabile : *trăgăna*< lat. **traginare* (cf. CADE, LOMBARD, V. 184) şi mai ales neanalizabile : *legăna*<lat. **liginare* (cf. TDRG, DA, LOMBARD, V. 209, ILR II 117 ; la CDDE

levïginare, considerat în DA greu de admis; v. în DA presupusa evoluţie semantică a etimonului latin care explică relaţia cu „a lega"), *scărpina* <lat. *scarpïnare* (cf. TDRG, PUŞCARIU, LOMBARD, V. 184); notăm că unicul derivat analizabil în forma originară, *trăgăna*, a devenit neanalizabil în forma secundară (literară), *tărăgăna*.

Sursa moştenită e susţinută, indirect, de etimologia propusă în DA pentru *clătina*: „<*clăti* cu sufixul (de origine latină şi cu sens iterativ) *-ina* (*-ena*, *-ăna*) probabil sub influenţa lui *legăna*, *zdruncina*, *hî(n)ţina*". V. şi explicaţia pe care o dă S. Puşcariu (DR I, 1920–1921, p. 228; v. şi DA) pentru *conteni* (cu forma presupus originară, păstrată în graiuri şi în aromână, *cuntina*, *contena*): <lat. **cunctino*, *-are*, cu sufixul iterativ *-ino*, ca şi în lat. **ligināre*> *legăna*.

Sursa moştenită e susţinută de N. Drăganu (*Verbele derivate cu sufixul -ïnare (-ināre, -anare) şi postverbalele lor*, DR III, 1923, p. 509–514), care se întemeiază, în afară de *scărpina*, *t(ă)răgăna* şi *cuntina*, pe *îngreuna*<lat. *ingrevïnare*. El explică apoi prin analogie derivate în *-ăna* (*legăna* — de la un autohton **lega* „a clăti", *zgrepţăna*), *-ina* (*căina*, *clătina*, *huţina*), *-îna* (*hîţîna*).

V. însă şi explicaţii care nu presupun sursa moştenită, ca: DLR *t(ă)răgăna* <*trage*; SCRIBAN: idem, deşi notează formele romanice despre care consideră că presupun un lat. **traginare*.

Sufixele *-na* şi *-ena*$_1$ (virtuale) se detaşează din cîte o singură formaţie, *îndărătna*, care se poate explica prin regresiune din *îndărătnic* şi, respectiv, *ochena*.

Vezi DA: „forma *îndărătna* pare a fi disimilată din *îndărătra* [neatestată] <**deretrare* sau apropiată de *îndărătnic*".

N. Drăganu (*loc. cit.*) presupune şi pentru sufixul *-na* originea latină, explicîndu-l din *-ina* prin sincopă.

Unele formaţii perechi, de conjugarea I şi a IV-a, se pot explica una din alta prin schimb de conjugare (eventual, cea mai slabă din cea mai puternică): *încetina*<*înceţini*, *părtina*<*părtini*; *t(ă)răgăni*<*t(ă)răgăna*, *clătini*<*clătina*, *hîţîni*<*hîţîna*, *miauni*<*mieuna* etc. (v. mai multe exemple în § 1). Acest proces morfologic presupus a fi operat asupra unor derivate poate fi luat în consideraţie alături de multiplele căi (menţionate mai sus) de apariţie a sufixelor cu segmentul *-n-*.

Notăm însă că nu avem modele prin care să explicăm sufixele *-îna* şi *-una*$_1$: nici formaţii cu dublă analiză, nici formaţii rezultate din schimb de conjugare (avem numai formaţii de conj. a IV-a, provenite, după toate probabilităţile, din perechile de conj. I).

Verbul *căina* a fost explicat prin v. sl. каıань, participiul lui каıати сѧ (cf. DA).

b. Atestări foarte vechi avem foarte puţine, dar pentru sufixe diferite: *clătina* (Coresi, în DA), *părtini* (Ureche, în DLR), *crîcni* (*Biblia* 1688, în DA), *orbecăni*, *pufni* (Cantemir, în DLR). În plus, marele număr de formaţii populare sînt o dovadă a vechimii sufixelor.

6. Lăsînd la o parte foarte numeroasele teme onomatopeice, nerelevante din punctul de vedere al originii, constatăm că sufixele care conţin segmentul *-n-* au preferinţă pentru temele slave (vechi sau moderne): *boldăni*, *jăfăni*, *jăpcăni*, *sloveni* etc. Relativ numeroase sînt însă şi temele moştenite din latină (*codini*, *orbecăni*, *vîntona* etc.). În număr neglijabil sînt temele săseşti (*şoldăni*). Nu apar teme neologice. Această situaţie dovedeşte vechimea sufixelor în limbă şi, în acelaşi timp, este determinată de caracterul lor popular (vezi mai jos).

7. Sufixele care conţin segmentul *-n-*, şi dintre ele în special *-ăni*, sînt sufixe productive. Acest lucru însă nu reiese atît din numărul derivatelor stabile, cît din existenţa creaţiilor ocazionale, care sînt în general caracteristice pentru formaţiile onomatopeice.

8. Formațiile în *-ni*... sînt, cu foarte puține excepții (precum *globăni*, *părtina*, dispărute), folosite în limba actuală. Formațiile actuale sînt în majoritate populare și regionale, dar nu specifice unei anumite regiuni (există atestări din toate regiunile). Puține sînt literare și mai puține familiare: *ciocăni*, *croncăni*, *pocni*, *încetini*, *scormoni*, *clătina*, *mieuna*; *trăncăni*, *hîțîna*, *încotoșmăna* etc.

Claudia Tudose (D. 61) afirmă că „*-ăni* (*-oni*, *-ni*)" apar în toate regiunile, mai frecvent în Transilvania și Muntenia.

9. Sufixe d e z v o l t a t e: *-căni*, *-lăni*, *-omăni*, *-oveni*.

-căni apare într-o formație cu d u b l ă a n a l i z ă: *chițcăni* (DI), cf. *chiț!*, *chițcan*, și în una cu a n a l i z ă u n i c ă: *chiorcăni* (DI), cf. *chior!* Este un sufix d e z v o l t a t prin elementul cu statut neprecizat *-c-* (cp. cu sufixul *-căi*, sufixele -ĂI₁..., § 8).

-lăni apare în: *șmirlăni* (DI) „a unge", cf. *șmir* „unsoare", și este d e z v o l t a t prin elementul cu statut neprecizat *-l-*.

-omăni apare în: *hondromăni* (DI) „a vorbi neînțeles, a face gălăgie, a se certa", cf. *handra* adv. „fără treabă", *hoandră* poreclă dată unei femei „care umblă oricum s-ar întîmpla" (DA); *șondromăni* (DLR) „a sta la taifas; a se certa", cf. *șondra!*, care redă zgomotul unei conversații domoale. Este un sufix d e z v o l t a t prin elementul cu statut neprecizat *-om-*.

-oveni apare în: *orjoveni* [2] (DI) „a se scărpina", cf. *orj!* (imită sunetul produs prin frecarea a două corpuri, DLR), și este d e z v o l t a t prin elementul cu statut neprecizat *-ov-*.

Din punct de vedere semantic, sufixele dezvoltate nu prezintă nici o particularitate în raport cu sufixele de bază (*-ăni*, *-eni₁*).

-oca₁ vezi **-CA**		**-oi₂** vezi **-UI**
-oca₂ vezi **-CI**		**-ola₁** vezi **-LI**
-oci vezi **-CI**		**-ola₂** vezi **-ULA₂**
-oga vezi **-EGA**		**-oli** vezi **-LI**
-ogi₁ vezi **-ĂGI**		**-ona₁** vezi **-NI**
-ogi₂ vezi **-EGA**		**-ona₂** vezi **-NI**
-oi₁ vezi **-ĂI₁**		

-ONA₃ (-UNA₂), -IONA

Laura Vasiliu, *Sufixul* -(i)on, în SMFC II 179–184; VASILIU, S.V.N.

1. Sufixul *-ona₃* apare la derivate cu tema în *-i-* (t o a t e bazele la care pot fi raportate au tema în *-i-*); sufixul *-iona*, la derivate cu tema în consoană, care însă pot fi raportate și la baze cu tema în *-i-* (cel puțin una din bazele la care pot fi raportate are tema în consoană și cel puțin una din baze are tema în *-i-*; v. § 2). Reiese de aici că recunoașterea existenței sufixului *-iona* este condiționată de un anumit mod de analiză, și anume de analiza derivatelor prin raportare la bazele cu tema în consoană, și n u la cele cu tema în *-i-* (a m b e l e analize fiind însă p o s i b i l e).

Întrucît sufixul *-iona* apare exclusiv în formații cu dublă analiză, normal ar fi să îl considerăm sufix v i r t u a l. Însă faptul că, în cazul unui derivat (*impulsiona*), analiza prin baza în *-ie* sau *-iune* nu satisface

condiţiile de sincronie (v. mai jos, § 4. *a*, p. 101), impune considerarea lui *-iona* drept sufix real şi, de aici, admiterea seriei de sufixe *-ona*$_3$, *-iona*.

În unele texte din secolul al XIX-lea apare v a r i a n t a *-una*$_2$ (v. § 4. *a*, p. 100).

Pentru modalitatea de distingere a sufixului *-ona*$_3$ (*-una*$_2$) de *-ona*$_1$, *-una*$_1$, v. sufixele -NI..., § 2.

2. -ona$_3$. Formaţii cu d u b l ă a n a l i z ă în DI (una din baze este în *-ie*, cealaltă are augmentul *-un-* sau e un derivat în *-ional*, *-ionar/er*, *-ionism*, *-ionist* — analiza se face prin regresiune) : *achiziţiona*, cf. *achiziţie*, *-une* ; *concesiona*, cf. *concesie*, *-une*, *-onar* ; *confuziona* ; *contagiona*, cf. *contagia*, *-une* ; *impresiona*, cf. *impresie*, *-une*, *-onism*, *-onist* ; *magaziona(re)*, cf. *magazie*, *magazioner* ; *proporţiona*, cf. *proporţie*, *-une*, *-onal* etc. ; în alte surse : *concluziona* (DCR — 1966) ; *inscripţiona(re)* (DCR — 1973) ; *muniţiona* (DLR — 1848) ; *puncţiona* (DLR — 1964), cf. *puncţie*, *-une* (DN[2]) ; *restricţiona* (HRISTEA, D. P.), cf. *restricţie*, *-une* ; *reviziona* „a revizui" (DLR — 1896), cf. *revizie*, *-une* ; *situaţiona(re)* („Luceafărul", 209/1966, 3/3) ; *tranzacţiona(t)* (Walter Scott, *Rob Roy*, 1957, 25).

Formaţii cu a n a l i z ă u n i c ă : 2 în DI : *raţiona*, *spaţiona*, la care se adaugă 1 din altă sursă : *porţiona* „a face p o r ţ i i" („Instrucţiunile Ministerului Industriei Bunurilor de Consum pentru modul de folosire a cărnii conservate prin frig", 1960, în DLR, s.v. fără atestare).

-ona$_3$/-iona. Formaţii cu d u b l ă şi t r i p l ă a n a l i z ă (analiza prin baza nesufixată implică detaşarea sufixului *-iona*, analiza prin baza în *-ie*, a sufixului *-ona*$_3$, iar analiza prin baza în *-iune*, derivarea imediată) ; în DI : *afecţiona*, cf. *afect*, *afecţiune* ; *atenţiona*, cf. *atent*, *atenţie*, *-une* ; *excepţiona*, cf. *excepta*, *excepţie*, *-une* ; *impulsiona*, cf. *impuls*, *impulsie*, *-une* ; *obiecţiona*, cf. *obiecta*, *obiecţie*, *-une* ; *perfecţiona*, cf. *perfect*, *perfecta*, *perfecţie*, *-une* ; *presiona*, cf. *presa*, *presiune* etc. ; în alte surse : *incluziona(re)* (GUŢU, C. G. 231 — 1970), cf. *include*, *incluziune* ; *preciziona*, cf. *preciza*, *precizie*, *-une* (la HRISTEA, D. P.) ; *suspecţiona* (IORDAN, LRC 478 — fără dată), cf. *suspect*, *suspecta*, *suspecţie*, *-une*.

Formaţiile cu analiză unică sînt aparent foarte puţine. În realitate însă numărul lor este mai mare, deoarece, în multe cazuri, bazele în *-iune* sînt învechite şi, în consecinţă, analiza prin aceste baze a derivatelor cu circulaţie în limba actuală nu este operantă pentru vorbitorii nespecialişti.

Derivatele în *-ona*$_3$ sînt analizabile în raport cu :

— un s u b s t a n t i v : *porţiona*, cf. *porţie* ; *raţiona* „a supune consumului cu r a ţ i a" ;

— un s u b s t a n t i v sau un v e r b : *spaţiona*, cf. *spaţiu*, *spaţia*.

3. Un mare număr de derivate, şi anume majoritatea celor raportabile la baze în *-ie* (şi *-iune*), reprezintă exclusiv verbalizarea bazelor nominale, care, la rîndul lor, sînt abstracte verbale — nume de acţiuni (ori rezultatul acţiunii) sau de stări (aceste baze — împrumuturi analizabile sau nu în română — sînt, în limba de origine, formate de la verbe : *situaţie* <fr. *situation*<fr. *situer* ; *funcţie*<fr. *fonction*, lat. *functio* < *fungor* etc.) ; valorile lor sînt:

— „a executa acţiunea... (care implică sau nu un rezultat)" : *achiziţiona*, *confecţiona*, *ovaţiona*, *reviziona* ;

— „a trece prin starea..." : *confuziona*, *emoţiona*.

În cazul acestor formaţii deci funcţia sufixului este aceea, foarte generală, de transferare a numelui în categoria verbului.

Conţinutul cauzativ pe care îl au verbele cu baza „nume de stare" este determinat de caracterul lor tranzitiv, nu de sufix. Cp., de ex.: *intenţiona* intr. „a manifesta intenţia ..." cu *decepţiona* tr. „a provoca cuiva o decepţie" sau chiar *a (se) ambiţiona* cu *a ambiţiona (pe cineva)*.

Puţinele derivate ale căror baze nu redau o idee verbală prezintă valorile obişnuite pentru verbele denominative în general:

1. „a produce obiectul...": *porţiona*, *spaţiona* „a forma spaţii între litere";

2. „a acorda obiectul...": *cauţiona*, *muniţiona*, *pensiona*;

3. „a face să aibă trăsătura caracteristică...": *perfecţiona*, *proporţiona*, *raţiona*.

Multe din bazele acestor formaţii sînt totuşi, la origine, derivate de la verbe: *cauţiune* < fr. *caution* <lat. *cautio* < *cavere*; *raţie* <fr. *ration* <lat. *ratio* „măsură" <*reor* etc. *Porţie* însă, deşi provenit în română dintr-un etimon francez în *-ion* (*portion*), în limba de origine (lat. *portio*) nu se explică printr-un verb (cf. ERNOUT — MEILLET, s. v. : *portiō* <*prō ratiōne*). *Spaţiu* se detaşează net de celelalte baze ale derivatelor în *-ona*$_3$ atît prin sensul lui (neraportabil nici sincronic, nici diacronic la un verb), cît şi prin forma lui.

Magaziona „a depozita în magazie" are o poziţie aparte: raportat la *magazie* (de asemenea nume de obiect, fără nici o legătură, semantică sau etimologică, cu vreun verb), se defineşte (din punct de vedere derivaţional) prin „a introduce în obiectul denumit..."; raportat la *magazioner* (vezi mai jos, § 4, legătura genetică dintre *magaziona* şi *magazioner*), se defineşte prin „a practica ocupaţia specifică persoanei..." (notăm însă că această definiţie nu este obţinută prin raportarea derivatului *magaziona* la baza *magazie*, deci nu e comparabilă cu restul definiţiilor pentru derivatele în *-ona*$_3$).

Considerăm ca specifică sufixelor *-ona*$_3$, *-iona* valoarea care apare la cea mai mare parte din derivate, şi anume aceea de a transfera numele în categoria verbelor. Întrucît, după cum s-a văzut, multe din verbele prin care pot fi analizate sau la care, măcar, pot fi raportate numele respective apar în limba română şi sînt sinonime totale sau parţiale cu verbele în *-ona*$_3$, este evident că funcţia principală, specifică a sufixului este aceea de a subordona verbele faţă de substantive (cf. Al. Graur, *Caracterul sistematic al limbii*, în VR XI, 1958, nr. 6, p. 101; v. şi GRAUR, T. 269—270). Această subordonare apare în mod evident atît în planul expresiei, cît şi în planul conţinutului semantic:

colecta — colecţie — colecţiona
conceda — concesiune — concesiona
conclude — concluzie — concluziona
demite — demisie — demisiona
inhiba — inhibiţie — inhibiţiona
presa — presiune — presiona
situa — situaţie — situaţiona
sta — staţiune — staţiona
suspenda — suspensie — suspensiona etc.

Verbul *spaţiona* se apropie, din acest punct de vedere, de derivatele caracteristice ale lui *-ona*$_3$: este sinonim cu derivatul imediat de la aceeaşi bază, *spaţia*.

1. Există însă şi cazuri, puţine, de verbe în *-ona*$_3$ distincte semantic de bazele verbale nesufixate: *colecţiona* / *colecta*, *perfecţiona* / *perfecta*, *recepţiona* / *recepta*. Vezi IORDAN, LRC 478.

2. Ponderea mai mare a verbelor sinonime cu verbele nederivate din aceeaşi familie (care sînt bazele originare) a determinat uneori transferul (prin confuzie) al sensului bazei asupra derivatului nesinonim. *Sugestiona* (<fr. *suggestionner* < fr. *suggestion* <lat. *suggestio* <lat. *sug-*

gerere) ajunge astfel să fie întrebuințat cu sensul „a sugera" (într-o scrisoare din 1938, publicată în *Pagini dintr-o arhivă inedită*, București, 1984, p. 62).

4. *a.* Sufixul -*ona*$_3$ a apărut pe teren românesc în urma falsei analize a formațiilor (împrumutate din italiană, germană și mai ales franceză) de tipul *condiționa*, *funcționa*.

Aceste verbe sînt formate în limbile de origine de la substantive în -*ion*, -*ione* (fr. *condition*, it. *condizione*; fr. *fonction*, it. *funzione*) cu sufixul conjugării (fr. *conditionner*, it. *condizionare*; fr. *fonctionner*, it. *funzionare*).

J. Dubois (D.S.) inserează în lista de sufixe din apendice sufixul -*ionner* cu exemple ca *actionner*, *additionner* (care, evident, nu demonstrează existența sufixului). În cuprinsul cărții însă nu apare sufixul -*ionner*, iar exemple de tipul celor menționate (*impresionner*, *sélectionner* etc.) sînt incluse printre exemple de derivate cu -*er*, -*(n)er* alături de verbe ca: *activer*, *filmer*.

P. Guiraud (în BSLP LVI, 1961, p. 116—117) încadrează elementul -*ionner* (din *actionner*, *additionner* etc.) în categoria pseudosufixelor.

În românește verbele în -*ona*$_3$ se analizează normal ca derivate imediate de la bazele în -*iune*: *condițiune* + flectivele verbale (cf. și formele în -*una*$_2$: *funcțiuna*, *mențiuna* și chiar *rățiuna* „a gîndi", *stățiuna* etc., care apar consecvent în dicționarul lui Pontbriant și, izolat, în alte texte, de ex., *fricțiuna*, la B. Raspail, *Manualul sănătății*..., 1852, p. 129; acestea se explică prin raportarea etimoanelor franceze la bazele lor adaptate în românește cu -*iune*). Verbele în -*iona* pot fi raportate însă și la dubletele în -*ie* ale substantivelor în -*iune* (care, de cele mai multe ori, sînt sinonime perfecte cu ele) sau, mult mai rar, chiar la teme consonantice (*perfecționa* — *perfect*). Această a doua analiză are drept rezultat detașarea segmentelor derivative -*ona*$_3$ și, respectiv, -*iona*.

Mare parte din derivatele în -*ona*$_3$ au corespondente verbale în franceză, italiană sau germană: *ambiționa*: fr. *ambitionner*; *concesiona*: fr. *concessionner*, germ. *conzessionieren*; *dimensiona*: it. *dimensionato*, germ. *dimensionieren*; *leziona*: it. *lesionare*; *spaționa*: germ. *spationieren*; *viziona*: fr. *visionner*, it. *visionare* etc.

Pentru cîteva derivate n-am găsit corespondente verbale străine, ele pot fi explicate însă, prin derivare regresivă, din derivate n o m i n a l e împrumutate: *confuziona*: *confuzionism* <fr. *confusionnisme*; *direcționa*: *direcțional* < fr. *directionnel*; *excepționa*: *excepțional* < fr. *exceptionnel*; *previziona* <*previzional* < fr. *prévisionnel*; *reviziona*: *revizionism*, -*ist* < fr. *révisionnisme*, -*iste*; *sciziona*: *scizionar*, -*ist* <fr. *scisionnaire*, -*iste*; *tranzacționa*: *tranzacțional* < fr. *transactionnel*.

Th. Hristea (E. 140) respinge în mod judicios explicarea lui *viziona* prin *vizionar* (cf. Laura Vasiliu, SMFC II 181), bazîndu-se pe faptul că „sensul adjectivului *vizionar* este cu totul diferit de al verbului *viziona*".

Nu ni se pare însă la fel de evident „impedimentul de ordin semantic" care îl „obligă" pe Th. Hristea să nu accepte explicarea lui *excepționa* prin *excepțional* și să considere „neîndoielnică" proveniența lui din locuțiunea *a face excepție*. Relația semantică dintre *excepționa* „a excepta" și *excepțional* „care constituie o excepție" este pusă în evidență de *excepta* și *excepție* „acțiunea de a e x c e p t a, abatere de la regula generală": *excepta* → *excepție* → *excepțional* → *excepționa*. În același timp, nu vedem care e criteriul semantic care îi permite lui Th. Hristea să-l derive pe *excepționa* din *a face excepție* și nu îi permite să-l derive și din *excepțional* „care f a c e e x c e p ț i e".

Firește însă că explicarea verbelor de mai sus prin derivare regresivă nu este decît u n a d i n etimologiile p o s i b i l e, o alta fiind cea propusă de Th. Hristea.

Pentru un număr de formații n-am găsit nici un fel de corespondente străine. Le reținem ca fiind relevante pentru sufixul -*ona*$_3$ pe cele care nu pot fi explicate prin substantive în -*iune*:

— pentru că acestea din urmă sînt învechite, în contrast cu verbele respective care sînt noi (de ex. *achiziţiune*, *obiecţiune* etc.);

Situaţie întrucîtva similară are *impulsiona*, ale cărui baze în *-ie* sau *-iune* aveau în perioada apariţiei lui (vezi mai jos, *b*) circulaţie mai mare decît baza nesufixată (v. DA, s.v. *impulsiune*), iar în limba actuală nu mai constituie termen activ de analiză: *impulsiune* e învechit, *impulsie* e specializat pentru terminologii tehnice. Considerăm că, deşi, foarte probabil, e format de la baza în *-ie* sau *-iune*, în limba actuală, verbul *impulsiona* conţine sufixul *-iona*.

— din raţiuni semantice: *porţiona* „a face porţii" poate fi explicat foarte uşor prin *porţie* „cantitate dintr-un aliment considerată ca necesară unei persoane la o masă" şi mai greu prin *porţiune* „parte dintr-un tot".

1. Formele învechite în *-ion*, ca *porţion*, n-au avut circulaţie. Nici fr. *portionnaire* „qui peut prétendre à une portion d'héritage", care, de altfel, nu are reflex în română, n-a putut avea, din cauza sensului, vreun rol în apariţia verbului românesc. În DLR *porţiona* este explicat printr-un fr. *portionner*, pe care nu l-am găsit în nici unul din dicţionarele limbii franceze (inclusiv unele foarte noi) pe care le-am avut la dispoziţie.

2. Similar cu *porţiona* în ceea ce priveşte analiza este *raţiona* „a raţionaliza", care probabil i-a servit de model: provine din fr. *rationner* sau it. *razionare* şi se analizează în română numai prin baza în *-ie* (*raţie*), nu şi prin cea în *-iune* (*raţiune*).

Iorgu Iordan (LRC 478) consideră că *raţiona* „a fixa raţia de hrană . . ." este mai vechiul *raţiona* „a face un raţionament", care a căpătat un sens nou (v., mai jos, nota 4).

În DLR, sub titlul *raţiona* sînt înregistrate sensurile: 1. „a gîndi", 2. „a supune anumite produse [. . .] unui consum dirijat [. . .]", 3. „a transforma [. . .] într-o fracţie [. . .] cu numitor raţional", şi etimologia u n i c ă: de la *raţiune*, după fr. *raisonner*.

3. Nu ne putem pronunţa asupra lui *suspecţiona*, înregistrat de Iorgu Iordan ca formaţie „trecătoare", deoarece ambele baze (*suspecţi(un)e*) la care e raportat de autorul citat ne sînt la fel de nefamiliare (şi nu le-am găsit înregistrate în alte locuri).

4. E x p l i c a b i l e exclusiv prin baze în *-iune* sînt verbele *ficţiona*, *gestiona*, *presiona*, *previziona*, *suspiciona*, *tensiona* şi *raţiona* „a gîndi", calc după it. *ragionare* sau fr. *raisonner*; ele nu intră în sfera interesului nostru, deoarece nu pot fi a n a l i z a t e şi printr-o bază (în *-ie* sau consonantică) care să permită detaşarea sufixului *-ona*$_3$ (variantele *presie* şi *previzie* ale lui *presiune* şi, respectiv, *previziune* sînt foarte rare şi învechite — v. DLR —, iar verbele *presiona* şi *previziona* par a fi noi).

Vezi şi verbele împrumutate ca *adiţiona*, *dimensiona* etc., care se analizează în română numai prin raportare la baze în *-iune*.

Toate exemplele pe care le avem de verbe care par a fi formate în româneşte cu sufixul *-ona*$_3$ (din baze în *-ie*, după modelul împrumutat) sînt: *achiziţiona*, *concluziona*, *decepţiona*, *excepţiona*, *impulsiona*, *inhibiţiona*, *inscripţiona(re)*, *obiecţiona*, *porţiona*, *preciziona*, *restricţiona*, *situaţiona*, *suspensiona*.

Puncţiona, considerat de Th. Hristea (E. 140) derivat „neîndoielnic" din [a face] *puncţie*, are corespondent în franceză: *ponctionner* (cf. ROBERT, DLR).

Magaziona are o poziţie ambiguă: poate fi explicat ca derivat propriu-zis de la *magazie* cu sufixul *-ona*$_3$ sau, mai probabil, ca derivat regresiv de la *magazioner* (formă coruptă a lui *magaziner* < fr. *magasinier*). În ambele ipoteze însă el nu are nici o legătură cu substantivele în *-ie*, *-iune* (*magazie* <ngr. μαγαζί).

Adăugăm că explicarea lui *magaziona* prin *magazioner* nu exclude intervenţia elementului derivativ *-on-* (*-oner*), deoarece *magazioner* nu poate fi explicat d i r e c t din *magaziner* (<fr. *magasinier*); vezi sufixul nominal -ONER, § 4.

b. Cea mai veche atestare pe care ne-o dau izvoarele excerptate de noi pentru formaţiile în *-ona*$_3$ este din 1825: *proporţiona*, la Al. Teodori, *Scurtă arătare despre om . . .*, p. 72. Atestări relativ numeroase apar abia de la mijlocul secolului, mai ales în traduceri din franceză şi în dicţionare bilingve (româno-franceze) sau de neologisme: *ocaziona* (Heliade — 1847, în DLR), *fricţiuna* (B. Raspail, *Manualul sănătăţii . . .*, 1852, p. 129), *fric-*

ționa (M. Wertheimer, *Curs de parabolanologie*, 1857, p. 63), *afecțiuna, aprovisiona, demissiuna* etc. (PONTBRIANT, 1862) (vezi și *fiсționa* (MAG. IST. I 1845, p. 48), *adiționa, rationa* (NEGULICI, 1848), *cauțiuna* (PONTBRIANT)).

Toate aceste formații sînt împrumutate. Cea mai veche atestare de derivat în *-ona*$_3$ care pare a fi format în românește o avem la Maiorescu (1888–1895–în DA) : *impulsiona*.

5. Cu excepția lui *magazie* (de origine grecească), care, foarte probabil, n-a stat la baza formației *magaziona* (vezi § 4. *a*), temele formațiilor în *-ona*$_3$ sînt latino-romanice.

6. Numărul mic al derivatelor care pot fi considerate ca sigur românești (vezi § 4.*a*) dovedește că sufixul *-ona*$_3$ este slab productiv. Întrucît însă multe din aceste formații sînt foarte noi (*magaziona(re)* — 1949, cf. DLR, s.v. —, *concluziona*—1966, cf. DCR, s.v. —, *porționa* — 1960 —, *situaționa* — 1966 (v. § 2)—, *inscripționa(re)* — 1973), reiese că sufixul *-ona*$_3$ este viu în sistemul de derivare actual.

Sufixul *-iona* nu este productiv.

7. Derivatele în *-ona*$_3$, *-iona* sînt în general literare (*achiziționa, colecționa, demisiona* etc. și verbele cu sensuri diferite de formațiile paralele nesufixate, v. § 3). Cîteva aparțin unor terminologii tehnice (*spaționa* tipogr., *puncționa* med.) sau stilului administrativ (*inscripționa(re), magaziona, porționa*).

Unele dintre ele însă, mai ales formații relativ recente, sinonime cu paralelele verbale nesufixate sau cu expresiile verbale de la care s-au format, sînt simțite și sancționate ca pretențioase (de ex. : *concluziona, viziona* „a vedea") sau chiar periferice (de ex. : *atenționa, sugestiona* „a sugera").

1. Iorgu Iordan (LRC 478) le încadrează în „tendința de a crea «cu orice preț» verbe noi" și le apreciază ca „trecătoare", cu excepția cazurilor în care s-au diferențiat semantic de dubletele nesufixate.

Valeria Guțu Romalo (C.G. 231) consideră că *atenționa* „trebuie evitat, deoarece, admis în limba literară, aduce în comunicare o aură periferică supărătoare".

2. Th. Hristea (D.P.) apreciază că formațiile ca *atenționa, direcționa, excepționa, porționa, preciziona* etc. constituie un sistem și sînt mai economice decît locuțiunile echivalente (de ex. : *atenționa* față de *a atrage atenția* sau *a acorda atenție*). Bazîndu-se pe evoluția formațiilor ceva mai vechi *conferenția* și *evidenția*, condamnate în perioada apariției lor de I.-A. Candrea și, respectiv, L. Șăineanu, dar reținute ulterior de limba literară, D-sa pare a avea o atitudine favorabilă față de derivatele în *-ona*$_3$ în general.

-oni$_1$	vezi	**-NI**	**-osi**	vezi	**-ISI**
-oni$_2$	vezi	**-NI**	**-oșa**$_1$	vezi	**-ȘI**
-ora$_1$	vezi	**-ĂRI**	**-oșa**$_2$	vezi	**-ȘI**
-ora$_2$	vezi	**-ĂRI**	**-oși**	vezi	**-ȘI**
-ori$_1$	vezi	**-ĂRI**	**-ota**$_1$	vezi	**-TA**
-ori$_2$	vezi	**-ĂRI**	**-ota**$_2$	vezi	**-TI**
-orî	vezi	**-ĂRI**	**-oti**	vezi	**-TI**
			-ozi	vezi	**-ĂZA**

-ȘI ; -ĂȘA, -ĂȘI ; -EȘA, [-EȘI] ; -IȘA, [-IȘI] ; -OȘA₁ (-UȘA₂), -OȘI ; [-UȘA₁] (-OȘA₂), -UȘI

CANDREA, C.G.R. 306; SCHUFFERT, V. 164–167; PASCU, S. 97; S. Pușcariu, *Etimologii*, DR IV₂, 1924–1926, p. 695; LOMBARD, V. 514–516, 831, 833; Flora Șuteu, *Un sufix vechi format pe teren românesc*: -oșa, în *Culegere de studii*, Institutul de Limbă și Literatură Rusă „Maxim Gorki", București, 1962, p. 73–77.

1. *a*. -*oșa* și -*ușa* au statut dublu:

-*oșa* este sufix în formații ca *ghemoșa* și variantă fonetică a lui -*ușa* în formația *mărunțoșa*, variantă a lui *mărunțușa*;

-*ușa* este sufix în formații ca *aplecușa* și variantă fonetică a lui -*oșa* în formația *înfăinușa*, variantă a lui *înfăinoșa* (v. § 2).

Sufixele -*eși*, -*iși* și -*ușa*₁ sînt virtuale, întrucît apar numai în formații cu dublă analiză (v. § 2).

b. Tratăm sufixele care conțin segmentul consonantic -*ș*- ca formînd o serie (cu două subserii, după conjugări) deoarece:

— au structură fonetică comună multor serii de sufixe, anume: consoană constantă precedată sau neprecedată de o vocală variabilă și urmată de caracteristica morfologică a conjugării (I și a IV-a);

V. cap. *Structura fonetică* ..., § 1.

— au origine similară: au apărut toate în interiorul limbii române prin procese de falsă analiză, unul din termeni (-*și*) putîndu-se explica chiar prin influența seriei (v. § 4);

V. în § 4 și legăturile genetice posibile dintre formațiile și sufixele perechi (de conj. I și a IV-a).

— sînt numeroase formații cu aceeași temă și sufixe diferite (de aceeași conjugare și/sau de conjugări diferite): *lingușî/-oșa*; *îmbrățișa/-oșa*, *încărdăși/-oși*, -*a*, *înfățișa/-oșa*,-*i*, *învoioșa/-eșa*, *moleși/-oșa*,-*i* etc.

1. Notăm că în majoritatea cazurilor unul din termenii pereche e formație cu dublă analiză. Faptul atestă încă o dată, credem, legătura genetică dintre sufixele seriei.

2. Perechea poate să aibă ambii termeni cu dublă analiză: derivate imediate de la baze, la rîndul lor, derivate de la aceeași temă cu sufixe diferite: *tuieși*, *tuioși* „a se zăpăci" <*tuieș*, *tuioș* „zăpăcit"<*tui* „zăpăcit" + ⊥ *eș*, ⊥ *oș*. (În DLR *tuioși* și *tuioș* sînt tratate ca variante ale lui *tuieși* și, respectiv, *tuieș*.)

2. -și. 2 formații cu analiză unică în DI: *tropși*, *zdrobși*.

Nu l-am inclus pe *cîrși* deoarece e derivat regresiv. V. *Introducere în studiul sufixelor*, § 3.

-ășa. Formații cu dublă analiză în DI: *vălmășa*, cf. *valmă* (în *de-a valma*), *vălmășag* (prin regresiune) etc.

1 formație cu analiză unică, parasintetică: *înlufășa* (*Economia*, în DA).

-ăși. Formații cu dublă analiză în DI (baza derivată e, de obicei, în -*aș*): *arendăși*, cf. *arendă*, *arenda*, *arendaș*; *bărdăși* „a cioplî cu barda", cf. *bărdaș* „dulgher"; *încărdăși* (parasintetic), cf. *cîrd*, *cardaș*, (prin regresiune) *cărdășie*; *învălmăși*, v. -*ășa*; *ostăși* „a sluji în oaste, a duce viață de ostaș"; *tălpăși* „a-și lua tălpășița", cf. *talpă*, *tălpaș* „pedestru", (prin regresiune) *tălpășiță* etc.

1 formație cu analiză unică în DI: *bășcăși* și 1 în DLR: *mărdăși*.

-eșa. 2 formații (parasintetice) cu analiză unică, 1 în DI: *învoieșa*, 1 la TUDOSE, D. 62: *împrietineșa*.

-**eși**. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă în DI (baza derivată e în *-aș* sau *-eș*) : *băieși* „a fi b ă i e ș (= lucrător într-o [. . .] sau stăpîn al unei b ă i)”; *moleși*, *nevoieși*, cf. *nevoie*, *nevoi*, *nevoiaș*.

-**ișa**. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-iș*) în DI : (parasintetic) *îmbrățișa*, cf. *braț*, *brățiș* ; *mărunțișa*, cf. *mărunt*, *mărunți*, *mărunțiș*.

2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă , 1 în DI : *luntrișa*, 1 în DLR : *molișa*.

-**iși**. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-iș*) în DI : *mîlcomiși*, cf. *mîlcom*, *mîlcomiș* ; în DLR : *păiși* „(despre fîn) a se usca”, cf. *pai*, *păiș*.

-**oșa₁** (-**ușa₂**). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e, de obicei, în *-os*) în DI : *blegoșa* ; *boboșa* „a se umfla (ca b o b u l)”, cf. *boboș* „globul ochiului” ; *gheboșa* ; (parasintetice) *înfăinoșa* (*-ușa*) ; *învioșa*, cf. *viu*, *vios* ; în alte surse : *lutoșa* (UDRESCU, GL.) ; *mucioșa* (GL. OLT.).

Potrivit explicației din DA, și *lingoșa* ar fi o formație cu dublă analiză, provenită dintr-un neatestat **lingos*. Întrucît însă derivatele în *-oșa* de la baze în *-os* care explică apariția sufixului sînt destule, nu credem că e necesar să recurgem aici la o formație în *-os* neatestată.

12 formații cu a n a l i z ă u n i c ă (din care 7 parasintetice) în DI, la care se adaugă 1 de la TUDOSE, D. : *înfrățoșa* (62).

Fl. Șuteu — *lucr. cit.*, p. 76 — e împotriva explicării verbelor *blegoșa* și *învioșa* prin *blegos* și *vios* și a acestora prin adjectivele *bleg* și, respectiv, *viu* cu sufixul *-os* (v. DA și, respectiv, CADE). D-sa propune etimologiile inverse : *blegos* e derivat regresiv de la *blegoșa*, care, la rîndul lui, e derivat de la *bleg* etc., justificîndu-și poziția prin considerentul că *blegos* și *vios* nu pot fi derivate de la *bleg*, respectiv, *viu* cu *-os*, întrucît acest sufix nu se atașează decît la teme substantivale.

Afirmația referitoare la funcția sufixului *-os* este valabilă în general, așa cum o arată marele număr de derivate în *-os* de la substantive care apar în DI. Există însă și cîteva derivate de la adjective formate în românește. De ex. : *căldos* (CDDE), *hîdos* (Sbiera, în DA), *puternicos* (Bibicescu, în DLR), *umedos* (CADE), *veselos* (CADE). (Vezi și GRAUR, E. 92.) Acestea atestă productivitatea procedeului, chiar dacă sînt puțin folosite sau au o anumită valoare stilistică. Deci, este posibil ca și *blegos* și *vios* să fie derivate de la adjectivele *bleg* și *viu*, iar *blegoșa* și *învioșa*, derivate imediate de la ele și, totodată, pentru uzul discuției noastre, formații cu dublă analiză. În consecință, nu le înregistrăm ca derivate cu sufixul *-oșa*.

-**oși**. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e, de obicei, în *-os*) în DI : *chelboși* ; *făloși* ; *găvănoși* „a scobi (făcînd un g ă v a n)”, cf. *găvăni* „id.”, *găvănos* ; (parasintetic) *împrietenoși* ; în alte surse : *acoloși* „a se așeza undeva”, cf. *acoloși* „tot a c o l o ” (LEX. REG. II 57) ; *lenevoși* „a se l e n e v i ” (UDRESCU, GL.), cf. *lene*, *lenevos*.

5 formații cu a n a l i z ă u n i c ă (din care 2 parasintetice) în DI : *coptoroși*, *încîrdoși*, *înfățoși*, *mocoși*, *storcoși*, la care se adaugă 4 din alte surse : *duhoși* „a se strica, a mirosi” (la TUDOSE, D. 204) ; *moloși* (LEX. REG. I 55) ; *scotoși* „a scotoci” (UDRESCU, GL.), cf. *scoate* ; *togoși* „a comasa loturi de pămînt [. . .]” (DLR), cf. *tog* „moșie creată prin comasarea [. . .]”.

-**ușa₁** (-**oșa₂**). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-uș*) în DI : *mărunțușa* (*-oșa*).

V. și *aplecușa* (numai la participiu), cf. *apleca*, *aplecuș*.

-**uși**. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-uș*, *-ușă*) în DI : *frențuși* „a se îmbolnăvi de f r e n ț u ș” (= f r e n ț e) ; *pănuși* „a smulge p e n e l e [. . .]”, cf. *pănușă* ; *sfredeluși*.

2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *limbuși*, *linguși*.

Formațiile în *-și* ... sînt analizabile în raport cu:

— un s u b s t a n t i v (cele mai numeroase): *întufășa* „a se face tufos", cf. *tufă*; *mărdăși*; *învoieșa*; *luntrișa*; *ghemoșa*; *înfrigoșa*; *încîrdoși*; *mocoși* „a lucra încet, fără spor, a (se) mocăi", cf. *moacă*, epitet pentru o persoană bleagă, înceată (DLR, s.v.); *limbuși* „a-și plimba l i m b a prin gură" etc;

1. În DLR la *mocoși* se menționează: „Etimologie necunoscută. Cf. *mocăi*", iar la *mocăi*: „Etimologie necunoscută. Cf. *moacă*". Credem că explicarea ambelor verbe prin *moacă* este acceptabilă.

2. Analiza lui *limbuși* prin *limbuș* „omușor" nu e satisfăcătoare din punct de vedere semantic.

— un v e r b: *împrictineșa*, cf. *împrietini*; *lingoșa*, *-uși*, cf. *linge*; *coptoroși* „a c o p t o r î (= a săpa pe dedesupt)" etc.;

— un s u b s t a n t i v sau un v e r b: *zdrobși* „a face z d r o b u r i, a z d r o b i"; *întrupoșa* „a se î n t r u p a", cf. *trup*;

— un a d v e r b: *bășcăși* „a despărți"; *înluntroșa* „a se înfunda înăuntru", cf. *înluntru*;

— un a d j e c t i v: *moloși* (eventual, și *blegoșa*, *învioșa*);

— o i n t e r j e c ț i e: *tropși* „a face să pîrîie sub picioare", cf. *trop!*

În DLR (*Litera T*) *tropși* e tratat ca variantă a lui *stropși*. La TDRG și la SCRIBAN, e tratat în articol separat și considerat formație de autor (Cantemir) sau, respectiv, provenit din bulgară și înrudit cu *stropși*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e: *bolboșa*, *-i* „a holba ochii", cf. *bolboca* (*bulbuca*); *bunghioși* „a face un lucru cu migală, a b u n g h i n i"; *cutcureși*, cf. *cutcurigu!*; *înfrîmsășa*, cf. *frîmsețe*; *milcoși* „a linguși", cf. *milcui*.

Derivatele înregistrate mai sus se repartizează în mod aproximativ egal între conjugările I și a IV-a: 18 față de 15. *-oșa* este sufixul cel mai bine reprezentat (13 derivate), alături de perechea lui, *-oși* (9), la mare distanță de ceilalți membri ai seriei (1 sau 2 derivate). (Situația este aproximativ aceeași, sub toate aspectele relevate, la derivatele cu dublă analiză, foarte numeroase.) Aceste fapte situează sufixele cu segmentul *-ș-* într-o poziție izolată în cadrul sufixelor vechi ale limbii, care se repartizează adesea exclusiv sau mai ales la conjugarea a IV-a. V. cap. *Distribuția pe conjugări* ..., § 1.

Un număr relativ mare de derivate ale sufixelor cu segmentul *-ș-* (13 din 33) sînt parasintetice; aceeași situație se remarcă și la derivatele cu dublă analiză.

3. Derivatele denominale au valori comune cu ale verbelor denominale în general:

1. „a face acțiunea după modelul denumit de substantivul ...": *cocoroșa*, *ghemoșa*, *mocoși*;

2. „a dobîndi calitatea exprimată de adjectivul ..., trăsăturile obiectului ..., a transforma în obiectul ...": *moloșa*; *întufășa*, *mărdăși*; *zdrobși* (în raport cu baza sa nominală);

3. „a face acțiunea prin intermediul obiectului ...": *îmbrățoșa*, *limbuși*, *luntrișa*;

4. „a dobîndi statutul ...": *încîrdoșa*, *împrictineșa*;

5. „a intra în starea ...": *înfrigoșa*;

6. „a produce obiectul...": *duhoși*;
7. „a atribui obiectul...": *împărtoșa*;
8. „a se introduce în obiectul...": *întruposa*.

Remarcăm că valorile 4, 5, 7 și 8 sînt redate exclusiv prin derivate parasintetice. De aici s-ar putea deduce că valorile respective sînt determinate de prefixul *în-* și, implicit, de caracterul parasintetic al derivatelor.

Vezi FC II 137—138 (printre valorile prefixului *în-* sînt înregistrate valoarea „eventivă" (= „dobîndirea însușirii...; transformarea în obiectul...") și „dobîndirea obiectului ...)"; Flora Șuteu, *Prefixul* **în-/in-**, SMFC II 51—52 (unde cele două valori distincte în FC II sînt subsumate sensului eventiv, „principala valoare a lui *în-*"); REINHEIMER-RÎPEANU, D. P. 66—68 (unde trăsătura [+ eventiv] e trăsătura dominantă în conținutul semantic al derivatelor verbale parasintetice — în română cu *în-* — caracterizate prin trăsătura — acțiune]).

Valoarea 2 însă, care este de asemenea o detaliere a sensului eventiv (v. F. Șuteu, *lucr. cit.*, p. 51; FC II 137), e redată și prin derivate neprefixate, la fel ca valoarea 3, care este prezentată printre valorile (noneventive) ale prefixului *în-* (v. F. Șuteu, *lucr. cit.*, p. 52; FC II 138). Iar valoarea 1, și ea înregistrată printre valorile lui *în-* (prin formula „modul în care se îndeplinește acțiunea" la F. Șuteu, *lucr. cit.*, p. 52, și „asemănarea cu obiectul..." în FC II 138), e redată aici exclusiv prin derivate neprefixate. Aceste fapte, corelate cu acela că toate cele patru valori sînt redate și de verbe denominale formate cu alte sufixe și derivate imediate (v. cap. *Semantica*..., § 2), pledează, credem, pentru concluzia că valorile în discuție sînt proprii verbelor denominale în general, chiar dacă cele care pot fi subsumate sensului eventiv sînt mai frecvente la verbele parasintetice cu *în-*.

De altfel, opiniile cercetătorilor asupra conținutului semantic specific prefixului *în* sînt diferite, mergînd pînă la a-l nega cu totul. V. la F. Șuteu, *lucr. cit.*, p. 55.

Derivatele cu baze adverbiale și interjecționale redau valorile obișnuite pentru aceste tipuri de derivate:

9. „a face acțiunea în circumstanța redată de adverbul...": *bășcăși*;

10. „a face acțiunea simbolizată prin interjecția...": *tropși*.

Derivatele deverbale sînt uneori s i n o n i m e cu bazele lor: *coptoroși*, *zdrobși*.

Sînt însă și unele formații care au conținut p e i o r a t i v. De ex.: *linguși*, *storcoși* (cp. cu *linge*, al cărui sens propriu e neutru, și cu *stoarce*, care, în sens propriu, nu e niciodată peiorativ). Această trăsătură pare să fie specifică pentru sufixele cu segmentul *-ș-*.

K. Schuffert (V. 167) afirmă că sufixele *-ăși* etc. au numai valoarea de formant, menționînd că sensul peiorativ al unor derivate aparține temelor, și nu sufixelor.

Trăsătura p e i o r a t i v apare și la multe formații în *-oși*, *-a* cu dublă analiză: formații cu tema peiorativă, atît cea primară, cît și cea în *-os*: *băloșa*, *blegoșa*, *botoși*, *chelboși*, *imoșa*, *rîioșa*, *urduroșa* sau numai cea în *-os*: *făloși*, *îmburtoșa*, *măroși* „a se măreți" (*măros* „fudul"); formații cu tema (atît cea primară, cît și cea în *-os*) nepeiorativă: *bărbătoși* „a face pe bărbatul".

Pentru sensul peiorativ al sufixului *-os*, v. Zorela Crețu, *Sufixele peiorative*, SMFC IV 189—190.

Apariția acestei trăsături la ambele categorii de formații (cu analiză unică și dublă) este o dovadă a legăturii genetice dintre ele (v. § 4).

Structura semantică a formațiilor de tipul *bărbătoși* (verbul este peiorativ în contrast cu ambele sale baze posibile, care nu sînt peiorative) pledează pentru încadrarea lor în categoria derivatelor în *-oși*.

4. *-ăşa, -ăşi, -işa, -oşa₁, -oşi, -uşi* au apărut în interiorul limbii române, ca rezultat al falsei analize a formaţiilor de tipul : *vălmăşag > vălmăşa* : *vălm-* + *-ăşa*; *arendaş >arendăşi* : *arend-* + *-ăşi*; *mărunţiş > mărunţişa* : *mărunţ-* + *-işa*; *bălos >băloşa* : *băl-* + *-oşa*; *fălos >făloşi* : *făl-* + *-oşi*; *sfredeluş >sfredeluşi* : *sfredel-* + *-uşi* (v. § 2).

1. V. şi *togoşi* < magh. *tagosit*, analizabil prin *tog* <magh. *tag* (de la care s-a format în română un *togăli*, sinonim cu *togoşi*).
2. *-eşi, -işi* şi *-uşa₁* sînt sufixe virtuale (v. § 1), deci nu pun probleme de origine.

Sufixele care constituie perechi (în *-a* şi *-i* : *-ăşa, -ăşi*; *-oşa₁, -oşi*) au putut apărea în mod independent unul de altul (în inventarul nostru apar modele cu dublă analiză pentru toţi termenii) şi/sau unul din altul, prin schimb de conjugare.

Perechea de sufixe *-oşa₁, -oşi* pare a avea o situaţie aparte în privinţa cronologiei termenilor ei, întrucît la baza lor stau formaţii în *-os* : alterarea lui *s* este normală atunci cînd e urmat de *i*, dar nu cînd e urmat de *a*, deci *-oşi* a apărut mai întîi, iar *-oşa* s-a dezvoltat din el, prin schimb de conjugare.

Această cronologie nu e însă obligatorie, întrucît *-ş-* a putut apărea şi independent, ca termen alternant al lui *-s-* determinat de prezenţa sufixului.

1. Cf. PUŞCARIU, L. R. II 272; GRAUR, T. 263 : „Se naşte ... impresia că alăturarea sufixului trebuie să aducă modificarea consoanei finale a temei."
2. Vezi şi Kurt Schuffert (V. 166), care vorbeşte despre o distincţie cronologică între „variantele" de conjugări diferite ale aceloraşi verbe : cele în *-oşi* sînt mai vechi decît cele în *-oşa*, iar unele verbe a căror unică variantă este în *-oşa* sînt noi în limbă.

-eşa, care nu apare în formaţii cu dublă analiză, s-a putut dezvolta ca pereche a lui *-eşi*, după modelul perechilor din serie : *-ăşa/-ăşi, -oşa₁/-oşi*.

-şi a apărut, probabil, datorită analogiei cu serii de sufixe similare care, alături de termenii cu vocală (de ex. : *-ăli, -eli₁, -ili₁* ...), au şi un termen fără vocală (*-li* : *călăuzli*).

Pentru derivatele cu sufixele *-şi* ... avem atestări foarte vechi : *înluntroşa*, *Psaltirea Hurmuzachi*, în DA; *întrupoşa*, *Pravila* 1640, la TDRG; *linguşi*, *Biblia* 1688, la TDRG; *tropşi*, Cantemir, la TDRG.

5. Majoritatea derivatelor în *-şi* ... au teme foarte vechi : moştenite (*ghemoşa, înfrigoşa, înluntroşa, luntrişa* etc.), slave (*cocoroşa, întrupoşa* etc.). Rar apar şi teme mai noi, de ex. turceşti (*băscăşi, mărdăşi*), dar niciodată latino-romanice.

6. Cu excepţia lui *-oşa₁, -oşi*, pe care le avem înregistrate cu 22 de derivate, sufixele cu segmentul *-ş-* sînt foarte slab productive în decursul întregii lor istorii (1—2 derivate de sufix).

Situaţia este aceeaşi (păstrînd proporţiile) în cadrul derivatelor cu dublă analiză, cu menţiunea că aici se detaşează de serie, alături de *-oş-* (bineînţeles, la mare distanţă), şi *-ăş-*.

Atestări recente avem numai două, ambele însă pentru derivate cu dublă analiză : *bărbătoşi*, Camil Petrescu, în DA ms.; *pieptoşi*, VR, 1954, în DLR. Se pare deci că, în perioada actuală, sufixele *-şi* ... nu sînt productive.

Vezi Flora Şuteu, *lucr. cit.*, p. 77, care afirmă că *-oşa* nu e productiv în limba actuală.

7. Derivatele cu sufixele *-şi* ... sînt în număr mare regionale şi învechite (*băşcăşi* — Ban., cf. DA; *învinoşa* — Olt., cf. DA; *storcoşi* — Olt., cf. CADE şi *Texte dialectale Oltenia*, ap. TUDOSE, D. 193; *înfrigoşa*, *înluntroşa*, cf. DA).

Kurt Schuffert (V. 167) vorbeşte despre o repartizare pe regiuni a sufixelor *-oşa* şi *-işa* primul aparţine Moldovei, iar al doilea, altor regiuni), bazîndu-se pe verbele : *îmbrăţoşa, înfăţoşa*,

și *mărunțoșa*. Se pare că observația e valabilă pentru exemplele citate; nu am putut-o extinde însă din lipsă de alte exemple concludente.

Claudia Tudose (D. 62) afirmă că sufixele *-oșa* și *-eșa* apar în vestul și nord-vestul Transilvaniei.

Derivat literar e unul singur : *lingușì*.

Mai numeroase sînt cele cu dublă analiză : *îmbrățișa*, *încrucișa*, *înfățișa*, *molești*; *îmbăloșa* are caracter familiar.

8. Sufixe dezvoltate : *-oreșa*, [*-ănoșa*], [*-ănoși*], [*-ătoșa*], [*-ătoși*].

-oreșa. 1 formație raportabilă la v e r b : *înțăporeșa* „a se î n ț e p a la tălpi" (LEX. REG. II 36).

-ănoșa, -ănoși. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă : *viermănoși*, *-a* (DI) „a se umple de v i e r m i, a deveni v i e r m ă n o s".

-ătoșa, -ătoși. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă : *apătoșa*, *-i* (DI) „a se umple cu a p ă, a deveni a p ă t o s".

Sufixele *-ănoșa*, *-ănoși*, *-ătoșa*, *-ătoși* au caracter v i r t u a l.

Sufixul *-oreșa* e constituit din sufixul *-eșa* și segmentul nesufixal *-or-* (despre care nu putem spune dacă are sau nu vreo legătură cu sufixe — nominale sau verbale — cu segmentul *-r-*, deoarece nu apare în nici o formație cu dublă analiză).

-TA, -ĂTA (-ĂTI$_2$), -ETA, -ITA, -OTA$_1$

PHILIPPIDE, P. 186; SCHUFFERT, V. 155–157; GRAUR, E. 105–106.

1. Seriile de sufixe *-ta*, *-ăta* (*-ăti$_2$*), *-eta*, *-ita*, *-ota$_1$* și *-ti*, *-ăti$_1$*, *-eti*, *-oti* (*-ota$_2$*) sînt tratate în mod independent, deși au structuri fonetice paralele și chiar unii termeni omonimi (*-ăti* și *-ota*), pentru că derivatele care creează omonime sufixale au, cele mai multe, o poziție precară, din puncte de vedere diferite :

— *șchiopăti*, *chiota* și *picota* sînt variante foarte slab atestate ale lui *șchiopăta*, *chioti* și, respectiv, *picoti* ;

— *tropota*, relativ bine atestat (totuși inferior lui *tropoti*, v. DLR, s.v. *tropoti*), e formație cu dublă analiză (ca și *chioti*, *-a*, de altfel), iar *tropot*, de la care e format, e împrumut. *Tropot*e însă analizabil și are aceeași structură cu derivatul *chiot*, de la care e format *chioti*, *-a* : *trop(a)!* + *-ot*.

Argumentul de analiză sincronică propus se corelează cu etimologiile celor două serii de sufixe : sufixele din prima serie sînt moștenite și de origine latino-romanică (v. § 4), cele din a doua serie sînt de origine slavă și formații interne (v. sufixele -TI ..., § 4).

Considerăm derivativele *-ăti$_2$* și *-ota$_2$*, apărînd în derivatele *șchiopăti* și, respectiv, *picota*, *chiota*, *tropota*, v a r i a n t e d e c o n j u g a r e ale sufixelor *-ăta* și, respectiv, *-oti* (v. aici § 4 și sufixele -TI ..., § 4 : cele 4 derivate menționate au apărut prin schimb de conjugare din *șchiopăta* și, respectiv, *picoti*, *chioti*, *tropoti*).

2. -ta. 2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI : *alinta*, *ofta*.

-ăta (**-ăti$_2$**). Formație cu d u b l ă a n a l i z ă în DI : *amînăta* „a întîrzia", cf. *amîna* înv. „a întîrzia", *amînat* adv. „tîrziu".

2 formații (și 1 variantă) cu a n a l i z ă u n i c ă în DI : *cercăta*, *șchiopăta* (*-ăti*).

-eta. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-et*) în DI: *văieta*, cf. *vai !*, *vaiet*; *vuieta*, cf. *vui*, *vuiet*.

2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *cerceta*, *șchiopeta*.

-ita. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-it* ori — analiza se face prin regresiune — în *-itat*, *-itate*, *-(it)or*, *-(it)ură*) în DI: *debilita*, cf. *debil*, *-itate*; *explicita*, cf. *explica*, *-it*; *pocita* „a poci (2); a abate un mare rău[...]sluțind[...]", cf. *pocit*^{2} (3), *-itor* (2), *-ură*^{1} (3); *uzita*, cf. *uz*, *uza*, *-itat* etc.; în „Scînteia", 1967: *posibilita*.

3 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI: *dormita*, *văita*, *vomita*.

-ota$_1$. 1 formație cu a n a l i z ă u n i c ă în DLR: *șchiopota*.

Derivatele în *-ta*... sînt analizabile în raport cu:

— un v e r b: *alinta*, cf. *alina*; *cercăta*, *-eta* „a examina", cf. *cerca* „id."; *dormita*, *vomita*;

— o i n t e r j e c ț i e: *ofta*, *văita*;

— un a d j e c t i v sau un v e r b: *șchiopăta*, *-eta*, *-ota*.

Formație s e m i a n a l i z a b i l ă: *numerota*, cf. *numerar*.

Abilita „a recunoaște cuiva calitatea de docent etc.", *comandita* „a participa cu o sumă de bani la o întreprindere[...]", *gravita* „a fi supus legii gravitației" nu sînt înregistrate deoarece nu se analizează din punct de vedere semantic după modelul verbelor înregistrate de noi (prin raportare la bazele nederivate *abil*, *comanda*, *grav*).

După cum se vede, cele 5 sufixe ale seriei sînt foarte slab reprezentate: un total de zece derivate (repartizate cîte unu, două și trei pe sufix), dintre care cinci sînt formate de la două baze cu cîte trei și, respectiv, două sufixe: *cercăta*, *-eta*; *șchiopăta*, *-eta*, *-ota*.

Întrucît *cercăta* și *șchiopăta*, *-ota* sînt provenite din *cerceta* și, respectiv, *șchiopeta*, nu putem spune că procedeul derivării de la aceeași temă cu sufixe diferite din aceeași serie (v. -LI..., -NI..., § 1) e productiv în cazul seriei *-ta*... (V. o situație similară la sufixele -TI..., § 2).

3. Derivatele cu baze verbale exprimă „aproximarea" (*dormita*) sau sînt sinonime cu bazele lor (*cerceta*, *vomita*).

Alinta e sinonim cu baza *alina* într-un singur sens, învechit, atestat numai la Dosoftei (v. DA). Sensul bine atestat pînă astăzi, „a (se) răsfăța", ar putea fi considerat i n t e n s i v.

B. Hasselrot (*Les suffixes en -tt- et la formation des verbes fréquentatifs*, în *Mélanges Mario Roques*, II, 1958, p. 140) îl interpretează pe *dormita* ca iterativ. De aici trage concluzia că, prin conservarea distincției iterativ/neiterativ din latină, româna se deosebește de majoritatea limbilor romanice care au păstrat din latină multe verbe iterative, dar nu cu sensul originar. I. Fischer (LD. 175) afirmă, pe bună dreptate, că *dormita* nu are sens frecventativ, singurul verb frecventativ moștenit de română din latină cu sensul originar fiind *sălta*. Întrucît însă acesta nu e analizabil în română (raportul cu baza *sări* s-a pierdut, așa cum arată I. Fischer, o dată cu rotacizarea lui *-l-* din *salire*), concluzia lui B. Hasselrot se cere revizuită.

Șchiopăta are și sens f a c t i t i v: „a face să devină șchiop"; v. și derivatele cu dublă analiză: *debilita*, *facilita*, *nobilita*, *validita*.

Folosite reflexiv, aceste verbe exprimă sensul „a dobîndi trăsătura redată de adjectivul..." : *a se șchiopăta*, *a se debilita*.

Șchiopăta „a umbla ca un șchiop" exprimă sensul: „a manifesta trăsătura...".

4. Sufixele *-ta*, *-eta* și *-ita* sînt moștenite din latină prin verbe în *-itare* analizabile în română ca: lat. *allen(i)tare* > *alinta*/lat. **allenare* > *alina*; lat. *circitāre* > *cerceta*/lat. *circare* > *cerca*; lat. **excloppitare* > *șchiopeta*/lat. **excloppus* > *șchiop*; lat. *dormitare* > *dormita*/lat. *dormire* > *dormi*.

1. Vezi PHILIPPIDE, P. 186; FISCHER, L. D. 174–175.

2. Vezi și verbele moștenite, neanalizabile în română: *ajuta* <lat. *adiutare*; *sălta* < lat. *saltare* (v. § 3, nota: condițiile în care reflexul în română al latinescului *saltare* a devenit neanalizabil); *strănuta* <lat. *sternutare*; *uita* <lat. **oblitāre*.

3. Lat. *fremitare*, format de la *fremere* cu *-itare* sau denominativ tîrziu al lui *fremitus* (cf. FISCHER, L. D. 174), e analizabil în latină prin ambele baze. Rom. *fremăta*, care se analizează prin (și, poate, e și format de la) *freamăt* (<lat. *fremitus*, cf. DA, FISCHER, L.D. 174), nu e înregistrat aici, ci la derivatele imediate.

4. În latină, derivatele verbale deverbative „frecventative-intensive" se formează de la tema prezentului cu sufixul *-itā-* prin analogie cu derivatele formate de la tema supinului cu *-ā-*. Procedeul e productiv pînă tîrziu în limba latină, verbele în *-itā-* însă „se substituie din cele mai vechi timpuri verbelor de bază", pierzîndu-și în felul acesta sensul frecventativ. Faptul este pus în legătură cu pierderea procedeului în limbile romanice. Vezi FISCHER, L. D. 174–175.

În plus, *-ita* este explicat ca

— împrumut relativ recent prin verbe ca *vomita*<lat. *vomitare* (de asemenea iterativ în limba de origine), analizabil prin *voma*;

Cf. Al. Graur, *Verbe latinești în* -ito, în StCl V, 1963, p. 7.

— rezultat al izolării (tot relativ recente) prin falsă analiză din formații cu dublă analiză de tipul celor înregistrate în § 2, care, la rîndul lor, sînt:

a. împrumutate din latină, din franceză sau din italiană: *nobilita* <lat. *nobilitare*; *facilita*<lat. *facilitare*, it. *facilitare*, fr. *faciliter* etc.;

Pentru denominativele latinești în *-itā-*, v. Al. Graur, *art. cit.*, și MIGNOT, V.D.L. 326–330.

În explicarea sufixului *-itāre* pentru verbe denominative, X. Mignot (V.D.L. 329–330) pornește de la recunoașterea „triplei solidarități" a acestuia cu temele în *-i-*, abstractele în *-tas* și frecventativele în *-itāre*. El consideră însă ca factor principal în apariția sufixului „extensiunea morfemului «frecventativ» în afara domeniului său inițial", ceilalți factori fiind auxiliari și nonnecesari.

b. formate în românește (mai ales prin derivare regresivă):

1. de la substantive de origine romanică în *-itate*, după model străin: *posibilita*<*posibilitate*, *valida*<*validitate*, ca și lat. *debilitare*<*debilitas*, cf. și fr. *débiliter*/*débilité*, it. *debilitare*/*debilitazione* etc.;

V. și neanalizabilul *calamita*<*calamitate* în DN³. La GUȚU ROMALO, C.G. 217–218, 220, și DCR e înregistrat numai adjectivul *calamitat*.

2. de la adjective de origine latino-romanică în *-itat* sau *-it*: *uzita*< *uzitat*<fr. *usité*, lat. *usitatus*, it. *usitato* (v. Theodor Hristea, în LR XXIX, 1980, nr. 5, p. 498); *explicita*<*explicit*<fr. *explicite*, lat. *explicitus*.

Acestor adjective (participii la origine) li se asociază, datorită structurii similare, verbul *pocita* „a poci¹ (2), a abate un mare rău, [...] sluțind [...]", format, prin derivare imediată, de la participiul verbului de origine slavă *poci*: *pocit*² (3) „care aduce nenorocire" (cp. cu *amînăta* <*amînat*) sau, prin regresiune, de la *pocitor* (2) „ființă imaginară care aduce un mare rău[...]" ori *pocitură*¹ (3) „id.".

1. Vezi GRAUR, E. 105–106; Al. Graur, în StCl V, 1963, p. 9–10.

2. Remarcăm că derivatele românești în *-ita* discutate sub *b* nu sînt f o r m a t e cu un sufix *-ita*, după cum nu sînt formate cu un astfel de sufix verbele latinești sau romanice de tipul celor împrumutate în română (lat. *debilitare* < *debilitas* <*debilis*, prin analogie cu *densito* <*denso*, alături de care apare *densitas* < *densus*; v. Al. Graur, în StCl V, 1963, p. 10).

3. În DLR, *pocita* e considerat derivat regresiv de la *pocitanie* „ființă urîtă [...]; fiară sălbatică; bazaconie; glumă", cu trimitere la *pocitură*. În mod evident, raportarea la *pocitanie* e greșită din punct de vedere semantic.

Așadar sufixul *-ita* are origine multiplă: moștenit, împrumut (latino-romanic) și formație apărută în interiorul limbii române.

Am putea considera că și *-cla* provine dintr-o sursă internă, anume falsa analiză a formațiilor *văicla* (<*vaiel*, cf. TDRG) și *vuicla* (<*vuiel*, cf. DEX). Tipul structural reprezentat de aceste verbe (bază verbală și/sau interjecțională + *-el*) are însă o poziție izolată în cadrul derivării cu sufixele *-ta* ...

Menționăm că singurele derivate deinterjecționale (cu analiză unică) din serie, *ofta* și *văita*, nu sînt formate cu sufixul *-ta*: *ofta* e derivat imediat de la *oft* (cf. DLR), devenit analizabil în limba actuală în *of!* + *-ta* datorită faptului că *oft* a dispărut, iar *văita* e provenit din *văicta*. (În DEX, *văita*, tratat ca variantă de bază, e explicat prin *vai* — fără nici o mențiune cu privire la sufix —, iar *văicta* e variantă a lui. Notăm însă că *văita* se poate explica fonetic din *văicta*, dar *văicta* din *văita*, nu.)

-ăta se detașează din *șchiopăta*, formă secundară apărută în urma transformării *e* > *ă* după labială în *șchiopeta*, și din *cercăta*, formă refăcută, printr-o falsă analogie, din *cerceta* (cf. CDDE). V. totuși și *amînăta*.

-ăti$_2$ se detașează din *șchiopăti*, variantă de conjugare (înregistrată la Cîlnic—Sebeș, cf. DLR) a lui *șchiopăta*.

-ota$_1$ se detașează din *șchiopota*, care poate fi explicat prin asimilarea vocalei sufixului la vocala silabei precedente.

Semianalizabilul *numerota* e împrumutat din franceză (*numéroter*), unde pare să fie format cu sufixul *-oter* (la MEYER-LÜBKE/PIEL, G. F. 136, se vorbește despre sufixul frecventativ *-oter*, printre exemple nu e însă menționat verbul *numéroter*).

În ceea ce privește istoria, trebuie făcută mențiune specială numai pentru formațiile împrumutate sau formate de la baze împrumutate, întrucît celelalte sînt moștenite sau foarte vechi în limbă.

Derivatele de tipul *debilita* au început să pătrundă în limba română în secolul al XIX-lea : cea mai veche atestare pe care o avem este la Codru-Drăgușanu (*nobilita*, în DLR). Formații noi de tipul acesta continuă însă să apară și în perioada actuală : *posibilita* pare să fie foarte recent, întrucît apare într-un număr al „Scînteii" din 1967.

5. Dacă admitem explicațiile prin care formațiile în *-ta* ... sînt moștenite, împrumutate, derivate regresive ori imediate și variante fonetice (v. § 4), trebuie să admitem și că sufixele *ta* ... nu au fost și nu sînt productive în limba română.

6. Derivatele în *-ta* și cele în *-ita*, cu excepția lui *pocita* (popular), sînt literare, unele (*posibilita*, *validita*) cu caracter livresc.

Șchiopăta și *cerceta* sînt singurele derivate literare în *-ăta* și *-eta*. Variantele *cercăta*, *șchiopeta*, *șchiopota* și *șchiopăti* sînt învechite și regionale.

-TI, -ĂTI$_1$, -ETI, -OTI (-OTA$_2$), [-UTI]

SCHUFFERT, V. 156; A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*: -oti, în BL VI, 1938, p. 164 — 166; LOMBARD, V. 790—809.

1. Pentru justificarea tratării în mod independent a seriilor de sufixe *-ta* ... și *-ti* ..., precum și pentru modalitatea de delimitare a omonimelor *-ăti*$_1$ și *-ăti*$_2$, *-ota*$_1$ și *-ota*$_2$, v. sufixele -TA ..., § 1.

-ota$_2$ este variantă de conjugare a sufixului *-oti* (v. § 4).

-uti este sufix virtual.

2. **-ti**: 1 formație cu analiză unică în DI : *șopti*.

-ăti$_1$. Formație cu dublă analiză (baza derivată e în *-ăt*) în DI : *țipăti*, cf. *țipa*, *-ăt*.

2 formații cu analiză unică în DI: *flecăti*, *șopăti*.

-eti. 1 formație cu analiză unică în DI: *clefeti*.

-oti (ota_2). Formații cu dublă analiză (baza derivată e în *-ot*) în DI: *chioti* (*-a*), cf. *chiu!*, *chiot*; *incoti* „a rîde pe înfundate", cf. *inc*, *-ot*; *șopoti*, cf. *șop(a)!*, *șopot*; *tropoti* (*-a*), cf. *trop(a)!*, *tropot*; *vojoti* „a vui", cf. *voj* „vîrtej de apă", *vojot* „vuiet" etc.

21 de formații (și o variantă) cu analiză unică în DI, la care se adaugă 2 din alte surse: *floncoti* (MAT. DIAL. I 210), *hoșcoti* „a îmbătrîni, a se hodorogi" (UDRESCU, GL.).

-uti. 1 formație cu dublă analiză în DI: *micuti* „a se micșora", cf. *mic*, (prin regresiune) *micutel*.

-ti/-oti. 3 formații cu dublă analiză (bazele sînt interjecții în *-o(-)*; ambele analize implică degajarea unui sufix din serie) în DI: *forfoti*, cf. *for-fo(r)!*; *mihoti*, cf. *miho(ho)!*; *șușoti*, cf. *șo-șo!*

Derivatele în *-ti*... sînt analizabile în raport cu:

— o interjecție (cele mai multe): *șopti*, *șopăti*, cf. *șop(a)!*; *clefeti*, cf. *cleaf!*; *ciocoti* „a ciuguli, a mînca cu zgomot...", cf. *cioc!*; *forfoti*, cf. *for-for!*; *grohoti*; *ihoti*, cf. *iha!*; *mihoti*, cf. *mihoho!*; *pleoscoti*; *trîncoti* „a trînti diferite obiecte cu zgomot", cf. *tranc!*; *zopoti* „a lovi", cf. *zup!* etc.;

— un verb: *limpoti* „a sorbi", cf. *limpi*; *mișcoti*; *țipoti* etc.;

— o interjecție sau un verb: *picoti(-a)*;

— un substantiv: *flecăti* „a flecări", cf. *fleac*; *floncoti*, cf. *fleoancă*; *hoșcoti*, cf. *hoașcă*; *smocoti* „a smocăi", cf. *smoc*;

— un adverb: *horhoti* „a umbla fără rost", cf. *horha* „fără rost".

Formații semianalizabile: *bleheti*, *-oti* „a lătra, a chelălăi", cf. *blehăi*; *bomboti*, cf. *bombăi*, *-ăni*; *ciofoti*, cf. *ciofăi*, *-ăni*.

La aceste formații se pot adăuga următoarele verbe neanalizabile cu conținut onomatopeic mai mult sau mai puțin categoric și, în general, expresiv: *cărăcăti* „a vorbi cu glas scăzut" (LEX. REG. II 21), *hropoti* „a horcăi" (DI), *lincoti* „a chicoti" (UDRESCU, GL.), *loncoti* „a vorbi în somn" (LEX. REG. II 15), *tărămlăti* „a vorbi mult și fără rost" (DLR); v. totuși *teremlele* interj. „la naiba!" (în DLR, cf. A. Graur, în BL VI, 1938, p. 171).

După cum se vede, singurul sufix relativ bine reprezentat din serie (23 de derivate cu analiză unică, la care se pot adăuga încă 3 cu teme în *-o-*) este *-oti*. Celelalte sufixe au cîte 1 sau 2 derivate, iar varianta *-ota₂*, 3 derivate, dintre care 2 cu dublă analiză.

Baza interjecțională *șop(a)* se detașează, la analiză, din 3 derivate diferite: *șopti*, *șopăti*, *șopoti*. Menționăm însă că toate sînt împrumuturi (v. § 4), deci nu se poate spune că procedeul formării de derivate cu sufixe diferite din aceeași serie de la aceeași temă (v. -LI..., -NI..., § 1) e productiv în cazul seriei *-ti*...

În aproximativ jumătate din derivate (16 din 30, în bună parte deinterjecționale) vocala sufixului coincide cu vocala silabei precedente: *grohoti*, *miorcoti* etc.; *clefeti*.

Celelalte 14 formații, care nu au această structură fonetică (*flecăti*, *cîrcoti*, *mișcoti* etc.), dovedesc că nu este vorba de o condiționare a vocalei sufixului prin vocala temei.

3. Formațiile cu baze interjecționale au conținut onomatopeic: *clefeti*, *ihoti*, *șopăti* etc.

Întrucît bazele nominale sau verbale ale celorlalte derivate redau adesea obiecte sau, respectiv, acțiuni legate de producerea unor sunete, derivatele denominale și deverbale au și ele, adesea, conținut onomatopeic: *floncoti*, *limpoti*, *țipoti*. (Pentru sensurile pe care le au în raport cu bazele neinterjecționale, v. mai jos.)

Formațiile denominale redau valorile obișnuite pentru verbele de acest fel :

1. „a produce obiectul denumit prin substantivul de bază" : *flecăti* ;
2. „a acționa prin intermediul obiectului . . ." : *floncoti* „a cloncăni" ;
3. „a acționa asupra obiectului . . ." : *smocoti* ;
4. „a căpăta trăsăturile caracteristice ale obiectului . . ." : *hoșcoti*.

Două derivate deverbale, *mișcoti* „a se mișca de colo pînă colo", *țipoti* „a scoate țipete", par să aibă sens i t e r a t i v. În cazul altora nu se poate izola sensul derivatului în raport cu baza, deși ele sînt în mod evident legate : *limpoti* „a sorbi" — *limpi* „a mînca sau a bea sorbind", *smîrcoti* „a suge după mulsoare" — *smîrci* „a bea apă dintr-un lac", *picoti* „a ațipi șezînd sau stînd în picioare" — *pica, pic*.

Derivatul de la adverb are sensul caracteristic pentru verbele cu bază adverbială : *horhoti*.

Comun derivatelor în *-ti* . . . e caracterul e x p r e s i v determinat, în marea majoritate a cazurilor, de sensul bazelor.

4. *a*. *-oti* a apărut în sistemul de derivare românesc pe două căi :

— e x t e r n ă , constînd în detașarea sufixului din verbe de origine slavă analizabile în românește ca : *grohoti* <sloven. *grohotati*, cf. *groh!* ; *șopoti*< v. sl. шьпътати, шепътати, ucr. *шепотіти*, bg. *шепотя*, cf. *șopot* (< v. sl. шьпотъ), *șop(a)!* (sufixul a fost întărit de verbe de același tip neanalizabile în românește ca : *morcoti*< ucr. *моркотіти*) ;

1. Cf. SCHUFFERT, V. 155—156 ; A. Graur, în BL VI, 1938 p. 166.

2. Neanalizabilul *răncoti* „(despre copii) a face gălăgie" este, după cum a arătat A. Avram (LR XXIX, 1980, nr. 3, p. 181), adaptarea cu *-oti* (și cu metateza [kn] > [ŋk]) a v. sl. *ryknǫ*.

3. Apărut mult mai tîrziu (prima atestare, după DLR, e la C. Negruzzi), *șușoti*, care pare a fi o adaptare a fr. *chuchoter*, analizabil în română prin *șo-șo!*, denotă poate productivitatea sufixului *-oti* (sau *-ti*) și, în orice caz, a conjugării a IV-a.

În DLR *șușoti* e considerat „formație onomatopeică, influențată de fr. *chuchoter*".

— i n t e r n ă : falsa analiză a formațiilor românești de tipul *chioti* (<*chiot*), cf. *chi(u)!* ; *ropoti* (<*ropot* < bg. *ропот*), cf. *rop!* ; *tropoti* (< *tropot* < bg. *тропот*, scr. *tropot*), cf. *trop!*

-eti se explică în interiorul limbii române prin asimilarea vocalei sufixului la vocala din temă : *blehoti* > *bleheti* (*clefeti* a putut să fie influențat și de verbul, asemănător ca sens și ca formă, *cleveti* (< v. sl. клевєтати) — cf. SCHUFFERT, V. 156).

-ti și *-ăti*$_1$ se explică din împrumuturi slave ca : *șopti* <v. sl. шьпътати, *șopăti* (variantă a lui *șopoti*, v. mai sus), analizabile, ambele, prin interjecția *șop(a)!*, și prin falsa analiză a verbelor derivate în română de tipul *mihoti*, *țipăti* (<*miho(ho)*, *țipăt*).

-ota$_2$ se explică prin formațiile *picota* și *chiota*, *tropota*, variante de conjugare ale derivatelor *picoti* și (cu dublă analiză) *chioti*, *tropoti*.

b. Atestări vechi avem numai pentru *-oti* : *morcoti*, *tropoti*, ambele la Dosoftei (în DLR). Atestările următoare sînt tocmai din secolul al XIX-lea, dar privesc și sufixul *-ăti* : *flecăti* (Țichindeal, în DA s.v. *flecări*), *troscoti* (Lexiconul Budan, în DLR).

Dat fiind însă caracterul regional al sufixelor (vezi § 7), ca și originea lor, e foarte probabil ca și alte formații să aibă în realitate vechime mai mare și deci, în general, sufixele să fie vechi în limbă.

5. Originea temelor la care se atașează sufixele *-ti* . . . nu este relevantă, deoarece cele mai multe sînt onomatopeice, iar originea onomatopeelor, după cum se știe, nu poate fi stabilită d i n p r i n c i p i u cu certitudine.

Considerăm totuși notabil faptul că puținele teme neonomatopeice sînt moștenite (*mișcoti*) sau de origine slavă (*hoșcoti*, *smocoti*) ori greacă (*flecăti* — *fleac*, cf. GRAUR, E. 95) și nici una de origine latino-romanică.

6. Sufixele *-ti* . . . n-au fost niciodată deosebit de productive (mai ales *-ti*, *-ăti₁*, *-eti*).

În limba actuală se pare că nu mai sînt productive deloc : formațiile neatestate nici în texte mai vechi, nici în texte noi, ci numai în glosare regionale nu permit datarea.

7. Cîteva derivate în *-ti* și *-oti*, ca *șopti*, *chicoti*, *forfoti*, *șușoti*, *tropoti*, sînt literare. Cele mai multe formații însă sînt regionale : *flecăti*, Banat (MAT. DIAL. I 137), *șopăti*, Timiș (ALR, în DLR), *zopoti*, Baia-Mare (LEX. REG. I 10), *zvocoti*, Turda (MAT DIAL. I 104), *zbocoti*, Cluj (ib. 290), Craiova (LEX. REG. I 73), Suceava (ib. 116) etc.

Așadar sufixele *-ti* . . . au puternic caracter regional și slab caracter literar.

-ȚI ; -ĂȚI (-ÎȚI$_2$), -ĂȚA ; -EȚI ; -IȚI, [-IȚA] ; -ÎȚI$_1$; -UȚI, [-UȚA]

GRAUR, în BL VIII$_2$, 1940, p. 213–217 ; MARIN, V.O. 229.

1. Seria de sufixe cu structura fonetică : segmentul constant *-ț-* precedat sau neprecedat de vocală și urmat de caracteristica morfologică a conjugării e constituită din termenii *-ți*, *-ăți*, *-eți*, *-iți*, *-îți*, de conjugarea a IV-a, și un termen de conjugarea I, *-ăța*. Acesta din urmă e înregistrat ca sufix, și nu ca variantă de conjugare a lui *-ăți* (v. § 4), pentru că în inventarul nostru există sufixele virtuale *-ița* și *-uța*, care oricînd ar putea deveni productive (v. și, în § 2, sufixul *-ața*, detașat dintr-o formație semianalizabilă).

Subseria de conjugarea a IV-a e, în general, mult mai bine reprezentată decît cea de conjugarea I, iar *-ăți* e singurul sufix relativ bine reprezentat din serie (7 formații) ; celelalte au cîte o singură formație, iar *-ăța* 2 (dar ambele sînt variante de conjugare : *înstrîmbăți*, *-a* ; *secărăți*, *-a*).

-ița și *-uța* sînt sufixe v i r t u a l e (apar numai în formații cu dublă analiză). V. § 2.

-îți are statut dublu :

— s u f i x (independent) în formația *cîrcîți* ;

— v a r i a n t ă a lui *-ăți*, în formația *cîrcîrîți*, variantă a lui *cîrcîrăți*

-ăți din *mohorăți* poate fi considerat variantă a lui *-îți* (și în acest caz ar avea caracter virtual) sau sufix, dacă e apreciat independent de formația *mohorîți* (v. § 4). Dată fiind ambiguitatea formației, nu înregistrăm o variantă *-ăți* a sufixului *-îți*.

2. **-ți.** 1 formație cu a n a l i z ă u n i c ă în DI : *mohorți*.

-ăți (îți$_2$). Formații cu d u b l ă a n a l i z ă (baza derivată e în *-at(ă)* participial sau *-ată*) în DI : *blestemăți* (cf. și, prin regresiune, *blestemăție*), (parasintetic) *îndreptăți*, *(în)surăți* „a se prinde s u r a t e (= s u r o r i pe viață și pe moarte)".

7 formații (și 1 variantă) cu a n a l i z ă u n i c ă în DI.

-ăța. 2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI : *secărăța*, *(în)strîmbăța*.

-eți. Formații cu dublă analiză (baza derivată e în *-ete* sau *-eț*) în DI: *ciuciuleți* „a ciuciuli (=a suci)", cf. *ciuciulete* „bucată de hîrtie făcută sul, petic sucit"; *răzneți* „a se rădzni", cf. *razna*, *răzneț*.

1 formație cu analiză unică în DI: (parasintetic) *învineteți*.

-iți. Formație cu dublă analiză în DI: *fărîmiți*, cf. *fărîmă*, *fărîma*, *fărîmiță*.

1 formație cu analiză unică în DI: *puiți*.

-ița. Formație cu dublă analiză în DI: *împestrița* „a (se) face pestriț", cf. *împestri* „idem".

-îți$_1$. Formație cu dublă analiză în DI: *mohorîți* „a înroși", cf. *mohor*, *mohorî*, *mohorît*.

1 formație cu analiză unică în DI: *cîrcîți*.

-uți. Formații cu dublă analiză în DI (baza derivată e în *-ut*, *-uț*): *dărăbuți*, *limbuți*, *răuți*.

În DLR *răuți* e tratat ca variantă a lui *răutăți*.

1 formație cu analiză unică la TUDOSE, D. 202: *piuți* „a ciripi".

-uța. Formații cu dublă analiză (baza derivată e în *-uț*) în DI: *aleguța* „a lua vițelul de la vacă", cf. *aleguț* interj. „în lături!, a lege- te"; *huțuța* „a se legăna", cf. *huța!*, *huțuț* „scrînciob"; la Leontin Ghergariu, în LR XXIII, 1974, nr. 2, p. 134: *cocuța* „a umbla la urat pentru a primi cocuți (= colăcei)", cf. *coc* „pîine mică, colăcel".

1. *Mătcuța* „a se prinde mătcuțe (= surori de cruce)" nu e avut în vedere aici, ci la derivatele imediate deoarece *mătcuță* „soră[...]" nu pare să fie analizabil în românește (DLR s.v. îl tratează într-un articol separat de *mătcuță*, diminutiv al lui *matcă*, și trimite pentru etimologie la magh. *málka*, fără nici o mențiune cu privire la modul de formare).

2. *Cocoța* (*cucuța*) e considerat a avea etimologie necunoscută (v. DA, DEX: la TDRG se trimite la sl. *kokotĭ*, iar G. Ivănescu, în LR XIV, 1965, p. 35, îl derivă dintr-un **coc* „vîrf", iar pe *cucui*, din *cucă*. La *gurguța* „a se cățăra, a se înălța" însă, în DA se spune că e înrudit cu *gurgui* și că „se raportă la *gurguia* cum se raportă *cocoța* la *cucuia*." Ar fi posibilă deci raportarea (prin semianaliză a) verbului *cocoța* la *cucui* „vîrf de deal mai ridicat" (și chiar la *cucă* „vîrf de deal izolat"), varianta primară părînd a fi *cucuța*, și a lui *gurguța* la *gurgui*, cu detașarea sufixelor *-oța* (care nu apare în altă formație) și *-uța*. Situația fiind insuficient lămurită, ne limităm la semnalarea ei (deci nu înregistrăm un sufix *-oța*).

Derivatele în *-ți* ... sînt analizabile în raport cu:

— un substantiv: *(îm)bucătăți*, *șecărăți*, *-a*; *puiți* etc.;

— un adjectiv: (parasintetice) *îmbunăți*, *înstrîmbăți*, *-a*, *învînătăți*; *învineteți* etc.;

— o interjecție: *hărăți*, cf. *hara!*; *cîrcîrăți* (*-îți*); *cîrcîți*, cf. *cîrc!*; *piuți*, cf. *piu!*;

— un verb sau un substantiv: *mohorți*.

Formații semianalizabile: *arhierăți*, cf. *arhiereu*; *cutcudăți*, *-ița*, cf. *cutcudac!*

Așadar sufixele cu segmentul *-ț-* au preferință pentru temele nominale.

3. Sensul sufixelor este foarte greu de delimitat, dat fiind numărul foarte mic al derivatelor.

Cîteva verbe, anume cele formate de la interjecții, au caracter expresiv. Atragem atenția însă asupra faptului că bazele tuturor acestor derivate au e l e î n s e l e caracter expresiv, deci putem spune că avem a face cu un transfer al valorii bazei asupra valorii sufixului.

În afara caracterului expresiv, sensurile derivatelor sînt cele obișnuite pentru verbele denominale în general :

1. „a practica ocupația denumită prin substantivul de bază" : *arhierăți* (semianalizabil);

2. „a face să dobîndească calitatea exprimată prin adjectivul de bază; a transforma în obiectul..." : *instrîmbăți*; *bucătăți*;

3. „a acționa asupra obiectului..." : *secărăți*.

4. *-ăți*, *-eți*, *-iți*, *-îți₁*, *-uți* s-au detașat prin falsă analiză din formații cu dublă analiză de tipul celor înregistrate în inventar : *blestemăți* (<*blestemat*) : *blestem-* + *-ăți*; *îndreptăți* (<*dreptate*) : *în-* + *drept-* + *-ăți*; *orbeți* (<*orbeț*) : *orb-* + *-eți*; *mohorîți* (<*mohorît*) : *mohor-* + *-îți*; *împestriți* (<*pestriț*) : *îm-* + *pestr-*(*pistru*) + *-iți*; *limbuți*(<*limbut*) : *limb-* + *-uți*.

Cf. A. Graur, *lucr. cit.*, p. 214—215.

-îți a putut apărea și ca variantă dialectală a lui *-ăți* (cp. cu situația lui *-îi* în raport cu *-ăi*) sau prin atracția exercitată de vocalismul bazei asupra derivatului : *cîrcîrîți* < *cîrcîrăți* (singura variantă atestată în DA). V. și perechea *mohorîți*/*-ăți*, cu ambii termeni la fel de bine atestați (în DLR), în care varianta în *-ăți* se poate explica și prin analogie cu derivatele în *-ăți* (dacă nu cumva a fost chiar formată cu *-ăți*, în mod independent de *mohorîți*).

-ți se detașează din *mohorți*, variantă dialectală (rezultată, poate, din sincoparea lui *î* neaccentuat) a lui *mohorîți*.

-ăța a apărut ca variantă de conjugare a lui *-ăți* : *instrîmbăți* > ~*a*, *secărăți* > ~*a*.

Verbele *îmbunăți* și *instrîmbăți* sînt provenite, probabil, prin haplologie, din : *îmbunătăți*, *instrîmbătăți* (<*bunătate*, *strîmbătate*).

Arhierăți poate fi o a d a p t a r e a gr. ἀρχιερατεύω (cf. DA s.v.) sau un derivat românesc format după modelul formației similare ca sens *împărăți* (cf. A. Graur, *lucr. cit.*, p. 215).

Cele mai vechi atestări ale sufixelor cu segmentul *-ț-* pe care le avem sînt din secolul al XVII-lea : *arhierăți*, Dosoftei, în DA; *îmbunăți*, *Biblia* 1688, în DA; (cu dublă analiză) *blestemăți*, Cantemir, în DA; *îndreptăți*, A. Amiras, în DA; *mohorîți*, *Molitvenic* sec. XVII, în DLR (atestările următoare sînt din secolul al XIX-lea).

V. și *gurguța*, Dosoftei, în DA.

Făcînd rezerva cuvenită pentru informația noastră, care poate fi insuficientă în ce privește primele atestări de cuvinte, ca și pentru faptul că în principiu mărturia textelor este lacunară, conchidem că sufixul *-ăți* apare în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

5. Temele la care se atașează sufixele *-ți*... sînt toate vechi în limbă, cele mai multe moștenite din latină (*învînătăți*, *puiți*, *secărăți* etc.), cîteva împrumutate din greacă (*arhierăți*) sau (în formații cu dublă analiză) din slavă (*răzneți* etc.) ori maghiară (*dărăbuți* etc.).

6. Din numărul mic al derivatelor cu sufixele *-ți*... și din faptul că nici unul nu este de dată recentă reiese că sufixele cu segmentul *-ț-* n-au fost niciodată deosebit de active, iar în faza actuală a limbii nu mai sînt productive deloc.

7. Cu excepția cîtorva formații cu dublă analiză care sînt literare actuale și cu largă circulație (*îmbucătăți*, *îndreptăți*, *fărîmița*), formațiile în -*ți*... sînt regionale (*mohorți* — Mold., *piuți* — V. Trans.) sau învechite (*arhierăți*, *cîrciți*).

8. Sufixe dezvoltate : [-*ătăți*], [-*ătăța*]; [-*utăți*].

Vezi A. Graur, în BL VIII$_2$, 1940, p. 213—217.

Toate apar numai în formații cu d u b l ă a n a l i z ă, parasintetice, din DI :

-ătăți, -ătăța (baza derivată e în -*ătate*): *îmbunătăți*, -*a*, *înstrîmbătăți*, -*a*;

-utăți (baza derivată e în -*utate*) : *îngreutăți*, *(în)răutăți*.

Aceste sufixe, toate v i r t u a l e, sînt forme d e z v o l t a t e ale sufixului -*ăți*, avînd la bază sufixele nominale -*ătate*, -*utate*, din aceeași serie cu -*ate* (unul din sufixele prin care se explică -*ăți*, v. § 4).

Relația dintre sufixele prin care se explică -*ăți* și sufixele prin care se explică -*ătăți*, -*a*, -*utăți* ne-a determinat să le tratăm aici pe acestea din urmă, deși sînt toate virtuale.

-UA

LOMBARD, V. 549.

1. Nu am tratat sufixul -*ua* ca formînd serie cu sufixul -*ui* sau ca variantă de conjugare a acestuia, deși nu e exclus ca derivatul *mînua* să fi apărut ca variantă de conjugare a lui *mînui* (v. § 4), pentru că : cele două sufixe au origine diferită (v. § 4 și sufixul -UI, § 4), iar cazul de interferență reprezentat de perechea *mînua*, -*i* este unicul.

Cele cîteva împrumuturi latino-romanice cu terminația -*ui* (lat. -*uere*, fr. -*uer*) care au variante de conjugarea I : *atribui*, -*a*, *constitui*, -*a*, *contribui*, -*a*, *destitui*, -*a*, *substitui*, -*a*, toate neanalizabile, nu au nici o legătură cu sufixul -*ui* sau cu sufixul -*ua*.

2. 7 derivate în DI, la care se adaugă 2 din alte surse: *individua* (la Iorgu Iordan, în BPh IX, 1942, p. 46), *procentua* (id., ib. 47).

Formațiile sînt analizabile în raport cu un s u b s t a n t i v: *accentua*, *efectua*, *gradua*, *înmînua* „a înmîna", *improcesua* „a face p r o c e s, a da în judecată" (DA) (amîndouă compuse parasintetice), *mînua* „a mînui", *punctua*.

1. *Gradua*, *înmînua* și *punctua* sînt raportabile și la verbele (denominale) *grada*, *înmîna*, *puncta*.

2. *Înmînua* și *improcesua* sînt explicate în DA ca formate cu p r e f i x u l *în*-. Soluția propusă în FC I 213 și adoptată în FC II 11, 135 pentru *înmîna* (compus parasintetic cu prep. *în*) ni se pare mai potrivită cu sensul formației și totodată aplicabilă și formației *improcesua*.

1 formație s e m i a n a l i z a b i l ă în DI: *statua* „a hotărî [...] în mod oficial (printr-un s t a t u t [...])".

3. Derivatele prezintă valorile obișnuite pentru verbele denominale :

1. „a dota cu obiectul denumit de substantivul..." : *accentua*, *punctua* etc.;

2. „a face acțiunea prin intermediul obiectului..." : *mînua*;

3. „a produce obiectul..." : *efectua*.

Au o poziție aparte cele două compuse parasintetice ale căror valori sînt determinate de prepoziția *în*.

4. *-ua* s-a detașat din împrumuturi latino-romanice analizabile : *accentua* : lat. *accentuare*, it. *accentuare*, fr. *accentuer* ; *gradua* : lat. *graduare*, fr. *graduer* ; *punctua* : lat. med. *punctuare*, fr. *ponctuer*.

Productivitatea lui în limba română se poate demonstra prin *împrocesua* (eventual calc după germ. *prozessieren*, v. DA), *înmînua* și *mînua* (cu baze românești).

1. Menționăm cu rezervă ipoteza formării lui *mînua* din *mînui* prin schimb de conjugare (nu avem alte exemple de trecere a unui derivat în *-ui* la conjugarea I) și a lui *înmînua* din *înmîna* și *mînui*, prin contaminare (v. și *amînui* „a înmîna" în TDRG, DA).

2. *Gradua* „a împărți în grade" nu poate fi provenit din *grădui* „a măsura cu un aparat gradat", dat fiind sensul lor și repartiția stilistică : primul e literar, al doilea, popular.

Celelalte derivate fără corespondente străine, *procentua* și *individua*, nu par a fi fost f o r m a t e cu sufixul *-ua* : ele se pot explica prin derivare regresivă de la *procentual* (<germ. *prozentual*, fr. *procentuel*) și, respectiv, *individual* (<fr. *individuel*) (cp. și *gradua* cu *gradual*).

Vezi LOMBARD, V. 549, unde se menționează sufixul *-u-* în legătură cu verbele *improcesua* (considerat a fi provenit printr-o analogie cu *accentua, efectua, punctua*) și *înmînua* (calificat drept variantă ocazională a lui *înmîna*).

5. Derivatele în *-ua* sînt toate literare, unele învechite (*gradua*, P. Poni, în DA ; *înmînua*, ALEXI, S. Fl. Marian, în DA ; *mînua*, G. Asachi, S. Fl. Marian, în DLR), rare (*punctua*, v. DLR), cu circulație restrînsă la o regiune (*împrocesua* — Trans., v. DA) sau ocazionale (*individua*, *procentua*). Singurele curente sînt *accentua* și *efectua*.

-uca vezi **-CA**
-uci vezi **-CI**
-ugi vezi **-ĂGI**

-UI (-OI$_2$)

PHILIPPIDE, P. 155–156 ; DHLR I, 254, 377–378 SCHUFFERT, V. 196–202 ; PASCU, S. 372–374 ; ROSETTI, ILR 325–326 ; E. Petrovici, *Sufixul -ui al verbelor de origine maghiară*, în DR XI, 1948, p. 188–190 ; LOMBARD, V. 667, 670–673, 677–680 ; VASILIU, S. V. 113–125

1. *-oi$_2$* este v a r i a n t ă a lui *-ui*, determinată de variația *o/u* neaccentuate : *crăoi/-ui*, *șerpoi/-ui* etc. În aprecierea formațiilor în *-oi* ca variante ne-am condus, în general, după opțiunile făcute de limba literară (consemnate de dicționare). Pentru simplificarea descrierii, c o n v e n i m să înregistrăm ca variante formațiile în *-oi$_2$* și atunci cînd atît ele, cît și dubletele lor în *-ui* par a fi neliterare : *gruhui*, *grohoi*, *gușui*, *-oi*, *rînzui*, *-oi*, *ti(h)ui*, *tihoi*, *tropui*, *-oi*, *țipui*, *-oi* (toate exemplele pe care le avem).

1. În conformitate cu procedura aplicată altor sufixe (v., de ex., -ĂI$_1$, -ÎI$_1$, § 2), ar fi trebuit ca dubletele neliterare în *-ui* și *-oi* să fie înregistrate la sufixe distincte. Această soluție însă ar fi implicat :

— înregistrarea unui s u f i x *-oi$_3$*, din aceeași serie cu *-ui*, distinct de sufixul *-oi$_1$* din seria *-ăi$_1$*...
ori

— echivalarea sufixului *-oi* din *crăoi* cu *-oi$_1$* din seria *-ăi$_1$*... și, în consecință, tratarea dubletelor de tipul *șerpui*, *-oi* la sufixul *-ui*, iar a dubletelor de tipul *tihui*, *-oi* la seria *-ăi$_1$*.... Oricare din aceste soluții ar fi complicat foarte mult descrierea, iar formațiile în discuție sînt foarte puține și datele privitoare la repartiția lor stilistică adesea nesigure.

2. *Drîmbui* „a cînta cu d r î m b u l ; p. ext. (despre copii) a plînge" (UDRESCU, GL. ; v. și LR VIII, 1959, nr. 2, p. 52, unde verbul are sensul : „a umbla mult și fără rezultat după ceva", neconcludent pentru proveniența formației) și *drîmboi, -a* „a se bosumfla, a se arăta supărat", cf. *drîmboi* s.n. (CADE), *drîmbă* (SCRIBAN, DEX), sînt tratate independent, la sufixele *-ui* și, respectiv, *-oi*$_1$, întrucît nu par să constituie un dublet.

Varianta *-oi*$_2$ se distinge de sufixul omonim *-oi*$_1$ prin faptul că derivatele cu sufixul numit nu au niciodată variante în *-ui*.

Pentru motivele care ne-au determinat să tratăm sufixul *-ui* independent de seria *-ăi*$_1$..., deși unele din derivatele sale intră în serii de substituție cu derivate în sufixe din seria menționată (*hăpui -ăi, mițui, -ii, zărvui, -ăi*), v. *Introducere*, § 4.

2. Formații din DI cu d u b l ă a n a l i z ă (bazele sînt interjecții în *-u* vocalic) — unele cu variante în *-oi*$_2$: *cutcurigui*, cf. *cutcurigu !*; *dudui*, cf. *du-du !*; *rucui*, cf. *rucu !*; *vuvui*, cf. *vu-vu !* etc.

Formațiile cu baze interjecționale în *-u* consoană (de ex. *chiu*) sînt înregistrate ca avînd analiză unică.

Derivate cu a n a l i z ă u n i c ă sînt în DI 460 (cu 16 variante în *-oi*$_2$), la care se adaugă 115 (și 4 variante în *-oi*$_2$) din alte surse, marea majoritate lexicoane regionale.

Verbele în *-ui* sînt analizabile în raport cu :

— un s u b s t a n t i v (majoritatea ; sufixul manifestă preferință clară pentru aceste teme) : *arămui, bacșișui, băciui, biciui, chefui* etc. ;

— o i n t e r j e c ț i e : *chiui* ; *hurui*, cf. *hurr !* ; *pirui*, cf. *pirr !* ; *voltui* (LEX. REG. I 111), cf. *volta !* „rostogolește bușteanul !" etc. ;

— un v e r b : *amegiui, cerșui, plîngui, spărgui* (UDRESCU, GL.) etc. ;

V. și *firui*[2] „a blestema, a drăcui", derivat de la o formă din paradigma lui *a fi*, anume *fire-ai* (TUDOSE, D. 194).

— un a d j e c t i v : *contentui, măruntui, răui* ;

— un a d v e r b sau o locuțiune adverbială : *ciuciui* „a se gudura", cf. (*a sta*) *ciuciu* „a sta frumos" (LEX. REG. I 113), *împrejmui*, cf. *în preajmă* ;

— un n u m e r a l : *zeciui* ;

— un s u b s t a n t i v sau un v e r b : *argintui, brăzdui, povestui* etc. ;

— un a d j e c t i v sau un v e r b : *blegui, milosîrdui, prezentui* etc. ;

— un n u m e r a l sau un v e r b : (parasintetic) *încinciui*.

Verbele cu baze substantivale în *-u* vocalic (*figlui* „a face semne cuiva", cf. *figlu* „semn făcut — cu tilc — cuiva", LEX. REG. I 102, *lufui* „a se da în l u ț u (= scrinciob)", LEX. REG. II 40 etc.) sînt înregistrate aici, deoarece *-u* este desinență, deci temele formațiilor sînt *figl-*, respectiv, *luf-*.

Nu e înregistrat aici verbul cu bază pronominală *tui* : *tu*, ca și împrumutul analizabil prin aceeași bază, *tutui*, pentru că aici *-u* nu este desinență (face parte din tema verbală). Aceste verbe sînt înregistrate la derivatele imediate.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e : *ciumuslui* (DI) „a zdrobi strugurii cu c i u m u s l ă u l" ; *făcălui* (DI), cf. *făcăleț* ; *heitui* „a lega corzile viței de vie" (LEX. REG. I 19), cf. *heitaș* „coarda [. . .]" ; *mișui* (DI), cf. *mișina, mișuna* ; *pescui* (DI), cf. *pescar, pescări* ; *vijelui* (la Iorgu Iordan, în SCL XXX, 1979, nr. 1, p. 95), cf. *vijelie* etc.

3. A. Formațiile denominative au următoarele valori :

1. „a executa sau a supune la acțiunea denumită prin susbstantivul de bază" : *chefui, clăcui* „a face c l a c ă", *protestui, tăifăsui* ; *chinui* ;

2. „a-și exercita ocupația sau atribuția denumită ..., a executa acțiunea caracteristică agentului denumit . . ." : *meșterui, vrăciui* ; *chezășui, găzdui* ; *gerui* ;

3. „a acționa după modelul obiectului ...": *cutrui* „a umbla din loc în loc cu scopul de a face rău", *măimui* „a imita pe cineva", *viermui*;

4. „a manifesta sentimentul, a se afla sau a pune pe cineva în starea ...": *disprețui*; *huzurui*; *năpăstui*;

5. „a manifesta, a dobîndi sau a face să dobîndească trăsătura redată de adjectivul ... ori caracteristică pentru obiectul denumit de substantivul ..., a transforma în obiectul ...": *milosîrdui*; *blegui*, *completui*; *hrenui* „a amărî", *pănui* „a ciopli un lemn în formă de p a n ă"; *mustui*, *tîlcui*, *zdrențui*;

6. „a acționa prin intermediul obiectului ...": *biciui*, *glăsui*, *secfestrui*, *spirtui* „a păstra în s p i r t";

7. „a acorda sau a lua obiectul ...": *mitui*, *sfătui*; *cislui* „a taxa prin c i s l ă";

8. „a dota, a acoperi cu obiectul ...": *grănițui* „a stabili g r a n i ț e l e unei proprietăți", *miresmui* „a (se) umple de m i r e s m e", *pietrui*, *prăfui*;

9. „a produce obiectul ...": *brăzdui* „a trage b r a z d e", *firui*[1] „a toarce", *păciui*, *trilui*;

10. „a acționa asupra obiectului ...": *beregătui* „a sugruma", *brăcui* „a alege b r a c u r i l e deoparte din lucrurile bune", *mucui* „a lua m u c u l de la o lumînare", *pungui* „a înșela (la jocul de cărți)";

11. „a executa o acțiune în circumstanța redată prin bază (substantiv sau locuțiune adverbială)": *împrejmui*, *tăinui*.

Verbele denominale în *-ui* și derivatele imediate de la aceleași baze sînt în general s i n o n i m e : *argintui* — *arginta*, *beregătui* — *beregăți*, *blegui*—*blegi*, *ghiontui*—*ghionti*, *sărui*—*săra* etc. Distincțiile semantice sînt foarte rare și nesemnificative; de ex.: *cinui* „(intr.) a c i n a ; (tr.) a ospăta pe cineva"; *smălțui* „a acoperi cu smalț; (fig.) a smălța"/*smălța* „a împestrița cu diferite culori".

Aceste fapte conduc la concluzia că aportul semantic al sufixului *-ui* nu este decît acela de a conferi conținut verbal numelui.

Al. Graur (*Evoluția conjugării în românește*, în SCL XIII, 1962, nr. 2, p. 159) susține cam aceeași idee atunci cînd vorbește despre sufixul „*-ui-*, al cărui singur rol este acela de a marca faptul că verbul provine de la substantiv".

B. Derivatele de la interjecții au valoarea: „a emite sunetul sau a executa mișcarea redată prin ...", care este asociată cu un caracter i t e r a t i v : *lerui*, *piui țistui*; *huțui*, *pliciui*.

O valoare asemănătoare redau verbele derivate de la substantive care apar în formule de imprecație și, mai rar, de adresare: *drăcui*, *răui*; *vărui* „a se adresa cuiva cu titlul de v ă r".

C. Derivatele de la verbe sînt sinonime sau parțial sinonime cu bazele: *cerșui* „a cerși"; *amegiui* „a înșela", *plînguí* „a se plînge".

4. *a*. Sufixul *-ui* este de orgine slavă. El a fost detașat din verbe în *-ovati* (cu prezentul în *-ujǫ*) împrumutate. De ex.: *dărui* < дароватн, cf. *dar* <даръ; *milui* <миловатн, cf. *milă* < мнлъ; *șăgui* < bg. *шегувам се*, cf. *șagă* <bg. *шега*.

Cf. DHLR I, 254, 378; SCHUFFERT, V. 196.

O dată constituit ca morfem românesc, *-ui* a fost folosit pentru adaptarea verbelor împrumutate în diverse faze ale limbii (inclusiv verbe slave care nu-l conțineau pe *-ovati*) și ca element de derivare în interiorul limbii

române : оурѧдити > *orîndui*, magh. *képzelni* > *chibzui*, germ. *hacken* > *hăcui*, fr. *expliquer* > *explicui*, it. *scarpare* > *ș/scărpui* ; *faptă* > *făptui*, *preț* > *prețui*.

Vezi E. Petrovici (*lucr. cit.*), care încadrează sufixul în categoria mai largă, stabilită de A. Graur (*Désinences pour mots étrangers*, în BL II, 1934, p. 238–241), a afixelor specializate pentru cuvintele străine : extras din verbe de origine slavă, *-ui* a fost consacrat verbelor străine (așa cum s-a întîmplat în germană cu sufixul *-ieren*).

b. Verbele împrumutate și adaptate la limba română cu sufixul *-ui* se constituie în două clase mari, după cum *-ui* *1.* apare sau *2.* nu apare (este introdus în interiorul limbii române) în etimonul presupus :

1. — corespondente vechi slave (în *-ovati*) : *jelui* < жаловати etc. ;

— corespondente slave moderne (în *-ovati*, *-uvati*, *-ować*), uneori și de alte origini (mai puțin probabile decît cele slave, deoarece nu explică și f o r m a cuvîntului românesc) : *brăcui* <ucr. *бракувати* ; *buntui* <rus. *бунтовать* ; *hărțui*<pol. *harcować*, ucr. *харцювати* ; *pacui* < rus. *паковать*, germ. *packen* ; *protestui* <rus. *протестовать*, lat. *protestari*, fr. *protester*, it. *protestare* ; *publicui* <bg. *публикувам*, it. *publicare* etc.

1. V. exemple și la Mihai Mitu, în LR XXVIII, 1979, nr. 1, p. 17–23. Cu corespondente în sîrbocroată avem numai verbe neanalizabile, de ex. *pristui* — *pristojati*.

2. Unele verbe foarte vechi, exclusiv neanalizabile, au corespondente maghiare și vechi slave (în *-ovati*) : *aldui* — *áldani*, *aldovati* ; *bănui* — *bánni*, *banovati* ; *bîntui* — *bántani*, *banŭtovati* ; *îngădui* — *engedni*, *engedovati* ; *mîntui* — *menteni*, *mentovati*. Pătrunderea lor în limba română s-a putut produce :

a. prin slavă (v. DHLR I, 378 ; SCHUFFERT, V. 198 ; S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR VI, 1929–1930, p. 520–521 ; Al. Rosetti, *Împrumuturi maghiare prin intermediul slav*, în SCL I, 1950, p. 88–90 ; ultimul autor citat aduce ca dovadă a existenței intermediului slav tratamentul *î* + *n* al lui *o* + *n* maghiar în română, similar cu același tratament al lui *ǫ* slav : magh. *gond* > dr. *gînd*, ca și *bg. mǫdru* > dr. *mîndru*) sau

b. direct din maghiară (și adaptate cu sufixul *-ui*, rezervat împrumuturilor, așa cum s-a întîmplat în mod incontestabil cu verbele maghiare fără corespondent slav — vezi mai sus E. Petrovici, *lucr. cit.*).

Desigur căile *a.* și *b.* nu se exclud, în principiu, fiecare verb concret putînd fi rezultatul uneia sau alteia din ele.

Vezi și poziția intermediară a lui P. Skok (*Des rapports linguistiques slavo-roumains*, în „Slavia" VIII, 1929, p. 776–790, *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux en roumain*, în DR IX, 1936–1938, p. 214–215), care susține că sufixul maghiar *-ni* a fost schimbat în română în *-ui*. Această schimbare s-a putut produce deoarece românii achiziționaseră tiparele morfologiei slave.

3. Verbele neanalizabile (din punctul de vedere al sufixului) cu corespondente latino-romanice în *-uire*, *-uere*, *-uer*, de tipul *atribui* (it. *attribuire*, lat. *attribuere*, fr. *attribuer*), *constitui* (it. *co (n)stituire*, lat. *constituere*, fr. *constituer*), *construi* (fr. *construire*, lat. *construere*), se încadrează în inventarul derivatelor în *-ui* numai sub aspect fonetic : finala verbelor respective coincide în mod accidental cu sufixul *-ui* din împrumuturile slave în *-ovati* sau din adaptările românești ale altor împrumuturi de diverse origini (v. mai jos, 2). Nu este exclus însă ca asimilarea lor să fi fost sprijinită de existența sufixului *-ui* în limba română. Vezi VASILIU, S. V. 116.

2. — corespondente vechi slave (fără *-ovati*) : *jărui* — жарити, *străjui* — стрѣжати etc. ;

— corespondente maghiare : *ferecui* — *feredni*, *hăitui* — *hajtani* etc. ;

— corespondente romanice, germane sau slave moderne fără *-ovati* : *completui* — fr. *compléter*, it. *completare* ; *profesui* — fr. *professer*, it. *professare* ; *sîrgui* — scr. *srgati* ; *șprițui* — germ. *spritzen* ; *ștemplui* — germ. *stempeln* etc.

Pentru împrumuturile neanalizabile adaptate la limba română cu *-ui*, vezi VASILIU, S.V. 116, 139.

Între aceste împrumuturi, o problemă specială pun verbele cu corespondente maghiare în *-lni* : *fărlui*, *mesui* etc. Ele pot fi corespondentele directe fără *-l-* ale etimoanelor maghiare (*farlolni*, *meszelni*) sau reflexele românești ale acelorași etimoane adaptate cu sufixe care îl au pe *-l-* (*-ălui*, *-ăli*, *-eli* : *fărtălui*, *fărtăli*, *meseli*), asupra cărora s-a aplicat schimbarea de sufix.

În principiu, derivatele românești cu baze nominale și dublete nesufixate (sinonime), dacă nu există impedimente de ordin cronologic, pot fi în aceeași măsură formate de la numele sau de la verbele respective. De ex. : *cinui* : *cină*, *cina* <lat. ; *pizmui* : *pizmă* <v.sl., ngr., *pizmi* < scr. ; *pălmui* : *palmă*, *pălmi* <*palmă*. Dată fiind însă preferința sufixului *-ui* pentru temele nominale, înclinăm pentru proveniența nominală a formațiilor.

c. Sufixul *-ui* s-a constituit ca element derivativ românesc în perioada împrumuturilor masive vechi slave. De aceea, în mod normal, avem atestări din cele mai vechi texte : *chinui*, Coresi, în DA ; *chipui*, Coresi, în DA ; *milui*, *Psaltirea Hurmuzaki*, în DLR ; *năpăstui*, *Codicele Voronețean*, în DLR; *nedejdui*, *Psaltirea Scheiană*, în DLR; *obidui*, *Psaltirea Hurmuzaki*, în DLR etc. A fost foarte productiv pînă în prima fază a împrumuturilor latino-romanice (sfîrșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea). Dovadă : împrumuturile latino-romanice adaptate cu *-ui*, ca și derivatele în *-ui* de la astfel de teme sînt mult mai puține decît derivatele vechi și, în plus, cu foarte puține excepții (de ex. : *călăfătui*, *îndritui*, *undui*), nu s-au impus în limbă. (Împrumuturile păstrate sînt în marea majoritate slave, maghiare și germane, iar derivatele românești stabile sînt cele cu teme de aceleași origini sau cu teme moștenite.)

Notăm că, după cît se pare, sporadic, adaptări cu *-ui* ale unor împrumuturi latino-romanice și derivate în *-ui* de la baze de aceeași origine apar în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea : *formui*, 1680, *testămentui*, 1683, *argumentui*, 1705, *prezentui*, 1705, *profesui*, 1705, *contentui*, 1717, *explicui*, 1717, *obligui*, 1717, *coronui*, 1719 (după DÎLR).

Derivatele recente (datate, fără multă siguranță, mai ales după conținutul pe care îl exprimă, deoarece atestările de care dispunem nu sînt suficient de concludente) sînt foarte puține și nu toate de mare circulație (de ex. : *nitui*, *văcsui* ; (reg.) *ștrăpățui*, *șuvixui*).

1. Despina Ursu (Î.M.V. 376) afirmă că împrumuturile latino-romanice și-au menținut formele în *-ui* pînă pe la mijlocul secolului al XIX-lea, mai ales la scriitorii moldoveni și, dintre ei, în special la Gh. Asachi și Gh. Săulescu, dar și la scriitorii munteni și ardeleni.

2. Manuela Saramandu (T. 132) observă că derivatele în *-ui* sînt frecvente în terminologia juridico-administrativă din perioada 1780—1850, ilustrîndu-și afirmația prin exemple ca *cfitui* „a achita (o datorie)", *chezășui*, *cislui*, *clăcui*, *făptui* „a completa", *legiui*, *vinui*.

5. Temele derivatelor românești în *-ui* sînt în marea majoritate vechi și foarte vechi. Cele mai numeroase sînt, în primul rînd, cele slave (*cirui*, *cîrdui*, *mitui*, *năpăstui*, *prundui* etc.) și, în al doilea rînd, latine (moștenite) (*fățui*, *mînui*, *păcătui*, *pietrui* etc.), fapt semnificativ pentru originea sufixului și pentru marea lui vechime în limbă. Sensibil mai puține decît primele sînt cele de origine maghiară (*chezășui*, *giulgiui*, *meșteșugui* etc.), germană (*dămfui*, *spraițui* etc.) și comună cu albaneza (*rînzui*). Cele de origine neogreacă (*filui* etc.), turcă (*huzurui* etc.) și, mai ales, latino-romanică (*secfestrui* etc.) sînt cel mai puțin numeroase, fapt semnificativ pentru slăbirea productivității sufixului în limba română modernă și mai ales contemporană.

6. Pentru productivitatea sufixului vezi § **4.** *c.*

7. Din cele 575 de derivate în *-ui* (împrumuturi analizabile sau formații românești), numai aproximativ 90 (*dărui*, *găzdui*, *închipui*, *nădăjdui*, *plănui* etc.) sînt literare actuale, restul fiind regionale sau populare (*năsui*, *șirui*, *viersui* etc.) ; numeroase derivate literare, printre care majoritatea împrumuturilor latino-romanice, au dispărut din vocabularul activ al limbii.

Claudia Tudose (D. 193) arată că sufixul *-ui* apare mai frecvent în „limbajul popular”.

Derivatele literare prezintă două trăsături corelate și determinate de largul caracter regional și popular al sufixului :

— au adesea caracter familiar sau arhaic (*chefui*, *părui*, *taifăsui*, *terciui* etc. ; *cîrmui*, *năpăstui*, *povățui*, *pricinui*, *viețui* etc.) ;

— aparțin limbii literare comune și limbii literaturii beletristice și nu fac parte din terminologiile științifice și tehnice, cu excepția terminologiilor unor meserii (care ocupă o poziție aparte în cadrul terminologiilor tehnice ; de ex. : *băițui*, *călăfătui*, *chitui*, *nitui*, *perdăfui*).

După atestările pe care le avem pentru numeroasele derivate regionale, se pare că sufixul *-ui* nu e caracteristic pentru a n u m i t e zone.

Există derivate atestate în cîte o singură zonă și derivate atestate în mai multe zone, iar aceste zone sînt t o a t e zonele care au constituit obiectul lexicoanelor și atlaselor pe care le-am folosit noi. De ex. : *țăndărui* — Munt. (cf. LEX. REG. II 33), *cămășui*, *căpăcui*, *centui* — Olt. (cf. UDRESCU, GL.), *crănțui*, *discui*, *glugui*, *măruntui* — Olt. (cf. GL. OLT.), *cipui*, *cilțui*, *măjui* — Brașov (cf. LEX. REG. II 49, 58, 61), *luțui*, *piglui*, *șlogui* — Ban. (cf. LEX. REG. II 40 ; CV III, 1951, nr. 6, p. 29 ; LEX. REG. II 41 ; LEX. REG. I 120), *melciui*, *șclefui*—Trans. (cf. E. Contraș, LR XXXI, 1982, nr. 1, p. 24 ; ALR I 1438/255), *rănui* — Maram. (cf. ALR I 167/341), *ripui*, *șărui*, *sfăcui*, *tăbănui* — Mold. (cf. ALR I 395/542 ; CV II, 1950, nr. 4, p. 42 ; ALR II 5636/537 ; ALR II/605), *abcherțui*, *păctui*, *șmirgui*, *șpontui*, *șprănțui*, *ștatînvaltui* — Bucov. (LEX. REG. I 97 ; LEX. REG. I 105 ; LEX. REG. I 109, GLOS. REG. ; ARVINTE, T. 169 ; ARVINTE, T. 136, ALR SN II h 615/386 ; LEX. REG. I 110), *brățui*, *tecui* — Munt., Olt. (cf. UDRESCU, GL., LEX. REG. II 68 ; ALR I 850/880, 885, 898), *plugui* — Olt., Brașov (cf. GL. OLT., LEX. REG. II 52), *primezui* — Olt., Ban. (cf. *Chestionar* în DLR, LEX. REG. II 37), *pîrlui* — Olt., Huned. (cf. GL. OLT. 83, LEX. REG. II 101), *ștrăfui* „a amenda, a pedepsi” — Olt., Bucov. (cf. LEX. REG. I 110, GLOS. REG.), *sprițui* — Bucov. (cf. ARVINTE, T. 43, 169), Ban., Trans. (cf. ALR SN I h 226).

8. Sufixe c o m p u s e și d e z v o l t a t e : *-lui*, *-alui*, *-ălui* (*-elui*$_2$) *-elui*$_1$, *-ului* ; *-ărui*, *-irui*, *-urui* ; *-ătui* ; *-zui*, *-ăzui*, *-uzui*.

-lui, -alui, -ălui (-elui$_2$), -elui$_1$, -ului

PHILIPPIDE, P. 155—156 ; CANDREA, C.G.R. 304 ; DHLR II, 373 ; SCHUFFERT, V. 172—175 ; PASCU, S. 419 ; L. Tamás, *Über die rumänischen Zeitwörter ungarischen Ursprungs*, în *Omagiu Ilie Bărbulescu*, Iași, 1933, p. 300—315 ; ROSETTI, ILR 419 ; LOMBARD, V. 865—866, 877 ; VASILIU, S.V. 126—133.

-elui are statut dublu :

— v a r i a n t ă f o n e t i c ă a lui *-ălui* în *prețelui*, *-ălui*. Convenim să tratăm ca variantă a lui *-ălui* și pe *-elui* din *chefelui*, *-ălui* „a peria”, *împăcelui*, *-ălui*, *pretendelui*, *-ălui*, *protestelui*, *-ălui*, *testelui*, *-ălui*, a căror apariție pare a avea altă explicație (v. mai jos) ;

— s u f i x (independent) în formații fără dublete în *-ălui* ca : *corespondelui*.

-lui. 12 derivate cu a n a l i z ă u n i c ă din DI, între care 6 au tema în *ș*, iar 1 în *č* — apropiat din punctul de vedere al structurii fonetice de *ș* : *chezășlui*, *lăcășlui*, *rămășlui*, *răvășlui*, *sălășlui*, *sămășlui* ; *harecilui* ; *diuglui*, *duhlui*, *închipurlui*, *pecetlui*, *ponoslui*, și 1 din LEX. REG. II 123 : *dupurlui* „(despre vite) a le cădea părul [...]”, cf. *dup*, *-uri* „smoc de păr [...]”.

-alui. 2 derivate cu d u b l ă a n a l i z ă (raportabile la baze în *-á*, *-ale*) : *paralui* „a-i merge bine” (TUDOSE, D. 203), *zurbalui*. 3 derivate cu a n a l i z ă u n i c ă , 1 din DI : *recomandalui*, 2 din alte surse : *agheas-*

malui „a ocărî" (LEX. REG. I 97), *paștealui* „a înjura de P a ș t e" (LEX. REG. I 114).

-ălui (-elui$_2$). 1 derivat cu d u b l ă a n a l i z ă din DI (raportabil la bază în *-á, -ale*) : *păftălui*. 80 de derivate (și 6 variante) cu a n a l i z ă u n i c ă din DI și 16 din alte surse : *administrălui* (DÎLR), *apelălui* (TODORAN, T. 125), *autenticălui* (TODORAN, T. 127), *bombălui* (TUDOSE, D. 203), *brăcălui* (TUDOSE, D. 194), *ciudălui* (TUDOSE, D. 194), *confiscălui* (TODORAN, T. 125), *declămălui* (DÎLR), *hibălui* (MAT. DIAL. I 176), *practicălui* (TODORAN, T. 176), *replicălui* (DLR), *respectălui* (DLR), *stilizălui* (TODORAN, T. 126), *șerbălui* (DLR), *trufălui* (DLR), cf. *trufă* „glumă", *țingălui* (TUDOSE, D. 200).

-elui$_1$. 6 derivate cu d u b l ă a n a l i z ă din DI (raportabile la baze în *-eá, -ele*) : *pavelui* etc. și 3 derivate cu a n a l i z ă u n i c ă din DI : *corespondelui*, *drecelui*, *pietrelui*.

-ului. 21 de derivate cu a n a l i z ă u n i c ă din DI și 2 din alte surse : *brușului* „a sparge b r u ș i i (= bulgări de pămînt)" (LEX. REG. II 83), *jupului* (ARVINTE, T. 83).

Derivatele cu sufixe din seria *-lui* . . . sînt analizabile în raport cu :

— un s u b s t a n t i v (cele mai multe) : *lăcășlui* ; *agheasmalui* ; *bășcălui* ; *pietrelui* ; *bruftului* etc. ;

Dupurlui și *închipurlui* au baze cu forme de plural : *dupuri*, *chipuri*.

— un v e r b : *rămășlui*, cf. *rămăși* ; *recomandalui* ; *mișcălui* ; *corespondelui* ; *recomendului* etc. ;

— un s u b s t a n t i v sau un v e r b : *chezășlui*, cf. *chezaș*, *chezăși* ; *arendălui*, *protestălui* ; *cîrmului* etc. ;

— o i n t e r j e c ț i e : *harecilui* ; *bîțălui* ; *drecelui* etc. ;

— un a d j e c t i v : *autenticălui*, *drăgălui* ; *-ului* ;

— un a d v e r b : *contrălui*, *hăndrălui*.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e : *expedelui*, cf. *expedia* ; *revedălui* „a verifica", cf. *reveduí* „idem" etc.

Nu sînt înregistrate ca formații (semi)analizabile verbele de tipul *abrictălui*, *firțălui*, *gitrului* cu dublete în *-ui*, *-ăli*, *abrictui*, *-ăli*, *ferțui*, *firțăli*, *gitrui*, deoarece constituie maniere diferite de adaptare a aceluiași etimon maghiar : *abriktolni* (v. și germ. *abrichten*), *fircolni*, *gyötörni*.

Sufixul de departe cel mai frecvent din serie este *-ălui* : 96 de formații față de 23 (*-ului*), 13 (*-lui*), 3 (*-alui* și *-elui$_1$*).

Un număr relativ mare de derivate (16) în *-ălui* au dublete în *-ului* : *chefălui*[1], *-ului*[1] „a chefui" ; *chefălui*[2], *-ului*[2] „a peria" ; *drăgălui*, *-ului* ; *formălui*, *-ului* ; *zurbălui*, *-ului* etc.

Derivatele denominale în *-ului* . . . au aceleași valori ca și derivatele denominale în *-ui* și, în general, atunci cînd acestea există, sînt sinonime cu derivatele în *-ui* de la aceleași baze :

— „a executa acțiunea . . ." : *trebălui* ;

— „a exercita ocupația . . ." : *găzdălui* „a g ă z d u i" ;

— „a manifesta sentimentul . . ." : *pizmălui*, *-ului* „a p i z m u i", *trufălui*, *-ului* „a t r u f u i (= a glumi)" ;

— „a face să dobîndească trăsătura caracteristică pentru obiectul . . ." : *ciufului* „a ciufuli; a bate (= a c i u f u i)", *vărzălui* „ a v ă r z u i" ;

— „a acționa prin intermediul obiectului . . ." : *pușcălui* ;

— „a dota cu obiectul . . ." : *pietrelui* „a p i e t r u i" ;

— „a lua obiectul ...": *vămălui* „a v ă m u i";

— „a produce obiectul ...": *duhlui*, *-ului* etc.

Derivatele de la adverbe şi interjecţii, ca şi derivatele de la astfel de baze în *-ui*, au valorile specifice :

— „a executa acţiunea în circumstanţa ...": *contrălui* „a contrazice, a seconda, a acompania"; *hăndrălui* „a vorbi fără rost" (cf. *handra* adv. „fără treabă", dar şi *handră* s.f. „zdreanţă");

— „a emite sunetul sau a executa mişcarea ...": *harecilui* „a h a r e c i u i (= a licita)"; *bîţălui*.

Valoarea similară redată prin derivate de la substantive care apar în formule de imprecaţie apare şi aici : *drăcălui*.

Derivatele deverbale sînt (parţial) sinonime cu bazele : *înjghebălui* „a se căpătui cu ceva" (DA), *mişcălui* „a mişca (I 1)" (DLR), *protestălui* „a protesta (1)" (DLR), *rămăşlui* „a pune rămăşag(= a rămăşi)" (DLR).

A. Lombard (V. 877) consideră că „valoarea semantică a sufixului *-lui* este greu de precizat", „destul de schimbătoare" şi „adesea vagă". „Acest caracter vag, spune el, reiese în special din evasisinonimia (fr. la presque synonymie) care există între termenii unor perechi ca *preţui* — *preţălui*, *semui* — *semălui*."

Foarte rar derivatele în *-ălui* au sens iterativ : *drăcălui* „a da dracului orişice suduind, a umbla numai cu dracul în gură", *puşcălui* „a trage mai multe focuri", *trebălui* „a face tot felul de treburi mărunte pe lîngă casă". Prin aceasta *-ălui* nu se distinge în mod esenţial de sufixul de bază, deoarece acest sens apare şi la derivatele în *-ui* (vezi § 3) şi, atunci cînd există (*drăcui*), derivatele în *-ui* sînt sinonime cu ele. Aici însă sensul iterativ e mai puternic, întrucît apare şi la alte tipuri de derivate decît cele în *-ui* : *puşcălui*, *trebălui*.

Sensul iterativ este susţinut de P. Iroaie (în „Făt-Frumos", Cernăuţi, 1936, p. 9—10) cu un exemplu neconvingător : *gîndului* (*pe cînd se gînduluia aşa, iată că vede lupul viind*, A Vasiliu, *Poveşti şi legende* [...], p. 149) şi combătut de Şt. Paşca (în recenzia din DR X, 1941, p. 150—151) cu argumentul că nici în maghiară verbele corespunzătoare n-au sens iterativ.

Sufixele *-lui* ... au apărut pe două căi :

a. e x t e r n ă : detaşarea derivativelor *-lui*, *-alui*, *-ălui*, *-elui*$_1$, *-ului* din verbe maghiare în *-alni*, *-álni*, *-elni*, *-olni* împrumutate şi adaptate la limba română cu sufixul *-ui*. De ex. : *pecetlui* <*pecsételni*, *sălăşlui* < *szállásolni*, *contrălui* „a contrazice" <*kontrálni*, *şontîcălui* <*sántikalni*, *felelui* < *felelni*, *gîndului* <*gondolni*;

Printre verbele împrumutate din maghiară sînt şi cîteva (foarte puţine) în *-ilui* şi *-olui* : *băilui*, *mocicolui* etc. Nici unul din aceste verbe nu e analizabil în româneşte, iar *-ilui* şi *-olui* nu apar în nici o formaţie internă. Elementele *-ilui* şi *-olui* nu fac parte deci din sistemul sufixal românesc.

b. i n t e r n ă (priveşte numai sufixele *-ălui* şi *-elui*$_1$) : falsa analiză a formaţiilor de tipul *păftălui* (<*paftal-* + *-ui*) : *păft-* + *-ălui*, *pingelui* (< *pingel-* + *-ui*) : *ping-* + *-elui*.

Vezi sufixele -LI ..., § 4. *a*.

Sufixele *-lui* ... sînt c o m p u s e din sufixele *-li*, *-ali*, *-ăli*, *-eli*, *-uli* şi sufixul *-ui*.

Ele au fost folosite ca elemente de derivare în interiorul limbii române, pentru adaptarea neologismelor latino-romanice (mai ales în perioada de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, în textele juridico-administrative din Transilvania şi Banat) şi, foarte rar, pentru adaptarea verbelor germane, slave moderne sau chiar maghiare care nu-l conţineau pe *-lni*.

Cf. TODORAN, T. 125–126; D. URSU, Î.M.V. 376; N. A. Ursu, *L'étymologie des néologismes en roumain*, în RRL X, 1965, nr. 1–3, p. 58; Despina Ursu și N. A. Ursu, *Adaptarea neologismelor în limba română*, în LR XV, 1966, nr. 3, p. 247–249; SARAMANDU, T. 132.

Verbele împrumutate adaptate la limba română cu sufixele *-lui* ... se distribuie în două clase mari după cum *-l-* *1.* apare sau *2.* nu apare în etimonul presupus:

1. — corespondente maghiare în *-lni*: vezi exemplele de la p. 125;

— corespondente maghiare în *-lni* și latino-romanice (fără *-l-*); deci verbele sînt latino-romanice împrumutate de limba română prin filieră maghiară și adaptate cu *-lui*...: *dișputălui, -ului* — *disputálni*, lat. *disputare*, fr. *disputer*, it. *disputare*; *prescribălui* — *preskribálni*, lat. *prescribere* etc.;

Apar și cîteva verbe cu corespondente maghiare și germane (fără *-l-*), dar sînt toate neanalizabile: *puțului* — magh. *pucolni*, germ. *putzen* etc.

2. — corespondente latino-romanice sau germane: *autenticălui* — lat. *authenticare*; *educălui* — lat. *educare*, it. *educare*, fr. *éduquer*; *ștudului* — germ. *studieren* etc.

Puținele verbe cu corespondente maghiare fără *-l-* sau slave moderne sînt exclusiv neanalizabile: *vădășlui* — *vadászni* etc., *privistului* — rus. *присвоивать*.

Sufixele din seria *-lui*... sînt foarte vechi în limba română: există atestări, chiar de cuvinte formate în românește, din secolul al XVI-lea și al XVII-lea (*drăgului*; *trufului*, Coresi, la DHLR II, 349; *lăcășlui*, *Psaltirea Scheiană*, în DA s.v. *locaș*; *drăgălui*, Dosoftei, la TDRG; *mișcălui*, Dosoftei, în DLR).

Neologisme latino-romanice adaptate mai ales cu *-ălui* apar de la începutul secolului al XVIII-lea (*declămălui* c. 1700, *dișputului* c. 1700, toate în DÎLR; *informălui* „a fețui", Cantemir, în DA s.v. *informa*; *recomendălui*, Cantemir, în DLR; *protestălui*, Iorga, scrisoare din 1728 în DLR), ele sînt frecvente însă în perioada de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în textele juridico-administrative din Transilvania și Banat.

1. Vezi lucrările citate mai sus.

2. Marin Z. Mocanu (*Două tipuri de adaptare a neologismelor latino-romanice atestate în „Foletul Novel"*, în SCL XXXII, 1981, nr. 2, p. 161–163) plasează cu cîțiva ani mai devreme primele atestări ale verbelor de acest tip: în „Foletul Novel" (1693–1704), deci la sfîrșitul secolului al XVII-lea, în Muntenia, apar verbe latino-romanice adaptate cu *-ălui, -elui, -ului*, precum: *asistălui*<it., lat. *assistere*, *defendălui, -elui, -ului*<lat. *defendere*, it. *difendere*, care nu sînt însă acceptate de limba literară. M. Z. Mocanu arată că apariția acestor verbe se explică prin poziția specială pe care o avea presupusul autor al textului (G. C. Romano): italian de origine și secretar al lui C. Brîncoveanu, deci în situația de a cunoaște, datorită relațiilor pe care le avea, prin funcția sa, în Transilvania, modelul folosit acolo pentru adaptarea acestor împrumuturi.

Temele la care se atașează sufixele *-lui*... sînt, ca și temele la care se atașează *-ui*, mai ales vechi în limbă: cele mai multe maghiare, slave sau turcești (*lăcășlui*, *sămălui*, *vămălui*; *duh(u)lui*, *pizmălui*, *vorbălui*; *bășcălui*, *dăngălui*, *pășălui* etc.), cîteva moștenite din latină (*drăcălui*, *prețălui*, *vărzălui* etc.) și foarte puține germane, neogrecești și latino-romanice (*păcălui*; *drămălui*; *mărșălui* etc.).

Sufixele *-lui*... sînt relativ frecvente în limba mai veche și populară: aproximativ o treime din derivate sînt formate pe teren românesc.

Asupra productivității sufixului în limba română contemporană nu ne putem pronunța, deoarece formațiile noi pe care le avem înregistrate sînt exclusiv din glosare regionale care nu spun nimic cu privire la vechimea cuvintelor inserate.

Sufixele *-lui* ... au caracter preponderent popular și regional (vezi TUDOSE, D. 193, 202).

Din numărul total al derivatelor, numai 6 aparţin limbii comune literare: două sînt arhaizante (*pecetlui*, *sălășlui*), celelalte familiare (*bruftului*, *mărșălui*, *muștrului*, *trebălui*). Restul sînt regionale sau învechite (și regionale). Regionalismele aparţin masiv Transilvaniei, Banatului și Bucovinei. De ex.: *brușului* — Crișana (cf. LEX. REG. II 83), *diuglui* —Baia Mare (cf. GLOS. REG.), *dobălui* — Maramureș (cf. Bîrlea, în DA ms.), *drotălui* — Baia Mare (cf. LEX. REG. I 14), *rîndului* —Maramureș și N-E Trans. (cf. DLR), *șerbălui* — Bihor (cf. DLR), *șontîcălui* — Reghin (cf. MAT. DIAL. I 193); *foșpontălui* — Banat (cf. MAT. DIAL. I 172), *hibălui* — Banat (cf. MAT. DIAL. I 176); *agheasmalui* — Suceava (cf. LEX. REG. I 97), *paștealui* — Suceava (cf. LEX. REG. I 114). Există însă și formaţii care apar în alte regiuni ale ţării. De ex.: Moldova: *drăcălui* — cf. ȘEZ. II 226, *gîndului* — cf. ȘEZ. II 229, *drămălui*, Conachi, în DLRC; Oltenia, Muntenia: *sămălui* — cf. GL. OLT., UDRESCU, GL.

1. Pentru regionalismele învechite, vezi TODORAN, T.

2. Pentru observaţiile lui Ion Heliade Rădulescu privitoare la adaptarea împrumuturilor latinești cu *-ălui* în Transilvania, Banat și Bucovina, v. sufixele -ISI..., 4. *b*.

-ărui, -irui, -urui

D. URSU, Î.M.V. 375; VASILIU, S.V. 133—135.

-ărui. 1 formaţie din DI, analizabilă în raport cu un verb: *recomendărui*.

-irui. 13 formaţii din DI, la care se adaugă 6 de la D. Ursu, *loc. cit.*: *administrirui*, *balsamirui*, *dictirui*, *dividirui*, *observirui*, *taxirui*; formaţiile sînt analizabile în raport cu:

— un verb: *cultivirui*, *dividirui*, *oculirui* „a altoi, a ocula", *prezidirui* etc.;

— un substantiv: *lachirui*, *marșirui*;

— un verb sau un substantiv: *argumentirui*, *rezonirui* „a judeca, a rezona", cf. *rezon*.

Formaţii semianalizabile: *expedirui*, cf. *expedia*; *producţirui*, cf. *producţie* etc.

Promiţirui, cu sens neprecizat, probabil „a face atent" (cf. DLR), nu e luat în considerare, deoarece nu e analizabil semantic (în DLR totuși e explicat prin *promite* + *-irui*).

-urui se detașează exclusiv din formaţii semianalizabile (îl înregistrăm totuși, pentru că formează serie cu *-ărui* și *-irui*): *puţurui* „a curăţa", cf. *puţui*, *puţului*, *puţoli*; *ștudurui*, cf. *studiu*.

Din punct de vedere semantic, sufixele *-ărui* ... nu prezintă nimic specific în raport cu sufixul de bază.

-irui se detașează din verbe de origine germană în *-ieren* adaptate la limba română cu *-ui* (*-ir-ui*) sau/și de origine rusă în *-ировать* (*-ирую*) analizabile în românește: *argumentirui* — germ. *argumentieren*, rus. *аргументировать*, cf. *argument*, *-a*; *armonirui* — germ. *harmonieren* (v. și rus. *гармонировать*), cf. *armonie*; *comendirui* — germ. *kommandieren*, rus. *командировать*, cf. *comandă*, *-a* etc. (*producţirui* și *reducţirui* sînt adaptări

ale germ. *produzieren*, *reduzieren*, rus. *редуцировать*, cu ajutorul rom. *producție*, *reducție*).

-ărui se detașează din *recomendărui*, apărut pe teren românesc prin contaminarea între *recomendirui* (< germ. *rekommandieren*) și *recomendălui* (< magh. *rekommendálni*).

-urui se detașează din *studurui*, probabilă contaminare între *studirui* (< germ. *studieren*, rus. *штудировать*) și *studului* (adaptare cu *-ului* a aceluiași etimon german), și *puțurui*, probabil rezultat din *puțului* (< magh. *pucolni*), prin substituție de sufix.

1. În germană *-ieren* este folosit la adaptarea neologismelor, în special a celor de origine franceză.

2. Verbele rusești în *-ировать* de tipul celor menționate mai sus sînt și ele, uneori, de origine germană.

-irui, *-ărui* și *-urui* sînt forme dezvoltate ale lui *-ui* cu segmentele nesufixale *-ir-* (de origine germană) și *-ăr-*, *-ur-* (apărute în românește, v. mai sus).

Întrucît nu apar în nici o formație fără corespondent străin, *-ărui*, *-irui* și *-urui* nu sînt productive în limba română. Notăm însă că, dacă admitem explicația propusă pentru *puțurui*, această formație e o dovadă că *-urui* a fost simțit ca element derivativ în română.

Formațiile în *-ărui* ... au un pronunțat caracter regional; fie că sînt învechite (multe atestări în texte culte din Banat de la începutul secolului al XIX-lea : *reducțirui*, *repetirui*, *rezolvirui*, Gr. Obradovici — 1805 — , în DLR ; *argumentirui*, *armonirui*, *rezonirui*, Țichindeal — 1814 — , în DA, DLR ; v. și *comendirui*, Țara Românească, Dionisie Eclesiarhul — 1814 — , în DA), fie că sînt actuale (populare, mai ales în Bucovina : *lachirui*, *marșirui*, Marginea, în DA, DLR; *studurui*, Suceava, în LEX. REG. II 110 etc.).

Pentru observațiile lui Ion Heliade Rădulescu privitoare la adaptarea împrumuturilor latinești cu *-irui* în Transilvania, Banat și Bucovina, v. sufixele -ISI ..., § 4.*b*.

-ătui

VASILIU, S.V. 135—136.

-ătui apare în formații cu dublă analiză din DI (raportabile și la baze în *-at* substantivale sau adjectivale ori — regresiv — în *-ătură*) : *legătui* „a încheia o învoială (= l e g a t)", *secătui*, *zburătui* „a azvîrli cu z b u r ă t u r i într-un pom[...]pentru a face să cadă fructele[...]" (DLRC) etc. și în 2 formații cu analiză unică din DI : *plîngătui*, *vinătui*.

V. și *oblăgălui* „a se obliga" (document din 1771, în DLR), neanalizabil cu datele de care dispunem. În DLR : „*Obligat* + *-ui*. Cf. *oblega*, *oblăga*.", dar *oblăga* nu apare printre variantele lui *obliga*.

Verbele în *-ătui* sînt analizabile în raport cu :

— un substantiv : *vinătui* „a învinui", cf. *vină* ;

— un verb : *plîngătui* „a se p l î n g e".

Formații semianalizabile : *buigătui* „a biigui", cf. *buigui* „id." ; *zăhătui* „a sîcîi, a se rătăci, a se prăpădi", cf. *zăhăi* „id.".

Din punct de vedere semantic, sufixul *-ătui* nu prezintă nimic specific în raport cu sufixul de bază.

Sufixul a putut apărea în urma falsei analize a formațiilor cu dublă analiză de tipul celor menționate sau/și a formațiilor semianalizabile de tipul *buigătui* : împrumutat din maghiară (*bolygatni*), verbul a fost analizat în segmentul *buig-*, care apare și în *buigui* (< magh. *bolyo(n)gni*), și sufixul *-ătui*.

Considerăm că *-ătui* are origine multiplă și, cum elementele constituente inițiale nu sînt de același tip, structură eterogenă : *-ătui* este sufix c o m p u s din sufixul participial *-at* și sufixul *-ui* și o formă d e z v o l t a t ă a sufixului *-ui* prin elementul nesufixal de origine maghiară *-ăt-*.

Cea mai veche atestare a sufixului *-ătui* pe care o avem e de la începutul secolului al XIX-lea : *vinătui*, la Șincai, 1808–1809, în DA ms.

Temele derivatelor în *-ătui* sînt vechi în limbă : moștenită (*plîngătui*), de origine slavă (*vinătui* ; vezi și *zăhăi* <ucr. *загaлmu*, transformat prin schimb de sufix).

Sufixul *-ătui* este foarte slab productiv.

Formațiile în *-ătui* sînt mai ales regionale (*plîngătui*, Reteganul, în DLR; *zăhătui* — Mold., în DLRC) și învechite (*vinătui*, Șincai, în DA ms.) ; una singură (cu dublă analiză) este literară actuală (*secătui*).

-zui, -ăzui, -uzui

L. Tamás, *lucr. cit.* din *Omagiu Ilie Bărbulescu*, p. 312 ; VASILIU, S. V. 126, 136–138.

-zui apare într-o formație din DI analizabilă în raport cu un s u b s t a n t i v : *chinzui* „a chinui”.

-ăzui apare într-o formație din DI analizabilă în raport cu un s u b s t a n t i v : *lărmăzui* „a face l a r m ă”.

-uzui apare într-o formație din DI analizabilă în raport cu un v e r b : *scurmuzui* „a scoate la iveală, a răscoli”.

Verbele în *-zui* și *-ăzui* sînt sinonime cu formațiile paralele în *-ui* (*chinui* și *lărmui*), iar cel în *-uzui* este sinonim parțial cu verbul de bază (*scurma*).

Sufixele *-zui* . . . sînt forme d e z v o l t a t e ale lui *-ui* prin elementele nesufixale *-z-*, *-ăz-*, *-uz-*.

Scurmuzui, unicul derivat românesc, a putut apărea prin analogie cu *chinzui* (<magh. *kínozni*) și *lărmăzui* (<magh. *lármázni*), analizabile în românește prin substantivele *chin*, *larmă*.

Vocala *-u-* din *-uzui* (*scurmuzui*) se poate explica prin influența vocalei din temă (cp. cu *lărmăzui*).

Vechimea sufixelor e greu de stabilit deoarece toate formațiile sînt atestate exclusiv în texte populare (*chinzui*, Alexici, în DA; *lărmăzui*, Bibicescu, în DA; *scurmuzui*, Reteganul, în DA ms.).

-zui și *-ăzui* nu sînt productive în limba română.

-uzui este foarte slab productiv și are caracter regional (Transilvania).

-ula₁ vezi -LI

[-ALA], [-OLA$_2$], -ULA$_2$

1. Pentru modalitatea de a distinge sufixele *-ola$_2$*, *-ula$_2$* de omonimele lor *-ola$_1$*, *-ula$_1$*, vezi sufixele -LI . . ., § 1. *b*.

2. -ala. 1 formație cu d u b l ă a n a l i z ă : *semnala* (DI), cf. *semn*, *semnal*.

-ola$_2$. Formație cu d u b l ă a n a l i z ă : *somnola* (DI) „a dormita", cf. *somn*, (prin regresiune) *somnolență*.

-ula$_2$. Formații cu d u b l ă a n a l i z ă : *clauzula* (DI) „a introduce [. . .] o c l a u z ă într-un act", cf. *clauzulă*; *unghiula* „a introduce un u n g h i (nou, interesant) de obicei în arta fotografică a filmului" (DCR), cf. (prin regresiune) *unghiulație* „unghi de cuprindere a unui obiectiv fotografic".

2 formații cu a n a l i z ă u n i c ă în DI, ambele raportabile la s u b s t a n t i v e : *acidula* „a da unei soluții proprietățile unui a c i d, a acri ușor"; *undula* (variantă a lui *ondula*, semianalizabil prin *ondină*), cf. *undă*.

3. Derivatele în *-ula$_2$* au valoarea : „a face să aibă trăsăturile caracteristice ale obiectului denumit prin substantivul de bază", valoare obișnuită pentru verbele denominale : *acidula*, *undula*. Credem însă că e demnă de notat o nuanță marcată în definiția lui *acidula*, anume „a acri u ș o r", care, explicitînd sensul menționat mai sus, trimite la sensul diminutival (aproximația) al verbelor denominale originare (v. § 4). Prin această notă semantică, verbul *acidula* se apropie și de formația cu dublă analiză *somnola*.

4. Sufixele [*-ala*], [*-ola$_2$*], *-ula$_2$* sînt neologice, de origine latino-romanică.

Verbele în [*-ala*], [*-ola$_2$*] și *-ula$_2$* sînt :

— împrumuturi : *somnola* < fr. *somnoler* (<fr. *somnolence* < lat. *somnolentia*); *acidula* < fr. *aciduler* (<fr. *acidule* „ușor acid" < lat. *acidulus*);

V. și împrumuturile neanalizabile semantic: *modula*< fr. *moduler* (< lat. *modulari*< *modulus* „cadență"< *modus* „măsură (în muz.)"), *circula* „a [. . .] umbla neîntrerupt venind [. . .] mereu la punctul de plecare, ca înăuntrul unui cerc; a merge [. . .] încoace și încolo" (DA)< fr. *circuler*, lat. *circulare* „a face circular" (< *circulus*< *circus*).

— calcuri : *semnala* după fr. *signaler*, *clauzula* după germ. *klausulieren*;

— derivat regresiv de la un calc nominal : *unghiula* <*unghiulație*, calc după fr. *angulation*, it. *angolazione* (DEX — *S*);

— împrumut sau adaptare : *undula*.

Undula e înregistrat în DLR ca variantă populară a lui *ondula* (s.v.), atestată la Hogaș. Considerăm că această formulare presupune apropierea împrumutului *ondula* de rom. *undă*, ceea ce nu este exclus. Mai probabilă ni se pare însă o altă explicație, anume : forma *undula* nu e o variantă populară, ci, dimpotrivă, un dublet savant (unica atestare nu se opune acestei interpretări), împrumut din lat. *undulare*. (Vezi SCRIBAN : *undula* și *undulațiune* sînt înregistrate ca forme de bază — cu mențiunea „fals *ond-*" — și explicate prin latină. DLRC : varianta *undula* e înregistrată cu mențiunea „rar" și cu aceeași atestare de la Hogaș.)

Prin formațiile *acidula*, *undula*, *circula* și *modula* sufixul *-ula$_2$* apare ca un dublet etimologic al sufixului moștenit *-ura* (< *ulare*, v. sufixele -ĂRI . . ., § 4. *a*).

Atragem atenția însă asupra faptului că toate formațiile luate în considerație aici sînt provenite din verbe denominale (prototipurile verbelor în *-ura* moștenite sînt și deverbale) și toate sînt formate de la baze în *-ul-* (*undulare*< *undulatus*< * *undula* ERNOUT—MEILLET ;

pentru celelalte derivate v. mai sus). Întrucît și celelalte formații latinești din care e detașat sufixul prezintă aceleași relații cu bazele lor, existența sufixului pentru denominative *-ulare* este considerată de către specialiști doar probabilă (fr. vraisemblable). Vezi MIGNOT, V.D.L. 315–318.

Sufixele *-ala* și *-ola*₂ sînt v i r t u a l e.

5. Derivatele în *-ala*, *-ola*₂ și *-ula*₂ sînt, în ipoteza că interpretarea dată de noi lui *undula* e corectă, toate literare. Două formații aparțin unor terminologii tehnice : *clauzula*, regionalism, pe cale de dispariție, în Transilvania și Bucovina (v. DA), în domeniul juridic, și *unghiula*, posibilă formație ocazională (o singură atestare în „Contemporanul" 1967), în domeniul fotocinematografiei.

6. Întrucît nu apare în nici un derivat format pe teren românesc, sufixul *-ula*₂ nu e productiv.

7. Sufix dezvoltat : *-icula*.

Apare într-o singură formație, cu a n a l i z ă u n i c ă, din DI : *gesticula* „a face [...] multe g e s t u r i (cu mîinile) în timpul vorbirii [...]" (DEX).

Este un împrumut latino-romanic : fr. *gesticuler*, lat. *gesticulari*.

Etimonul latin este ilustrativ pentru existența p r o b a b i l ă a sufixului lat. *-iculare* (compus cu sufixul lat. *-ulare*) : *gesticulare* e atestat înainte de numele *gesticulus*. Faptul e considerat posibil argument pentru explicarea verbului ca derivat de la *gestus* (la ERNOUT—MEILLET chiar de la verbul *gestire* „brûler de") cu *-iculare* și a lui *gesticulus* ca derivat postverbal. Vezi MIGNOT, V.D.L. 320.

Sufixul *-icula* nu e productiv în limba română.

Derivatul *gesticula* e literar.

-uli vezi -LI	uri₂ vezi -ĂRI
-una₁ vezi -NI	ușa₁ vezi -ȘI
-una₂ vezi -ONA₃	ușa₂ vezi -ȘI
-uni vezi -NI	uși vezi -ȘI
-ura₁ vezi -ĂRI	uța vezi -ȚI
-ura₂ vezi -ĂRI	uți vezi -ȚI
-uri₁ vezi -ĂRI	

DERIVATELE IMEDIATE

PHILIPPIDE, P. 72–73, 233; DHLR II, 313–316
Iorgu Iordan, în BPh I, 1934, p. 177–178; II, 1935, p. 224–226; III, 1936, p. 184–189; IX, 1942, p. 22–26, 38–49; id., LRC 478–480; LOMBARD, V. pass.; PURDELA, D. I.

1. Derivatele verbale imediate sînt de conjugările I și a IV-a și au toate caracteristicile acestor conjugări: *-a, -i* și *-î*.

Pentru rațiunile care ne-au determinat să tratăm aceste formații ca derivate imediate, și nu ca derivate sufixale (cu „sufixele" *-a, -i, -î*), v. *Introducere*, § 6.

-î apare exclusiv după *-r-* precedat de vocală (*dîrî, hotărî, mohorî* etc.), dar în același context fonetic apare și caracteristica *-i* (*cocori, cositori, dărvări* etc. sau dublete ale unor formații în *-î*: *chiori, -î, cotori, -î, iezări, -î, ăbări, -î, zăpori, -î*).

Aceasta e situația în limba contemporană. În fazele mai vechi ale limbii române, cînd se făcea distincția între un *r̄* (fortis) și un *r* (nonfortis), distribuția flectivelor *-i* și *-î* era condiționată f o n e t i c: *-i* apărea după *r*, *-î* apărea după *r̄*. În momentul în care distincția $\bar{r} \sim r$ s-a pierdut, condiționarea celor două flective a devenit, după cum am arătat, lexicală. Vezi Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 55–56, 113, 130.

2. Conjugarea I. 1067 de formații în DI, la care se adaugă 111 din alte surse: *alerta* (DEX), *antrepozita* (BPh IX, 1942, 43), *baleta* (comunicat oral), *bretona* (UDRESCU, GL.), *gondola* (DCR), *ingenia* (VR, iunie, 1940, p. 129), *porzola* „a stropi semințele de cereale cu p o r z o l" (GL. OLT.), *tasona* „a pune în ordine lemnele la t a s o n" (DLR) etc.

Conjugarea a IV-a cu caracteristica *-i*. 1273 de formații în DI, la care se adaugă 97 din alte surse: *armăsări* (UDRESCU, GL.), *bulendri* „a se zbîrci" (LEX. REG. II 119), *furci* (BPh IX, 1942, 39), *grăniceri* (DCR), *păduri* (DLR), *plișchi* „a fixa [...] cu p l i ș t e (= cuie de lemn)", cf. *plișcă*[2] (DLR), *urzobi* (GL. OLT.), cf. *urzoabe* pl. „curele cu care se leagă opincile", *vrăiești* (LEX. REG. II 17) etc.

Cu caracteristica *-î*. 21 de formații în DI, la care se adaugă 4 din alte surse: *căpărî* (Enea Hodoș, în DA ms.), cf. *capară* „arvună", *ciotorî* UDRESCU, GL.), *dîrî* (G. Dem. Teodorescu, în DA ms.), *ogărî* „a slăbi" (LEX. REG. II 16).

O serie de derivate susceptibile de dublă analiză, care au statut diferit după termenii cu care operează analiza, sînt derivate imediate într-una din cele două ipostaze. Aceste verbe sînt de două tipuri, după cum analiza se face exclusiv în termenii oferiți de baza derivatului sau și în termenii oferiți de o bază mai extinsă decît cea a derivatului:

V. *Introducere*, § 3.

— Baza e un derivat sufixal. Verbul e d e r i v a t i m e d i a t dacă analiza se face prin raportare la bază și d e r i v a t s u f i x a l dacă

analiza se face prin raportare la tema bazei. De ex. *blegoșa* e derivat imediat de la *blegos* ori derivat sufixal, de la *bleg* cu *-oșa*.

V. și situația similară, dar mult mai slab reprezentată, a verbelor a căror bază (nederivată) este o formă din paradigmă augmentată cu un morfem. De ex.: *cafeli*, derivat imediat de la tema de caz oblic, *cafel-*, sau derivat cu sufixul *-eli*₁ de la tema de nominativ, *cafe-*.

— Baza e, indiferent, primară sau derivată. Verbul e d e r i v a t i m e d i a t dacă analiza se face prin raportare la această bază și d e r i v a t r e g r e s i v dacă analiza se face prin raportare la un cuvînt care conține, pe lîngă baza verbului, un sufix. De ex.: *căsători* e derivat imediat de la *căsător* ori derivat regresiv de la *căsătorie*.

Notăm că aici ne referim la situațiile în care datele (semantice și etimologice) de care dispunem nu ne permit să optăm pentru una din cele două analize (și soluții) posibile. Considerăm că statutul verbelor respective e incert și nu le înregistrăm n u m e r i c nici la derivatele imediate, nici la cele sufixale (ele sînt avute în vedere ca formații cu dublă analiză în ambele locuri).

1. În dicționare (v., de exemplu, DA, CDDE, DEX) *căsători* e dedus din *căsător(iu)*; însă atît sensul („a (se) uni legitim [...] prin c ă s ă t o r i e [...]"), cît și atestările (v. DA) permit în aceeași măsură explicarea prin *căsătorie*. Analiza sincronică e în orice caz aceasta din urmă.

2. V. *Introducere*, § 3, pentru situațiile în care datele semantice și etimologice sînt concludente pentru alegerea unui singur mod de analiză și deci pentru stabilirea statutului verbelor.

Derivatele verbale imediate sînt analizabile în raport cu:

— un n u m e (marea majoritate; între acestea substantivele sînt cu mult mai frecvente decît adjectivele); s u b s t a n t i v e: *accidenta*, *aera*, *amaneta*, *ancora*, *betona*, *binocla* etc.; *aburi*, *alămi*, *albii*, *amănunți*, *bălti*, *berbeci* etc.; *cosorî*, *izvorî* etc.; a d j e c t i v e: *absenta*, *activa*, *deșerta* etc.; *acri*, *albăstri*, *bolînzi* etc.; *amărî*, *chiorî* etc.;

— un a d v e r b (aproximativ 50 de formații): *alătura*, *înainta*, *îndemîna* etc.; *bestegăli* „a da de-a dura" (UDRESCU, GL.), cf. *de-a bestegala*, *potrivi*, *răzni*, *repezi* etc.;

— o i n t e r j e c ț i e (aproximativ 50 de formații): *crîșca*, *cutcuriga*, *marina* „a roti o dată pe grosime", cf. *marina!*, termen prin care se dă comanda ca bușteanul să fie rotit o dată pe grosimea lui ... (DLR) etc.; *amini* „a-l uita Dumnezeu pe unde a plecat" (UDRESCU, GL.), cf. *amin!*, *ciripi* etc.; *ciotorî* „a se certa" (UDRESCU, GL.), cf. *ciotoro!*;

— un p r o n u m e: *însuși*, *nimici*, *tui*;

— o p r e p o z i ț i e: *asupri*.

1. Verbul *pesti* „a zăbovi, a întîrzia, a amîna; a stărui; a răbda; (despre timp) a trece" (DLR) se poate explica foarte bine din punct de vedere semantic prin prepoziția *peste*. Este mai greu de explicat însă faptul că, deși atestat din cele mai vechi texte (v. DLR), forma lui se bazează pe forma tîrzie a prepoziției (*peste*) și nu pe cele existente la epoca primelor atestări (*preste*, *prespre*). Probabil acest inconvenient a determinat poziția rezervată a DLR: „Etimologia necunoscută. Cf. *peste*.", pe care, deocamdată, o adoptăm și noi.

V. și: G. Pascu, *Etimologii românești*, Iași, 1910, p. 32, unde *pesti* este explicat prin lat. *pensitare* „peser, balancer, examiner avec soin"; Iorgu Iordan, în „Arhiva", Iași, XXXI, 1924, p. 281–282, unde este propusă explicația prin rus. *пѣстать* „a aștepta, a îngriji (copii)". Notăm însă că aceste explicații pornesc de la un sens, „a păzi, a îngriji", care nu este atestat de contextele care susțin cuvîntul (v. DLR).

2. Cu baze numerale apar numai derivate parasintetice: *împătri*, *încinci*, *îndoi*, *întrei*, *înzeci*. Vezi FC II 136.

În interiorul derivatelor raportabile la teme substantivale menționăm existența a foarte puține formații de la n u m e p r o p r i i, mai ales nume de sărbători, mai rar nume de persoane: *sîngeorza*, *sînvăsia*,

crăciuni, probăjeni (cf. *Probajeni*); *adami* „a se îmbăta" (< *(Moș) Adam* se zice omului beat, Zanne, în DA), *năi*. Fiind slab reprezentat numeric, acest tip de formații e nesemnificativ pentru clasa derivatelor verbale imediate.

O excepție pare să fie constituită de verbul de adresare prin numele interlocutorului (*năi*, cf. *Na(i)e*); exemplul e unic în inventarul nostru, dar reprezintă, credem, o categorie deschisă de formații ocazionale. Dacă este așa, verbele de tipul *năi* sînt caracteristice pentru clasa derivatelor imediate.

a. Distribuția pe clase morfologice a temelor nu determină diferențe notabile între derivatele verbale imediate de conjugarea I și cele de conjugarea a IV-a. Singura diferență, constituită de apariția temelor pronominale numai la derivate de conjugarea a IV-a în *-i* (de altfel, foarte puține), mai vechi în limbă, trebuie corelată cu preponderența temelor vechi la derivatele de conjugarea a IV-a și preponderența temelor latino-romanice la derivatele de conjugarea I.

1. V. § 5.

2. Diferența semnalată cu privire la temele pronominale ar putea fi întărită prin teme le prepoziționale. Tema lui *asupri* însă are statut ambiguu, de prepoziție și adverb (v. DA). Considerată în felul acesta, formația se încadrează în seria verbelor cu teme ambigue, adverbe și prepoziții: *potrivi* (cu unele sensuri explicabile chiar prin substantivul *potrivă*), *împotrivi*, *contra*, *încontra* (în FC II 279 se afirmă că *încontra* nu se analizează prin prepoziția *contra*, ci prin adverbul omonim). Acestea, după cum se vede, se repartizează pe conjugări după vechimea temelor.

b. După cum s-a văzut mai sus (p. 132), conform inventarului nostru global, numărul derivatelor de conjugarea a IV-a e puțin mai mare decît numărul derivatelor de conjugarea I: 1395, față de 1178.

Se va vedea mai jos (§ 4. *b*) că repartiția pe conjugări a derivatelor verbale imediate variază în decursul istoriei.

Datele noastre par să fie contrazise de situația generală prezentată de M. Iliescu (*La productivité de la IVe conjugaison latine dans les langues romanes*, in *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 96–102): verbele de conjugarea I reprezintă 50,96 %, iar cele de conjugarea a IV-a, 43,75 % din totalul verbelor limbii române.

Faptele se schimbă însă dacă ne referim la datele analitice ale statisticii întreprinse de M. I. și totodată dacă avem în vedere că statistica sa a fost făcută pe DM. (Cp. cu datele generale ale lui A. Lombard — V. 1117 —, obținute din DA, TDRG și CADE, unde cea mai bogată e tot conjugarea a IV-a: 2998 de verbe, față de 2568 de conjugarea I. V. și comentariul făcut de Gr. Brâncuș — M. V. 85–86.) M. Iliescu găsește s e n s i b i l mai multe formații r o m â n e ș t i de conjugarea a IV-a decît de conjugarea I: 55,43 %, față de 24,33 % (din totalul verbelor de conjugarea a IV-a, respectiv, I). Pentru ca aceste date să fie comparabile cu datele noastre, ele trebuie completate cu î m p r u m u t u r i l e analizabile (noi am înregistrat în inventar și î m p r u m u t u r i l e analizabile, pe care M. I. le-a inclus în categoria g e n e r a l ă a împrumuturilor). Or, cum se vede și din tabelul prezentat de D-sa (p.97), împrumuturile sînt mult mai numeroase la conjugarea I (63,27 %, față de 27,14 % la conjugarea a IV-a), fapt care schimbă raportul în sensul rezultatelor noastre.

Pentru ponderea împrumuturilor în cadrul celor două conjugări, v. § 4. *b*.

c. Foarte puține derivate se pot explica numai prin raportare la tema pluralului: *cîrcei, cîrceia — cîrcei*; *răi, răia—răi*; *șăia* („Ion Creangă", în DLR) — *șăi*.

d. Un număr de formații constituie perechi avînd aceeași temă și flective diferite:

177: *-a* și *-i*: *abura, -i, adăposta, -i, adevăra, -eri, agesta, -i, ajutora, -i* etc.

5: *-i* și *-î*: *chiori, -î, cotori, -î, iezări, -î, tăbări, -î, zăpori, -î*;

2: *-a* și *-î*: *cetera, -î, popora, -î*.

1. Nu considerăm că formează perechi verbele ale căror teme, identice din punct de vedere formal, reprezintă cuvinte diferite (cu etimologie și sens diferit): *apostrofa*, cf. *apostrofă* „figură

retorică [. . .]" < fr. *apostrophe*, lat. *apostropha*, gr. ἀποστροφή și *apostrofi*, cf. *apostrof* < fr. *apostrophe*, lat. *apostrophus*, gr. ἀπόστροφος. (De fapt, e posibil ca înseși *apostrofa* și *apostrofi* să fie provenite din limbi diferite ; v. § 3. *b*, p. 139.)

În schimb considerăm că formează perechi verbele ale căror teme sînt variante fonetice ale aceluiași cuvînt : *rărița, raliți* (și *rălița*), cf. *raliță* ; *știuldica, stiuldici*, cf. *știuldic, stiuldic*.

2. Pentru semantica și istoria unor derivate perechi, v. § 3. *b* și 4. *b*.

e. Finala consonantică a temei se comportă adesea normal : este alterată de *-i* și se păstrează neatinsă atunci cînd e urmată de *-a* :

argat — *argăți* ; *urît* — *urîți* etc. ;
fraged — *frăgezi* ; *livadă* — *livezi* ; *veșted* — *veșteji* etc. ;
mireasă — *mireși* ; *pripas* — *pripăși* ; *ticălos* — *ticăloși* etc. ;
chinez — *chineji* ; *viteaz* — *viteji* etc. ;

Cf. și tipul neproductiv în limba română (de proveniență slavă : доухъ — доуша — доушити) : *burduf* — *burduși*, *năduf* (*-uh*) — *năduși*, *patriarh* — *patrierși*, *vătaf* (*-ah, -av*) — *vătăși*.

freamăt — *fremăta* etc. ;
obadă — *obăda* etc. ;
merinde — *merinzi*, *merinda* ; *umed* — *umezi*, *umeda* (singurele exemple pe care le avem) ;
cărunt — *cărunți*, *cărunta* ; *profet* — *profeți*, *profeta* etc. ;
zălog — *zăloji*, *záloga* (singurul exemplu pe care îl avem).

Există însă și : *1.* cazuri de verbe în *-i* cu consoana temei nealterată, *2.* cazuri inverse, de verbe în *-a* cu consoana alterată, și *3.* cazuri mixte, de verbe în *-i* sau în *-a* cu forme duble, reprezentînd ambele tratamente ale consoanei :

1. nuntă — *nunti* ; *tont* — *tonti* ;
grămadă — *grămădi* ; *plod* — *plodi* ; *stafidă* — *stafidi* ; *schilod* — *schilodi* etc. ;
mătase — *mătăsi* etc. ;
cneaz — *cnezi* etc. ;
monarh — *monarhi* etc. ;

2. curat — *curăța* ; *înalt* — *înălța* ; *înțelept* — *înțelepța* ; *jumătate* — *jumătăța* etc. ;
aguridă — *aguriza* ; *rătund* — *rătunza* ;
cuvios — *cuvioșa* ; *rămas* — *rămășa* (dacă nu e format de la *rămaș* sau *rămășag*) (toate exemplele pe care le avem) ;

3. clopot — *clopoti*, *clopoți* ; *oțet* — *oțeti*, *oțeți* ; *slut* — *sluti*, *sluți* ; *mărunt* — *mărunta*, *mărunța* etc. ;
putred — *putredi*, *putrezi* ; *omidă* — *omida*, *omiza* etc. ;
gălbează — *gălbezi*, *gălbeji* ; *necaz* — *necăzi*, *necăji* etc.

Cazurile care nu se conformează normelor de alternanță se pot explica în mai multe feluri.

Formațiile în *-a* cu consoana tematică alterată se explică :

— prin proveniența din sau după modelul perechii care prezintă tratamentul normal al consoanei : *mărunța* după *mărunți*, *curăța* după *curăți* ;

— prin „influența impresiei că alăturarea sufixului trebuie să aducă modificarea consoanei finale a temei" ;

Cf. GRAUR, T. 263.

— prin influența pluralului : *omiza* — pl. *omizi* ;

— (în cazul verbelor moștenite) prin forma etimonului : *înălța* < lat. * *inaltiare*.

Formațiile în *-i* cu consoana tematică nealterată se explică :

— prin influența unor forme din flexiunea sau din familia cuvîntului-bază în care consoana temei, urmată de *e* sau *i*, este tot nealterată :

pămînti — *pămîntiu*, *speti* — *spete*
stafidi — *stafide*, *șoldi* — *șoldiu*
cnezi — *cnezie* ;

— (în cazul împrumuturilor) prin forma etimoanelor :

plăti <v. sl. платити (cp. cu pl. *plăți*)
grămădi < v. sl. грамадити (cp. cu pl. *grămezi*)
plodi < v. sl. плодити (cp. cu pl. *plozi*) ;

— prin caracterul neologic al temei : *modi* — *modă* (< fr.) ;

— prin proveniența din sau după modelul perechii care prezintă tratamentul normal al consoanei : *pupăzi* după *pupăza* ;

Explicarea lui *t* din *nunti* prin varianta de conjugarea I se exclude deoarece *nunta* pare a fi mai nou (I. Văcărescu față de Dosoftei, în DLR) și mult mai rar. De asemenea, *obrăzi*, vechi (și regional), prin *obrăza*, regional (v. DLR).

— prin influența unor sufixe la care a fost asimilată tranșa finală a derivatului : *hoboti* : *-oti*.

Cazurile de forme duble, una cu consonantismul normal și alta cu consonantismul aberant, au putut apărea și s-au putut menține din nevoia de a marca formal anumite distincții semantice (v. § 3. *b*, p. 139).

Rămîn și cazuri care nu pot fi explicate, ca, de ex. : *ghionti* (cp. cu pl. *ghionți*), *hăiti* (<*hîit*, cp. cu pl. *hîiți*), *nunti* (cp. cu pl. *nunți*), *obrăzi* (cp. cu pl. *obraji*), *schilodi* (cp. cu pl. *schilozi*), *sluti* (cp. cu pl. *sluți*). Această situație nu e însă specifică pentru derivatele verbale. În derivarea nominală, de ex., apar numeroase formații cu sufixe al căror prim sunet este *i* cu și fără alterarea consoanei tematice :

fetie, *scurtime*, *argintiu*, *desie*, *grosime* (v. și formațiile de mai sus) și *avuție*, *lățime*, *vinețiu*, *duioșie*, *scorțoșime*.

Cf. LOMBARD, V. 846–853.

3. *a*. Verbele denominale prezintă toate valorile care pot reda în mod neutru o relație verbală legată de numele unei acțiuni sau stări, al unui obiect, al unei calități, al unei circumstanțe :

1. „a executa, a participa sau a supune la acțiunea denumită prin substantivul de bază" : *complota*, *chiuli*, *exerțiri*, *hori* ; *asedia*, *calomnia*, *critica*, *disciplina*, *influența*, *cazni*, *canoni*, *surghiuni*, *vrăji* ;

2. „a fi stăpînit de sentimentul . . ., a se afla, a fi pus sau a pune (pe cineva) în starea denumită . . ." : *invidia*, *ciudi*, *mili* „a fi cuprins de m i l ă", *rîvni* ; *alarma*, *anchiloza*, *dălăci*, *guturăi*, *pătimi* ;

3. „a-și exercita, a acorda sau a dobîndi ocupația, funcția sau statutul . . ., a executa, a suferi sau a face să sufere acțiunea caracteristică agentului . . ., a duce existența caracteristică persoanei . . ." : *filozofa*, *ghida*, *argăți* „a munci ca a r g a t", *băci* „a face pe b a c i u l", *băni* „a face pe cineva b a n, a-și exercita funcția de [. . .]", *boieri*, *bulibăși* „a ajunge b u l i b a ș ă", *chezăși*, *gineri* „a face [. . .] g i n e r e" ; *cărica* „a învîrti" (*cărică* „rotiță"), *cuca* „(despre cuc) a cînta", *fermenta*, *balamuți* „a bîrfi" (*balamut* „bîrfitor"), *cări* „a fi ros de c a r i", *drăci* „a fi posedat de d r a c i", *șoimăni* „a sluți, a lovi" (*șoimane* „iele"), *viscoli* ; *amoreza*, *băbi* „a fi b a b ă", *becheri* „a trăi ca b e c h e r", *bulgări*[1] „a se

ocupa cu cultura legumelor (caracteristică b u l g a r i l o r)", *ibovnici, socri, tigori* „a duce viață de ticălos (= t i g o a r e)";

4. „a face o acțiune sau a se comporta după modelul ..., conform cu indicațiile oferite de obiectul denumit prin ...": *bascula, furnica, găina* „a picoti (ca o g ă i n ă)", *vultura* „a domni ca un v u l t u r", *berbeci* „a lovi cu putere (ca b e r b e c i i)", *ciorti* „a se certa (ca țiganii)" (*ciort*[3] „țigan" DA), *hogi* „a vorbi cu voce tare, a da chiot [...] (ca un h o g e)", *trîntori* „a sta ca un t r î n t o r"; *modi* „a se îmbrăca după cerințele m o d e i";

5. „a aparține sau a face să aparțină la grupul ...": *rudi*; *creștina, indigena, calvini*;

6. „a produce, a realiza obiectul ...": *armonia, conjectura* „a face o c o n j e c t u r ă", *borti, doini, duhori* „a răspîndi d u h o a r e", *întunerici, odrăsli*; *anexa, prînzi*;

7. „a dobîndi sau a face să dobîndească trăsătura redată de adjectivul de bază sau trăsăturile caracteristice ale obiectului ..., a transforma în ..., a da forma obiectului ...": *activa, damasca, acri, albii, ardeleni, săbii* „a se ascuți"; *diftonga, fărîma, ciobi, claponi*; *cercela* „a da forma c e r c e l u l u i", *furci* „a tăia în formă de f u r c ă";

Valoarea e redată și prin verbele depronominale: *însuși, nimici*.

8. „a face o acțiune prin intermediul obiectului ...": *binocla, ghera* „a zgîria (cu g h e a r e l e)", *cîrmi, sineli, țimbăli* „a cînta la [...]";

9. „a atribui, a acorda sau a lua obiectul ...": *arvuni*; *amnestia, cinsti*; *intervieva* „a lua un i n t e r v i u", *ciboti* „a percepe amenda numită c i o b o t e";

10. „a prevedea, a acoperi cu, a (se) introduce în obiectul ...": *aureola, fundamenta, băieri, petici*; *mîli, rugini, stropi*; *cazarma, cocini* „a mîna în c o c i n ă", *conăci* „a trage și a sta la c o n a c";

11. „a acționa asupra obiectului ...": *carena* „a repara c a r e n a unei nave", *fileta* „a tăia f i l e t u l șuruburilor", *flanca* „a proteja f l a n c u l unei unități militare", *beregăți* „a strînge de b e r e g a t ă", *coji, iepuri* „a vîna i e p u r i", *trîntori* „a distruge t r î n t o r i i unui stup";

12. „a se adresa cuiva prin substantivul (la vocativ) ...": *fărtăți, năi* (< *Nae*), *porci*.

În mod excepțional, valoarea e redată printr-un verb derivat de la pronumele *tu* (folosit la vocativ): *tui*.

Verbele formate de la adverbe exprimă acțiuni care se desfășoară în circumstanța redată de adverbul de bază: *aiura, curînda, aminti, dibăci* „a potrivi lucrurile d i b a c i", *răzni*. Valoarea e redată și prin verbe derivate de la substantive care exprimă o circumstanță sau care apar în locuțiuni adverbiale și, foarte rar, de la prepoziții care au și valoare adverbială: *galopa, ierna, huzuri, tăini, zori*; *asupri, contra*.

Verbele formate de la interjecții au valorile:

— „a emite strigătul sau formula de imprecație ori (mult mai rar) de politețe redată prin interjecția de bază": *cutcuriga, aoli*; *sictiri, bogdaprosti*; valoarea e redată și prin verbe derivate de la substantive care apar în formule de imprecație: *dumnezei* „a înjura de Dumnezeu", *gorgoni* „a înjura pe cineva trimițîndu-l la g o r g o a n e (= ființe mitologice)";

— „a executa mișcarea redată prin interjecția ...": *hurduca, hița, marina*.

Vezi MARIN, V. A. 212–215.

O serie de formații, care se atașează din punct de vedere semantic la unele din categoriile stabilite mai sus, redau întocmai conținutul unor locuțiuni sau expresii verbale în care apare termenul de bază al derivatului: *buzni* „a da buzna", *clăpi* „a trage cuiva clapa", *năgrăbi* „a da năgrabă", *tînjeli* „a se lăsa pe tînjală".

Numeroase formații redau sensuri foarte speciale și care nu se pot grupa în clase: *biserica* „a se duce la biserică", *crăciuni* „a omorî pe cineva vărsîndu-i sîngele" (a-l tăia ca pe porc — cf. datina tăiatului porcilor de Crăciun), *crițări* „a cheltui banii pe lucruri de mică importanță", *dolii* „a scoate pluta din curentul apei și a o mîna într-o parte unde e apa mai lină" (*dolie* „parte a rîului unde panta e mică"), *dumbrăvi* „a face dragoste", *mustăci* „a rîde pe sub mustață", *păduri* „a tăia lemne din pădure", *susuori* „a curăți o plantă de frunzișoarele de prisos care ies la baza frunzelor", *zări*, *zătoni* „(despre pești) a se strînge într-un zăton", *zdrăvăna* „a strănuta zdravăn" etc.

V. și verbul *legumi* „a mînca [...] cu măsură, [...] a mînca fără poftă, [...]", format indiscutabil de la *legumă* (cf. DA), ale cărui sensuri însă nu arată vreo legătură cu baza.

Existența sensurilor foarte numeroase și variate ale verbelor denominale, precum și existența formațiilor care pot exprima orice idee verbală cu condiția să fie legată de un nume dovedesc că derivarea verbală imediată e liberă în limba romînă cel puțin pentru formațiile denominale.

b. În marea majoritate a cazurilor, perechile de verbe de conjugarea I și a IV-a au același sens. Sînt însă și unele cazuri în care verbele pereche sînt distincte din punct de vedere semantic. Aceste distincții sînt de natură diferită:

— unul din verbe are numai unul din sensurile celuilalt: *asemăna* „a face asemenea (= oblu); a face asemenea (=la fel)" / *asemeni* „a face oblu"; *marmora* „a da aspect de marmură; a căptuși [...] cu [...] marmură" / *mărmuri* „a sculpta [...] în marmură, a căptuși cu marmură; a încremeni de frig; a încremeni (de frică [...])";

V. și perechea *curăți/curăța*: pe lîngă multe sensuri comune, sensurile „a muri; a îndepărta coaja [...] de pe fructe [...]; a rămîne lefter" sînt, după cît se pare, redate numai prin *curăța* (v. DA).

— distincția semantică dintre cele două verbe constă în gradul de intensitate sau de generalizare a acțiunii: *căciula* „a saluta" / *căciuli* „a se ploconi", *agesta* „a ocroti" / *agesti* „a strînge, a se fixa într-un loc", *îndesi* „a face să devină mai des" / *îndesa* „a înghesui", *aiuri* „a vorbi într-aiurea, a fi zăpăcit (despre un om sănătos)" / *aiura* „a delira (despre un om bolnav)" — cf. Iorgu Iordan, *Forme de conjugare mixtă în limba romînă*, în BPh II, 1935, p. 53;

— sensurile complet diferite ale verbelor sînt determinate de raportarea la întrebuințări diferite ale cuvîntului de bază (*aripa* „a împușca o pasăre în a r i p ă, a căpăta aripi" / *aripi* „a căpăta boala a r i p i") ori la note diferite ale sensului bazei (*zdrăveni* „a (se) face iarăși zdravăn"/ *zdrăvăna* „a strănuta zdravăn", cf. *zdravăn!*, urare care se face celui care strănută) sau chiar de faptul că au la bază cuvinte complet distincte (atît din punct de vedere morfologic, cît și semantic): *apostrofi* „a elida un sunet (din vorbire)", cf. *apostrof* / *apostrofa* „a adresa cuiva o a p o s t r o f ă".

1. Diferența *mătura/mături* „(despre vița de vie) a crește mare, ca mătura", GL. OLT., se explică tot prin note diferite ale sensului bazei, dacă nu cumva *mături* trebuie raportat la adjectivul *matur*, definiția citată datorîndu-se unei etimologii populare.

2. În legătură cu *dalori* și *dalora*, Iorgu Iordan (*lucr. cit.* din BPh II, 1935, p. 56) vorbește despre o tendință de „separare semantică", menționată și în GRAM. ROM. I² 247:

datori „a avea o datorie morală"/*datora* „a avea de plătit [...] o sumă de bani". Această tendință nu e însă confirmată în DEX, unde *datori* e menționat ca variantă fără nici o observație asupra sensului.

3. *Alunga* și *alungi* au la origine aceeași bază (primul e moștenit: **allongare*<*longus*, al doilea, formație recentă după fr. *allonger*), dar istorii complet diferite și sensuri, de asemenea, diferite: „a fugări; a se arunca după [...]; [...]" (datorită cărora *alunga* nu e analizabil în română)/„a (se) lungi; a prelungi". Vezi Iorgu Iordan, *lucr. cit.* din BPh II, 1935, p. 54.

4. B. P. Hasdeu (CUV. BĂTR. I 280) relevă distincția tranzitiv/nontranzitiv (în plan semantic, în cazurile discutate, factitiv/nonfactitiv) existentă între verbe în *-ez* (de conjugarea I) și verbe în *-esc* (de conjugarea a IV-a): *ferica* „sînt ferice"/*ferici* „fac ferice", *meseri* „ajung measer"/*mesera* „fac measer". Autorul remarcă, în mod just, că termenii care intră în opoziție nu au întotdeauna aceeași distribuție: într-una din perechi tranzitiv e verbul în *-i*, în cealaltă, verbul în *-a*.

La fel de rar ca în cazul verbelor de conjugări diferite distincte semantic, apar exemple de perechi de verbe distincte după consoana tematică (alterată și nealterată) cu (unele) sensuri diferite: *coți* „a măsura cu cotul" / *coti* „a face cot, a lovi cu cotul", *izvozi* „a însemna, a nota" / *izvodi* „a însemna, a inventa", *părți* „a împărți" / *părti* „a părtini".

Cum s-a văzut, corespondența între distincțiile semantice și distincțiile formale (sufixe diferite, consoana tematică diferită) se realizează în cazuri foarte rare. Mai mult chiar, printre aceste cazuri, unele par să fie împrumuturi, deci distincția semantică nu s-a creat în limba română (*apostrofa* < fr. *apostropher* „adresser brusquement la parole à (qqn) sans politesse"—cf. ROBERT, s.v., *apostrofi* < germ. *apostrophieren* „einen Apostroph setzen" — cf. *Fremdwörterbuch*, Leipzig, 1954, s.v.; vezi § 2. *d*, n. 1: originea bazelor e tot diferită). De aceea conchidem că corespondența dintre distincțiile semantice și distincțiile formale nu este o trăsătură specifică pentru derivatele verbale imediate.

4. *a*. Caracteristicile conjugărilor românești, ca și procedeul formării de derivate verbale imediate în special denominative sînt moștenite din limba latină prin verbe derivate conservate împreună cu bazele lor ca: *asemăna* < *assĭmĭlare* — *asemenea* < *assĭmĭlis, -e*; *cina* < *cenare* — *cină* < *cena*; *crunta* „a (se) însîngera" < *cruentare* — *crunt* „sîngerat" < *cruentus* (CDDE, DA); *forfeca* „a tăia [...] cu foarfecele" < *forficare* — *foarfece* < *forfex* (CDDE, DA); *fuma* „a degaja fum" < *fumare* — *fum* < *fumus* (CDDE, DA); *ierna* < *hibernare* — *iarnă* < *hiberna*; *înălța* < **inaltiāre* — *înalt* < *in* + *altus*; *lupta* < *luctare* — *luptă* < *lucta*; *măsura* < *mensurare* — *măsură* < *mensura*; *amărî* < **amarire* — *amar* < *amarus*; *amorți* < **ammortīre* — *mort* < *mort(u)us*; *amuți* < **ammutīre* — *mut* < *mutus*; *(în)flori* < **(in)florire* — *floare* < *florem*; *tuși* < *tussire* — *tuse* < < *tussis* (se observă că verbele moștenite de conjugarea I sînt mult mai multe decît cele de conjugarea a IV-a, iar cele de conjugarea a IV-a sînt mai ales parasintetice).

Cf. ROSETTI, ILR 149; ILR I 91—93; FISCHER, L. D. 172—173.

M.-L. Purdela (D. I. 12) propune o listă de derivate verbale imediate moștenite (alcătuită după DM) în care conjugarea I e reprezentată prin 46 de unități, iar conjugarea a IV-a, prin 7. Nu discutăm valabilitatea etimologiilor presupuse de listă (asupra cărora însăși autoarea își exprimă rezerva), ea pledează însă oricum pentru preponderența derivatelor de conjugarea I.

În latină verbele denominative aparțin masiv conjugărilor regulate: I și a IV-a. (Puținele denominative de conjugarea a II-a trec în număr mare la conjugarea a IV-a; vezi FISCHER, L. D. 171.) Poziția cea mai puternică o au derivatele de conjugarea I: verbe în *-are* se formează de la toate temele nominale, iar denominativele de a IV-a sînt formate după modelul denominativelor de conjugarea I — cf. ILR I 91, 92.

b. După numărul de derivate moștenite (vezi cîteva exemple mai sus), româna pare să fi moștenit situația din latină, la fel ca și celelalte limbi romanice (unde derivatele de conjugarea a IV-a moștenite sînt mai puține

decît cele de conjugarea I ; cp. cu situația generală a verbelor moștenite — derivate și nederivate — așa cum e prezentată de M. Iliescu, în *lucr. cit.*, p. 97 : conjugarea I : 11,90%, conjugarea a IV-a : 2,94%).

Pentru această ipoteză par să pledeze și derivatele în *-a* de la teme latine cu atestări foarte vechi (secolul al XVI-lea, v. p. 141), precum și verbe ca *asemăna* și *ferica*, care par a fi moștenite (cf. CDDE : **felicare*), spre deosebire de dubletele lor în *-i*, care sînt formate în românește.

Ulterior însă, într-o perioadă care nu poate fi precizată (dar care pare să-și aibă începutul înaintea influenței slave — vezi observația de mai jos), limba română s-a diferențiat de celelalte limbi romanice : derivarea a devenit mai puternică în interiorul conjugării a IV-a decît în interiorul conjugării I. Această situație se menține pînă în secolul al XVIII-lea și este în acord cu situația generală a conjugării a IV-a, care în perioada respectivă e mai puternică decît conjugarea I.

La întărirea poziției conjugării a IV-a a contribuit influența slavă, prin numeroase verbe în *-i* și prin cîteva sufixe verbale în *-i* care au fost împrumutate (v. -NI, -UI etc.).

E posibil însă ca rolul acestei influențe să fie limitat la întărirea conjugării a IV-a, pentru care româna avea deja preferință (o explicație acceptabilă pentru această preferință nu am putut găsi deocamdată).

Această preferință pare să reiasă din faptul că numeroase verbe slave de conjugarea I au trecut în română la conjugarea a IV-a (firește, această ipoteză se verifică în eventualitatea că aceste verbe au pătruns în limba română în perioada de început a influenței slave) : испытати > *ispiti*, оглаждати > *oglindi*, зидати > *zidi* etc. ; v. și cazurile de verbe grecești care în slavă au trecut la conjugarea I și în română la conjugarea a IV-a : ἐπαίδεψα > педепсати și *pedepsi*.

Cf. Al. Graur, *Evoluția conjugării în românește*, SCL XIII, 1962, nr. 2, p. 157 ; v. și BRÂNCUȘ, M. V. 86.

V. și M. Křepinsky (*L'influence slave sur le verbe roumain*, in „Slavia", 1941, p. 121), care explică sistemul de derivare verbală la conjugarea a IV-a exclusiv prin influența slavă.

M.-L. Purdela (D. I. 12) înregistrează 61 de verbe împrumutate din slavă, din care 60 sînt de conjugarea a IV-a și 1 (< *obideti*) de conjugarea I și a IV-a.

Preponderența conjugării a IV-a față de conjugarea I pînă în secolul al XVIII-lea reiese din fapte ca :

— Raportul numeric general între derivatele care aparțin unei singure conjugări (I sau a IV-a) e în favoarea ultimelor. (Nu dăm cifre exacte pentru situația generală deoarece datele de care dispunem nu sînt întotdeauna sigure : adesea, cuvintele care, după vechimea temei și după apartenența stilistică, par a fi vechi în limbă au atestări recente sau nu au atestări deloc. În plus, sînt foarte multe derivate atestate exclusiv în texte populare ; legarea unor asemenea cuvinte de o anumită perioadă nu poate fi justificată de un temei riguros, iar neglijarea lor ar modifica mult rezultatele. Vom da însă cifre exacte pentru derivatele cu baze neologice latino-romanice — asupra cărora ne putem pronunța cu mai multă siguranță —, care reprezintă o referință indirectă pentru vechimea derivatelor de la baze din fondul propriu. Derivatele din listele noastre de la baze latino-romanice, deci ulterioare secolului al XVIII-lea, sînt 607 de conjugarea I, 22 de conjugarea a IV-a și 16 cu forme duble, de conj. I și a IV-a — cp. cu numărul total al derivatelor : 1395 de conj. a IV-a și 1178 de conjugarea I.)

— Apar derivate de conjugarea a IV-a cu atestări mai vechi decît derivatele de la aceleași teme de conjugarea I : (în DA și DLR) *adăposti*, Coresi — *adăposta*, Dosoftei (1680) ; *arăvoni*, Dosoftei (1673) — *arvuna*, Pann (1852) ; *bălsămi*, Alexandrescu (1838) — *bălsăma*, C. Negruzzi (1872) ; *mirezmi*, Varlaam (1643) — *mirezma*, Lesnea (1943) ; *mobili*, *Calendariu* (1794) — *mobila*, C. Golescu (1826) ; *pustii*, Gaster (1560) — *pustia*, *Uricariul* (1785) ; (în DÎLR) *formi* (sfîrșitul secolului al XVII-lea) — (în DA) *forma*, Maiorescu (1881—1888).

Această diferență de cronologie atinge și împrumuturile latino-romanice (deci perioada secolelor XVIII—XIX); de ex.: (toate din DA, DA ms. și DLR) *asedii*, E. Văcărescul (1788—1794) — *asedia*, C. Negruzzi (1893); *profiti*, V. Drăghici, *Robinson Cruzoe* (1835) — *profita*, Heliade (1847); *prognostici*, *Foletul novel* (1701) — *prognostica*, Șincai (1808); (în DÎLR) *tituli*, Cantemir (1717) — (în DLR) *titula*, Barițiu (1890). (Vezi și Iorgu Iordan, *Forme de conjugare mixtă în limba română*, în BPh II, 1935, p. 52.) Notăm că prezumatele corespondente ale acestor formații sînt de conjugarea I: it. *assediare* (cf. DA), lat. med. *prognosticare*, lat. *titulare* (cf. DÎLR).

— Fonetismul unor derivate în *-a* îndreptățește interpretare a formațiilor respective ca secundare în raport cu corespondentele lor în *-i* care ar fi primare (v. § 2. *e*): *agurizi* — *aguriza*, *curăți* — *curăța*, *înțelepți* — *înțelepța*, *jumătăți* — *jumătăța*, *mărunți* — *mărunța*, *omizi* — *omiza*.

Totodată menționăm că, fără a fi preponderentă, conjugarea I era și ea productivă în perioada anterioară secolului al XVII-lea. Iată cîteva exemple de derivate în *-a* cu atestări din secolul al XVI-lea și al XVII-lea: *rușina*, *Psaltirea Hurmuzaki*, în DLR; *cimpoia*, Coresi (1560-61), în DA; *băia*, Varlaam (1643), în DA; *alătura*, M. Costin, în DA; *biserica*, Dosoftei, la CDDE; *cămăta*, *Biblia* (1688), în DA; *popora*, doc. 1698, în DLR; *pedestra*, MAG. IST. II (1700), în DLR, și chiar derivate în *-a* cu atestări mai vechi decît dubletele lor în *-i*: *adevăra*, *Palia* (1582), în DA — *adeveri*, Varlaam (1643), în DA; *brăzda*, *Uricariul* (1703), în DA — *brăzdi*, E. Sevastos (1888), în DA; *cenușa*, Dosoftei, la CDDE — *cenuși* PONTBRIANT (1862), în DA; *curmezișa*, Coresi (1581), în DA — *curmeziși*, N. Gane, la TDRG; v. și derivatele care, după caracterul consoanei tematice, par a fi anterioare corespondentelor lor în *-i*: *cuțita* — *cuțiti*, *lăpta* — *lăpti*, *sîmbăta* — *sîmbeti* (v. § 2. *e*).

V. și *adinca* (Coresi, în DA), presupus a fi moștenit (< **adancare*, în DA), și *adînci*, atestat în secolul al XIX-lea (Eminescu etc., în DA).

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea sporadic și masiv către mijlocul secolului al XIX-lea, pătrund împrumuturi latino-romanice de conjugarea I analizabile în românește, care sînt trecute, normal, tot la conjugarea I. Cîteva exemple: *eclisa*, *Gramatica fizicii* (1790) — it. *eclissare*; *căuza*, Haintl, *Învățătură . . .* (1812) — fr. *causer*, it. *causare*; *resona*, Țichindeal (1814), în DLR — fr. *raisonner*; *rebela*, „Albina românească" (1829), în DLR — fr. *rebeller*, lat. *rebellare*; *asalta*, I. Văcărescu (1836), la HEM — it. *assaltare*; *alimenta*, NEGULICI (1848) — it. *alimentare*, fr. *alimenter*; *analiza*, NEGULICI (1848) — fr. *analyser*, it. *analizare* (v. și *analisi*, Episcopescu, *Apele . . .* (1837) — ngr. ἀναλύω); *activa*, Fătu, *Descrierea . . .* (1851) — fr. *activer*; *amalgama*, Pelouze-Frémy, *Prescurtare . . .* (1852) — fr. *amalgamer*, it. *amalgamare*; *autentica*, Șincai (1853), în DA — fr. *authentiquer*; *baza*, Barasch, *Istoria . . .* (1856) — it. *basare*, fr. *baser*; *bivuaca*, C. Negruzzi (1872), în DA — fr. *bivouaquer*; *augura*, Bălcescu (1878), în DA — lat. *augurari*, fr. *augurer* (trimiterile fără referire la un dicționar sînt după URSU, T.).

M.-L. Purdela (D. I. 13) afirmă că între sfîrșitul secolului al XVIII-lea și a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-au împrumutat aproximativ 500 de verbe neologice analizabile de conjugarea I.

Aceste împrumuturi schimbă raportul numeric dintre cele două conjugări în favoarea conjugării I, căreia, în afara derivatelor latino-romanice gata făcute, îi revin masiv formațiile românești de la teme latino-romanice (cîteva exemple cu atestări în secolul al XIX-lea: *amureza*, A. Pann (1837), în DA; *favora*, C. Negruzzi (1872), în DA (dar și *favori*, I. Ionescu — 1868); *grada*, Odobescu (1874), în DA; *rapsodia*, id., în DLR) și chiar, izolat dar semnificativ, cîteva verbe germane în *-ieren* încadrate la

conjugarea I, deși, în mod normal, trece în limba română la conjugarea a IV-a (*bancrota* — *bankrottieren*, *clauzula* — *klausulieren*, *mizera* — *miserieren*, *sorta* — *sortieren*, *șamota* — *schamottieren*; cp. cu: *exerțiri* — *exerzieren*, *spațiri* — *spazieren* etc. și cu derivatele în *-i* de la teme de origine germană — § 5, p. 143.

Apar și împrumuturi latino-romanice sau formații românești de la teme latino-romanice de conjugarea a IV-a: (în DA, DA ms., DLR) *eclipsi*, *crezi* (cf. *crede*), *fini* (cf. fr. *finir*, lat. *finire*), *idioți*, *modi*, *niveli*, *nobili*, *păli* (cf. fr. *pâlir*), *probi*, *publici*, (în DÎLR) *astronomi*, *doftori*, *retorici* „a ține o cuvîntare" (< *retoric* „orator"). Numărul lor este însă neînsemnat față de numărul total al derivatelor cu teme latino-romanice (împrumuturi sau nu) și, în plus, multe din ele au fost înlăturate de dubletele lor în *-a* (*eclipsa*, *nivela*, *nobila*, *proba*, *publica* — vezi și mai sus, p. 141; formațiile de la nume de popoare ca *englezi*, *franțuzi* au fost înlăturate din limba literară de formațiile paralele în *-iza*, deci tot de conjugarea I: *angliza*, *franciza*) sau au avut și au circulație restrînsă (în limba populară: *luxi*, *modi*, *țigări*).

c. Împrumuturile mai vechi sau mai noi din limbile slave moderne și din maghiară (în *-iti*, *-iti*, respectiv, în *-ni*) au întărit clasa derivatelor în *-i*. De ex.: *balamuți* „a bîrfi" <rus. *баламутить*, ucr. *баламутити*, cf. *balamut* „bîrfitor" <rus. *баламут*, ucr. *баламут*; *borti* <ucr. *бортити*, cf. *bortă* <ucr. *борть*; *iezi* <scr. *jáziti*, cf. *iaz* <scr. *jaz*; *mezdri* „a jupui" < scr. *mezdriti*, cf. *mezdreá* „cuțitoaie" <scr. *mézdra*; *opăci* „a buimăci de cap" < scr. *opačiti*, cf. *opac* „fără judecată" <scr. *opak*; *pripoi* „a suda" < scr. *pripójiti*, cf. *pripoi* „material de sudură" <scr. *pripoj*; *școli* „a învăța pe cineva" <rus. *школить*, cf. *școală* <bg., scr., rus. *škola*, pol. *szkoła*; *altoi* <magh. *oltani*, cf. *altoi* < magh. *oltvany*; *izecleni* „a se împietri" < <magh. *izetlenitni*, cf. *izeclean* <magh. *izetlen*.

Puținele împrumuturi din germană (în *-en*) și din engleză sau, poate mai degrabă, din vocabularul internațional, cele mai multe recente, au întărit clasa derivatelor în *-a*. De ex.: *ștanța* — germ. *stanzen*, cf. *ștanță* — germ. *Stanze*; *hidrata* — engl. *hydrate*, dar și fr. *hydrater*, cf. *hidrat* — fr. *hydrate*; *stoca* — engl. *stock*, dar și fr. *stocker*, germ. *stocken*, cf. *stoc* — engl. *stock*; *stopa* — engl. *stop*, dar și fr. *stopper*, germ. *stoppen*, cf. *stop!* — engl. *stop*; *șuta* — engl. *shoot*, dar și fr. *shooter*, cf. *șut* — engl. *shoot*; *toasta* — engl. *toast*, fr. *toaster* (în DLR, singurul etimon), cf. *toast* — engl. *toast*.

d. Derivatele verbale imediate pot fi uneori rezultatul unor calcuri. De ex.: *inima* „a încuraja, a anima": lat. *animare*, fr. *animer*; *popora* „a popula": fr. *peupler* „établir des hommes [...] dans un endroit où ils n'étaient pas auparavant" (cu sensul „a păstori" formația e indiscutabil românească); *pumnala* „a lovi cu pumnalul": it. *pugnalare*, fr. *poignarder*; *semna*: fr. *signer*; *stima*: fr. *estimer* „a avea o părere bună despre [...]"; *trunchia* „a ciunti; a suprima un pasaj important dintr-un text": fr. *tronquer* „couper en retranchant une partie importante"; *ultragia*: fr. *outrager*; *mății* „a obosi, a chinui": magh. *kibelez* „a scoate mațele dintr-un animal, a obosi pe cineva cu sîcîieli" (*bel* „maț").

După cum se vede, cu excepția verbului *mății*, care semantic nu se poate explica direct din substantivul *maț*, toate celelalte pot fi tot atît de bine formații românești independente de un model străin.

5. În consens cu marea vechime, bogăție și diversitate a derivatelor verbale imediate, temele lor aparțin tuturor surselor care au contribuit la constituirea lexicului limbii române. De aceea ne vom opri asupra singurului fapt care ne pare semnificativ, și anume repartizarea temelor neologice pe conjugări.

După cum s-a văzut și în paragraful precedent, în contrast cu temele vechi în limbă, majoritare în cazul derivatelor de conjugarea a IV-a, temele neologice latino-romanice se repartizează cu preponderență la deri-

vatele conjugării I (faptul se explică prin influenţa exercitată de modelele latino-romanice împrumutate care aparţin conjugării I).

O altă categorie de teme neologice care au un comportament în general unitar în ce priveşte conjugarea este categoria temelor de origine germană. Acestea formează, în anumite graiuri (Transilvania, Bucovina, Banat) sau argouri, derivate de conjugarea a IV-a. De ex. : *fraieri* (arg.); *iegări* : *iegăr* < *Jäger*; *molări* : *moalăr*, *malăr* < *Mahler*; *pauri* : *paur* < *Bauer*; *şintări* : *şintăr* < germ. *Schinder* (cf. şi scr. *šinter*, *šintar*, magh. *sintér*). Nu sînt excluse însă nici formaţiile în *-a*. De ex. : *fruştuca* (Densusianu, *Ţara Haţegului*, în DA ms.) : *fruştuc*; *aresta* (literar) : *arest* < *Arrest* (cf. totuşi it. *arresto*, *arrestare* şi fr. *arrêter*, lat. *arrestare*).

6. Considerînd faptele global, prin referire la numărul total de formaţii româneşti indiferent de istoria lor, conjugarea a IV-a este sensibil mai productivă decît conjugarea I : aproximativ 1240, faţă de 580. Acest raport al productivităţii nu este însă constant de-a lungul istoriei celor două clase de formaţii. După cum s-a mai spus, pînă în secolul al XIX-lea, productivitatea cea mai ridicată o avea conjugarea a IV-a, pentru ca, începînd cu secolul al XIX-lea, să crească mult productivitatea conjugării I, astfel încît în limba contemporană aceasta din urmă să devină cea mai productivă. Situaţia din limba contemporană se datoreşte în mare măsură faptului că, în condiţiile social-culturale actuale, ritmul de dezvoltare mai rapid revine diverselor terminologii, termenii tehnici sînt, în marea lor majoritate, de provenienţă latino-romanică sau aparţin vocabularului internaţional, iar derivarea de la asemenea baze este în general domeniul conjugării I.

7. *a*. Derivatele verbale de conjugarea I şi a IV-a sînt, în general, foarte numeroase în t o a t e stilurile limbii. Singura rezervă care trebuie făcută este aceea că derivatele aparţinînd diverselor terminologii tehnice sînt mult mai frecvente la conjugarea I (faptul trebuie pus în legătură cu coincidenţa, care corespunde unui raport de cauzalitate, dintre perioada constituirii terminologiei tehnice româneşti şi perioada împrumuturilor masive latino-romanice).

b. În ceea ce priveşte repartiţia teritorială a verbelor în *-a* şi *-i*, Iorgu Iordan (*lucr. cit.* din BPh II, 1935, p. 54 pass.) afirmă că *-i* e preferat în Moldova, iar *-a*, în Muntenia.

Nu ne putem pronunţa cu siguranţă deplină în această problemă deoarece, după cum am mai spus, datele noastre privitoare la apartenenţa dialectală a derivatelor sînt în general insuficiente. Putem spune însă că avem numeroase atestări din Moldova pentru derivate în *-a* şi numeroase atestări din Muntenia pentru derivate în *-i* formate de la aceleaşi teme.

STRUCTURA FONETICĂ A SUFIXELOR VERBALE

VASILIU, S. F. 114–116.

1. Sufixele constituite în serii au unele trăsături formale caracteristice care reprezintă anumite regularităţi recurente. Ele aparţin la cinci tipuri structurale :

a. Sufixele seriei sînt constituite dintr-un element constant, anume o c o n s o a n ă, precedată sau nu de o vocală şi urmată de vocala caracteristică a conjugării (*-a*, *-i*, *-î*). Seria se realizează prin variaţia vocalei care precedă consoana, variaţie care include ca termen limită vocalismul zero :

1.	*[-gi]*	—	*-ăgi*	—	*-igi*	—	*-ogi*$_1$	*-ugi*
2.	—	*[-ari]*	*-ări*	*-eri*$_1$	*-iri*	—	*-ori*$_1$ *[-orî]*	*-uri*$_1$
	—	—	*-ăra*	*-era*	—	—	*-ora*$_1$	*-ura*$_1$
3.	—	—	*-ăza*	*-eza*	—	—	—	—
	—	—	—	*-ezi*	—	—	*-ozi*	—
4.	*-ca*	—	—	*-eca*	*-ica*	—	*-oca*$_1$	*-uca*
5.	*-ci*	—	*-ăci*	*[-eci*$_1$*]*	*-ici*	—	*-oci*	*-uci*
6.	—	—	—	*-ega*	*-iga*	—	*[-oga]*	—
7.	*-li*	—	*-ăli*	*-eli*$_1$	*-ili*$_1$	—	*-oli*	*-uli*
	—	—	*-ăla*$_1$	*[-ela]*	*-ila*	—	*-ola*$_1$	*-ula*$_1$
8.	*-ni*	—	*-ăni*	*-eni*$_1$	*-ini*$_1$	*-îni*	*-oni*$_1$	*-uni*
	[-na]	—	*-ăna*	*[-ena*$_1$*]*	*-ina*$_1$	*-îna*	*-ona*$_1$	*-una*$_1$
9.	—	—	*-ăşa*	*-eşa*	*-işa*	—	*-oşa*$_1$	*[-uşa*$_1$*]*
	-şi	—	*-ăşi*	*[-eşi]*	*[-işi]*	—	*-oşi*	*-uşi*
10.	*-ta*	—	*-ăta*	*-eta*	*-ita*	—	*-ota*$_1$	—
11.	*-ti*	—	*-ăti*$_1$	*-eti*	—	—	*-oti*	*[-uti]*
12.	*-ţi*	—	*-ăţi*	*-eţi*	*-iţi*	*-îţi*$_1$	—	*-uţi*
	—	—	*-ăţa*	—	*[-iţa]*	—	—	*[-uţa]*
13.	—	*[-ala]*	—	—	—	—	*[-ola*$_2$*]*	*-ula*$_2$

Cîteva sufixe complexe au structură similară cu seriile de sufixe descrise mai sus : segmentul ataşat la sufixul simplu e constituit după schema descrisă sub *a* :

1.	*-căi*$_1$	—	*-ăcăi*$_1$	*-ecăi*	*-icăi*	*-îcăi*	*-ocăi*	—
2.	*-cîi*$_1$	—	—	—	—	*-îcîi*	—	—
3.	*-lăi*	—	*-ălăi*	—	—	—	—	—
4.	—	—	*[-ălogi]*	*[-elogi]*	—	—	—	—
5.	*-lui*	*-alui*	*-ălui*	*-elui*$_1$	—	—	—	*-ului*
6.	*-năi*	—	*[-ănăi]*	—	—	—	—	—

7.	-nisi	[-anisi]	—	—	—	—	—	—
8.	-risi	-arisi	—	-erisi	-irisi	—	—	—
9.	—	—	-ărui	—	-irui	—	—	-urui
10.	—	—	[-ătăți]	—	—	—	—	[-ulăți]
11.	—	-alisi	—	-elisi	—	—	—	—
12.	—	—	[-ătoci]	—	—	—	[-otoci]	—
13.	—	—	-ători	[-etori]	—	—	—	—
14.	-zui	—	-ăzui	—	—	—	—	-uzui

b. Sufixele seriei au ca element constant un segment fonetic cu structura c o n s o a n ă + v o c a l ă + c o n s o a n ă : *-fic-* (compară cu tipul de sub *a*, unde elementul constant era o singură consoană), iar în rest, sînt constituite la fel cu sufixele tipului de sub *a* :

1.	-fica	—	—	-efica	-ifica	—	—	—

c. Sufixele seriei au ca element constant un segment fonetic cu structura c o n s o a n ă + v o c a l ă : *-fi-*, în rest fiind constituite la fel cu sufixele de sub *a* și *b* :

1.	-fia	—	—	-efia	-ifia	—	—	—

d. Sufixele seriei nu au nici un element constant : corpul lor fonetic e constituit dintr-o singură v o c a l ă, care are caracter v a r i a b i l, urmată de flectivul *-i*. Variația vocalei are loc după modelul variației vocalei din seriile de sub *a — c* :

1.	—	—	-ăi$_1$	—	-ii$_1$	-îi$_1$	-oi$_1$	—

e. Sufixele seriei au ca element constant o v o c a l ă : *-i-*; vocala este urmată de consoanele alternante *z/s* și de flectivul *-a* :

1.	-iza	-isa$_2$

f. În afara seriilor de sub *a — e*, există o serie cu caracter de mai slabă regularitate, anume : consoana *-s-* urmată de flectivul *-i* și precedată de un segment a cărui structură poate fi cu greu prinsă într-o schemă :

1.	-isi	-efsi	-ipsi	-osi

2. Reținem că sufixele din seriile cu structura de tipul *a*, *b*, *c* și *e* au un element fonetic (un singur sunet sau un segment de 2 sau 3 sunete) c o n s t a n t. (Observația e valabilă și pentru sufixele complexe de sub *a*.)

Reținem, de asemenea, că modalitatea de realizare a termenilor unei serii prin variația unei vocale (fie că e vorba de vocala care precedă elementul constant consonantic sau, în cazul lui *-ăi$_1$*. . ., de vocala care constituie ea însăși corpul sufixului) reunește seriile de tipul *a*, *b*, *c* și *d*.

Tipul structural de departe cel mai bine reprezentat este cel de sub *a* : 13 serii totalizînd 92 de sufixe simple — 76 reale, 16 virtuale, 50 constituite în perechi, după cele două conjugări (la care se adaugă 3 care formează perechi cu variante de conjugare, nenotate în tabel). Pe lîngă acestea sînt cele 39 de sufixe complexe — 30 reale, 9 virtuale — cu structură similară, care se organizează în serii după modelul seriilor de sufixe simple.

Nici una din cele 13 serii nu are toți cei 8 termeni posibili (v. tabelul de sub *a*). O serie însă are 7 termeni, toți pereche : *-ni* . . ., 5 serii cîte 6 termeni : *-ari* . . . (4 termeni pereche), *-ci* . . ., *-li* . . . (5 termeni pereche), *-și* . . . (5 termeni pereche), *-ți* . . . (3 termeni pereche) și 4 serii cîte 5 termeni : *-gi*. . ., *-ca* . . ., *-ta* . . ., *-ti* . . . (Dacă am socoti și variantele care ocupă casete libere din tabel, seriile *-li* . . . și *-gi* . . . ar avea cîte 7 și, respectiv, 6 termeni.)

Celelalte tipuri structurale, *b*, *c*, *d* și *e*, sînt ilustrate prin cîte o singură serie sufixală.

Considerăm însă că, prin sufixele complexe constituite cu $-ăi_1$, $-îi_1$ și *-isi*, care au structură similară cu tipul *a*, sufixele $-ăi_1$, $-îi_1$(tipul *d*) și *-isi* (tipul *f*) au un element comun cu tipul *a*, cel mai puternic din sistemul derivării sufixale verbale.

1. Prin cele trei serii de sufixe complexe constituite cu *-ui* (v. tabelul de sub *a*), și sufixul individual *-ui* are un punct comun cu tipul structural *a*.

2. Tipul structural *a* este caracteristic pentru derivarea românească: seriile de sufixe prin care e ilustrat, cu o excepție — seria de trei termeni, dintre care doi virtuali: *-ala*, $-ola_2$, $-ula_2$ —, sînt parțial apărute pe terenul limbii române (uneori sub influența modelului reprezentat prin chiar tipul *a*). Seria de tipul *d*, $-ăi_1$..., provine parțial dintr-una din seriile de tipul *a*, *-ni*... Seriile de tipul *b*, *c*, *f*, ca și seria *-ala*, $-ola_2$, $-ula_2$ sînt împrumutate. V. cap. *Originea*..., § 1.

Tipurile structurale descrise mai sus demonstrează, credem, existența în structura fonetică a sufixelor verbale românești a unor puternice r e g u l a r i t ă ț i și s i m e t r i i.

Existența acestor regularități și simetrii pare să fi avut un rol care nu poate fi neglijat în declanșarea unor procese de analogie care au dus la apariția unor forme sufixale noi. V., de ex., sufixul *-și*, din seria *-ăși*, *-eși*, *-iși*..., apărut, probabil, după termenii cu aceeași structură fonetică din seriile *-ci*, *-ăci*, $-eci_1$, *-ici*...; *-ni*, *-ăni*, $-eni_1$, $-ini_1$... V. și sufixele *-igi* (sufixele -ĂGI..., § 4. *a*) și *-iri* (sufixele -ĂRI..., § 4. *a*).

Aceste trăsături care caracterizează sufixele verbale se regăsesc și la alte sufixe ale limbii române. De ex., sufixele nominale *-aci*, *-eci*, *-ici*, *-oci*, *-uci*; *-ac*, *-ec*, *-ic*, *oc*, *-uc*.

1. Vezi Finuța Hasan, *În legătură cu etimologia sufixelor* -ac, -ec, -ic, -oc, -uc și -ag, -eg, -ig, -og, -ug, în SMFC VI 45–54.

2. Fenomenul apare și în alte limbi. V., de exemplu, etimoanele grecesc și maghiar ale sufixelor *-si* și *-l-*.

Trăsătura distinctivă a sufixelor verbale în raport cu cele nominale, de ex., trebuie căutată, credem, în p o n d e r e a pe care o au sufixele cu structura fonetică descrisă aici în cele două subsisteme.

3. Numeroase derivate cu sufixe din seriile $-ăi_1$..., *-ăli*... și *-ăni*... prezintă o trăsătură care se adaugă la specificul dat de tipul fonetic structural al seriei. E vorba de coincidența vocalei sufixului cu vocala silabei (sau silabelor) precedente:

bălăngăi, *hîlticîi*, *miorloi* (mai ales cu baze interjecționale);

pălmăli, *dreveli*, *dripili*, *rotoli*, *țuiculi* (baze diverse);

bălăngăni, *clăpăni*, *clențeni*, *clinghini*, *dîrsîni*, *horconi*, *șușuni* (majoritatea cu baze interjecționale).

V. sufixele $-ĂI_1$..., § 3, -LI..., § 1. *a*, -NI..., § 1, 5. *a*. 1.

Fenomenul nu poate fi considerat o condiționare a vocalei sufixului prin vocala temei, pentru că există numeroase formații care nu au această structură: *chițăi*, *miorlăi*, *hibăli*, *borteli*, *bocăni*, *vumvăni*, *vîntona* etc. S-ar putea ca această structură fonetică să nu fie străină de caracterul expresiv pe care îl au mare parte din derivate, în special cele interjecționale.

DISTRIBUȚIA PE CONJUGĂRI A SUFIXELOR VERBALE ȘI A DERIVATELOR VERBALE IMEDIATE

1. Sufixele verbale se distribuie în mod echilibrat în raport cu cele două conjugări: 47 de conjugarea I, 52 de conjugarea a IV-a (v. *Tabel sinoptic*..., p. 164–167). Dacă avem în vedere însă numărul de derivate, sufixele de conjugarea a IV-a apar cu mult mai puternice decît cele de conjugarea I; derivatele de conjugarea a IV-a sînt de două ori mai multe decît cele de conjugarea I: 1463, față de 726.

Cp. cu derivatele imediate, unde cele două conjugări sînt mai echilibrate: IV: 1395, I: 1178.

Această diferență mare nu e determinată de sufixele individuale. În fiecare grupă există cîte un sufix individual foarte bine reprezentat: *-ui*, cu 575 de derivate, și *-iza*, cu 517 (*-isa*$_2$, considerat a forma serie cu el, e un sufix neglijabil, atît prin numărul de derivate – 2 –, cît și prin faptul că e neproductiv; v. -IZA..., § 4. *a*).

Celelalte sufixe individuale, toate de conjugarea I, au derivate puține sau foarte puține, deci aportul lor numeric e neînsemnat: *-ia*: 13, *-ina*$_3$: 3, *-ua*: 9 și *-ona*$_3$: 3 (pe *-ona*$_3$ îl putem încadra aici întrucît partenerul lui de serie are un statut incert; v. -ONA$_3$..., § 1). Ele sînt interesante prin aceea că, exceptîndu-l pe *-ia*, care e moștenit și împrumutat nou în limbă, aceste sufixe, toate noi, contribuie la sporirea indicelui de productivitate a procedeelor noi de formare a verbelor (v. paragraful următor).

Sufixele care determină diferența mare sub raportul numărului de derivate între cele două conjugări sînt cele care formează serii. Astfel seria *-ăi*$_1$... are 350 de derivate; *-ări*..., 57; *-isi*.., 95; *-li*..., 128; *-ni*... 150 (le-am menționat pe cele mai numeroase).

Un lucru ni se pare semnificativ în această situație: cu două excepții (v. mai jos), seriile cu subserii repartizate pe conjugări sînt mult mai bine reprezentate prin derivatele de conjugarea a IV-a decît prin cele de conjugarea I (chiar dacă sub raportul numărului de sufixe cele două subserii sînt echilibrate):

-ări...: 5 suf., 57 der.	*-ăra*...: 4 suf., 24 der.
-li...: 6 suf., 128 der.	*-ăla*$_1$...: 4 suf., 5 der.
-ni...: 7 suf., 150 der.	*-ăna*...: 5 suf., 21 der.
-ți...: 6 suf., 12 der.	*-ăța*: 1 suf., 2 der.

Nu am menționat aici seria *-ăi*$_1$..., deoarece, în raport cu numărul foarte mare de derivate ale sufixelor de conjugarea a IV-a, unicul derivat al unicului sufix de conjugarea I (*-ăia*) apare ca avînd caracter izolat.

Excepțiile sînt: *-ăza*..., cu cîte 2 sufixe de fiecare conjugare și 8 derivate de conjugarea I, 3 de conjugarea a IV-a; *-și*..., cu cîte 4 sufixe

de fiecare conjugare și 18 derivate de conjugarea I, 15 de conjugarea a IV-a.

Notăm că ambele aceste serii sînt vechi în limbă. Prima, *-ăza*..., cu posibilă apariție în două faze ale istoriei limbii: mai întîi subseria de conjugarea I, din elemente foarte vechi, moștenite; ulterior cea de conjugarea a IV-a, din elemente de origine maghiară (v. ĂZA..., §4). Cea de a doua, *-și*..., unitară în ceea ce privește originea (provenită exclusiv din elemente românești) și cu legături genetice între cele două subserii (v. -ȘI..., § 4).

2. Distribuția pe conjugări a sufixelor verbale, ca și cea a derivatelor imediate urmează istoria conjugărilor românești:

— Atît sufixele, cît și derivatele imediate sînt exclusiv de conjugările I și a IV-a, conjugările productive ale limbii române.

— Sufixele exclusiv moștenite sau cu origine multiplă, una din surse fiind moștenită, sînt de conjugarea I:

moștenite: *-ca*, *-eca*, *-ega*, *-ta*, *-eta*;

moștenite și apărute în română: *-era*, *-ura*$_1$, *-ia*, *-ăna*, *-ina*$_1$;

moștenit, împrumut latino-romanic și apărut în română: *-ita*.

— Împrumuturile vechi, ca și sufixele cu origine multiplă — împrumuturi vechi și apărute în română din elemente vechi —, sînt exclusiv de conjugarea a IV-a:

împrumuturi: *-ezi*, *-ozi*, *-li*, *-oli*, *-ni*, *-ti*, *-ăti*$_1$, *-ui* și *-isi* (ultimul precedă cu foarte puțin perioada împrumuturilor masive latino-romanice, și continuă să fie productiv un timp și paralel cu acestea);

împrumuturi și apărute în română: *-ăli*$_1$, *-eli*$_1$, *-uli*, *-eni*$_1$, *-oti*.

— Sufixele apărute în română din elemente vechi sînt în număr mai mare de conjugarea a IV-a (35: *-ăgi*...; *-ăi*$_1$...; *-ări*...; *-ci*...; *-ili*$_1$; *-ăni*, *-ini*$_1$, *-îni*, *-oni*$_1$, *-uni*; *-și*...; *-eti*; *-ți*...) decît de conjugarea I (20: *-ăia*; *-ăra*, *-ora*$_1$; *-eza*; *-ica*, *-oca*$_1$, *-uca*; *-iga*; *-ila*, *-ola*$_1$; *-îna*, *-ona*$_1$, *-una*$_1$; *-ășa*...; *-ăta*, *-ota*$_1$; *-ăța*). În afara numărului absolut de unități, grupul sufixelor de conjugarea a IV-a e mai puternic, deoarece cuprinde cîteva serii și subserii întregi (vezi mai sus) și relativ multe sufixe cu numeroase derivate. Grupul sufixelor de conjugarea I are o poziție mai slabă, determinată, în afara numărului absolut de unități, de numărul în general mic al derivatelor (14 din cele 20 de sufixe au cîte 1 și 2 derivate). V. în § 1 situația subseriei *-ășa*..., singura care face parte în întregime din acest grup.

Notăm că sufixele de conjugarea I apărute în română fac parte uneori din serii sau subserii care au unii termeni moșteniți sau (cu etimologie multiplă) moșteniți și apăruți în română: *-ăra*...; *-ca*...; *-ega*...; *-ăna*...; *-ta*... (v. mai sus). E de presupus că existența acestor termeni moșteniți a avut influență asupra apariției celorlalți termeni în română.

— Împrumuturile noi, ca și sufixele apărute în română din elemente latino-romanice, sînt exclusiv de conjugarea I:

împrumuturi: *-fia*...; *-fica*...; *-iza*;

formații românești neologice: *-ina*$_3$, *-isa*$_2$, *-ona*$_3$, *-ua*, *-ula*$_2$.

— Derivatele imediate moștenite sînt mai numeroase la conjugarea I decît la conjugarea a IV-a. Ulterior însă, într-o perioadă care ar putea să fie situată începînd dinaintea influenței slave și pînă în secolul al XVIII-lea, derivatele de conjugarea a IV-a au cîștigat teren, spre a ceda din nou întîietatea derivatelor de conjugarea I la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (v. *Derivatele imediate*, § 4. *b*).

CATEGORIA MORFOLOGICĂ A BAZELOR DE DERIVARE

1. Bazele derivatelor verbale sufixale și imediate sînt foarte variate sub raportul clasei lor morfologice. Considerate global, derivatele verbale sufixale și nesufixale au baze aparținînd la toate părțile de vorbire, cu excepția conjuncției și a articolului. Această observație însă nu e semnificativă decît pentru diversitatea bazelor masei derivatelor verbale, deoarece, considerate pe sufixe și serii de sufixe, bazele nu ocupă niciodată toată scara menționată a părților de vorbire, iar uneori sînt chiar foarte puțin variate.

Astfel, seria cea mai bogată de baze apare la derivatele imediate, unde lipsesc numai bazele respinse de acest procedeu prin natura lui, anume cele verbale. Urmează imediat derivatele în *-ui*, care au toate tipurile de baze cu excepția celor pronominale și prepoziționale; sînt apoi derivatele în *-ări* . . ., *-și* . . ., care nu au baze pronominale, prepoziționale și exprimate prin numerale, și derivatele în *-ăi*$_1$ . . ., *-ăgi*. . . , *-ca* . . ., *-isi* . . ., *-li* . . ., *-ni* . . ., *-ți* . . ., cărora le lipsesc bazele pronominale, adverbiale, prepoziționale și exprimate prin numerale (v. *Tabel sinoptic* . . . p. 164—167). Remarcăm că printre acestea se află cîteva din sufixele și seriile de sufixe cel mai bine reprezentate numeric : *-ui* : 575 de derivate, *-ăi*$_1$ . . . : 351, *-ni* . . . : 171, *-li* . . . : 133, *-isi* . . . : 95, precum și categoria derivatelor imediate, care constituie de fapt un procedeu deschis de formare a verbelor. A rămas în afara acestui grup un singur sufix foarte frecvent, *-iza* (cca 520 de derivate), care se deosebește de sufixele menționate aici nu atît prin numărul tipurilor de baze care lipsesc, cît prin importanța unuia dintre ele : derivatele în *-iza* nu au baze interjecționale, una din clasele de baze preferate de unele sufixe (v. mai jos).

La extrema cealaltă se situează sufixele cu cîte una sau două clase de baze și puține sau foarte puține derivate. O clasă de baze : *-ina*$_3$ (3 derivate), *-ua* (9), *-ulă*$_2$ (2) ; două clase de baze : *ăza* . . . (11), *-ega* . . . (4), *-fia* . . . (11), *-ona*$_3$ (4).

Așadar marea diversitate morfologică a bazelor e corelată, în mod firesc, cu numărul mare de derivate.

Această diversitate trebuie considerată însă în mod nuanțat. Anumite categorii de baze, anume pronumele, numeralele și adverbele, atunci cînd apar, sînt întotdeauna ilustrate prin extrem de puține exemple. Bazele prepoziționale au o poziție și mai slabă prin aceea că au un statut ambiguu : pot fi considerate și adverbe (v. *Derivatele imediate*, § 2. p. 133—134). De asemenea, bazele din clasele în general bine reprezentate au la unele sufixe o poziție periferică. De ex. : bazele verbale la derivatele în *-iza* (1 derivat ocazional cu bază exclusiv verbală și cîteva cu dublă raportare, substantivală și verbală) și în *-ți* . . . (1 derivat cu dublă raportare,

verbală și substantivală); bazele interjecționale la derivatele în *-și*... (1 derivat), în *-ia* (1), în *-ci*... (2).

Bazele în general bine reprezentate sînt cele nominale (mai precis, cele substantivale, deoarece, cu excepția sufixelor *-iza* și *-ți*..., care se atașează mai mult la adjective decît la substantive, bazele adjectivale sînt rare) și, în ordine descrescătoare, cele interjecționale și cele verbale. Derivarea imediată și relativ numeroase sufixe manifestă preferință pentru una din aceste clase de baze. Cele mai multe pentru baze substantivale: derivatele imediate, *-fica*..., *-fia*... (cu baze exclusiv nominale), *-isi*..., *-ezi*, *-ozi*, *-li*..., *-și*..., *-ui*. Cîteva (în general cu derivate relativ numeroase) pentru baze interjecționale: *-ăi*$_1$..., *-ni*..., *-ti*.... Cîteva pentru bazele verbale: *-ăza*, *-eza*, *-ci*... (singura serie ceva mai bine reprezentată) și *-ta*....

Th. Hristea (D.P.) consideră că, pentru a explica apariția în limba română a unor verbe ca *achiziționa*, *reliefa*, trebuie pornit „neapărat" de la locuțiunile verbale sinonime: *a face o achiziție*, *a pune în relief*, pentru că „atunci cînd inovează vorbitorul are în minte" locuțiunile respective. În același timp, D-sa afirmă că „derivarea propriu-zisă se face direct și exclusiv de la substantiv", care, de altfel, este „elementul dominant" în locuțiune.

Nu vom discuta aici statutul locuțional al grupurilor de cuvinte de felul celor menționate, deoarece problema nu intră în sfera de interes a lucrării de față. Ni se pare însă că punerea în relație a verbelor de tipul celor de mai sus cu anumite locuțiuni nu este semnificativă pentru descrierea efectuată de noi fiindcă:

— sub raportul categoriei morfologice a bazei de derivare nu implică nici o modificare, baza fiind substantivală atît în concepția lui Th. Hristea, cît și în descrierea noastră;

— presupunerea că vorbitorul „are în minte" locuțiunea atunci cînd formează noul verb vizează de fapt interpretarea semantică a acestuia, interpretare care oricum, în descrierea noastră, ca și, în general, în descrierile semanticii derivatelor verbale, în literatura de specialitate, se face prin intermediul parafrazelor (-definiții ale verbelor), care conțin elementele constitutive ale locuțiunilor invocate.

De aceea credem că e notabil faptul că unele (serii de) sufixe nu se atașează la bazele substantivale, interjecționale sau verbale. Sufixele *-ta*... nu se atașează la baze substantivale; *-ia* nu se atașează la baze verbale; *-fia*..., *-fica*..., *-ina*$_3$, *-ua*, *-ula*$_2$ nu se atașează la baze verbale și interjecționale. Golurile semnalate sînt mai semnificative la sufixele *-fica*..., *-ia* și *-ta*..., care se atașează la cîte 4, 4 și, respectiv, 3 clase de baze, decît la *-fia*..., care se atașează la 2 clase de baze, sau *-ina*$_3$, *-ua* și *-ula*$_2$, care se atașează doar la cîte o clasă de baze. În același timp, credem că e mai semnificativă lipsa bazelor substantivale (care au poziția cea mai puternică) decît lipsa bazelor interjecționale și verbale (care ocupă al doilea și al treilea loc din ierarhie — v. mai sus).

Notăm că sufixele și seriile de sufixe care nu se atașează la bazele cele mai frecvente în derivarea verbală românească sînt total sau parțial împrumuturi: *-fia*..., *-fica*..., *-ina*$_3$, *-ua* și *-ula*$_2$ sînt împrumuturi latino-romanice, *-ia* și *-ta*... sînt moștenite și împrumuturi latino-romanice (*-ita*, sufix din seria *-ta*..., a apărut și în interiorul limbii române — v. -TA..., § 4).

Constatarea sus-menționată cu privire la comportamentul sufixelor verbale și al derivării verbale imediate în raport cu temele substantivale reconfirmă afirmația lui Al. Graur (în VR XI, 1958, nr. 6, p. 101; și T. 269—270) în legătură cu tendința limbii române de a subordona verbele față de substantive.

2. Derivatele verbale sufixale și nesufixale au, în general, baze primare sau derivate (v. *Introducere*, § 3). Ceea ce ni se pare demn de reținut e distincția care se impune între derivatele verbale vechi sau formate din elemente vechi și cele noi, cel puțin în ce privește sufixul. De ex.: *cîrpăci*

(<*cîrpaci*), *gheboșa* (<*ghebos*), *șontîcăi* (<*șontîc*), *legătui* (<*legat*) și *cooperativiza* (<*cooperativă*), *orășeniza* (<*orășean*), *burghezifica* (<*burghez*). Derivatele imediate sau sufixale formate din elemente vechi au determinat apariția a numeroase sufixe (simple sau compuse) productive în interiorul limbii române (v. sufixele -ĂCI, -OȘA$_1$, -ICĂI, -ĂTUI și cap. *Originea . . .*, § 1). Cele formate din elemente noi nu au determinat apariția unor sufixe noi productive în românește (v. -IZA, § 2, și *Introducere*, § 5).

1. Sufixele *-ia* și *-ila*, explicate și în interiorul limbii române din derivate neologice, sînt și moștenite. Sufixele *-ina*$_3$ și *-ula*$_2$, detașate din derivate neologice (împrumutate), nu sînt productive în română.

2. Sufixul *-ona*$_3$ este detașat din baze augmentate (conform terminologiei noastre, v. *Introducere*, § 3, de ex. : *atențiune* cu augmentul *-un-*).

3. Există însă și formații de la baze derivate vechi care nu au determinat apariția de sufixe productive, ci au rămas sufixe virtuale ; v. *Introducere*, § 3 și 5.

Această diferență de comportament poate să fie însă numai o consecință a modului de acțiune a factorului „timp" : este necesară trecerea timpului pentru ca analiza derivatelor mai mult sau mai puțin noi să se facă altfel decît conform procesului de formare a lor și, apoi, unitățile derivative rezultate să devină productive.

Vezi A. Graur, *Suffixes roumains élargis*, în RRL XIV, 1969, p. 331, unde se vorbește despre tendința limbii române de a forma sufixe dezvoltate.

3. În aria derivării verbale, ca și la sufixele nominale și adverbiale, de altfel, apare fenomenul de atașare a unor sufixe diverse la baze identice. Specifică pentru derivarea verbală e îmbogățirea fenomenului prin intervenția în șirurile de derivate sufixale de la baze identice a derivatelor imediate. De ex. : *pușcăi*, *pușcări*, *pușcăli*, *pușcălui*, *pușca*. Această convergență a sufixelor verbale și a derivării verbale imediate în atașarea la baze identice sau, privind fenomenul invers, capacitatea unor baze de a forma cuvinte din aceeași clasă morfologică (aici verbe) cu sufixe diverse și prin derivare imediată determină anumite grupări în interiorul mijloacelor de derivare verbală.

Astfel, de la baze identice se formează derivate :

a. cu sufixul -iza și *-ici*, *-ega*, *-ifi(c)a*, *-ia*, *-isi*, *-ișa*, *-ui* (și compusele) și imediate :

Ordinea sufixelor cu care alternează *-iza* în șirurile de derivate e cea alfabetică. Procedeul e același la grupările de sub *b—c*.

1. *aeriza*, *-ifica*, *-isi*, *aera* ;
2. *fumiza*, *-ega*, *-ui*, *fuma* ;
3. *moraliza*, *-ici*, *-isi* ;
4. *ozoniza*, *-ifica*, *ozona* ;
5. *anatemiza*, *-(at)isi*, *anatema* ;
6. *armoniza*, *-irui*, *armonia* ;
7. *luntriza*, *-isa*, *luntri* ;
8. *opaciza*, *-ifia* ;
9. *nomadiza*, *-isi* ;
10. *intimiza*, *-ia* ;
11. *activiza*, *activa* ;

b. cu sufixele -ifi(c)a și *-ici*, *-isi*, *-iza*, *-oșa*$_1$, *-(el)ui*$_1$, *-ula*$_2$ și imediate :

v. 1, 4, 8 ;

12. *pacifica*, *păciui*, *-elui*, *împăca* ;
13. *zaharifica*, *-isi*, *zăhări* ;
14. *rarefi(c)a*, *rărici*, *rări* ;

15. *plani*fica, *plănui*;
16. *personi*fi(c)a, *-isi*;
17. *acidi*fica, *-ula*;
18. *vini*fica, *învinoşa*;

c. cu sufixele -isi... (şi compusele) şi *-ăi*$_1$..., *-ăci*..., *-ifica*, *-iza*, *-ăni*..., *-oşa*, *-ui* (şi compusele) şi i m e d i a t e:
v. 1, 3, 5, 9, 13, 16;
19. *lehămeti*si, *-ui*, *lehămeti*;
20. *pomi*si, *-ăi*, *pomi*;
21. *haraciladi*si, *hareci(l)ui*;
22. *fundari*si, *-oni*;
23. *murmuri*si, *murmura*;
24. *clipo*si, *-oci*;
25. *cocoro*si, *-oşa*;

d. cu sufixul -ui (şi compusele) şi *-ugi*, *-ăi*$_1$..., *-ări*..., *-eza*, *-eca*..., *-ăci*..., *-ega*, *-ifica*, *-isi*, *-iza*, *-li*..., *-ni*..., *-ăşi*..., *-ăti*..., *-uţi*, *-ua*, *-ula*$_2$ şi i m e d i a t e:
v. 2, 6, 12, 15, 19, 21;
26. *piu*i[1], *-uri*, *-uli*, *-uni*, *-uţi*;
27. *lingu*i, *-ăi*, *-uri*, *-eşa*, *-uşi*;
28. *und*ui, *-eza*, *-ula*, *unda*;
29. *hăndrăl*ui, *-ăli*, *hondrăi*, *-ăni*;
30. *dur*ui, *-ăi*, *-uca*, *-ăli*;
31. *prob*(ă/ul)ui, *-ăi*, *-ăli*, *proba*;
32. *hăp*ui, *-ăi*, *-ăci*;
33. *mişcăl*ui, *-ori*, *-oti*;
34. *grăd*ui, *gradua*, *grada*;
35. *vînt*ui, *-ona*;
36. *bîţăl*ui, *-îi*;
37. *învăl*ui, *vălugi*;
38. *corăsl*ui, *corăsli*;

e. cu sufixele -ăi$_1$... şi *-ări*..., *-eca*..., *-ăci*, *-isi*, *-ăli*..., *-ni*..., *-ăşi*..., *-oti*, *-îţi*, *-ui* (şi compusele) şi i m e d i a t e:
v. 20, 27, 29, 30, 31, 32, 36;
39. *cîrc*ii, *-ni*, *-oti*, *-îţi*;
40. *miorc*ăi, *-oli*, *-ăni*, *-oti*;
41. *bălăng*ăi, *-ări*, *-ăni*;
42. *moc*ăi, *-ăni*, *-oşi*;
43. *coviţ*ăi, *-ăli*, *coviţa*;
44. *răp*ăi, *-oi*, *-ăni*;
45. *chef*ăi, *-ni*;
46. *hor*ăi, *hori*.

Exemplificările oferite aici pentru diversele şiruri de derivate de la teme identice conţin măcar o dată toate sufixele menţionate în descrierea fiecărei grupări (*a — e*).

Derivatele formate de la baze identice organizate în cele cinci grupări de sub *a — e* după sufixul comun conţin marea majoritate a sufixelor verbale (chiar dacă uneori în cazul seriilor nu toţi membrii seriei implicate sînt reprezentaţi). Fac excepţie sufixele *-ina*$_3$ şi *-ona*$_3$. Acestea se ataşează însă la unele baze de la care se formează şi derivate imediate: *damaschi*na, *damasca*; *spaţio*na, *spaţia*. Totodată menţionăm că există şi relativ numeroase baze de la care se formează derivate cu sufixe diverse, dar altele decît cele cinci amintite, şi/sau derivate imediate. De ex.:

scutura, *scotoci*, *-eli*, *-oși*; *mărdăgi*, *-ăci*, *-ăși*; *pisăgi*, *-eza*, *-oci*; *pișcăni*, *-uli*, *-ura*[1]; *scormoni*, *-oli*, *scofîrmoci*; *puiezi*, *-iți*, *pui*; *ciocni*, *-oti*; *clătina*, *-ări*; *șondroli*, *-omăni*; *togăli*, *-oși*; *codili*, *codi*; *șoldăni*, *șoldi*; *știrici*[1], *știri*.

4. Sufixele cu cea mai mare recurență în șirurile de derivate cu baze identice sînt, cu excepția lui *-ifica*, cel mai bine reprezentate în sistemul derivativ verbal. În plus, aceste sufixe, fără excepție, se atașează la baze de derivare foarte variate din punct de vedere morfologic. (V. *Tabel sinoptic*..., p. 164—167; pentru simplificarea expunerii, ne vom referi la seriile de sufixe prin termenul lor cel mai frecvent.)

Sub raportul numărului de sufixe cu care alternează în șirurile de derivate de la baze identice, *-iza*, *-ifica* și *-isi* se disting de *-ui* și *-ăi*$_1$: *-iza* și *-isi* alternează cu 7 sufixe, *-ifica* cu 6, pe cînd *-ui* alternează cu 17 sufixe și *-ăi*$_1$ cu 10.

Cu derivatele imediate alternează toate, deci acest procedeu nu constituie un factor distinctiv.

Notăm o situație mai specială reprezentată de unele șiruri în care unul dintre termeni e derivat nesufixal: acesta din urmă e fie exclusiv parasintetic, fie atît parasintetic, cît și neparasintetic, formația prefixată fiind cea mai puternică (literară sau mai frecventă). De ex.:

dulcefica, *îndulci*; *frunzuli*, *înfrunzi*; *jugui*, *-uli*, *înjuga*; *nadali*, *înnădi*; *părtăli*, *-(ăl)ui*, *împărți*; *vecinui*, *învecina*;

balsamui, *(îm)bălsăma*; *burghezifica*, *(îm)burghezi*; *ghiontui*, *(în)ghionti*; *miresmui*, *(în)miresma*.

Raporturile semantice dintre termenii șirurilor sînt adesea de sinonimie.

Inferioritatea numerică a sufixelor cu care alternează *-iza*, *-ifica* și *-isi* e și mai pronunțată dacă ținem seamă de frecvența apariției diverselor sufixe în șirurile de derivate. Astfel, deși *-iza* alternează cu 7 sufixe, fenomenul se petrece frecvent numai cu 3 din ele, *-ifica*, *-isi* și *-ui*, și sporadic cu celelalte 4, *-ega*, *-ici*, *-ișa* și *-ia*. De asemenea sporadic alternează *-ifica* cu *-ici*, *-oșa* și *-ula*$_2$, *-isi* cu *-ăi*$_1$, *-ăci*, *-oni*$_1$ și *-oșa*. În contrast cu șirurile de sub *a* — *c*, șirurile de sub *d* — *e*, ai căror termeni constanți sînt derivatele în *-ui* și, respectiv, *-ăi*$_1$, alternează frecvent cu mai multe sufixe. Astfel, *-ui* alternează frecvent cu *-isi*, *-iza*, *-ăi*$_1$, *-ări*, *-ăli*, *-ăni*, *-oti*. De asemenea, *-ăi*$_1$ alternează frecvent cu *-ui*, *-ăli*, *-ăni*, *-ări*, *-oși*, *-oti*, *-íți*.

Reiese de aici o partiție supraordonată grupărilor de sub *a* — *e* a sufixelor după capacitatea de a apărea în contextul aceleiași baze de derivare: aria sufixelor *-isi*, *-iza* și *-ifi(c)a*, de o parte, aria sufixelor *-ăi*$_1$, *-ăli*, *-ăni*, *-ări* (numindu-le numai pe cele mai productive), de cealaltă parte, și sufixul *-ui*, cu o poziție intermediară, în sensul apariției în ambele arii aici delimitate. Această partiție este determinată de cronologia sufixelor, corelată cu cronologia bazelor, de repartiția lor stilistică și de preferința unor sufixe pentru anumite clase morfologice de baze.

Superioritatea numerică (absolută și relativă) a sufixelor cu care alternează *-ui* și *-ăi*$_1$ în derivate de la baze identice se datorește, credem, vechimii lor în limbă și, poate, în ceea ce-l privește pe *-ăi*$_1$, faptului că s-a format pe teren românesc.

SEMANTICA DERIVATELOR VERBALE SUFIXALE ȘI IMEDIATE

VASILIU, S.S.V.; id., S.D.S.

1. Existența unor trăsături semantice specifice pentru anumite sufixe sau procedee derivative e un fapt relativ rar în derivarea verbală românească.

Vezi FISCHER, F. C. 303: „Se pot, desigur, încerca clasificări în interiorul formării adverbelor și a verbelor denominative. Dar aici schimbarea categoriei gramaticale fiind pe primul plan, cu greu se vor putea găsi sufixe specializate pentru anumite categorii de sens."

Sufixele *-fica* ..., *-fia* ... și *-iza* conțin trăsătura f a c t i t i v, primele în majoritatea derivatelor, ultimul în derivate numeroase și cu poziție puternică (de ex.: *chilifica, diversifica, -ifia, fructifica, prusifica*; *bagateliza, calviniza, minimaliza, regiza*).

Sufixele *-ăi*$_1$, *-ări*, *-eca*, *-ăci*, *-ici*, *-oci*, *-uci*, *-ogi*, *-ăli*, *-uli*, *-ina*$_1$, *-oni*$_1$, *-oti* redau în unele derivate deverbale și desubstantivale trăsătura i t e r a t i v. De ex.: *mințăi, țuicări, sorbeca, solăci, doftorici, clipoci, bătuci, bătogi, căscăli, țuiculi, clătina, scormoni, mișcoti*. Numărul acestor derivate se mărește dacă avem în vedere și unele derivate de la interjecții și de la nume care redau obiecte ori însușiri legate de producerea unor sunete sau care apar în formule de imprecație ori adresare. De ex.: *bălăngări, hurduca, drăcăli, răuli, bălăngăni, fonfăni*. Prin acest ultim tip de derivate intră în discuția privitoare la trăsătura i t e r a t i v un sufix în plus, anume *-ui*, cu derivate ca: *lerui, țistui, drăcui, vărui* (< *văr*).

Sufixul *-ta* redă trăsătura i n t e n s i v în *alinta*. Această trăsătură pare să se asocieze uneori trăsăturii i t e r a t i v, ca în derivatele *ciupeli, prădăli*.

Sufixul *-ni* redă în cîteva derivate trăsătura m o m e n t a n, exprimînd în raport cu *-ăni* opoziția momentan ~ durativ-iterativ, identificată în foarte puține derivate, precum: *ciocni* ~ *ciocăni*, *pocni* ~ *pocăni*.

Sufixele *-ăi*$_1$..., *-ni* ..., *-ăti* ... redau trăsătura o n o m a t o p e i c în derivate de la interjecții și chiar de la nume sau verbe cu sens asemănător (v. mai sus). De ex.: *bîzîi, fleorcăi, șușcăi, măcăni, gurăni, șopăi, floncoti, limpoti*.

Sufixele *-ăci*, *-ici*, *-ăli* și *-oși*, *-uși* redau trăsătura p e i o r a t i v în derivate de la verbe ca: *împungăci, împletici, (îm)pungăli, storcoși, lingiși*. Sufixele *-isi*, *-osi* redau în limba contemporană trăsătura i r o n i c în cîteva verbe, care continuă să se întrebuințeze în limba curentă, precum: *buchisi, ghilosi*.

Trăsăturile o n o m a t o p e i c, p e i o r a t i v și i r o n i c sînt întotdeauna asociate cu trăsătura e x p r e s i v.

Sufixul *-ona*$_2$ pare să nu aibă, în majoritatea derivatelor sale (care sînt formate de la nume de acțiune sau de stare), alt conținut semantic în afară de v e r b a l i z a r e a bazelor (de fapt, acest conținut este gramatical și nu propriu-zis semantic).

În măsura în care au baze nominale, derivatele presupuse a avea trăsăturile de mai sus sînt clasificabile și după criteriile clasificării verbelor denominale (v. § 2).

Existența în semantica sufixelor menționate a trăsăturilor detașate aici este însă uneori discutabilă din mai multe motive :

sensul derivatelor prin care am ilustrat unele trăsături nu e întotdeauna suficient de concludent (v. de ex. verbele *borteli* „a ciurui", *căscăli* „a pierde vremea privind sau ascultînd cu gura căscată", *prădăli* „a risipi, a cheltui fără socoteală", *scobeli* „a scormoni", presupuse a reda trăsătura i t e r a t i v);

trăsăturile semantice atribuite sufixelor apar în structura semantică a bazelor (v. de ex. categoria derivatelor de la baze interjecționale cu conținut onomatopeic ori a derivatelor de la interjecții prin care se reprezintă sunete discontinue);

unele din trăsăturile extrase mai sus sînt redate și prin derivate imediate (de ex. derivate cu sens factitiv : *creștina*, *acri* ; derivate cu sens iterativ : *năi*, *porci*, care presupun repetarea formulei de adresare, respectiv, de imprecație reprezentată prin numele ...).

Derivatele insuficient de concludente din punct de vedere semantic pot fi excluse din discuție, firește, cu reducerea sferei de apariție a trăsăturilor semantice presupuse a fi asociate acestor derivate.

Existența unei anumite trăsături în conținutul semantic al unei baze este, desigur, un argument care ne împiedică să atribuim trăsătura respectivă sufixului care îi e atașat. Dacă însă atașarea unui anumit sufix la baze cu o anumită trăsătură semantică este frecventă, faptul poate să reflecte o afinitate între sufix și trăsătura semantică (baza) respectivă; de asemenea, el poate să determine un transfer de sens de la bază la sufix. Este, de exemplu, cazul sufixelor *-ăi*$_1$ ... și *-ăni* ..., care se atașează foarte frecvent la baze onomatopeice ; al sufixelor *-ăci*, *-ici*, *-oșa*, *-oși*, care provin din formații în *-cios* și, respectiv, *-os*, sufixe cu valoare peiorativă.

Apariția acelorași trăsături semantice la anumite sufixe (în derivate denominale) și la derivate imediate este semnificativă însă pentru semantica derivării verbale. Aceasta se singularizează în cadrul general al derivării prin aceea că distincțiile semantice care se pot stabili în interiorul majorității derivatelor verbale sînt relevante pentru structura lor de cuvinte f o r m a t e (definițiile consemnează un raport între derivat și bază, a cărui regularitate nu poate fi corelată cu sufixul), și nu pentru elementele formative (sufixe).

Vezi VASILIU, S.S.V. 650 și paragraful următor.

2. Derivatele verbale cu baze n o m i n a l e (substantivale și adjectivale) se grupează într-o multitudine de clase semantice, fiecare din ele ilustrată atît prin derivate cu sufixe diverse, cît și prin derivate imediate.

Clasele stabilite de noi nu reprezintă unica, ci una dintre clasificările posibile. Aceste clasificări pot fi mai detaliate sau, dimpotrivă, mai generale. V. descrieri relativ similare cu descrierea noastră la MARCHAND, E. W. : MIGNOT, V.D.L. V. și clasificarea foarte detaliată operată de Eve V. Clark și Herbert H. Clark (în *When Nouns Surface as Verbs*, „Language" 55, 1979, nr. 4, p. 768–786), care, pornind de la parafrazele care stau la baza verbelor denominale, stabilesc clasele după rolul și sensul pe care îl are numele în parafrază.

Clasele semantice stabilite de noi în interiorul verbelor denominale pe baza valorilor detașate în urma analizei operate asupra derivatelor sînt

următoarele (toate extrase din descrierile cuprinse în monografii) :

Fiecare clasă semantică e ilustrată prin toate tipurile de derivate (sufixale și imediate) care-i aparțin în descrierile noastre (ordinea exemplelor urmează ordinea monografiilor).

1. „a executa sau a supune (pe cineva) la acțiunea denumită prin substantivul de bază": *zărvăi*; *categorisi*[2]; *gargariza*, *regiza*, *tudășli*, *hărțăli*; *jăfăni*; *achiziționa*; *protestui*, *jefui*; *complota*, *chiuli*, *asedia*, *vrăji*;

2. „a fi sau a face (pe cineva) să fie stăpînit de sentimentul ..., a se afla, a se transpune ... sau a pune pe cineva în starea ...": *îngrijora*; (semianalizabil) *stupefia*; *extazia*; *evlavisi*; *agoniza*, *teroriza*; *ciudăli*, *scîrboli*; *emoționa*; *disprețui*, *huzurui*, *năpăstui*; *invidia*, *rîvni*, *alarma*, *gutu-răi*;

3. „a-și exercita, a acorda sau a dobîndi profesia, funcția sau statutul ..., a executa, a suferi sau a face să sufere acțiunea caracteristică agentului ..., a duce existența caracteristică persoanei ...": *doftorici*, *solăci*; *epitropisi*; *poetiza*, *nomadiza*; *călăuzli*, *găzdăli*, *bităngăli*; *arhie-răți*; *meșterui*, *găzdui*, *gerui*; *ghida*, *astronomi* „a citi în stele", *băni*, *filozofa*, *socri*, *fermenta*, *drăci*, *șoimăni*;

4. „a face o acțiune sau a se comporta după modelul ..., conform cu datele sau cu informațiile oferite de ...": *tîrfăi*; *porcări*, *gudura*; *ie-năci*; *analoghisi*; *hlobăni*; *ghemoșa*; *viermui*; *bascula*, *vultura*, *trîntori*, *modi*, *conjectura*;

5. „a aparține sau a face (pe cineva) să aparțină la grupul ...": *prusifica*; *eleniza*, *calviniza*; *rudi*, *creștina*;

6. „a produce sau a face să producă ..., a realiza, a emite obiectul ...": *mocirlăi*; *moralici*; *spumega*; *fructifica*; *evidenția*; *moralisi*; *fabuliza*; *borteli*; *duhni*, *gălăgini*; *porționa*; *flecăti*; *efectua*; *trilui*; *armonia*, *odrăsli*, *anexa*, *prînzi*;

7. „a manifesta, a dobîndi sau a face să dobîndească trăsătura redată de adjectivul ... ori trăsăturile caracteristice ale obiectului ..., a (se) transforma în, a da forma obiectului ...": *ciumpăgi*, *bletogi*, *mărdăgi*, *vălugi*; *fonfăi*; *pelticări*, *vărzări*, *rablări*; *orbici*, *mărdăci*; *diversifica*, *chilifica*; *ipostazia*; *calcina*; *filotimisi*, *murdarisi*, *caracterisi*, *flenderisi*; *brutaliza*, *tiraniza*, *minimaliza*, *bagateliza*; *hăznăli*, *hăndrăli*; *fonfăni*, *jărcăni*; *perfecționa*; *moloșa*, *mărdăși*, *zdrobși*; *șchiopăta*; *hoșcoti*; *înstrîmbăți*, *bucătăți*; *milosîrdui*, *hrenui*, *mustui*, *pănui*; *activa*, *damasca*, *acri*, *albii*, *diftonga*, *ciobi*, *cercela*, *furci*;

Acestei clase îi aparțin și derivatele depronominale: *nimicci*; *însuși*, *nimici*.

8. „a face o acțiune prin intermediul obiectului ...": *pușcăi*, *cîrjii*; *găibăra*; *naviga*; *crucifica*; *calchia*; *cauteriza*, *memoriza*; *brișcăli*; *gherăni*; *limbuși*; *floncoti*; *mînua*; *biciui*; *binocla*, *cîrmi*;

9. „a acorda sau a lua obiectul ...": *cadora*; *părtăli*, *vămăli*; *incrimina*; *pensiona*; *părtini*; *mitui*, *cislui*; *arvuni*, *amnestia*, *cinsti*, *intervieva*, *ciuboti*;

10. „a dota, a acoperi cu ..., a (se) introduce în obiectul ...": *colbăi*; *încornora*; *malterezi*, *foltozi*; *primici*; *radiofica*; *noimisi*; *pudrăli*, *prețăli*; *vîrfona*; *accentua*; *miresmui*, *prăfui*; *aureola*, *petici*, *stropi*, *cazarma*, *conăci*;

11. „a acționa (mai ales în mod negativ) asupra obiectului ...": *borfăi*; *țuicări*; *șoldăni*; *smocoti*; *secărăți*; *beregătui*; *fileta*, *flanca*, *coji*;

12. „a imita trăsăturile caracteristice ale scriitorului ... sau ale cărții ..., a practica (predica) atitudinea (doctrina) sau a face (pe cineva) să adere la doctrina ..., a aplica (asupra unui obiect) procedeul inițiat

de . . . .": *caragia*liza, *medelen*iza; *demagog*iza, *taylor*iza; *dolar*iza, *marşal*iza; *pasteur*iza.

(La această clasă, în varianta ei factitivă (tranzitivă), aparţine şi sufixul *-fica* prin derivatul (semianalizabil) *nazifica*.

Verbele derivate de la substantive care apar în contexte caracteristice pentru interjecţii sau adverbe se grupează din punct de vedere semantic cu verbele derivate de la interjecţii, respectiv, adverbe (v. § 3).

Definiţiile valorilor descrise sub 1 — 12 stabilesc sau nu corelaţii cu caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor.

Sînt valori care comportă distincţii în definiţie după caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbului. De ex., 1. „a executa (intr.) sau a supune pe cineva (tr.) la acţiunea . . .": *gargariza*/*regiza*, *protestui*/*jefui*; 5. „a aparţine (intr.) sau a face să aparţină (tr.) la grupul . . .": *rudi*/*creştina*. Situaţia se datoreşte faptului că sensul fiecărui verb în parte nu adaugă, la definiţia clasei, date relevante pentru caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor.

Sînt valori ale căror definiţii dau socoteală de un anumit aspect al tranzitivităţii şi nontranzitivităţii verbelor, dar ascund un alt aspect. De ex., 3. „a-şi exercita (intr.) profesia . . . sau a acorda cuiva (tr.) funcţia . . .": *filozofa*/*băni*; *ghida* însă, deşi are asociată definiţia „a-şi exercita profesia...", e tranzitiv; 2. „a se afla în starea . . ., a fi stăpînit de sentimentul . . ." (intr.) sau „a pune pe cineva în starea . . ., a face pe cineva să fie stăpînit de sentimentul . . ." (tr.): *agoniza*/*teroriza*; *dispreţui* însă e tranzitiv, deşi are definiţie de tipul „a fi stăpînit de sentimentul . . .". Aceste neconcordanţe între definiţia clasei semantice la care aparţine verbul şi caracterul lui tranzitiv sau intranzitiv sînt determinate de unele date din definiţia individuală a verbului, care au implicaţii asupra caracterului menţionat. Astfel: *dispreţui* „a-şi manifesta dispreţul a s u p r a c u i v a", *ghida* „a-şi exercita profesia de ghid cu efecte a s u p r a c u i v a".

În sfîrşit, sînt valori ale căror definiţii nu spun nimic cu privire la caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor pentru că acest caracter nu e relevant pentru definiţia clasei semantice respective. De ex., 4. „a se comporta după modelul . . .": *ghemoşa*, *viermui* (intr.); 8. „a face o acţiune prin intermediul . . .": *fleoncăni* (intr.)/*biciui* (tr.).

Situaţiile schiţate aici, diferite (chiar în interiorul aceleiaşi clase semantice) şi nesistematice, arată, credem, că nu se poate face o clasificare a valorilor derivatelor verbale după criteriul tranzitivităţii şi intranzitivităţii.

3. Verbele cu baze i n t e r j e c ţ i o n a l e au, în mod global, conţinut onomatopeic (v. § 1) şi se grupează în două clase semantice după cum interjecţia simbolizează un sunet sau o mişcare:

— „a emite strigătul sau formula de imprecaţie ori (mult mai rar) de politeţe . . .": *chiţ*ăi, *mîr*îi; *gîlg*ări; *cutcur*eza; *hău*li; *păcă*ni; *clef*eti; *ler*ui; *cutcuriga*, *aoli*, *sictiri*, *bogdaprosti*; acestei clase îi aparţin şi verbele cu baze nominale sau verbale al căror sens e legat de producerea unor sunete şi verbele cu baze substantivale care apar în formule de adresare sau, mai des, de imprecaţie: *scripc*ăi, *peltic*ăi, *şcîrc*ăi, *porc*ăi; *porc*ări; *scrof*ăli, *răul*i; *drîng*ăni, *fonf*ăni; *flonc*oti, *ţip*oti; *văr*ui, *drăc*ui, *răni*; *dumnezei*, *fărtăţi*, *porci*;

La această clasă aparţine şi derivatul depronominal *tui*.

— „a executa mişcarea simbolizată prin . . .": *hăltăc*ări; *hăp*ăci; *ţuru*cli; *trop*şi; *hurduca*.

Verbele cu baze a d v e r b i a l e redau acțiuni care „se desfășoară în circumstanța redată de ...": *lungări*; *apropia*; *bășcăși*; *horhoti*; *curînda*, *răzni*. Acestei clase îi aparțin și verbele cu baze substantivale care exprimă o circumstanță sau apar în locuțiuni adverbiale: *zori*, *galopa*, *huzuri*.

Verbele cu baze v e r b a l e sînt adesea sinonime cu bazele lor (ex: *orbecăi*, *orbecăni* = *orbeca*; *ciordisi* = *ciordi*; *căftăli* = *cafti*) sau, mai rar, redau trăsăturile semantice „iterativ", „onomatopeic", „peiorativ", „ironic" ori „expresiv" (v. mai sus, § 1).

4. Examenul claselor semantice descrise în § 2—3 ne permite formularea cîtorva observații:

Valorile derivatelor verbale (sufixale sau imediate) cu baze interjecționale, adverbiale sau adjectivale prezintă un grad mai mare de predictabilitate decît derivatele desubstantivale: v. mai sus § 2. 7 (derivatele de la adjective), § 3.

Vezi MARCHAND, E. W. 301: „Usually, deadjectival verbs denote change of state, and the meaning is either 'become ...' or 'make ...' ".

X. Mignot (V.D.L. 67, 123—124, 279—280) pune în legătură sensurile verbelor (latinești) derivate de la adjective cu structura formală a bazelor și/sau cu sufixele cu care sînt formate. Sensurile detașate sînt însă cele care apar și la Marchand și în descrierea noastră: „esiv" — în terminologia noastră „a avea trăsătura ..." — (realizat în variantele „care durează" sau „care reprezintă o inovație") și „factitiv".

În interiorul derivatelor de la substantive, valorile derivatelor de la baze de proveniență verbală sau care pot fi asimilate unor formații deverbale (nume de acțiune, de stare, de meseriaș) prezintă un grad mai mare de predictabilitate decît valorile derivatelor de la baze nume de „obiecte în sens larg". De aici decurge o distincție privitoare la structura definițiilor derivatelor verbale desubstantivale. Elementul relevant în definiția unui verb format de la o bază de origine verbală e cel care se referă la sensul bazei, și nu cel care se referă la caracterul verbal al formației: „a e x e c u t a acțiunea ...", „a se a f l a în starea ...", „a-și e x e r c i t a profesia ...". În contrast cu această definiție, în definiția unui verb format de la un nume de obiect, elementul relevant, care determină marea varietate a claselor semantice (v. mai sus § 2, 4, 6, 8), este cel care se referă la caracterul verbal al formației sau la relația exprimată (prin prepoziția folosită în definiție): „a face o acțiune după modelul obiectului ...", „a produce obiectul ...", „a face o acțiune prin intermediul obiectului ..." etc.

Vezi VASILIU, S.D.S. 503.

Apartenența derivatelor unui anumit sufix sau a derivatelor imediate la o anumită clasă semantică e determinată de bazele la care sufixul respectiv are posibilitatea de a se atașa, respectiv, de bazele de la care se pot forma derivate imediate.

De aceea numărul mai mic sau mai mare de sensuri pe care le poate reda un anumit sufix verbal sau procedeul derivării imediate depinde de diversitatea mai mare sau mai mică a bazelor: derivatele cu sufixul *-ui* și derivatele imediate au bazele cele mai diverse și numărul de sensuri cel mai mare.

De asemenea, faptul că o anumită clasă semantică e domeniul unui număr minim de sufixe se datorează istoriei procedeului care explică o anumită distribuție a bazelor, și nu sensului sufixelor. De ex. sensul 12 („a imita trăsăturile caracteristice ale scriitorului ... sau ale cărții ..., a practica ... sau a face să adere la doctrina ..., a aplica procedeul inițiat de ...") e exprimat numai prin derivate în *-iza* pentru că, urmînd

modelul împrumutat, numai *-iza* se atașează în românește la nume proprii de autori (de cărți, doctrine, procedee științifice etc.). Sensul 5, cu caracter factitiv („a face să aparțină la grupul . . .”), e exprimat prin derivate în *-iza* și *-ifica* deoarece implică baze nume de persoane aparținînd la anumite grupuri și acestea sînt baze la care se atașează, după modelul împrumutat, numai sufixele *-iza* și *-ifica*. Foarte rar, și nu cu baze nume proprii de persoane, sensul e redat și prin derivate imediate, tranzitive și intranzitive (*creștina*; *rudi*); situația se explică prin caracterul deschis pe care îl are procedeul, datorită căruia își poate oricînd extinde domeniul de aplicare.

5. Șirurile de derivate cu baze identice și sufixe diferite sau imediate prezintă relații de sinonimie sau, dimpotrivă, diferențiere semantică între termenii lor.

Relația de s i n o n i m i e poate să privească

— toți termenii șirului: *anatem*(at)isi, -iza, *anatema* „a lovi cu anatema”; *clocă*i, -ăni, -ări „a scoate strigătul specific . . .”; *mărd*ăci, -ăgi, -ăși „a se murdări”; *dărăb*ăli, -ui, *dărăbi* „a face dăraburi, bucăți . . .”; *silab*isi, -iza; *completa*, -ui; *substantiva*, -iza;

— numai unii termeni (e vorba exclusiv de șiruri cu mai mult de doi termeni): *drăc*ui, -ăli „a ocări (pomenind de dracul)” față de *drăci* „a fi posedat de draci”; ca și *grad*ua, *grada* „a împărți în grade”/*grăd*ui „a măsura cu un aparat gradat”; *hăp*ăi, -ăci „a mînca repede”/*hăp*ui „a stăpîni, a subjuga”; *mișc*ori, -oti „a se mișca încoace și încolo”/*mișc*ălui „a se mișca, a-și schimba poziția”; *tut*ui², -uni² „a se zăpăci, a se prosti”/*tut*ăi „a alunga (cîinii); a batjocori”; *guș*ui, *guși* „a sugruma”/*gușa* „a face gușă”.

Sinonimia poate să fie

— totală (chiar dacă definițiile din dicționare nu sînt identice, ele sînt echivalente): *cocoroș*a „a se umfla în pene”, -osi „a se ridica cu fudulie”; *lehămet*isi, -ui, *lehămeti* „a se sătura”; *nomad*isi, -iza „a duce viață de nomad”; *piu*i¹, -uli, -uni, -uri „(despre păsări. . .) a scoate sunetele caracteristice . . .”; *tălănc*ăi, *tălănc*/*g*ăni, *tălăngi* „a suna din talangă”;

— parțială (derivatele șirului au unele sensuri identice și unele sensuri neidentice): *clip*osi „a moțăi”; *clip*oci „a i se închide ochii de somn; a fi pe jumătate treaz și pe jumătate adormit; a moțăi”; *chef*eli ¹, -ălui ¹ „a se ameți de băutură, a se îmbăta”, *chef*ui „a petrece (cu băutură . . .); a face chef; a se ameți de băutură”; *fum*ega, -ui „a scoate fum”, *fuma* „a fumega; a trage fumul de tutun din țigară . . .”, *fum*iza „ a produce fum artificial . . .”; *hor*ăi „a cînta o horă”, *hori* „a juca hora; a cînta o horă”; *pălm*ui „1. a lovi cu palma; 2. a măsura cu palma”, *pălm*ăli, -ălui „ pălmui (1)”, *pălmi* „1. pălmui (1); 2. a apăsa cu palma (pentru a da o anumită formă . . .)”; *personifi*(c)a „1. a atribui însușiri omenești; 2. a exemplifica printr-o persoană sau printr-un personaj”, -isi „personifica (1)”; *pis*oca „pisa (1)”, -eza „pisa (1), (5)”, -ăgi „pisa (1), (3), (5), (6)”; *prînzi* „1. a mînca de prînz; 2. a oferi un prînz”, -ui „prînzi (1)”; *tiran*iza, -isi „a trata (pe cineva) în mod tiranic”, *tirăni* „a stăpîni ca un tiran; tiraniza”.

D i f e r e n ț e l e s e m a n t i c e pot fi

— totale (fiecare termen al șirului diferă de fiecare dintre ceilalți termeni): *ceter*eza „a colinda, a ura” față de *cetera* „a cînta din ceteră”; ca și *codi* „a se da înapoi de la ceva”/*cod*ili „a tunde oaia în jurul cozii”; *fund*arisi „a lăsa ancora să cadă . . .”/*fund*oni „a pune fund”; *haraci*ladisi „a adjudeca”/*harcci*(l)ui „a licita”; *sol*ăci „a cerceta, a se informa”/ *soli* „a trimite o solie, a vesti”; *tabl*ui „ a acoperi . . . cu tablă” / *tăbl*ăci „a da flexibilitate și lustru pieii argăsite întinzînd-o . . .”; *valor*ifica „a

pune în valoare" / *valor*iza (log., mat.) „a atribui o valoare definită" / *valora* „a avea o anumită valoare"; *vin*ifica / *învin*oșa (parasintetic) „a se ameți de băutură"; *vînt*ui „(despre vînt) a sufla cu putere; (în superstiții, subiectul fiind *vîntul rău*) a face pe cineva să înnebunească"/*vînt*ona „a răsturna"; *zahar*isi „(despre dulcețuri sau miere) a căpăta o îngroșare specifică datorită cristalizării zaharurilor ..." / *zahar*ifica „a transforma în zahăr substanțele care conțin amidon ..." / *zăhări* „a îndulci cu zahăr";

— parțiale: v. mai sus șirurile cu termeni sinonimi și nesinonimi, precum și șirurile cu termeni sinonimi prin unele sensuri și nesinonimi prin altele (sinonimia parțială și diferențierea semantică parțială se referă de fapt la aceleași situații).

Situațiile cele mai frecvente sînt cele intermediare: șirurile cu termeni sinonimi și nesinonimi, șirurile cu termeni parțial sinonimi (nesinonimi). Faptul era ușor de prevăzut întrucît e știut că sinonimia și, credem că putem adăuga fără a greși, diferențierea semantică totală sînt rar întîlnite în limbă. Notăm, de asemenea, că situațiile de sinonimie / diferențiere semantică totală sînt reprezentate mai frecvent prin șiruri de cîte 2 termeni, ambii derivate sufixale, sau prin șiruri cu un derivat sufixal și unul imediat.

Relațiile de sinonimie și diferențiere semantică pot caracteriza orice șir cu doi termeni în care unul e derivat imediat. Nu același lucru se poate spune despre șirurile de două și mai mult de două derivate sufixale. Nu avem, de exemplu, cazuri de sinonimie sau diferențiere semantică între derivate în *-iza* sau *-ifica* și derivate în *-ăi*$_1$ sau *-ăni*, așa cum avem între derivate în *-iza* și derivate în *-ifica*, între derivate în *-ăi*$_1$ și derivate în *-ăni*. Această diferență de comportament e determinată de compatibilitatea și incompatibilitatea dintre sufixe și baze manifestate în configurația șirurilor de derivate cu baze identice (v. *Categoria morfologică* ..., § 3, 4).

Faptul că derivate cu aceleași sufixe contractează între ele atît relații de sinonimie, cît și relații de diferențiere semantică (v. mai sus exemple), precum și faptul că aceste relații nu au caracter sistematic se datoresc absenței specializării semantice a sufixelor.

Se pare că, din punct de vedere semantic, sufixele verbale au o poziție aparte în cadrul derivării românești: cazurile de structuri semantice specifice și regulate par să fie, de ex. în cazul sufixelor nominale, mult mai numeroase.

ORIGINEA SUFIXELOR VERBALE ŞI A DERIVĂRII VERBALE IMEDIATE

1. Procedeul derivării imediate, ca şi caracteristicile conjugărilor sînt moştenite în română.

Sufixele verbale româneşti s i m p l e sînt moştenite, împrumutate, apărute pe teren românesc şi cu origine multiplă.

Exclusiv moştenite sînt 5 : *-ca*, *-eca* ; *-ega* ; *-ta*, *-eta*.

Împrumutate sînt :

4, *-ni* ; *-ti*, $-\check{a}ti_1$; *-ui*, din slavă ;

2, *-li*, *-oli*, din maghiară ;

4, seria *-isi* . . ., din neogreacă ;

8, *-iza*, $-ula_2$ şi seriile *-fia* . . ., *-fica* . . ., din latină şi limbile romanice.

Pentru punctul de vedere potrivit căruia nu există afixe împrumutate, ca şi pentru argumentele împotriva acestui punct de vedere, v. FC II 301.

Apărute pe teren românesc (din elemente de diferite origini) sînt 61 : seriile *-ăgi* . . ., $-\check{a}i_1$ . . ., *-ci* . . ., $-ona_3$ . . ., *-şi* . . ., *-ţi* . . . şi sufixele *-ări*, *-ăra*, $-eri_1$, *-iri*, $-ori_1$, $-ora_1$, $-uri_1$; *-eza* ; *-ica*, $-oca_1$, *-uca* ; *-iga* ; $-ina_3$; $-isa_2$; $-ili_1$, *-ila*, $-ola_1$; *-ăni*, $-ini_1$, *-îni*, *-îna*, $-oni_1$, $-ona_1$, *-uni*, $-una_1$; *-ăta*, $-ota_1$; *-eti* ; *-ua* ; $-ula_2$.

Cu origine multiplă sînt 13 :

5 moştenite şi apărute pe teren românesc : *-era*, $-ura_1$; *-ia* ; *-ăna*, $-ina_1$;

2 împrumutate din slavă şi apărute pe teren românesc : $-eni_1$, *-oti* ;

5 împrumutate din maghiară şi apărute pe teren românesc : *-ezi*, *-ozi* ; *-ăli*, $-eli_1$, *-uli* ;

1 moştenit, împrumut latino-romanic şi apărut pe teren românesc : *-ita*.

V. *Tabel sinoptic* . . ., p. 164—167.

Se vede de aici că grupul cel mai numeros este cel al sufixelor apărute pe terenul limbii române. Urmează, în ordine descrescîndă, grupul celor cu origine multiplă (care sînt întotdeauna şi apărute pe teren românesc, deci întăresc grupul sufixelor româneşti), împrumuturile latino-romanice, cele moştenite din latină, împrumuturile slave, neogreceşti şi maghiare.

Notabile ni se par cîteva fapte :

— numărul mare de sufixe apărute pe teren românesc e dat în bună parte de serii întregi de sufixe (6) sau aproape întregi (*-ări* . . . : 7 sufixe din 9, *-ni* . . . : 8 sufixe din 12) ;

— majoritatea sufixelor virtuale (v. *Introducere*, § 3) reprezintă o sursă potenţială de îmbogăţire a seriilor de sufixe apărute integral în română şi de întărire a elementelor româneşti din seriile cu etimologie multiplă, românească şi de altă provenienţă ;

De ex., dacă sufixele *-cla* și *-na*, *-ena*$_1$ devin reale, ele întăresc sursa românească a seriilor cu etimologie multiplă *-li* . . . și *-ni* . . . .

— sufixele apărute pe teren romănesc sînt constituite atît din elemente vechi (*-ci* . . ., *-și* . . ., *-ți* . . . etc.), cît și din elemente noi (*-ina*$_3$, *-isa*$_2$, *-ona*$_3$ etc.).

Aceste fapte arată, credem, că sursa internă a determinat apariția unui inventar bogat de sufixe cu caracter sistematic și care se extinde pe întreaga durată de evoluție a limbii.

Vezi Laura Vasiliu, *Despre fizionomia etimologică a sufixelor verbale românești*, în LR XXXIV, 1985, nr. 5, p. 450.

Sufixele c o m p l e x e sînt formate pe teren romănesc (majoritatea : 48) și împrumutate (6).

Cele apărute în românește au la bază :

— sufixe, de asemenea, apărute pe teren romănesc : *-ăi*$_1$ (12), *-îi*$_1$ (3), *-oi*$_1$ (1) ; *-ări*, *-a* (2), *-ori*, *-î*, *-a* (4) ; *-ăni* (3), *-eni*, cu origine multiplă, (1) ; *-eșa* (1) ;

— un sufix împrumutat din slavă : *-ui* (12) ;

— sufixe împrumutate din neogreacă : *-isi*, *-osi* (9).

Primul termen al acestor sufixe e foarte eterogen din punctul de vedere al originii :

— provenit din unele sufixe moștenite sau explicat în interiorul limbii române prin diverse procese fonetice (inserțiunea unor sunete expresive, modificarea vocalei sufixului sub influența bazei, reduplicarea) : -ic*ăi*, -ăt*ori* ; -l*ăi*, -ț*ăi* ; -îc*îi*, -oc*ăi*, -et*isi*, -uz*ui* ; -ăc*ăi*, -ec*ăi* etc. ;

— apărut în limba română și împrumut : -c*ăi* (slav) ; -ăl*ui*, -el*ui* (maghiar) etc. ;

— împrumut slav : -n*isi*, -ov*ăi*; maghiar : -l*ui*, -al*ui*, -ăz*ui*; german : -ir*ui* ; german și maghiar : -ăr*ui*, -ur*ui* etc. ;

— cu origine incertă : -or*ăi*, -om*ăni*, -r*isi*, -or*eșa* etc.

Împrumuturile sînt 5 din neogreacă : *-arisi*, *-erisi*, *-irisi*, *-atisi*, *-ladisi* (din turcă prin filieră neogreacă) și unul singur latino-romanic : *-icula*.

După cum se vede, formarea sufixelor complexe este un procedeu frecvent folosit de limba română de-a lungul istoriei, prin utilizarea unor elemente numeroase foarte diferite ca origine. V. și sufixele complexe virtuale — *Introducere*, § 5 — , care constituie rezerva potențială a inventarului.

2. În ceea ce privește numărul de derivate însă, nu se poate stabili o ierarhie pe grupuri de sufixe după origine.

Astfel, între sufixele de sursă internă foarte productiv e unul singur, anume *-ăi*$_1$, și cu productivitate medie două, *-îi*$_1$ și *-ăni*. Celelalte sînt slab și foarte slab productive.

În schimb, sînt foarte productive două sufixe împrumutate, *-ui*, într-o perioadă mai veche, și *-iza*, în perioada contemporană ; au productivitate medie împrumutul *-isi* (tot într-o perioadă mai veche) și sufixul cu etimologie multiplă, împrumut și apărut în română, *-ăli* (regional).

Este foarte productiv, de asemenea, procedeul, moștenit, al derivării verbale imediate (în mod diferit, pe conjugări, în decursul istoriei).

Sufixele moștenite, ca și celelalte sufixe împrumutate și cu etimologie multiplă sînt slab și foarte slab productive.

În perioada actuală pare să mai fie productiv un singur sufix apărut în românește, anume *-ăi*$_1$. Continuă să fie foarte productive sufixul *-iza* și derivarea imediată, mai ales prin conjugarea I. O poziție aparte au forma-

țiile în -*ona*$_3$, care par să se dezvolte foarte mult în limba actuală, în special în stilul publicistic. Ele sînt însă mai adesea atestări pentru derivarea imediată decît pentru sufixul -*ona*$_3$. Notăm o formație recentă : *ascensiona* (<*ascensiune*), auzită la radio la 8 dec. 1986 (*vîrful Mont Blanc a fost ascensionat* ...).

Productivitatea sufixelor complexe este, așa cum era de așteptat, corelată cu productivitatea sufixelor de bază : numărul cel mai mare de derivate îl au sufixele constituite cu -*ui* (163 de derivate în total, din care 95 în -*ălui*, 23 în -*ului*, 19 în -*irui*, 13 în -*lui*) ; urmează cele constituite cu -*ăi*$_1$... (31 în total, din care 21 în -*căi*) și cele constituite cu -*isi* (21 în total, din care 7 în -*arisi*). Celelalte sufixe complexe sînt foarte slab reprezentate, nici unul neavînd mai mult de 4 derivate.

3. Distribuția b a z e l o r în raport cu o r i g i n e a și vechimea e în general în concordanță cu originea și vechimea sufixelor : cazurile de sufixe vechi atașate la baze neologice sînt numai cîteva — de ex. : -*ui*, -*ici*, -*ăli*, ultimele două cu foarte puține formații. Demn de relevat — întrucît constituie o situație aparte, deși deloc surprinzătoare — ni se pare faptul că sufixul neologic -*iza*, de origine latino-romanică, este adesea atașat la teme vechi în limbă, provenite din diversele surse care au participat la constituirea lexicului românesc. Acest comportament prin care -*iza* contrastează cu -*ifica*, sufix pătruns în limbă aproximativ în aceeași perioadă cu el și avînd aceeași origine, se explică fără dificultăți prin caracterul foarte productiv pe care îl are -*iza* (cp. cu situația întru cîtva similară a sufixului -*ui*, de origine slavă, care, în perioada cînd era folosit pentru adaptarea la limba română a verbelor împrumutate, apare atașat la numeroase teme latino-romanice).

TABEL SINOPTIC AL SUFIXELOR ȘI DERIVATELOR VERBALE IMEDIATE DIN LIMBA ROMÂNĂ*

1 Nr. crt.	2 Sufixul	Clasele bazelor: 3 Subst.	4 Adj.	5 Pron.	6 Num.	7 Verb.	8 Adv.	9 Prep.	10 Interj.	11 Nr. derivate analizabile	12 Total derivate serie	13 Originea	14 Prod.
1.	*-ăgi*	+	+	–	–	+	–	–	–	3		rom.	+
2.	*-igi*	–	–	–	–	+	–	–	–	1		rom.	+
3.	*-ogi₁*	–	+	–	–	+	–	–	–	7		rom.	+
4.	*-ugi*	+	–	–	–	–	–	–	–	1	12	rom.	+
5.	*-ăi₁*	+	+	–	–	+	–	–	+	247		rom. + rom. <sl.	+
6.	*-ăia*	–	+	–	–	–	–	–	–	1		rom.	+
7.	*-ii₁*	+*	+	–	–	–	–	–	+	6		rom.	+
8.	*-îi₁*	+	–	–	–	+	–	–	+	78		rom. + rom. <sl.	+
9.	*-oi₁*	+	–	–	–	+	–	–	+	19	351	rom.	+
10.	*-ări*	+	+	–	–	+	–	–	+	38		rom.	+
11.	*-ăra*	–	–	–	–	+	–	–	–	1		rom.	+
12.	*-eri₁*	+	–	–	–	+	–	–	+	3		rom.	+
13.	*-era*	–	–	–	–	–	–	–	+	1		rom. + moșt. (?)	+
14.	*-iri*	–	–	–	–	+	–	–	+	2		rom.	+
15.	*-ori₁*	+	–	–	–	+	+	–	+	9		rom.	+
16.	*-ora₁*	+	+	–	–	+	+	–	+	9		rom.	+
17.	*-uri₁*	+	–	–	–	+	–	–	+	5		rom.	+
18.	*-ura₁*	+	+	–	–	+	–	–	+	13	81	rom. + moșt.	+
19.	*-ăza*	–	–	–	–	+	–	–	–	3		?	+
20.	*-eza*	+*	–	–	–	+	–	–	–	5		rom.	+
21.	*-ezi*	+	–	–	–	+*	–	–	–	2		<magh. + rom. (?)	+
22.	*-ozi*	+	–	–	–	–	–	–	–	1	11	<magh. + rom. (?)	+
23.	*-ca*	–	–	–	–	–	–	–	+	1		moșt.	–
24.	*-eca*	+	+	–	–	+	–	–	–	6		moșt.	–
25.	*-ica*	–	+	–	–	+	–	–	+	3		rom.	+
26.	*-oca₁*	+	–	–	–	–	–	–	–	1		rom.	+
27.	*-uca*	–	–	–	–	–	–	–	+	2	13	rom.	+

28.	-*ci*	—	—	+	—	+	—	—	—	2		rom.	+
29.	-*ăci*	+	—	—	—	+	—	—	+	11		rom.	+
30.	-*ici*	+	+	—	—	+	—	—	—	10		rom.	+
31.	-*oci*	—	—	—	—	+	—	—	+	10		rom.	+
32.	-*uci*	—	—	—	—	+	—	—	—	3	36	rom.	+
33.	-*ega*	+	—	—	—	+	—	—	—	2		moşt.	+
34.	-*iga*	+	—	—	—	+	—	—	—	2	4	rom.	+
35.	-*fia*	+	—	—	—	—	—	—	—	1		<lat.-rom.	×
36.	-*efia*	—	+	—	—	—	—	—	—	2		<lat.-rom.	×
37.	-*ifia*	+	+	—	—	—	—	—	—	8	11	<lat.-rom.	+
38.	-*fica*	+	—	—	—	—	—	—	—	4		<lat.-rom.	×
39.	-*efica*	—	+	—	—	—	—	—	—	2		<lat.-rom.	+
40.	-*ifica*	+	+	+	+	—	—	—	—	53	59	<lat.-rom.	×
41.	-*ia*	+	+	—	—	—	+	—	+	13		moşt. + rom. < lat.-rom.	+
42.	-*ina*$_3$	+	—	—	—	—	—	—	—	3		rom. <lat.-rom.	—
43.	-*isi*	+	+	—	—	+	—	—	+	76		<ngr.	+
44.	-*efsi*	+	—	—	—	—	—	—	—	1		<ngr.	—
45.	-*ipsi*	+	+	—	—	+	—	—	—	4		<ngr.	—
46.	-*osi*	+	—	—	—	+	—	—	+	14	95	<ngr.	+
47.	-*iza*	+	+	—	—	+	+	—	—	517+		<lat.-rom.	+
48.	-*isa*$_2$	+	—	—	—	+*	—	—	—	2	519	rom. <fr.	—
49.	-*li*	+	—	—	—	+*	—	—	+	9		<magh.	+
50.	-*ăli*	+	+	—	—	+	—	—	+	71		rom. + <magh.	+
51.	-*ăla*$_1$	—	—	—	—	—	—	—	—	1		?	+
52.	-*eli*$_1$	+	—	—	—	+	—	—	—	8		rom. + <magh.	+
53.	-*ili*$_1$	+	—	—	—	+	—	—	+	7		rom.	+
54.	-*lla*	+	—	—	—	—	—	—	—	1		rom.	+
55.	-*oli*	+	—	—	—	+	—	—	+	12		<magh.	+
56.	-*ola*$_1$	—	—	—	—	—	—	—	—	1		rom.	+
57.	-*uli*	+	—	—	—	+	—	—	+	21		rom. + <magh.	+
58.	-*ıla*$_1$	+	—	—	—	+	—	—	—	2	133	?	+

1 Nr. crt.	2 Sufixul	Clasele bazelor 3 Subst.	4 Adj.	5 Pron.	6 Num.	7 Verb.	8 Adv.	9 Prep.	10 Interj.	11 Nr. derivate analizabile	12 Total derivate serie	13 Originea	14 Prod.
59.	*-ni*	+	–	–	–	–	–	–	+	20		<sl.	+
60.	*-ăni*	+	+	–	–	+	–	–	+	84		rom.	+
61.	*-ăna*	–	–	–	–	+	–	–	+	5		moșt. + rom.	+
62.	*-eni*$_1$	+	–	–	–	+	–	–	+	5		rom. + <sl.	+
63.	*-ini*$_1$	+	+	–	–	+	–	–	+	7		rom.	+
64.	*-ina*$_1$	+	+	–	–	+	–	–	–	4		moșt. + rom.	+
65.	*-îni*	+*	–	–	–	+*	–	–	+	10		rom.	+
66.	*-îna*	–	–	–	–	–	–	–	+	2		?	+
67.	*-oni*$_1$	+	+	–	–	+	–	–	+	16		rom.	+
68.	*-ona*$_1$	+	–	–	–	–	–	–	+	3		rom.	+
69.	*-uni*	–	+	–	–	–	–	–	+	8		rom.	+
70.	*-una*$_1$	–	+	–	–	–	–	–	+	7	171	?	+
71.	*-ona*$_3$	+	–	–	–	+*	–	–	–	3		rom. <lat.-rom.	+
72.	*-iona*	+	–	–	–	–	–	–	–	1	4	rom. <lat.-rom.	–
73.	*-și*	+*	–	–	–	+*	–	–	+	2		rom.	+
74.	*-ășa*	+	–	–	–	–	–	–	–	1		rom.	+
75.	*-ăși*	+	–	–	–	–	+	–	–	2		rom.	+
76.	*-eșa*	+	–	–	–	–	–	–	–	2		rom.	+
77.	*-ișa*	+	–	–	–	–	–	–	–	2		rom.	+
78.	*-oșa*$_1$	+	+	–	–	+	+	–	–	13		rom.	+
79.	*-oși*	+	+	–	–	+	–	–	–	9		rom.	+
80.	*-ușî*	+	–	–	–	+	–	–	–	2	33	rom.	+
81	*-ța*	–	–	–	–	+	–	–	+	2		moșt.	–
82.	*-ăla*	–	+*	–	–	+	–	–	–	2		rom.	–
83.	*-ela*	–	+*	–	–	+	–	–	–	2		moșt.	–
84.	*-ița*	–	–	–	–	+	–	–	+	3		moșt. + <lat.-rom. + rom.	–
85.	*-olu*$_1$	–	+*	–	–	–	–	–	–	1	10	rom.	–
86.	*-li*	–	–	–	–	–	–	–	+	1		<sl.	–
87.	*-ăli*$_1$	+	–	–	–	–	–	–	+	2		<sl.	+
88.	*-eli*	–	–	–	–	–	–	–	+	1		rom.	+
89.	*-oli*	+	–	–	–	+	+	–	+	26	30	<sl. + rom.	+

90.	-ţi	+*	—	—	—	+*	—	—	—	1		rom.	+
91.	-ăţi	+	+	—	—	—	—	—	+	7		rom.	+
92.	-ăţa	+	+	—	—	—	—	—	—	2		rom.	+
93.	-eţi	—	+	—	—	—	—	—	—	1		rom.	+
94.	-iţi	+	—	—	—	—	—	—	—	1		rom.	+
95.	-iţi₁	—	—	—	—	—	—	—	+	1		rom.	+
96.	-uţi	—	—	—	—	—	—	—	+	1	14	rom.	+
97.	-ua	+	—	—	—	—	—	—	—	9		rom. <lat.-rom.	+
98.	-ui	+	+	—	+	+	+	—	+	575		<sl.	+
99.	-ula₂	+	—	—	—	—	—	—	—	2		rom. <lat.-rom.	—
derivate	imed. I (-a)	+	+	—	—	—	+	—	+	1178+		moşt.	+
	IV (-i, -î)	+	+	+	—	—	+	+	+	1395+ (1370+25)		moşt.	+

* Tabelul conţine sufixele reale simple (cu excluderea sufixelor virtuale şi a variantelor).

Semnul * marchează bazele ambigue: subst./vb., adj./vb.

Formaţiile ambigue în privinţa iniţialei sufixului (formaţii la care dubla analiză are drept rezultat exclusiv sufixe, fireşte, din aceeaşi serie) sînt numărate, prin convenţie, întotdeauna la sufixul cu iniţială vocalică. De ex.: *mormoni* : *mor-mor* + *-ni*/*-oni*₁, la *-oni*₁.

Coloana a 11-a: semnul + după numărul derivatelor marchează categoriile deschise.

Coloana a 14-a: semnele + şi — notează prezenţa, respectiv, absenţa unor formaţii pe teren românesc; semnul × indică productivitatea limitată la semicalcuri sau adaptări.

1 Nr. crt.	2 Sufixul	Clasele lexicale 3 Subst.	4 Adj.	5 Pron.	6 Num.	7 Verb	8 Adv.	9 Prep.	10 Interj.	11 Nr. derivate analizabile	12 Total derivate sum.	13 Originea	14 Prod.
59.	[illegible]	+	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	+	20		[illegible]	+
60.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	+	84		[illegible]	+
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	+	6		magh. + rom.	+
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		rom.	[illegible]
69.	[illegible]	–	+	–	–	[illegible]	[illegible]	–	+	8		rom.	+
70.	[illegible]	–	+	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	+	[illegible]		[illegible]	+
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]
83.	[illegible]	–	+	–	–	+	–	–	–	1	15	rom.	[illegible]
86.	[illegible]	–	–	–	–	–	[illegible]	–	+	[illegible]		[illegible]	[illegible]
87.	[illegible]	+	–	–	–	+	–	–	+	[illegible]		[illegible]	[illegible]
88.	[illegible]	–	–	–	–	–	+	–	+	[illegible]		[illegible]	[illegible]
89.	[illegible]	+	–	–	–	+	+	–	+	[illegible]	[illegible]	<sl. + rom.	+

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALEXI	Theochar Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch.* Zweite verbesserte und vervollständigte Auflage. Verlag von H. Zeidner, Kronstadt (Brasso), 1906.
ARVINTE, T.	V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului,* în SCȘ (Iași) VIII, 1957, fasc. I, p. 1–185.
AVRAM, S.	A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română.* Editura Academiei, București, 1961.
BARCIANU	Sab. Pop-Barcianu, *Vocabulari roman-nemțesc* ... Tiparul și editura lui Teodoru Steinhausen, Sibii, 1868.
BL	*Bulletin linguistique.* Faculté des lettres de Bucarest. Publié par A. Rosetti. București — Paris — Copenhague. Vol. I — XVI, 1933—1948.
BPh	*Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide".* Universitatea din Iași. Director Iorgu Iordan. Iași, vol. I — XII, 1934—1945.
BRÂNCUȘ, M.V.	Grigore Brâncuș, *Limba română contemporană. Morfologia verbului.* Universitatea din București, București, 1976.
BRUNOT, H.	Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à 1900.* Vol. I, Paris, 1905.
BSLP	*Bulletin de la Société de linguistique de Paris,* Paris, 1869 ș.u.
CADE	I.-Aurel Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat.* Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Candrea; partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu, Editura Cartea Românească, București [1926—1931].
CANDREA, C.G.R.	I.-A. Candrea, *Cours complet de grammaire roumaine,* IIIème édition, Bucarest, [f.d.].
CARABULEA, I.	Elena Carabulea, *Interfixul* [*vocală* +] *-l- în derivarea nonverbală din limba română,* în SMFC VI 117—135.
CDDE	I.-Aurel Candrea — Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A — Putea).* Socec, București, 1907—1914.
CIAUȘANU, GL.	G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea,* Imprim. Națională, București, 1931.
CILL I—III	*Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea,* Vol. I 1956, vol. II 1958, vol. III 1962. București.
CIORANESCU	Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano.* Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna, 1958—1961.
COD. VOR.	Ion al lui G. Sbiera, *Codicele Voronețean,* cu un vocabulariu și studiu asupra lui, de ..., Cernăuți, 1885.
COHUȚ — VULPE, P. F.	Cornelia Cohuț — Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier". I. Texte. Sintaxă.* Editura Academiei, București, 1973.
COSTINESCU	Ion Costinescu, *Vocabular româno-frances.* București, 1870.
COTEANU, L.R.C.[1]	I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană.* Vol. II, *Vocabularul.* Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
COTEANU, L.R.C.[2]	Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul.* Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985.

CUV. BĂTR. I – III — B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*. Tom. I: *Limba română vorbită între 1550–1600*. Studiu paleografico-linguistic de ... Cu observaţii filologice de Hugo Schuchard, 1878. Tom. II: *Cărţile poporane ale românilor în secolul XVI, în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*, 1879. Tom. III: *Istoria limbei române*. Partea I: *Principie de linguistica*, 1881, Bucureşti.

CV — *Cum vorbim*. Revistă pentru studiul şi explicarea limbii. Bucureşti. Anul I – IV, 1949–1952.

DA — *Dicţionarul limbii române*. Tomul I, partea I: *A – B*. Socec şi Sfetea, 1913; tomul I, partea II: *C*. Tipografia ziarului „Universul", 1940; tomul I, partea III, fasc. I: *D – DE*. „Universul", 1949; tomul II, partea I: *F – I*. Imprimeria Naţională, 1934; tomul II, partea II, fasc. I: *J – LACUSTRU*. „Universul", 1937; tomul II, partea II, fasc. II – III: *LADĂ – LOJNIŢĂ*. „Universul", 1940, 1948, Bucureşti.

DA ms. — *Dicţionarul limbii române* (DA), aflat sub formă de manuscris la Institutul de Lingvistică din Bucureşti.

DAUZAT – DUBOIS – MITTERAND — Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*. Librairie Larousse, Paris, 1964.

DCR — *Dicţionar de cuvinte recente*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

DERS — *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374–1600*. Redactor responsabil: Gh. Bolocan. Editura Academiei, Bucureşti, 1981.

DEX — *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Editura Academiei, Bucureşti, 1975; *Supliment*, 1988.

DHLR I – II — Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier: *Les origines*, 1901; tome II: *Le seizième siècle*, 1938. Ernest Leroux, Paris.

DI — *Dicţionar invers*. Institutul de Lingvistică din Bucureşti, Editura Academiei, [Bucureşti], 1957.

DÎLR — Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421 – 1760)*, ms.

DLR — *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Editura Academiei, Bucureşti. Tomul VI, Litera *M*, 1965–1968. Tomul VII, partea I, Litera *N*, 1971. Tomul VII, partea a II-a, Litera *O*, 1969. Tomul VIII, partea 1, Litera *P*: *P – PĂZUI*, 1972. Tomul VIII, partea a 2-a, Litera *P*: *PE – PÎNAR*, 1974. Tomul VIII, partea a 3-a, Litera *P*: *PÎNĂ[1] – POGRIBANIE*, 1977. Tomul VIII, partea a 4-a, Litera *P*: *POGRIBANIE – PRESIMŢIRE*, 1980. Tomul VIII, partea a 5-a, Litera *P*: *PRESIN – PUZZOLANĂ*, 1984. Tomul IX, Litera *R*, 1975. Tomul X, partea 1, Litera *S*: *S – SCLABUC*, 1986. Tomul X, partea a 2-a, Litera *S*: *SCLADĂ-SEMÎNŢĂRIE*, 1987. Tomul XI, partea 1, Litera *Ş*, 1978. Tomul XI, partea a 2-a, Litera *T*: *T – TOCĂLIŢĂ*, 1982. Tomul XI, partea a 3-a, Litera *T*: *TOCĂNA – TWIST*, 1983.

DLRC — *Dicţionarul limbii române literare contemporane*. Vol. I – IV. Editura Academiei, [Bucureşti], 1955–1957.

DM — *Dicţionarul limbii române moderne*. Editura Academiei, [Bucureşti,] 1958.

DN² — Florin Marcu – Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*, Ediţia a II-a, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966.

DN³ — Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*, Ediţia a III-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1978.

DOOM — *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei, [Bucureşti], 1982.

DR — *Dacoromania*. Buletinul „Muzeului Limbii Române" condus de Sextil Puşcariu. Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul", Cluj. Anul I – XI, 1920 – 1948.

DUBOIS, D.S. Jean Dubois, *Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*. Librairie Larousse, Paris, 1962.

ERNOUT — MEILLET A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, 4ième éd., Paris, 1959.

FC I — II *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I: *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, 1970. Volumul al II-lea: *Prefixele*, de Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Fieşinescu, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu, 1978, Editura Academiei, [Bucureşti].

FD *Fonetică şi dialectologie*, Bucureşti. Vol. I — IX, 1958—1975.

FISCHER, F. C. I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL V, 1954, nr. 3—4, p. 293—307.

FISCHER, L. D. I. Fischer, *Latina dunăreană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

GÁLDI, M. Gáldi Ladislas, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939.

GL. OLT. *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu .... Editura Academiei, Bucureşti, 1967.

GLOS. REG. V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei, [Bucureşti, 1961].

GRAM. ROM.[1] I *Gramatica limbii române*. Vol. I. Editura Academiei, [Bucureşti], 1954.

GRAM. ROM.[2] I *Gramatica limbii române*. Vol. I. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou. Editura Academiei, Bucureşti, 1966.

GRAUR, E. Al. Graur, *Etimologii româneşti*. Editura Academiei, [Bucureşti], 1963.

GRAUR, M.T.O. Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974.

GRAUR, S.L.G. Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Editura Academiei, [Bucureşti], 1955.

GRAUR, T. Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*. Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

GREVISSE Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*. Neuvième édition revue. Gembloux — Paris, 1969.

GUŢU ROMALO, C.G. Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972.

HEM B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*. Tom. I şi II 1887; tom. III 1893. Stabilimentul grafic Socec şi Teclu, Bucureşti.

HRISTEA, D. P. Th. Hristea, *Derivarea postlocuţională în stilul publicistic*, în ROM. LIT., nr. 38, 16 sept. 1976, p. 8, col. 4.

HRISTEA, E. Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*. Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

ILR I — II *Istoria limbii române*. Volumul I: *Limba latină*, 1965; volumul II, 1969. Editura Academiei, Bucureşti.

IORDAN, LRA Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*. [Ed. a II-a] Editura Socec & Co., Bucureşti, [1947].

IORDAN, LRC Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*. Editura Ministerului Învăţămîntului, [Bucureşti], 1956.

IORDAN, S.R.R. Iorgu Iordan, *Sufixe româneşti de origine recentă*, în BPh VI, 1939, p. 48, 51—55.

IORDAN, V.R.N. Iorgu Iordan, *Verbe româneşti nouă*, în BPh IX, 1942, p. 28—31, 33—37, 49—55.

IORDAN, ROBU, L.R.C. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

JAHRESBERICHT Gustav Weigand, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig*. Leipzig, Johann Ambrosius Barth. Vol. I — XXIX, 1894—1921.

LEX. REG. I — II *Lexic regional* I. Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice. Editura Academiei, 1960; II. Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

LL — *Limbă și literatură*. Societatea de Științe Istorice și Filologice București, vol. I, 1955 ș.u.

LOMBARD, V. — Alf Lombard, *Le verbe roumain*, vol. I — II, C.W.K. Gleerup, Lund, 1954—1955.

LR — *Limba română*. Academia Republicii Socialiste România. Editura Academiei. București. Anul I, 1952 ș.u.

LTR[2] — *Lexiconul tehnic român*. I — XVIII. Elaborare nouă. Editura Tehnică. București, 1957—1966.

MAG. IST. I — V — *Magazin istoric pentru Dacia*. Subt redacția lui A. Treb. Laurian și Nicol. Bălcescu. Tom. I — V. Colegiul Național, București, 1845—1847.

MALKIEL, G. — Yakov Malkiel, *Genetic Analysis of Word Formation*, în *Current Trends in Linguistics*, edited by Thomas A. Sebeok, vol. III Theoretical Foundations, Haga — Paris, 1966, p. 305—364.

MARCHAND, E. W. — Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1960.

MARIN, V. A. — Georgeta Marin, *Verbe derivate de la formule de adresare, de urare, înjurături etc.*, în SMFC IV 209—216.

MARIN, V. O. — Georgeta Marin, *Verbe derivate de la interjecții onomatopeice*, în SMFC IV 217—234.

MAT. DIAL. I — *Materiale și cercetări dialectale*. I [București], 1960.

MAT. FOLK. I—II — *Materialuri folkloristice*, Volumul I (*Poesia poporană*, partea I—II)—II. Tipografia Corpului Didactic, București, 1900.

MEYER-LÜBKE, G. II — W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*. Traduction française par Auguste Doutrepont et Georges Doutrepont. Tome deuxième : *Morphologie*. H. Welter, éditeur, Paris, 1895.

MEYER-LÜBKE/PIEL, G. F. — *Historische Grammatik der französischen Sprache* von W. Meyer-Lübke, zweiter Teil, *Wortbildungslehre*. Zweite, durchgesehene und ergänzte Auflage von J.M. Piel, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1966.

MIGNOT, V. D. L. — Xavier Mignot, *Les verbes dénominatifs latins*. Paris, Librairie C. Klincksieck, 1969.

NEGULICI — I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite pînă acum în limba română, și toate cele ce sînt a se mai primi d-acum înainte, și mai ales în științe*. Tipografia Colegiului, București, 1848.

PASCU, S. — Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*, Edițiunea Academiei Române, București, 1916.

PAȘCA, GL. — Ștefan Pașca, *Glosar dialectal*, alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni. (Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3.) Cultura Națională, București, 1928.

PHILIPPIDE, P. — Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*. Volumul I : *Principii de istoria limbii*. Iași, Tipografia Națională, 1894.

PONTBRIANT — Raoul de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*. București—Göttingen—Paris, 1862.

PROTOPOPESCU — Emmanuel Protopopescu Pake, *Nou dicționar portativ*. București, 1870.

PURDELA, D. I. — Maria-Luiza Purdela, *Derivarea verbală imediată (nemijlocită)*, în SCL XXI, 1970, nr. 1, p. 9—25.

PUȘCARIU — Dr. Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I : *Lateinisches Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*. C. Winter, Heidelberg, 1905.

PUȘCARIU, L. R. I—II — Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I : *Privire generală*, Fundația pentru Literatură și Artă, 1940 ; vol. II : *Rostirea*, Editura Academiei, 1959, București.

PUȘCARIU, O. — Sextil Pușcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în DR I, 1920—1921, p. 75—108.

PUȘCARIU—NAUM — Sextil Pușcariu și Teodor A. Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, Ediția a cincea, Editura „Cartea Românească", București, 1946.

REINHEIMER-RÎPEANU, D.P. — Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Les dériv s parasynthétiques*

dans les langues romanes, Roumain, Italien, Français, Espagnol, Mouton, The Hague, Paris, 1974.

ROBERT — Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française (Petit Robert)*. Société du Nouveau Littré, [Paris], 1967.

ROM. LIT. — *România literară*. Săptăminal de literatură și artă, [București], 1968 ș.u.

ROSETTI, ILR — Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Editura pentru Literatură, [București], 1968.

RRL — *Revue roumaine de linguistique*. Bucarest, Tome I, 1956 ș.u.

SARAMANDU, T. — Manuela Saramandu, *Terminologia juridic-administrativă românească în perioada 1780–1850*, (Tipografia Universității București), București, 1986.

SCHUFFERT, V. — Kurt Schuffert, *Die Verbalsuffixen im Dakorumänischen*, in JAHRESBERICHT XIX–XX, 1913, p. 145–205.

SCL — *Studii și cercetări lingvistice*. Academia Republicii Socialiste România, Editura Academiei, București. Anul I, 1950 ș.u.

SCRIBAN — August Scriban, *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme.)* Edițiunea întiia. Institutul de Arte Grafice „Presa bună", Iași, 1939.

SCȘ (Iași) — *Studii și cercetări științifice. Filologie*. Academia R.S.R. Filiala Iași. Anul I, 1950 ș.u.

SG I–III — *Studii de gramatică*. Vol. I 1956; vol. al II-lea 1957; vol. al III-lea 1961. Editura Academiei, [București].

SIMIAN-GUȚULESCU, E. F. — Eugenia Simian-Guțulescu, *Elementul de formare -i- în limba română*, LL 25, 1970, p. 97–101.

SMFC I-VI — *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*. Vol. I 1959; vol. al II-lea 1961; vol. al III-lea 1962; vol. al IV-lea 1967; vol. al V-lea 1969; vol. al VI-lea 1972. Editura Academiei, [București].

StCl — *Studii clasice*. Editura Academiei, București, 1959 ș.u.

ȘEZ. — *Șezătoarea*. Revistă pentru literatură și tradițiuni populare. Director Artur Gorovei. Fălticeni. An. I–XXXVII, 1892–1929.

ȘTEFĂNESCU, ȚUGULEA, V.N.A. — Zizi Ștefănescu-Goangă și Tatiana Țugulea, *Verbe derivate de la nume de agent*, în SMFC IV, p. 195–207.

TAMÁS — Layos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

TDRG — Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch (Dicționar român-german)*. Vol. I 1903; vol. II 1911; vol. III 1924. Staatsdruckerei (Imprimeria Statului), București.

TEAHA, C. N. — Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*. Editura Academiei, [București], 1961.

TODORAN, T. — Romulus Todoran, *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative românești din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, în CILL, II, 1962, p. 103–136.

TUDOSE, D. — Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, Tipografia Universității din București, 1978.

UDRESCU, GL. — D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*. Editura Academiei, București, 1967.

URSU, T. — N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*. Editura Științifică, București, 1962.

D. URSU, Î.M.V. — Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760–1860*, în LR XIV, 1965, nr. 3, p. 372–377.

VÄÄNÄNEN, L. V. — Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, IIème éd., C. Klincksiek, Paris, 1967.

VASILIU, R. S. — Laura Vasiliu, *Aspecte ale relevanței semantice într-o descriere sistematică a derivării (cu aplicare la sufixul românesc -ar)*, în SCL XXIV, 1973, nr. 3, p. 255–262.

VASILIU, S.D.S. — Laura Vasiliu, *Observații semantice asupra „derivatelor" fără sufixe*, în SCL XXXV, 1984, nr. 6, p. 495–504.

VASILIU, S. F. — Laura Vasiliu, *Structura formală a sufixelor verbale românești*, în SMFC VI, 107–116.

VASILIU, S.S.V. Laura Vasiliu, *Observații asupra semanticii sufixelor verbale*, în SCL XXIV, 1973, nr. 5, p. 647–652.

VASILIU, S.V. Laura Vasiliu, *Sufixul verbal -ui și compusele lui*, în SMFC IV 113–142.

VASILIU, S.V.N. Laura Vasiliu, *Sufixele verbale românești noi (-isi, -iza, -ifica, -ona)*, în SMFC III 99–117.

VICIU, GL. Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, Carol Göbl, București, 1906.

VR *Viața românească*. Revistă lunară de literatură a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România, București, 1952 ș.u.

ZANNE, P. I–X Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*. Vol. I–X. [București], Editura Librăriei Socec, 1895–1912.

INDICE[1]

A

AFIXE ŞI ELEMENTE DE COMPUNERE[2]

---

[1] Indicele cuprinde numai formanţii şi cuvintele româneşti.
[2] Diferitele variante şi compuse ale unui afix sînt înregistrate separat. Sufixele
(omonime) citate în corpul lucrării, după diverşi cercetători, fără indice numeric sau altfel
segmentate au fost încadrate în indice la sufixul care le corespunde în interpretarea noas-
tră. Cifrele aldine indică paginile la care se găseşte monografia sufixului respectiv. La
sufixele omonime cele date fără specificarea clasei morfologice sînt verbale.

B

CUVINTE[1]

[1] Indicele cuprinde toate formaţiile menţionate în lucrare. Alte cuvinte (simple, derivate sau compuse), ca şi grupurile de cuvinte şi formele flexionare ale cuvintelor sînt înregistrate numai atunci cînd se spune ceva despre ele.

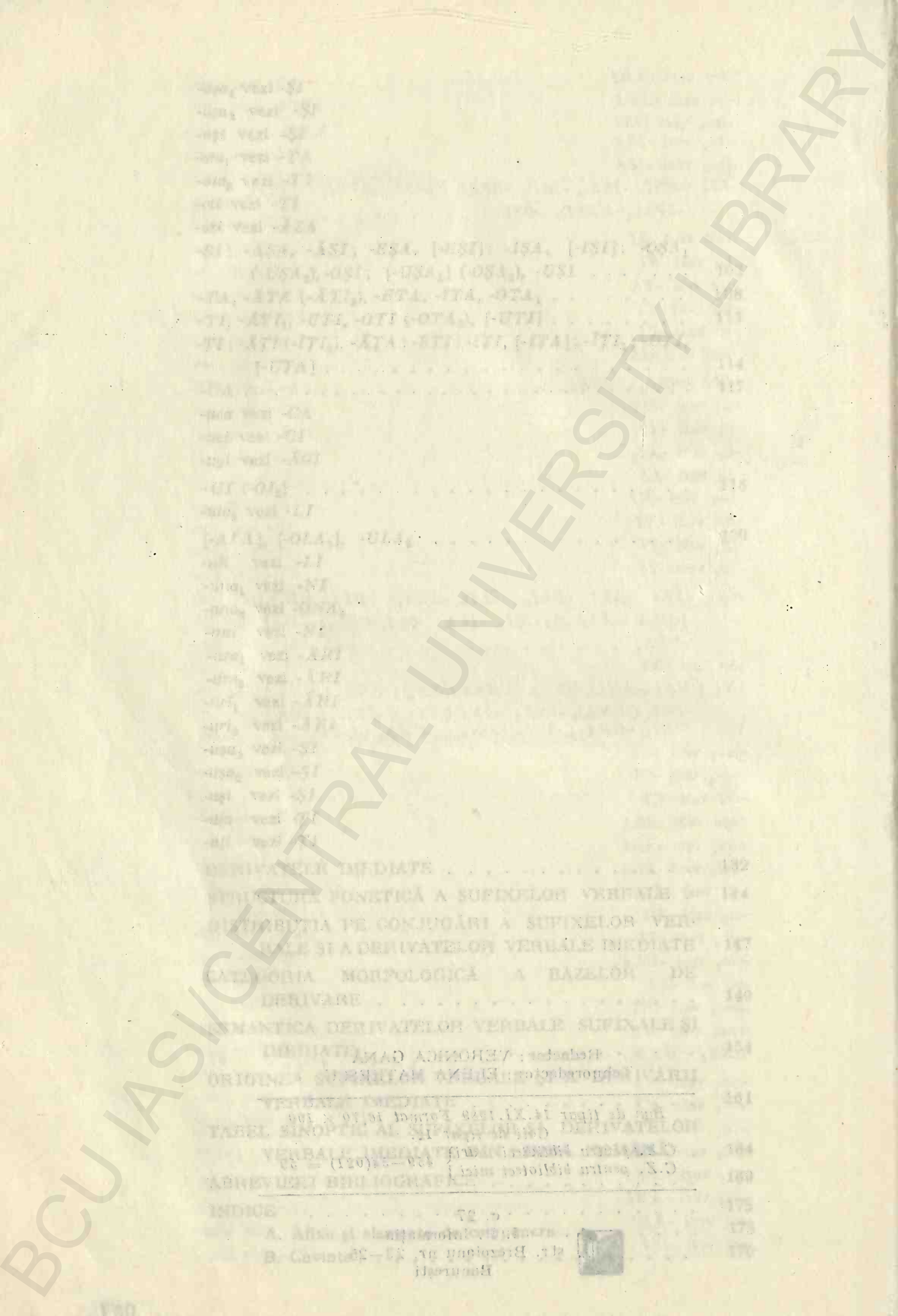
CUPRINSUL

Redactor: VERONICA GANĂ
Tehnoredactor: ELENA MATEESCU

Bun de tipar 14.XI.1989 Format 16/70 × 100
Coli de tipar 12.
C.Z. pentru biblioteci mari
C.Z. pentru biblioteci mici } *459—54(021) = 59*

c. 27

I. P. Informaţia
str. Brezoianu nr. 23—25
Bucureşti

ISBN 973 27 0148 X
ISBN 973 27 0147 1

Lei 18.50